TRES THOMAE

seu

RES GESTAE

S. THOMAE Apostoli.

S. THOMAE Archiepiscopi Cantuariensis & Martyris.

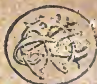
THOMAE MORI Angliæ quondam Cancellarij.

AVTHORE

THOMA STAPLETONO

Anglo S. Theol. Doctore.

Additis duobus Indicibus, altero Capitum, altero Rerum.

Bibliothecę

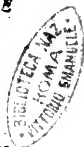
J. Honuphrij. 1629.

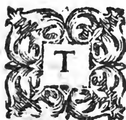
COLONIAE AGRIPPINAE,
Sumptibus Bernardi Gualteri.
ANNO M. DC. XII.

ADMODVM
REVERENDO
IN CHRISTO PATRI
AC DOMINO
D. HERMANNO
MAYERO,

MONASTERII B. MARIAE (vulgò Marien Munster) *Abbati dignissimo, &c. Domino sibi iugiter obseruando S.*

RES inter cæteras alienissimæ proprietates sunt, Admodum Reuerend. in CHRISTO Pater, quibus Hæreticæ Synagogæ soboles à Catholicæ Ecclesiæ filiis, quasi totidem à genuinis Leonibus Spurij Leopardi degenerant. Prima, obstinata quę-

dam in rebus fide dignis aut indignis discernendis præsumptio. Altera, sacrilega in Ecclesiasticam hæreditatem ac potestatem audacia. Tertia, inexplicabilis in carne & cuticulâ curandâ mollities.

Ad fidem profectò, quàm præposterâ methodo contendant, vel inde discimus, quod nihil illi conforme reputant nisi ipsi prius iudicij sui amussi examinatum probarint: heteroclyti nimirùm Architecti, qui salutem asseclarum suorum ædificare malunt suprà ingenium hominum, quorum *cogitationes timidæ & incertæ*, quàm reuelationem Dei, cuius verbo omnium naturæ Creaturarum firmantur. Et verò, numnam aliâ de causâ realem IESV CHRISTI præsentiam in Eucharistico pane negant, quàm quia sensus eorum in tanti mysterij contemplatione deficiunt? (quasi impossibile ei sit, concludere speciebus sacramentalibus corpus suum, qui potuit vtique grandiore miraculo incomprehensibilem

lem diuinitatem corporis operimento occulere.) Quamobrem Sacramentorum numerum, satisfactionum meritum, Confessionis remedium, Indulgentiarum subsidium, Sanctorum patrocinium, quorum in singulis fermè Scripturæ paginis mentio renouatur, respuūt? an non, quia animalis ipsorum captus spiritualium id genus arcanorum, effectuumq; sublimitatem nō percipit? Infernum credo, vti & Purgatorium, in Catechesibus suis extinguerent, ni immortalis Sathanas sensibili propè conatu huic eorum temeritati reluctaretur.

Quod si tanto in articulis Fidei conuellendis furore sunt, minimè mirum (quæ secunda ex supradictis sectariorum proprietas est) euerti ab illis Euangelistarum Cathedras, & sacerdotum altaria, repudiari leges, & vilipendi Pontifices; alimenta pauperum CHRISTI transferri ad epulas Principum, ac summatim eos solos ad Sacræ Rei-

publicæ gubernacula ſedere velle, qui primi, ſi impendentia nauigationis ſuæ diſcrimina odorarentur, præ trepidatione areſcerent. Enimuerò qui doctorem falſitatis arguunt, quã fidem diſcipulo habeant? qui Dominum timere neſciunt, quo pacto reuereantur miniſtrum? *Non eſt diſcipulus ſupra Magiſtrum, neque ſeruus ſupra Dominum ſuum.*

Ex altero hoc vitio tertium, nihilo prioribus tolerabilius, immoderatam ſcilicet corporis mollitiem, naſci neceſſe eſt. Nam qui eò ſuperbiæ venit, vt nec Deo contradicere, nec *cæteros hominum* Pharisaico ſupercilio aſpernari dubitet, ſibi ipſi permitti ſolet, & deſtitutus, hinc quidem cœleſti auxilio, inde recto Rationis imperio in omnium ſcelerum & præſertim laſciuiæ abyſſum deuoluitur. Vtinam nec tot, nec tam recentia huius rei exempla ſuppeditarent Hæretici antagoniſtæ noſtri, qui caſtimoniam ac virginitatem ex omnibus

Tem-

Templis,Scholis,domibus, conuenticulis & territorijs suis tam indispensabili edicto proscripserunt, vt hactenùs ex probatissimis sectæ suæ coryphæis nè vni quidem ad eam eniti concesserint; imò deteriùs pro optimis Euangelistis nequissimos subinde adulteros ac lenones colãt, qui libidinẽ suã saturare non valẽtes in sacris cęnobiorũ adytis, ad illos, vbi omnia impunè licẽt,transfugiũt.

Vides admodum Reuer. in Chr. Pater perniciosissimas artes &arma, quibus hodieq; nituntur, quantũ in ipsis est, præcipuos Catholicæ Reip. neruos,Fidẽ,Iurisdictionẽ,&Castitatem præcidere. Vt aũt infinitorum Martyrũ constantia vsq; à sexcentis mille annis in triplici hoc auertendo detrimento,manifestata fuit; ita clarissimè trium Thomarũ virtus, quorũ primus Apostol⁹ nostro non cõtentus orbe, ad alterũ contendit, vt fidẽ propagaret,nõ ambiguã illã, quæ solo sensuum & humanæ rationis incerto experimento nititur; sed

alteram infallibilem, quam nec visu, nec tactu, sola autem Dei reuelatione per auditum concipi à Christo didicerat.

ALTER Cantuariensis Antistes pro immunitate & legibus Ecclesiasticis sibi dimicandum duxit. Cùm enim Henricus II. Angliæ Rex conuocatis ad se Episcopis ac proceribus Regni leges ferret, vtilitati ac dignitati Clericorum repugnantes, tamdiu Thomas pollicitationibus terroribusque spretis temeritati illius sacrum caput opposuit, donec impij sicarij sanguine ac cerebro ipsius pauimenta templi respergerent.

TERTIVS cognomento MORVS præfati Regni Cancellarius eò in martyrio suo gloriosior extitit, quò in causa quam tuebatur, similior Præcursori Christi. Arguebat Ioannes incestum Tetrarchæ Herodis; Thomas adulterium condemnauit Regis Henrici: Ioannes ad postulationem Herodiadis, Thomas ad suggestionem Bolenæ trucidati sunt.

At quia

At quia citius Elephantem ſub ala, quam trium horum Angliæ luminum virtutes intra præfationis meæ anguſtias colligerem, ad perſonam Admodum Reuer. P. veſtræ me conuerto, cuius ille in Religione zelus omnibus bonis perſpectus eſt, vt quanquam Hæreticorum vndique examinibus obſideatur, nequaquam tamen moueri potuerit, vt aut priſcâ fide, & Eccleſiaſticâ iuriſdictione cederet, aut maculam aliquam Religioſo Fratrum ſuorum cælibatui aſpergi pateretur. Hoc igitur ſi laudi ipſi tribuendum, vt profectò maximæ; *Neque enim valdè laudabile eſt*, inquit Gregorius, *bonum eſſe cum bonis, ſed bonum eſſe cum malis. Sicut enim grauioris culpæ eſt, inter bonos bonum non eſſe: ita immenſi eſt præconij, bonum etiam inter malos extitiſſe.* Lib. 1. Mor. cap. 1. non immeritò ampliſſimum ipſius nomen præſenti libro præfixerim: nam compendioſiore artificio nec prædicare potuiſſem D. HERMANNI MAYERI rariſſimas dotes, & in Mo-

nasterium B. MARIAE merita, nec meum siue Ipsi, siue Celeberrimo Benedictinorum Ordini, quod dudũ à me desideratum fuit, obsequium consecrare. Optimus Maximus Deus Admodum Reuer. P. V. conseruet. Coloniæ Vbiorum. 8. Id. August. CIↃ IↃCXII.

Admodum Reuer. P. V.

Obseruantiss. cliens

BERNARDVS GVALTERI, *Ciuis & Bibliopola Coloniens.*

De tribus Thomis hoc libro descriptis: per Authorem.

Tres Thomas libro quartus describit in isto:
Sed quàm vox rebus, tam tribus ille minor.
Tres tamen hos quisquis gaudet cognoscere lector,
Fortè optet quartum his esse tribus similem.
Quidni? Sed quartus magis his se optauerit esse
Nomine dissimilem, sed pietate parem:
Det nisi fortè bonum communis Nominis omen
Hos stimulos animo quos dederat calamo.
Id quoq; lecturis optauerit omnibus, vt sint
Nomine fortè alio, sed pietate pari.

SVM-

SVMMA RERVM CAPITA QVAE IN HOC LIBELLO CONTINENTUR.

DE S.Thomæ Apostoli vita, rebus gestis ac morte, Oratio *1.& seq.*

De S.Thomæ Cant. Archiep. & Martyris Martyrio, eiusq́; vera causa & modo, Apologeticum. *24 & seq.*

D.*Thomæ Cant. Archiep. in exilio constituti ad omnes Episcopos Angliæ epistola apologetica, in qua doctè, disertè, fortiter, exilij sui causam defendit.* *61.*

Eiusdem ad Episcopum Couent. epistolium. *81.*

Eiusdem ad amicum in vrbe epistola. *93.*

Eiusdem ad quendam Angliæ Episcopum epistola. *94.*

Petri Blesensis epistola consolatoria in exilio D.*Thomæ.* *82.*

Eiusdem alia consolatoria super morte pretiosa D.*Thomæ, quæ etiam eiusdem Sancti præclaras virtutes copiosè describit.* *86.*

Extractum ex Epistola Henrici VI. Regis Anglorum ad Alexandrum 3. Papam circa rebellionem in regno factam post martyrium D.*Thomæ.93.*

Ale-

Alexandri III. Papæ epistola ad Capitulum Cant. exulante D. Thoma. 93.
Henrici II. Regis ad Alexandrum III. Papam epistola circa exilium D. Thomæ. 95.
Episcoporum prouinciæ Aquitaniæ & Normaniæ epistola ad eundem circa idem. 98.
Alexandri III. Papæ epistola ad Henricum II. priori respondens. 99.
Petri Cellensium Abbatis ad D. Thomam tunc Cancellarium Angliæ epistola. 102
Eiusdem ad eundem iam Archiepiscopum Cantuar. creatum epistola. 103.
Eiusdem ad eundem iam in exilio constitutum epistola 104
Petri de eleemosyna ad D. Thomam Cant. Archiepiscopum. 107.
Transumpta & descripta ex archiuis celeberrimi Archimonasterij Dompni Martini, alias S. Iudoci in nemore dicti, prope Hesdinium in finibus Artesiæ, Ord. Præmonstr. de varijs & illustribus ad D. Thomæ Cant. Archiepisc. & Martyris illic memoriam, certasq; reliquias, miraculis 108.
Carmen rythmicum, historicum, allegoricum & morale, de illustri martyrio D. Thomæ Cantuarien. incerto authore, sed ei contemporaneo. 138.

VITA

VITA THOMAE MORI IN
hæc Capita distribuitur.

PRoœmium 149
1. Genus, educatio, studia 154
2. Adolescentiæ mores, studia, actiones 158
3. Quæ munera in Rep. gessit & quomodo. 168
4. De multiplici eius eruditione & laboribus litterarijs 182
5. De doctis & claris viris quos multiplex Th. Mori eruditio familiares ei fecit. 195
6. De pietate morum & vitæ sanctitate 217
7. Quantus honorum & laudis propriæ contemptor fuerit 228
8. Quàm fortis pecuniæ ac diuitiarum contemptor extiterit 241
9. Qualis Paterfamilias fuerit 246
10. Quomodo liberos ac nepotes suos educauerit 250
11 De Margareta Ropera filia Thomæ Mori primogenita 263
12. Apopthegmata, sapienter & piè dicta Tho. Mori 271
13. Acutè & facetè dicta vel responsa 281
14. Origo persecutionis & offensionis regiæ cōtra Tho. Morum 290
15. De prima Thomæ Mori vexatione & examinatione 296
16. De eius incarceratione, variaq; illic tentatione 306
17. De duplici eius in carcere examinatione 324

18. De

18. De accusatione & condemnatione 333
19. De ijs quæ condemnationem & beatam viri mortem intercesserunt 343
20 De beata morte & Martyrio eius 552
21 Doctorum virorum iudicia de nece Thomæ Mori 361
Clarorum & doctorum virorum varia epigrammata in laudem Thomæ Mori 374

APPRO-

DE S. THOMA APOSTOLO COLLECTANEVM, IPSO DIE NATALIS EIVS IN ACADEMIA Duacensi Publicè recitatum, Ann. 1586.

ON absque singulari diuini Spiritus instinctu scriptum reliquit Apostolus Paulus: *Memẽtote Praepositorum vestrorum qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conuersationis, imitamini fidem.* In quibus verbis monet Apostolus vt Ecclesiæ magistros ac prælatos defunctos (hoc enim patet ex illis verbis, *quorum intuentes exitum*) in memoria habeamus , cum honore ac veneratione tantis magistris debita recolamus, ac demum *religiosa solennitate*(vt loquitur August.)*celebremus*: eo tamen potissimum fine , *vt intuentes exitum conuersationis imitemur & fidem*: id est , vt toto vitæ & conuersationis eorum cursu perspecto, imitatores simus fidei & doctrinæ quam prædicauerunt, *in eadem fidei regula permaneamus*. Sic sanè edocta Ecclesia Catholica sanctorum memorias (iuxta Pauli verba) ita celebrat , vt eorum res gestæ, labores, vincula, tormenta, mors pro Christi nomine suscepta diligenter populo exponantur. At verò cùm in omnium sanè sanctorum festis studiosè istud exequatur, & omnium sanctorum

Heb. 13. *Con. Faust. li. 20. c. 21.* *Phil. 3.*

vita, conuersatio,& conuersationis exitus, tan-
quam virtutum specula, vel potius nobilissima
trophæa proponantur; tum verò in sanctis Apo-
stolis Christi Domini, primis ecclesiarum magi-
stris, adeoq; fundamentis fidei nostræ, quin stu-
diosissimè ac religiosissimè id exequi debeat, ne-
Ephes. 2. mini dubium esse potest. *Superædificati enim om-*
& 4. *nes sumus super fundamēta Apostolorum & Pro-*
2. Cor. 8. *phetarum.* Et Christus dedit ecclesiæ suæ *primo*
Apostolos, deinde prophetas, &c. Quare *Apostolos*
ecclesiarum gloriā Christi merito nuncupat Pau-
2. Pet. 3. lus. Et denique quod de præpositis in genere hic
Paulus dixit, idem de Apostolis disertius Petrus
1. monet quum ait, *Vt memores sitis eorum quæ præ-*
dixi verborum, & Apostolorum vestrorum. Quū
igitur in hodiernam diem memoria nobilissimi
2. Apostoli D. Thomæ incidat, etsi propter cele-
britatem Aduentus Dominici, officium eius in
crastinum differatur; quumque huius Dominicę
3. euangelium ea quæ ad S. Ioan. Baptistam perti-
nent rursum complectatur, nec aliud ferè conti-
neat quam quod de præcursoris huius excellen-
tia in duabus superiorib. Dominicis iā diximus,
4. quumque de hoc sanctissimo Apostolo, deque
eius rebus gestis vix vllus (quod viderim) Ho-
miliasta aliquid dixerit, imo vix quicquā de eius
prædicatione ac laboribus sane maximis vulgo
doctorum innotescat, ideoque quasi inter Apo-
5. stolos obscurus habeatur; ac postremò quia co-
gnominem mihi Apostolum vt præcipue co-
lo, ita libentissimè (vt ingenue fatear) prædico
(Ideo enim ab ipsis ecclesiæ cunabulis Aposto-
l. 7. c. 20 lorum nomina filiis suis Christiani parentes im-
Hist. eccl. posuerunt, teste Eusebio, *vt quorum nomina præ-*
ferunt, corū se & patrocinis iuuari, & exēplis in-
formari debere intelligant) ad huius sanctissimi A-
postoli

postoli laudem, ad Christi gloriam, & ad nostrã instructionem, breue quoddam de huius Apostoli rebus gestis sane amplissimis collectaneum, à me vndique vt potui conquisitum, in medium afferam: & qualis ac quãtus hic sanctus Apostolus fuerit, quæ vita, quæ conuersatio, quis cõuersationis exitus extiterit, diuino auxilio, & vestra patientia ac beneuolentia fretus exponam. Sanctissimus Apostolus Thomas *qui & Didymus*. i. qui interpretatur Didymus (sic enim D. Ioann. qui solus ex Euangelistis ita loquitur more suo nomen eius exponit) etsi ex tribus primis illis Apostolis qui *videbantur columnæ esse*, vt loquitur Paulus, nõ erat, illis tamen proximus, & cæterorũ post illos fere primus ac præcipuus quòd fuerit, non leue argumentum est; quòd ab ecclesia Romana tum in canone missæ, tum in litaniis publicis, proximo post Ioannem & quinto semper loco ponatur. Certe eo tempore quo Christus Dominus suum in terris vicarium & supremum pastorem declarare voluit (quæ vtique declaratio non nisi solemnis admodum & coram testibus grauissimis fieri debuit) cum tres tantum Apostoli & tres discipuli quasi in præsentia episcoporum & sacerdotum, illi declarationi interessent, ex illis tribus Apostolis Thomas erat: vt non otiosè sed pertinenter commemorauit S. Ioannes. Zelum porro & amorem erga Christum singularem, discendi quoque ardorem & studium vehemens in hoc sancto Apostolo fuisse (quæ duo vel maxime discipulũ commẽdant) euangelium Ioannis, qui plura de hoc Apostolo quàm cæteri commemorat, & specialius erga eũ affectus videtur, manifestum facit. Hic enim S. Apostolus quum Christo ad Lazarum resuscitandum in Iudæam iterum ire volente, cęteri di-

Ioan. 11.

2. Gal. 2.

Ioan. 21.

Amor erga Christũ & studium discendi in S. Thoma.

Ioan. 11.

ſcipuli ei dicerent. *Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterũ vadis illuc?* Hic inquã ſolus Thomas pro ſingulari ſuo erga Chriſtum amore & quidem vt alter Petrus, ad condiſcipulos ſuos dixit, *Eamus & nos & moriamur cum illo.* quaſi diceret. Poſtquam Dominus ac magiſter noſter in certum ſe vitæ diſcrimen coniicere conſtitutũ habet, quidni cum eo ad commune periculum pergimus, vitam cum eo ac ſanguinem profundere parati? Sic enim malo hæc S Apoſtoli verba cum doctiſſimo Cyrillo Alexandrino,& cum V. Beda in hunc locum intelligere,quàm cum quibuſdam græcis trepidationi & incredulitati illa deputare. Neque enim trepidantis illa vox eſt ſed amantis;nec deterrentis ſed adhortantis; nec denique increduli ſed planè maximè confidẽtis. Vnde nec minimo verbo Chriſtus eum reprehẽdit,ſicuti Petrum ſimili confidentia loquentem grauiter corripuit. Sanè Theophylactus dum nimis acriter ridiculam quandam Origenis expoſitionẽ ſuper hæc verba taxat,ipſe ſatis abſurdã protulit;vt rectè annotauit Cornelius Ianſenius. Atque zeli quidem & amoris erga Chriſtum ardentiſſimi in hoc S. Apoſtolo argumentum hoc vnicum ſatis amplum fuerit. *Maiorem enim Charitatem nemo habet quam vt animã ſuam ponat quis pro amicis ſuis.* Studium diſcendi & proficiẽdi deſiderium in hoc optimo Chriſti diſcipulo, ille locus oſtendit, vbi altiſsimum paſſionis ſuæ ac poſtea ad patrem Aſcenſionis myſteriũ Chriſto exponente,atque inter cætera dicente, *Et quo ego vado ſcitis, & viam ſcitis*:prudentiſſimè&appoſitè ſubiecit Thomas, *Domine neſcimus quo vadis & quomodo poſſumus viam ſcire?* Quid enim certius & exploratius quã eum in via neceſſariò errare,qui quo eundum ſit neſciat, aut ab eo viã neceſ-

Amor erga Chriſtũ eximius.

l.7.c.17.in Ioan.

Matt. 26.

In com.ibid.

Ioan.10.

Studium diſcendi.

Ioan. 14.

necessariò ignorari qui viæ terminum ac finem prorsus ignoret? Quare ad hanc interrogationẽ tanto discipulo dignam, nobilissimam & diuinissimam responsionem Christus Dominus dedit, sententiamque subiecit qua vix in toto euangelio, aut sensu diuinior, aut gustu suauior, aut fructu fęcundior inuęnitur *Ego sum*, inquit, *via, veritas, & vita.* Videte enim quàm multiplicem & iucundum & diuinum sensum, ex hac breui sententia sancti Patres tãquam ex purissimo flore sedulæ apes elicuerint. Christus nobis *via est per vita actionem, veritas per fidei rectitudinem, vita per sanctificationis fontem*; ait Cyrillus. *Est via sancta conuersationis, veritas doctrina diuina, vita beatitudinis sempiterna* ait Leo Magnus. *Est via in exemplo, veritas in promisso, vita in pramio,* ait S. Bernardus. Nempe sic Christus via est in qua per charitatem ambulamus, veritas cui per fidem adhæremus, vita ad quam per spem attolli debemus. Est via incipientium purgans eos per odium peccati, veritas perficientium illuminans eos per exempla virtutum: vita perfectorum vniens eos per puri amoris affectum. *Rursum est via secundùm humanam naturam in qua ad nos venit & in qua ad patrem redist Veritas & vita est secundum diuinitatem,* ait Augustinus. Adhuc aliter Hilarius. *Nec ducit per erratica quia est via, nec illudit per falsa quia est veritas, nec in mortis relinquit horrore quia est vita. Si via Duce alio non indigetis. Si veritas, nõ loquor falsa: si vita, etiam morientes ad me venietis* Hæc ille. Nec multum ab his diuerse S. Chrysostomus. *Sum via quia per me venietis, sum veritas quia si ne dubio hac erunt qua dixi Sum vita quia neque ipsa mors prohibere poterit quo minus ad me perueniatis.* Hęc ille. Iuxta hæc ergo pauca sed diuinissima

Christus quomodo via, veritas ac vita.

In Ioan. l. 9. c. 33.

Serm. 2. de resurr.

Serm. 2. de Ascen.

Tract. 69. in Ioan.

In lib. de essentia patris & filii.

Hom 72 in Ioan.

ſima verba, quæ à S.Thom. oportuniſſimè mota quæſtio nobis peperit, didicimus quod Chriſtus nobis eſt mediator, magiſter, exemplum: in quē credere, quem cognoſcere, ſecundum quem o- perari debemus. Adeo verum eſt quod dicit Scri- ptura. *Cor ſapientis quærit doctrinam, & labia Sa- pientum diſſeminabunt ſcientiam.* Ex huius enim Sapientis interrogationis paruo ſemine quanta ſcientiæ ſeges pullulauerit, ex parte iam audiui- ſtis. At dicet quiſpiam: iſte ſolus inter omnes A- poſtolos incredulus poſt reſurrectionem fuit: I- ſte ſolus aliis credentibus credere noluit? *Niſi vi- dero, inquit, in manibus eius fixuram clauorum & mittam digitum meum in locum clauorũ, & mit- tam manum meam in latus eius non credã.* Quo- modo ergo tam incredulũ Apoſtolũ & duri cor- dis diſcipulum, quaſi vnũ ex primis & præcipuis Apoſtolis, & neſcio quid ſingulare præ cæteris habentem prædicare audes? Iam enim vix Apo- ſtoli, imo vix diſcipuli nomen meretur qui nec tam crebris magiſtri ꝑdictionibus, nec tam con- ſtãti condiſcipulorũ teſtimonio acquieſcere vo- luit. Ego vero, Auditores, etſi hęc ſanctiſs. Tho- mæ verba & ratione & authoritate varia ſatis ꝓ- babiliter defendere, & ab omni reprehenſione liberare poſſem, etſi cum Ambroſio, *non de Chri- ſti reſurrectione, ſed de reſurrectionis qualitate eum dubitaſſe*; etſi cũ Auguſtino *eũ hæc omnia dixiſſe non quod ipſe aliquid dubitaret, ſed vt omnẽ ſuſpi- cionem incredulitatis aliorũ excluderet*, & rurſum quod verba iſta *inquirentis erant non negantis, quia doceri voluit, confirmari deſiderauit*; ideoque quod *Domini reſponſum benignum & moderatum in Apoſtolo ſuo non dubitationis vitium, ſed ſolici- tudinis inſtruxit affectum*; vt idem ait Auguſtin. etſi *nimium amantis non ambigentis affectu* eum iſta

Prouerb. 15.

Ioan. 20.

De D. Thoma incredulitate.

Lib. 10. in Lucam.

Serm. 161. de temp.

Serm. 156. de temp.

ista protulisse vt Simeon Metaphrastes exponit, etsi *verba illa desiderij non incredulitatis fuisse* cū Gaudentio episcopo Brixiano, etsi denique cum Græcorum doctissimo Cyrillo Alexandrino *eum vt sapientissimum Saluatoris discipulum temere credere quod adeo omnem rationem excedebat noluisse, nec ex infidelitate sed summo animi mœrore perturbatum eum ista dixisse, quia videlicet Dominum non viderat, nec an eum in hac vita amplius visurus esset, sciret*, affirmare possem; ne tamen quicquam affectibus dare videar, aut Chrysostomo aliisque Græcis contradicere, qui satis asperè hæc S. Apostoli verba exagitant, dabimus incredulum eum ad momētum temporis fuisse; nimium suo vel amori vel mœrori indulsisse; ac denique non ea qua Apostolum decuit fide & cōstantia, Domini sui resurrectionem accepisse. Cæterum hunc modici temporis lapsum, qualis posteà confessio ipsius, quanta vtilitas nostra compensauerit, attendite. Confessio certè talis tam diserta tam nobilis consecuta est, qualem in euangelio prætereα nō legimus. *Dominus meus*, inquit, *& Deus meus* O nobilissimā, ô sincerissimam, ô Thomę Apostolo dignam confessionē. Et Dominum dicit & Deum, & Dominum suū ac Deum suum: & Dominū secundum humanitatem glorificatam (*Dominum enim & Christum fecit Deus hunc Iesum quem vos crucifixistis* ait Iudæis Petrus) & Deū quia patri æqualis est. Hęc vt plenissima ita & apertissima fuit S. Thom. cōfessio. Quid enim ô Thoma vidisti vt sic exclamares! cicatrices vulnerum Deum probant? aut mortuus resurgens Deus continuo erit? At Lazarum antea resuscitatum vidisti. Sed nō quod vidit adorauit, *Aliud vidit, aliud credidit: hominem vidit, Deum credidit*, ait Aug. Sed ex hac nobi-

In vita S. Thomæ.

In tract. dedicat. Conc.

In Ioan l. 12. c. 37.

In com. ad hunc locū.

Confessio D. Thomæ.

Ioan. 20.

Act. 2.

lissima confessione quanta fidei nostræ documenta doctissimus Cyrillus Alexandrinus eliciat, ex eius verbis audiamus. *Rectè*, inquit, *Thomas statim clamauit, Dominus meus, & Deus meus. Nam qui Dominus omnium natura est & Deus, hunc Deum quoque verum esse necesse est: & contra. Cum articulo autem dicitur vtrumque* (ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου) *ne quis nostra vel angelorum similitudine, sed singulariter ipsum Dominū & ipsum Deum dici existimet. Sed & hac dicentem discipulum non increpat Saluator, neque repellit sed laudat & complectitur. Patet igitur quia non aliter quam Thomas confessus est, nos quoque confiteri Dominus vult. Illud etiam animaduerte; quia discipulus qui pedes & latus palpauit, ita eum confessus est, vt in duos filios partitus non sit. Vnū enim & eundem Dominum Iesum Christum cognouit cum carne* Hæc Cyrillus. At talis quidem eius confessio fuit qua vna & Ariani & Marcionitæ, & Manichæi, & Nestoriani hæretici cōfossi iacent Vtilitas porro & hæc maxima cōsecuta est, quod veritas resurrectionis Domini nostri (quo vno articulo nullus vel magis ad salutem necessarius vel ad spem & consolationem nostrā accommodatior est) ex hac D Thomæ dubitatione, plane nobis indubitata & inuictè roborata est. *Ego*, ait S. Cyrillus, *per dispensationem puto permissum fuisse Thomam ad infidelitatis crimen incidere, vt nos per exquisitam fidem ipsius carnē Christi, qua in cruce pependit, in vitam reuocatam fuisse credamus. Discimus ergo ex hac Thoma dubitatione resurrectionis mysterium in hoc corpore nostro peragendum & in Christo primo iam peractum fuisse: nec per apparentiam aut per spirituale quoddam corpus, id est, aëreum ac tenue & aliud à carne. Ideo enim non simpliciter videre Dominū*

Lib. 12. cap. 59. in Ioan.

Confessionis D. Thomæ vtilitas.

Vbi sup. c. 57 Incredulitatis D Th. fructus.

cupit

cupit Thomas, sed clauorum signa quærit & fixuras quæ in carne fuerant. Sic enim ille discit & nos docet quod verè Christus reuixerit. Hæc Cyrillus. Idem & Leo magnus obseruauit. Ait enim, *ideo Christum vulnus lateris, fixuras clauorum, & omnia recentissima passionis signa Thomæ monstrasse, vt agnosceretur in eo proprietas diuinæ humanæque naturæ indiuidua permanere.* hæc ille. Et alibi (vt citat S. Thom.) *sufficit Thomæ ad propriam fidem vidisse quod viderat: Sed nobis operatus est vt tangeret quem videbat.* Nec dissimiliter S. August. *Quam bona ignorantia quæ erudiuit ignaros, quæ instruxit incredulos? Quam bona incredulitas quæ omnium sæculorum fidei militauit?* Sed omnium pulcherrimè S. Gregorius. *Nūquid casu gestum creditis, vt electus ille discipulus Thomas Domino veniente deesset, post autem veniens audiret, audiens dubitaret, dubitans palparet, palpans crederet? Non hoc casu sed diuinâ dispēsatione gestum est. Egit namque miro modo superna clementia vt discipulus ille dubitans dum in Magistro suo vulnera palparet carnis, in nobis vulnera sanaret infidelitatis. Plus enim nobis Thomæ infidelitas ad fidem quam fides discipulorum profuit: quia dum ille ad fidem palpando reducitur, nostra mens omni dubitatione postposita in fide solidatur.* Hæc ille. Nihil ergo hæc D. Thomæ vel dubitatio vel infirmitas vel perturbatio, vel etiam (si vultis) incredulitas eius iustissimis laudibus detrahet, nihil eius in Christum amorem, obseruantiam, fidem imminuet; quam & tam celebris ac nobilis confessio statim reparauit, & tanta fidei omnium nostrum tamque valida confirmatio consecuta fuit. *Tunc enim manus Thomæ ac digiti myrrham stillauerunt gentibus, cum omniū certissimè prædicare potuit, quod ipse ob aliorum vtilita-*

Serm. 1 de Resurrect.

3. p. q. 54. ar. 4. ad 2.

Serm. 156. de temp.

Hom. 26. in Euang.

In c. 5. Cant.

vtilitatem dubitãdo palparat ac senserat, vt egregie scripsit Philo Carpathii episcopus in comment. in cant. ad illa verba. *Surrexi vt aperirem fratri meo. Manus mea stillauerunt myrrham.* Quam opinor ob causam à* Catechistis doctioribus Articulus ille symboli Apostolici, *Surrexit à mortuis*, D. Thomæ tribuitur, quod &* Augustinus disertè testatur.

Cant. 5.
** Claud. Viexmont. in suo Catechis.*
Sixtus Sen. Biblioth. 5. l. 2. Sermones Discipuli Serm. 6. de S. Thom. Serm. de tempore.

Sed nunc qualis post Christi Domini Ascensionem & post acceptum spiritum S. id est, qualis Apostolus fuerit, dispiciamus. Non enim discipulum Thomam & suas adhuc infirmitates circumgestantem (quibus nullus Apostolorum caruit) sed Apostolum Thomam nos prædicamus, & ecclesia celebrat. Quanto vel Thomas vel alii Apostoli, ante acceptum Spiritũ S. infirmi, increduli, timidi & ignaui magis fuerũt, tanto est Christi gloria maior qui huiusmodi quasi peripsemata ac purgamenta mundi, piscatores, rudes, ignaros homines, ita lauare, radere, & perpolire, ita cælesti doctrina instruere, ita diuini spiritus igne inflammare & actuosos efficere potuit, vt non solum ipsi tanquam cortices pomorum saccaro & melle conditi, optima essent cõdimenta ac diuinis virtutibus affluenter ornati; sed etiam sal terræ essent ad condiendos totius orbis populos. Ille enim demum Sũmus artifex est qui ex vilissima quauis materia, excellens tamen artis suæ opus producere valet. Nunc ergo signa Apostolatus eius videamus. Hęc sane tanta fuerunt vt *hic solus Apostolus vniuersum orbem terrarum percurrerit*, vt ex Chrysologo affirmat Siluester in rosa aurea, nosque iam, fauẽte Deo, maxima ex parte, ex bonis authoribus ostendemus. Ac primum quidem statim post Domini nostri ascensionẽ & acceptum Spiritum S. D. Hic Aposto-

D. Thomas totũ orbem percurrit.
Sil. Dominica 1. post Pascha.

Apostolus in Orientem profectus est & *tres illos magos, qui Christum in præsepio adorauerant baptizauit, eosdemque prædicationis suæ socios ac adiutores fecit.* Scribit hoc antiquum Calendarium vt citat Hector Pintus dialogorum par. 2. Petrus quoque de Natalibus in fine Homiliæ de epiphania. Sed & Ioannes Eckius in parua descriptione vitæ S. Thomæ quam ponit post homiliam 2. inter homilias de sanctis per annum. Sed ante hos omnes hoc affirmat S. Chrysostomus in opere imperfecto super Matth. hoc nempe illud est quod tum Dorotheus Tyrius antiquissimus scriptor & ante Nicenum Conc. 1. in sua Synopsi de vitis prophetarum & Apostolorum, & post eum adeoque ex eo S. Hieronymus in suo catalogo virorum illustrium affirmant D. Thomam *Magis euangelium prædicasse.* Eodem fere tempore hic idem Apostolus Thomas Thaddæum vnum ex 70. discipulis ad Abagarum regẽ Edessenorum misit qui ei iuxta Christi ad eum per literas promissum euangelium prædicaret. Testes locupletissimi sunt Euseb. Pamph. hist. eccl. l. 1. c. 13 & Niceph. li. 2. c. 7. Hinc Edesseni D. Thomam maxime semper coluerunt; & illustre ibi templũ D. Thomæ dicatum Socrates & Sozomen. testatur. Hinc forte antiquitus creditum est in Edessam corpus D. Thomæ relatum fuisse, vt Ruffinus, & martyrologia affirmant: nisi mauis dicere non corpus sed aliquam corporis particulam eò delatam fuisse. Nã in India corpus eius adhuc haberi, multis mox argumentis ostẽdetur. Sed primæ tantum ac rudes velitationes laborum Apostolicorum hæ erant, præ immensis illis & pene incredibilibus, quos per omnes fere mundi plagas hic sanctissimus Apostolus postea exantlauit. Istis enim perfunctis primitiis ad septentrionales mundi

Pintus p. 2. Dial. 4. ca. 21.
Petr. de Natal.
Ioa. Eckius.
S. Chrysost. hom. 2. in Matth.
Dorotheus Tyrius.
D. Hieron.
Euseb. Niceph. Soc. l. 4. c. 14 Sozom. li. 6. cap. 18.
Ruffinus l. 2 cap. 5. Beda, Ado, Vsuardus.

mundi partes se conuertit, & Germanis teste Dorotheo in Synopsi, quos Carmanos Hieron. *Ioan. Auentinus.* in catalogo vocat, fidem prædicauit. Idem affirmat Sophronius addens quod & Scythis quoque euangelium prædicauit, vt ex eo citat Ioann. Auentinus Annalium li 2. Huic autem suffragatur & illud, esse adhuc in Germania vetustissimas ecclesias, Oudtraiecti ad Rhenum, Argentinæ, & alibi, D. Thomæ tanquam gentis Apostolo dicatas, vt obseruauit vir doctissimus Ioan. Ledesimus *Ledesim. c. 7.* in libello de officiis diuinis vernaculè non legendis. *Lindanus.* Sane Guilhelmus Lindanus vir vndequaque doctissimus in præfatione exhortationis suæ ad Hollandos demonstrat D. Thomam fuisse Apostolum Germanorum. *D. Thomas Germanorū Apost.* Quid quod & in vltima Septentrionali regione, sub ipso fere polo Arctico, visuntur adhuc ecclesiæ D. Thomæ Apostolo sacratæ, vt ipsæ mundi chartæ nobis demonstrant? Non debet ergo hac iusta & vera laude fraudari sanctissimus hic Apostolus, quin & Germanorum quoque Apostolus verè (quod erat) celebretur. Postquam in Septentrionem exiuerat huius Apostoli sonus, iam in meridiem & Orientem longe lateque se diffundere voluit, & ad ipsam vsque Aethiopiam in vltimis ferè Africæ finibus constitutam permeare Sed antequam eò pertingeret, plurimis circumquaque gentibus euangelium salutis annunciauit, Parthis, Medis, ac Persis, Hircanis quoque & Bactris, vt certissimi testes sunt dictus iam Dorotheus in Synopsi, *Parthis, Medis, Persis, Hircanis, Bactris prædicauit.* Hieron. in Catalogo, & Sophronius, a Eusebius & b Nicephorus in histor. eccl. Alii (inter quos est Iacobus Nauarcha in epist. Asiatica) prius in Aethiopiam, posteaque in has alias gentes eum prædicandi causa commigrasse volunt. vt vt sit, quo ordine ad tot gentes peruenerit, certissimè exhi-

a l. 3. c. 1.
b l. 2. c. 40.

ex historiis constat ad omnes has gentes hunc Apostolum docendi causa peruenisse, & in eis docuisse. Quod in Aethiopiam delatus Abesinos docuerit qui nunc magno illi Preteianni subiiciuntur, & in hunc vsque diem fidem à S. Thom. acceptam retinent, præter manifestum Nicephori testimonium loco citato, ipsimet Abesini vsque hodie testantur, qui hunc S. Apostolū præ omnibus aliis sanctis (sola b. virgine excepta) tāquam primum & proprium suæ gentis Apostolum, deuotissime colunt, vt scribit Hieronymus Giglo Italus & post eum Antonius du Verdier in sua sylua variȩ lectionis quam Petro Messiæ adiunxit Sed & Chrysost. Homil in 12. Apostolos, *Thomas*, inquit, *baptizauit Aethyopes* Nempe Abesini sunt qui hodie Cophti vocātur, siue Christiani cincturi & discipuli D. Thomȩ nuncupantur, quos se inter alias Christianorum sectas, Romæos, Francos, Nestorianos, Iacobitas, Maronitas, Armenos, Hierosolymis vidisse ante annos circiter 50. scribit Petrus Belonius in suis obseruationibus. Cophtos enim nostri appellant qui alias Aegophti vel Aegypti vocantur, vt notauit Andreas Masius in præfat. in librum Moysis bar Cepha de paradiso, quod ex Syrica lingua in latinum vertit. Porro quàm Cophti isti ad Abesinos atque Aethiopas pertineant, idem Masius in alia eiusdem operis præfatione commemorat. Sed quia de varia D Thomæ Apostoli peregrinatione longe sane maxima, quȩdam studiose collegit Iacobus Nauarcha supra allegatus, eius hic verba proferam, ne meis verbis aliquid præter veritatem proferre videar. S. *Thomas*, inquit, *in Æthiopiam delatus, Abesinos docuisse legitur. Inde in Zocotoram insulam ad Æthiopiæ promontorium, quod modo Guarda fumi nominant,*

D. Thomas Aethiopum Abessynorū Apostolus.

Anton. du Verdier. l. 2. c. 1.

Petrus Bell. l. 2. c. 85.

Andreas Masius.

Iacobus Nauarcha epist. Asiatica.

non

non adeo procul à freto maris rubri positum traiecit, vbi & templum in ipsius memoriam extructū etiam hodie visitur: & insulani narrant suos maiores doctrinam fidei ab hoc Apostolo accepisse, vt late in epist. sua anno 1555. P. Gonsalaus Rodoricus qui in Zocotora fuit, scribit. Hinc recta in Persidem nauigasse videtur: inde in vicinam Mediam & Parthiam; quibus in locis omnibus ipsum verbum

l.3.c.1. *Dei proposuisse testatur* Eusebius in Histo. eccl. ex Origen. tom.3. explicat. in Genes. *Deinde per Hircaniam, Bactrianos & Sacos in Indiam Orientalem penetrasse affirmant Hieron. in epist. ad Marcellam, Metaphrastes in vita Thomæ, Isidorus de patribus noui testamenti,* item Abdias, *peruenissèq; vsque in Scythiam extra Imaum positam & Cataiam, & regnum Mangiæ* siue Sinarum populos *vsque ad Oceanum peruagatum esse crediderim.*

Isidorus de vita & obitu sanct. ca.76.

l.2.c.4. Hæc Nauarchus. Certe Nicephorus scribit quod *in vniuersa extremi Orientis ora & ad vltimum Oceanum apud Insulam quoque Taprobanam gẽtemque Brachmanam (templis maximis exædificatis) verbum salutis prædicauerit.* His consonat quod F. Ioannes Gonzales de Mendoza Augustinianus, pœnitentiarius Apostol. in historia sua de Repub. Sinarum an. 1586. Barcælonæ edita scribit l.2.c.1. multa hodie apud Sinas religionis Christianæ monimenta reperta esse à D. Th. apud illos populos prædicatæ. In India autem propriè sic dicta iuxta Indum fluuium, D. Thomam euangelium propagasse omnes ad vnum authores contestantur: Dorotheus Tyrius, Hieronymus, Sophronius, Eusebius, Nicephorus, Abdias, Isidorus locis citatis. Quibus adde Nazianzenum Gregorium in oratione ad Arianos, Gregorium Magnum hom.17. in euangelia, Damascenum in vita Barlaam & Iosaphat, Metaphrastem

phrastem in vita Thomæ, Gaudentium episc. Brixiensem in tractatu de dedicatione ecclesiæ. Chronicon Viterbiense part. 14. a Vincentium Beluacensem in speculo historiali, b Stephanum Cyprium in Basilico phylactitio, & Ioach. Perionium in vitis Apostolorum. Operæ precium autem hoc loco fuerit eximia quædam in hoc Apostolo sanctitatis argumenta, quę nostro iam tempore apud Indos D. Thomæ Christianos animaduersa fuerunt, in medium adferre. Totius Indiæ proprie sic dictæ (quæ nunc Cambaia dicitur) regnum vastissimum & maximum est Narsinga. Ad huius regni ditiones pertinet prouincia Chiromandel cuius modica nunc ciuitas est. Malepur dicta. *In hoc oppidulo* vt in suis literis scribit P. * *Gaspar, ad hunc vsque diem corpus B. Apostoli Thomæ asseruari incolæ etiam ante nostra tempora Christiani asseuerant. Cuius etiam rei argumenta non obscura adferunt. In sepulchro B. Apostoli inuentum corpus satis amplũ ac procerũ suauissimũ de se odorem spargit, quod & magna in hodiernum vsq; diẽ in veneratione ab omnib. colitur, tam Christianis quã etiã gentilib. & Mahometanis: qui etiã eo deuotionis causa peregrinantur*; vt scribit ex Marco Veneto Nauarchus. *Hoc Apostoli sepulchrũ* (vt addit Gaspar) *in rupe excisum est, in quo & sanguineas cernere est maculas & crucẽ in eo exsculptam. Sunt etiã in eodẽ sepulchro aneæ tabulæ in quibus scriptũ erat, Regẽ illius loci D. Tho. certã telluris dimensionẽ ad templũ extruendũ donasse*, vt meminit Osorius. *Sed & huic sepulchro fidem faciebat ciuitatis præfectus lignum nobis ostendens* (ait P. Gaspar) *incredibilis magnitudinis, (quod Apostolus dum viueret è longinquis regionibus ad locum in quo palatium Regis extruendum erat* (Archio vocant) *mari miraculose aduexisse ferunt;*

a *l. 10. c. 62.*
b *ca. 7.*
Monimẽta apostolatus D. Thomæ.
* *Ex Goa. an. 1553.*
Sepulchrũ D. Thomæ.
Rerum Lusitan. lib. 3.

ferunt; cuius ligni ea est vastitas vt ne boum quidem copiosa multitudo id loco mouere queat. Hæc in dicta epistola P. Gaspar. Vnde colligere licet non esse penitus fabulam de D. Thoma ex Iudęa in Indiam misso vt sub specie Architecti quem Rex quęrebat, euangelium illic annunciaret, sed rem vere gestam fuisse sicuti à permultis authoribus illa refertur: ab Abdia in S. Thoma, à Vincentio Beluacensi loco citato, à Perionio, à Simeone Metaphraste, & ab omnibus fere illis qui de D. Thoma scripserunt. Etsi enim veræ historię multa forte fabulosa & falsa postea admixta fuerint, vnde & Athanasius in Synopsi Circuitiones & Itinerarium Thomæ Apostoli (librum sic lib. 22. dictum) pro apocrypho repudiauit, & August. similiter contra Faustum, tamen hunc S. Apostolum in India sub specie extruendi palatii ad regis notitiam euangelium attulisse, ex authorib. iam citatis manifestissime constat; quæque Abdias & alii authores citati de rebus in India ab Apostolo gestis commemorant, satis vera esse probabiliter affirmari potest. Maximè cum Abdias ipse Itinerarium prædictum non omni ex parte probauerit, sed (vt ait) *superuacaneis omissis ea memorauerit quæ fide certa constant.* Huc accedit quod B. Clemens qui post Petrum sedem Romanam rexit, epistolam ab hoc Apostolo Thoma de rebus à se in Parthia, Media, Perside, & India visis accepisse se memorat. Sed nunc ad D. Thomæ in India monimenta redeamus. In cruce illa quam in sepulchro D. Thomæ inuen- Osorius li 3. tam diximus, hæc verba insculpta erant. *Thomā diuinum virum fuisse, à Dei filio, cuius erat discipulus, in eas oras regis Sagami tempore missum, qui Dei notitiam illas gentes doceret: Ibiq; templum extruxisse, & res admirabiles effecisse, ac tandem eum*

cum genibus flexis ad crucem illam oraret, à quodam Brachmanno fuisse hasta transfixum. Crucem vero eiusdem sanctissimi viri cruore tinctam, ad memoriam illius viri sempiternam relictam fuisse. Hæc Osorius. Est in Malauaria (in qua Calecutiæ regnum situm est) genus quoddam hominum qui ab iis qui S. Thomam occiderunt originem ducere dicuntur. De his scribit Marcus Venetus, qui illa loca omnia ante Lusitanorum illuc aduentum oculis perlustrauerat, *fieri non posse, vt eorum quispiam etiamsi à decem trahatur, in templum ciuitatis Malapur* (vbi B. Apostoli corpus vti diximus sepultum iacet) *inferatur. Confluunt eò non solùm Christiani sed & Sarraceni sancti opem implorantes, auferuntque secū puluerem loci qui rubricat vbi fuit Martyrio affectus; qui etiam varios morbos depellit.* Hæc Marcus. Cui rei consonum est quod scribit Simeon Metaphrastes ex puluere loci vbi interfectus erat Apostolus, regis filium sanatum fuisse. Sed & illud quoque præclarum est & memoria dignum quod anno 1288. eodem loco contigisse scribit Marcus Venetus. *Princeps loci cum non sufficerent horrea, iussit orizam (qua fere sola vtuntur) in xenodochium templi, ad peregrinos locum visitantes hospitio excipiendos extructum, inferri. Apparuit homini in somnis D. Thomas, minitans eum periturum nisi xenodochium veteri vsui restitueret. Perterritus Princeps & imperata facit & publicè quod acciderat narrat.* Hæc ille Deniq; tanta fuit D. Thomæ apud populos illos etiam gentiles veneratio, vt (quemadmodum scribit Osorius de rebus gestis Lusitanorum) *in ciuitate Cranganor vrbe Opulentissima regi Calecutiensi fœderata indigenæ gentiles in D. Thomæ honorem diem festum quotannis agerent Cal. Iulij.* Neque

Marcus Venetus in Rebus Asiaticis.

Gentiles Indi D. Tho. venerantur.

lib. 3.

verò illud hoc loco prætereundum, quod ex Edoardo Barbossa Lusitano scribit Belleforestius in sua Cosmographia. Non longè à Coulano oppido (distat autem illud non adeo multum à Calecutio in tractu illo pulcherrimo qui Sinum Arabicum ab occasu solis respicit) in promontorio quodam admodum in mare protenso, arduo & sublimi, ingens quoddam & pulcherrimũ videtur templum in D. Thomę honorem extructum, idq; ab ipso B. martyrii eius tẽpore in memoriam recentis miraculi, ꝙ illius loci Christiani adhuc in suis archiuis scriptum retinent, estq; huiusmodi. Concionante ad populum B. Thoma, visa est in mari proximo ingens trabs lignea ad terram appellere. Rex loci illam & magnitudine & pulchritudine insignẽ videns, iussit in terram exponi, missis ad hunc finẽ multis tũ viris tum elephantis qui illam abducerent. Sed illis frustra hoc conantibus, Rex ipse ad ripã accedit vt sua præsentia suorum animos ac labores magis incenderet. Atqui quum nec ita quicquã succederet, Regisq; desiderium magis accresceret, D. Thomas Regem adit, trabemq; illam in terrã sese educturum pollicetur, si vicissim Rex tantũ ei telluris concedat, quantum extruendo templo sufficeret in honorẽ summi Dei (inquit) qui fecit cœlum & terram, quique me huc misit. Rex pauperem illum & abiectum videns; quomodo, inquit, huic operi par esse poteris & solus & pauper & tantis laboribus penè exhaustus? Illo respondente se in virtute Dei quem prædicabat id facturũ (Deus enim, inquit, meus omnes tuas & tuorum vires superat,) Rex confestim quantũ telluris petebat mensurari & consignari fecit. Moxque vir Sanctus ad trabem accedens cingulo trabem alligans ad terram templique locum facil-

Thom. 2. li. cap. 21.

Trabs hac illud lignũ esse videtur

facillimè eduxit, non absque omnium stupore. Templo autem consummato Rex certos ei reditus ex pipere illius loci (quod est in agro Coulamensi vberrimum) in perpetuum concessit: quo etiam reditu ad hunc vsque diem Christiani veteres eius loci gaudent. Hæc ex Barbossa Lusitano scriptore Belleforestius.

de quo supr. ex epist. P. Gaspar.

Illud verò quod nunc referam pene fidem superaret, nisi & multi & graues essent eius rei authores. Ioannes Patriarcha Indorum ann. salutis 1120 Romam peregrinationis causa veniens Calixto secundo Romano tunc Pōtifici (Cardinalibus aliisque præsulibus præsentibus) in consistorio publice declarauit S. Thomam Apostolū omni anno communicare populum suum (vtor Authorū verbis) manu propria porrecta dignis & retracta ab indignis. Huius rei authores ac testes habeo primum Helinandum Monachū frigidi montis in Chronica mundi quam ab initio vsque ad tempus suum maximo volumine per libros 48. digessit, vt scribit Antoninus pa. 3. tit. 18. ca. 5. ex Vincentio Beluacensi in speculo historiali lib. 30. cap. 108. & Gesnerus in sua Bibliotheca. Hoc autem ex Helinando citat Discipulus ille cuius sermones circumferuntur, sermon. 6 de S. Thoma, & Dionysius Carthusianus sermo 3. de S. Thoma. Nauclerus quoque eandem historiam refert Generat. 38. Neque verò cuiquam hoc magis absurdum vel mirandum videri debet quam quod de S. Chrysostomo scribit Nicephorus, corpus eius à Theodosio iuniore (cuius pater Arcadius eum in exilium egerat) Constantinopolim translatum, quū in Cathedra episcopali situm esset, alta voce dixisse, *Pax vobis*: vel etiam quòd Deus per os asinæ Balaam loqui non est grauatus. Quantò enim magis per corpora mor-

Helinādus.

Discipulus.

Dionysius Carthusianus.

Nauclerus.

Nicephorus Hist. eccles. lib 14. c 43.

Num. 22.

tua Sanctorum suorum vel loquetur vel iudicia sua exercebit?Multa alia priscæ venerationis testimonia qua remotissimæ illæ gentes à multis iam seculis D.Thomam colebãt adferri possent. Sed ne sim æquo prolixior, illis prætermissis vnum recentissimæ memoriæ non tam miraculũ quam diuinum planè sanctitatis in hoc Apostolo & nobilissimum testimonium, etiam frequẽtet ostensum hoc loco afferam. Scribit Hieron. Osorius de rebus gestis Lusitanorum lib.3. *Crucem illam* quam in D.Thomæ sepulchro inuentam superius diximus *in templum quoddam ad honorem D. Thomæ à Lusitanis Christianis in Malapur extructum illatam, & super altare ipsũ collocatam fuisse,simulq; institutum vt quotannis octo diebus ante Natalem Christi,res illic diuina fieret, & Christiani eò conuenirent. Hoc autem dũ fieri cœpisset anno 1561. & iam octauo ante Domini natalem die Euãgelium de misso ad virginem Angelo in missa legeretur; ecce tibi repente crux tota in nigrum colorem vertebatur:ita tamen vt splenderet,ac si oleo fuisset delibuta:simulque instar roris guttæ liquidæ defluere cœperunt, quæ paulatim grandiores factæ,totam crucem humore largissimò compleuerunt. Cum autem sacerdos re diuina peracta linteis sacris crucem extersisset, lintea maculis sanguineis tincta repente sunt. Hoc quotannis illic fieri,nec alio die quàm iam dicto,nec alio tempore quam cum euangelium prædictum recitatur, per episcopum Cochimensem ad regem Lusitaniæ cum publico ciuitatis testimonio perscriptum esse* scribit Osorius. Atque hæc quidem ad huius sanctissimi Apostoli ingentem gloriam,& ad laborum quos in ea orbis parte incredibiles suscepit, celeberrimum testimonium, placuit diuinæ bonitati in fine hoc seculorum exhibere.Ecce enim

Crux D. Tho. sanguine aspersa.

adhuc Abel loquitur, adhuc sanguis Thomæ clamat vindictam de malis, misericordiam bonis, *Heb. 12.*
sibi verò honorem & gloriam sempiternam. Alexander vsque ad Indos Imperium dilatauit.
Traianus Persas & Scythas domuit. Antoninus de Germanis triumphauit. Sed horum omnium *Chrysost. in hom. de 12. Apostolis.*
sepulchra vel nesciuntur, vel non coluntur, vel absque miraculis. D. Thomæ piscatoris sepulchrum & cognoscitur & colitur, & miraculis illustratur, nec solum à suis sed etiam ab alienis.
Quantam autem & quam infinitam multitudinem in toto illo orientalis mundi amplissimo tractu ad Christum conuerterit, quàm innumera miracula fecerit, id est, beneficia surdis, cęcis, mutis, claudis, ægris, mortuis contulerit, quanta apud eos sanctitatis opinione vixerit, (adeò vt hodie vsque Indi etiam infideles D. Thomam sua vernacula lingua *Auarijam vocent .i. virum Sanctum*) viuentem verò eum pro Deo colere aliquando voluerint, & effectum dedissent nisi vehementi quadam oratione eorum institutum & animos fregisset; quot reges baptizauerit, & regum proles ad Sanctæ virginitatis institutum adduxerit, inter cæteras Pelagiam regis filiã quæ Andronopoli sepulta in monimento illi imposito, *Thomæ Apostoli filia* nuncupatur, apud Abdiam, Perionium, Vincentium Beluacensem, Simeonem Metaphrastem, Stephanum Cyprium, locis iam citatis legi potest. Pene prætermiseram quòd non solum in toto hoc orbe cognito ad extremos vsque Garamantas & Indos laboriosissimus hic Apostolus & vt verè eum Nicephorus vocat, *vehementiss. Christi amator* fidem propagandi causa penetrauerit, sed etiam quòd in *li. 2 c.40.*
America ipsa & nouo illo occidentali orbe, euangelium prædicauerit. Sic enim hac de rescri-

psit ex Brasilia citeriori Americæ parte ann. Domini 1552 R. P. Emanuel Nobrega. *Habent,* inquit, *incolæ S. Thomæ notitiam quem Zome nuncupant* (mutando θ in Z. dialecto propria) *eumque hac iter fecisse à maioribus acceperunt, & vestigia Apostolica etiamnum cerni prope quendam fluuium affirmant: quod vt certius cognoscerem, ipse abij, & proprijs oculis inspexi quatuor pedum & digitorum satis alte impressa vestigia, quæ nonnunquam aqua excrescens cooperit. Ferunt autem ea relicta dum D. Thomas persecutores ipsum configere volentes fugeret, flumenque diuisum fuisse, per cuius medium ad vlteriorem ripam sicco pede profectus in Indiam abijt. Pari modo narrant sagittas quibus ipsum petebant in sagittarios reflexas, siluasque per quas gradiebatur cedentes viam præbuisse. Illum quoque pollicitum fuisse se aliquando has regiones reuisurum.* Hęc illa epistola. Quomodo autem potuerit D. Thomas, etiam absque miraculo Americam cognouisse, multis argumentis docet Iacobus Nauarcha in epist. sua Asiatica lōgè doctissima. Quæ cum ita sint, nullus fere (vt videtur) orbis locus extitit in quem huius sanctissimi Apostoli sonus non exiuerit, labor, doctrina, prædicatio non peruenerit. Hæc sunt signa Apostolatus eius. Sic ille quo cæteris tardius Christo resurgenti credidit, eo cæteris feruentius Christi fidem propagauit. Sed quia in India postremò docuit, ibique pro Christo gloriosam mortem opetiit, ideo *Apostolus Indiæ* vulgo nūcupatur. Siue autem fuerit lanceis confossus, vt Isidorus, Nicephorus, & Sophronius locis iam citatis tradunt, siue gladio percussus obierit, quū nec lanceæ ignitæ nec fornax ardens ei nocere possent, vt Abdias, Vincentius, Perionius affirmant, locis etiam iam citatis, in India eum occubuisse

In America Christū docuit D. Tho.

Cur India Apostolus dicatur.

cubuisse & gloriosum hoc die pro Christi nomine Martyrium obiisse, omnes consentiunt. Certè Dorotheus Tyrius in Synopsi (quem D. Hieronymus & omnes prioris sententiæ authores sequuntur) non propriè lanceis confossum D. Thomam scribit, sed *Calamo quem lanceam vocant, occisum ait.* Quod autem in Calamina vrbe eum & occisum & sepultum esse, hactenus creditum est, nos autem ex recentioribus in vrbe Malapur corpus eius repertum diximus, nullam necessariam contradictionem habet. Quæ enim hodie post tot secula Malapur dicitur, potuit eo tunc tempore Calamina dici. Atque hæc sunt, Auditores, quę de huius sanctissimi Apostoli varia prædicatione, vita, laboribus, ac morte, literarum hactenus monimentis tradita comperire potui. Quæ sanè omnia vt in eius honorem ac Dei gloriam, cuius dona erant quæcumque pręclare gessit, nos libenter cōmemorauimus, vosque beneuolè audiuistis, ita vt per eius sanctam intercessionem, tantorum meritorum participes, ac laborum eius imitatores esse possimus, sedulo Deum Opt. Max. orare, animoque ac viribus iuxta talenta cuiusque concessis, niti atq; contendere omnes debemus. Sic enim præpositorum nostrorum maximè Apostolorum gloriosam memoriam dignè celebramus, si vt Paulus nos monuit, *eorum intuentes exitum conuersationis, imitamur & fidem.* Quod nobis concedat, qui est benedictus in secula Pater & Filius & Spiritus Sanctus.

Amen.

DE VERA CAVSA MARTYRII S. THOMAE CANTVAR. ARCHIEPI-ſcopi breue Apologeticum.

QVVM anno ſuperiore in vetuſtos quoſdã manu ſcriptos codices incidiſſem, in quibus varias epiſtolas repperi vel ipſius S. Thomæ Cantuar. Archiepiſcopi & martyris ad diuerſos, vel aliorum ad ipſum aut potius de ipſo, pro illa qua ab ineunte ætate erga hunc ſanctum affectione fui, auidè tranſcripſi, & vt in lucem aliquando ederentur vehementer deſideraui, duas ob cauſas. Primum quia hæretici Angli, vt in omnes ſanctos irreligioſi & impii ſunt, ita potiſſimum in S. Thomam glorioſiſſimũ martyrem contumelioſi ſunt. Quia enim hic Sanctus nefariis Henrici 2. Regis conatibus fortiter ſe oppoſuit, iſti autem in Anglia hæretici, (pene ſoli hodie Laicocephali) Regibus ſuis turpiſſimè adulantur; quia ille Sanctus Pontifex quæ eccleſiaſticæ iuriſdictionis ſunt propria, Regem ſibi arrogare non permiſit, iſti verò fœdi paraſiti vniuerſam eccleſiaſticam poteſtatem non ſecus atque temporalem Regibus Angliæ tribuendam affirmant, ſcribunt, iurant; neceſſe fuit vt tantam S. Thomæ lucem, fortitudinem, libertatem, tenebricoſi iſti imbelles & ſerui Hæretici non ſolum ſuſtinere non potuerint, ſed & omnib. modis

S. Thomas Cantuar. hæreticis Anglis cur inuiſus.

dis obſcurare, lacerare & taxare debuerint. Hanc ob cauſam hunc ſanctiſſimum Martyrem quem innumeris miraculis domi foriſque Deus illuſtrauit, iſti ſuperbi gigantes Deo ipſi repugnantes, non alio nomine quam Becqueti proditoris dignantur. Becquet enim viro ſancto cognomen fuit. Hanc ob cauſam non ſolum martyrologio expungunt (quod enim eccleſia probat, hoc debet ſemper hæreſis improbare, ſicuti quod Deus facit diabolus ferre nō poteſt) ſed in quibuſdam ſuis Calendariis Anglicis ad diem S. Thomæ Cantuar. ponunt, *Becquet proditor*. Quibus bellis hominibus ſic breuiter propono. Si proditor Becquet eſt, vt quid in Calendario veſtro locum habet; niſi fortè proditores colatis. Si proditor non eſt, vt quid in Calendario veſtro tam ſplendidè mentiri libet, ne dicam blaſphemare; niſi fortè mendaces magiſtri quum ſitis, mendax etiam Calendarium habere vultis. Sed illis relictis ad rem. Hanc ob cauſam blaterant & cauillātur, contentionem huius Sancti contra regem ſuum *non de rebus fidei, religionis, veræ doctrinæ, ſinceræ diſciplinæ, ſed de rebus mundanis, poſſeſſionibus libertatibus, exemptionibus, prærogatiuis & ſimilibus fuiſſe.* Sic enim Foxius ille mendax in ſuo pſeudomartyrologio. Denique hanc ob cauſam in imaginem D. Thomæ Cantuar. primum omnium ab hæreticis Anglis ſæuitum eſt, deiecta illa quæ ad pontem Londinenſem fuit, antequā in tota Anglia vlla alia deiiceretur, vt in operib. Anglicis Thomæ Mori inuenio. Poſtremò hanc ob cauſam Rex Henricus 8 publico ſed infami edicto hunc Sanctum è numero Sanctorum expungi voluit eiuſque oſſa poſt annos 400. in honore habita, ſacrilegè effodit & effoſſa publicè concremauit. Edictū ipſum poſtea proferemus.

fol. 48.

Pag. 935.

Odiũ igitur hæreticorum noſtrorũ contra hunc S. maximè pertinax & rabidum fecit, vt ea perlibenter in lucem ederẽ quæ ad huius Sãcti maiorẽ gloriã & cõmendationem ꝑtinerent. Alia cauſa fuit nõnullorũ extra Angliã Catholicorũ, leuior quã par eſt, huius ſancti exiſtimatio & nõnullus etiã circa martyrii cauſam error. Cui occaſionẽ aliquã dediſſe poteſt Gulielmi Neubrigenſis hominis Angli de rebus Anglicis liber, circa tẽpora D. Thomæ ſcriptus, ſed ante an. 20. Hæreticorũ opera Antuerpiæ editus: qui homo, vt maxima tũc cleri pars, magis politicus fuit quã monachũ aut clericũ, aut etiam bonũ Chriſtianum decuit. Quãquam nec quæ ille ſcribit, D. Tho. ſanctitati vllã maculã inferũt, vt paulo poſt oſtẽdemus. Certè Ioãnes Coclæus vir doctiſsim. & optimus Catholicus ſcribit *hunc ſanctũ Martyrem propter bona tẽporalia & priuilegia eccleſiæ ſuæ, quæ auaro regi tradere noluit occiſum fuiſſe: & addit Regẽ tãtummodo petiiſſe vt de bonis temporalibus & priuilegiis opulentæ eccleſiæ ſuæ nõnihil remitteret, atq; ad manus ſeculariũ traderet.* Poſtremo affirmat *Roffenſem & Morũ S. Thoma Cãtuar. ingenio & eruditione multo ſuperiores fuiſſe.* Quæ vir ille veriſimiliter ex libris hæreticorũ, maximè Ioannis Balæi ſpurci hæretici, qui de ſcriptoribus Anglicis catalogũ edidit, vel de Ioãnis Foxii martyrologio falsò dicto, hauſit. Hæretici enim vt martyrii causã infamant, ſic omnib. viri virtutibus detrahunt. Et extat quidẽ apud Laurentiũ Suriũ vita S. Thomæ Cant. 29. Decembris, à quodam Eduardo conſcripta (quam tamen in compendiũ redegit Surius) in qua quæ ad viri ſanctitatẽ nobileq; martyriũ ſpectant, ſatis multa habentur. Sed eiuſdẽ Sãcti vita multo copioſius & plenius, meliori methodo & ordine, maiori diligentia & fide

In ſcripto contra Sam ſonem.

Vitam S. Thomæ qui ſcripſerunt.

fide, à quatuor viris doctiſſimis ſeorſim conſcripta & explicata fuit. videlicet ab Herberto de Hoſchan eius indiuidio comite poſtmodum Cardinali & Archiepiſcopo Beneuentano: à Ioanne Saliſburienſi, epiſcopo Carnotenſi, à Gulielmo Cantuarienſi monacho, & ab Alano Abbate Teukesburienſi. Ex quorum quatuor libris, vnum volumen collectum fuit, & *Quadrilogus* nuncupatus: ſub quo titulo Pariſiis impreſſus fuit ann. Domini 1495. Hunc ego librum Romæ in hoſpitali gentis noſtræ (quod nunc Seminarium eſt) ante annos 25. vidi & legi: moxque ex eo quædam proferemus. Horum 4. Authorum meminit in ſua bibliotheca Geſnerus, & in ſuo martyrologio Molanus, & in ſcholiis ſuis ad martyrologium Romanum Soranus. Nam Benedictus Abbas S. Petri de Burgo in Anglia non vitam ipſam S. Thomæ (vt putauit Molanus dicens ex illis quinque concatenatam eius vitam eſſe) ſed de miraculis S. Thomæ poſt mortē maximè illuſtribus ſcribit. Ideo quadrilogus non quinquelogus vocatur liber. Matthæus quoque Pariſienſis in ſuo chronico ad ann. Domini 1164 de vita & rebus geſtis huius Sancti copioſe ſcripſit. Sed & extat huius Sancti vita M.S. in vetuſto idiomate Wallonico vt hiſtoria Andegauēſis teſtatur. Sed & de hoc S. Martyre Belleforeſtius in ſuis annalibus gallicis tom. 1. lib. 3. ca. 52. 53. & 56. frequentem & amplam mentionem facit. Porro ſicuti ob cauſas prædictas, inuentas à me epiſtolas in lucē edere operę precium duxi, ſic eiſdem epiſtolis breue aliquod commonitorium vel ſi mauis contra recentium hæreticorū calūnias breue Apologeticon de cauſa iuſtiſſima martyrii huius Sancti præmittere, neceſſarium putaui. Certe S. Thomæ Cantuar. ingenium, erudi-

Quadrilogus de Vita S. Thomæ.

eruditio, eloquentia qualis fuerit, vel vna eius epistola Apologetica ad omnes Cantuariensis prouinciæ(id est, tribus demptis totius Angliæ) episcopos manifestum lectori faciet. Cæteræ quoque epistolæ vel ad ipsum vel de ipso, quanti vir ingenii, quantæ sanctitatis fuerit, perspicuè docebunt. Sunt autem hæ paucæ ex multis quas in Bibliotheca vaticana Pontificia M. S. extare scribit Ioannes Cæsar Soranus in suis ad Romanū Martyrologium scholiis die 29. Decembris.

Causa persecutionis. S. Thomæ.

Causa persecutionis acerbæ S. Thomæ Cantuariensis talis fuit vt neque propriam propriæue
1. ecclesiæ vtilitatem aut etiam dignitatem, sed totius cleri publicam spectaret, nec dignitatem atque vtilitatem tantum, sed ipsam à Christo datā potestatem ac iurisdictionem, quam neque sine
2. scelere episcopus deserere, nec sine sacrilegio Rex sibi arrogare potuit: nec denique ius istud vllo vel indiscreto zelo vel pertinaci animo, sed
3. summa moderatione & qua maior esse non potuit, persequutus fuerit. Hæc tria quum ostendero, sanctissimi martyrii causam grauissimam satis explicatam dedero, simulque omnibus vel hæreticorum calumniis vel etiam aliorum quorundam falsis suspicionibus satisfecero Rem igitur ab ouo sed breuissimè repetam. Vetus ille

Cur Anglorum Reges libertates ecclesiasticas violant frequenter.

fuit Regum Anglorum morbus(maximè ab annis quingentis, quo ferme tempore Guilielmus Normaniæ Dux Angliæ regnum vi occupans, victoris ius sequutus, grauius id subiectum tenuit, quam vlli præcedentes Anglorum reges) vt quemadmodum populi priuilegia ac libertates magis ac magis semper imminuebant vnde in illo regno frequentissimi leguntur tumultus populares, & legum Regis Eduardi (quæ ante Guilielmum Normanum vigebant frequens flagitatio)

gitatio) sic etiã cleri immunitates, priuilegia & exemptiones, quibus videlicet ius suum regale violari existimabant, omnibus modis vel abrogarent, vel certè magis semper ac magis imminuerent. Hunc autem animi morbum in Regibus Anglorum auxit, vel procerum instigatio, & adulatio, vel ipsius cleri ignauia & timiditas, vel etiam interdum legatorum Sedis Apostolicę nimia remissio & indulgentia. A qua certè huius mali originem profluxisse notauit Polydorus rerum Anglicarum scriptor accuratus. Rex Henricus eius nominis secundus, magni animi princeps & ciuilis iustitiæ Zelator egregius, si tamen modum in eo tenuisset, prædecessorum suorum vtriusque Guilielmi, Henrici primi, & Stephani vestigiis insistens (qui cleri immunitates sicut & populi multis modis violare conati sunt) *in Concilio regio sanxerat vt cuncti etiam sacris initiati qui ceruos aut Damas intra sexta regia seu saltus occidissent; à Iudice prophano mulctarentur. Hanc legem regiam Hugo legatus Pontificis in Anglia non abnuit ratam habere. Quæ res* (ait Polydorus) *non modo tunc sed in posterum quoque tempus ita ius infregit, vt etiam nunc sacerdotes in multis causis perinde ac cæteri apud prophanos Iudices conueniantur atque pro noxa puniantur. Adeò ius semel violatum facile dissoluitur: atque Ordo sic magnum fecit detrimentum.* Hæc ille. Rex enim iste quum vniuersam illam quam in animaduertendis clericis potestatem sibi venditabat, contradicente Thoma Archiepiscopo obtinere non potuit; hanc saltem portiunculam post nobile D. Thomæ martyrium à legato põtificio impetrauit. Sed vt ad originem dissensionis inter hunc Regem & Archiepiscopum Thomam ortæ nunc veniamus, ea de re sic Polydorus scribit

Polydorus Virgilius hist. Angli. lib. 13.

bit. *Cum Thomas Cantuariensis antistes, vir summa integritate atque prudentia* (quem propterea Cancellarium regni ante episcopatum Rex creauerat) *cerneret regem quotidie sacerdotes minus idoneos aut eligere episcopos aut ad alia perducere sacerdotia, ac ex præscripto Normanicarum legum, iure (vt ille aiebat) suo vtendo, nihilque à maiorum consuetudine atque concessis alienum faciendo, omnem sacerdotalis ordinis authoritatem dignitatemque frangere, & demum ius fasque conari trahere quo vellet, primò eum amicè admonuit vt de negotio desisteret, æquiusque se aduersus populum gereret; deinde in ea re cùm se parum proficere animaduerteret: statuit suas non remissius agere partes vt de laboris præmio satis certũ habens. Itaque omnis vitæ periculi oblitus, communis causa tuendæ gratia, propalam Henrico resistere, multisq́; eum argumentis ab incapto deterrere conatus est.* Hæc fuit prima Sancti pastoris sancta fortitudo, vt Regem potestatis suæ fines excedẽtem, intra iustos limites coërceret: nec ius sacerdotale diuinitus ei datũ atq; cõmissum ignauè proderet: memor illius dicti Ambrosiani. *Ita ergo quadã adulatione curuamur vt sacerdotalis iuris simus immemores, & quod Deus donauit mihi, hoc ipse aliis putem esse credendũ?* Nec aliter rem refert Guilielmus Neubrigensis eiusdem ferè temporis scriptor, etsi causæ D. Thomæ iniquior & in Regis causam propensior fuit. *Rege,* (inquit) *circa curã regni satagenti & malefactores sine delectu exterminanti, à Iudicibus intimatum est quòd multa contra disciplinam publicam à clericis cõmitterentur ad quos laica non posset iurisdictionis vigor extendi. Quamobrem acri motu turbatus in spiritu vehementi contra malefactores clericos posuit leges: in quibus vtique Zelũ iustitiæ publicæ habuit: sed*

Loco citato.

Epist. 32.

li. 2. c. 16.

sed feruor immoderatior modum excessit. Cum ergo ad discutiendos vel puniẽdos clericos noua quadam statuta fecisset, in quibus modum non tenuit, ita demum credidit fore rata si episcoporum essent consensu roborata. Conuocatis ergo ad eliciendum quocunque modo cõsensum Episcopis, ita omnes vsque ad vnum vel pellexit blanditiis vel infregit terroribus, vt regia voluntati cedendum parendũque putarent, & nouarum legum illarum conscriptioni propria sigilla apponerent. Vsq; ad vnum dico. Nam solus Cantuariensis Archiepiscopus flexus non est; sed ad omnem impulsum stetit immobilis. Tunc verò tanto vehementius Regis in eum furor efferbuit, quanto ipse regali magnificentia ratione dati & accepti magis obnoxius videbatur. Vnde Rex cœpit ei grauis existere, occasionibus eum vndecunque exquisitis pulsare, eorum quæ olim in regno Cancellarius fecerat, rationem exposcere. Ille intrepida libertate respondit se expleta seculari militia Ecclesiæ à principe cui militauerat, absolutè fuisse dimissum, nec debere in se per occasionem magis quam veritatem vetera replicari. Cumque in dies Regij furoris causæ ingrauescerent, eo die quo plenius responsurus erat obiectis, solemne illud officium de B. Stephano, scilicet, Sederunt Principes, &c. & aduersum me loquebantur & iniqui persecuti sunt me, iussit coram se in celebratione sacrificij solemniter decantari. Mox curiam ingressus est, Crucem argenteam ante se portari solitam manu propria baiulans, volentibusq; quibusdam Episcoporum qui aderant ministerium portandæ ante Metropolitanum proprium crucis suscipere, abnuit (non enim eos dignos existimabat qui crucem Metropolitani ferrent, quum Crucem Christi portare recusauerant, Regi turpiter adulantes, & ecclesiasticam iurisdictionem ac disciplinam nefariè

fariè prodentes) *nec alium in illo conuentu publico Crucis baiulum quantumcunque rogatus admisit. Iis tanquam excandescentis iam furoris fomitibus rege supra modum inflãmato, sequenti nocte clam profugiens transfretauit.* Hæc Neubrigensis, caussam dissensionis inter Archiepiscopũ & Regem non nisi in genere describẽs, sicuti & Polydorus. Cæterum Quadrilogus ille de quo diximus, atq; etiam vita eius apud Surium, & clarissimè Matthæus Parisiensis pag. 135. iuxta editionem Londinensem an. 1571. ipsos articulos disertè ponit, quos leges illæ nouæ quas Rex promulgare studuerat, complectuntur. Quibus explicatis euidẽter apparebit, quam iusta D. Thomæ causa fuerit vt illis se totum opponeret, quam fœdè reliqui episcopi officium neglexerint qui Regis voluntati morem gesserunt. Sex igitur potissimum articulos illæ leges habebant, qui non solũ dignitati aut vtilitati aut etiam libertati & immunitati ecclesiasticæ repugnabant; verum etiam Iurisdictionem propriè sacerdotalem à Christo Saluatore Apostolorum successoribus datam vehementer imminuebant. Isti igitur articuli fuerunt. 1. *Quòd non appelletur ad Sedem Apostolicam sine Licentia Regis.* Qui articulus paulò latius in Quadrilogo sic habetur *Si emerserint ab Archidiacono debent procedere ad episcopum, & ab episcopo ad Archiepiscopum, & si Archiepiscopus d fuerit in iustitia exhibenda, postremò ad regem est perueniendum, vt præcepto ipsius in curia Archiepiscopi controuersia terminetur: ita quòd non debeant vlterius procedere absque assensu regis.* Hæc ibi. Si iste solus articulus inter regem & D. Thomam controuersus fuisset, satis iustam caussam habebat Regiæ constitutioni sese exponendi. Hæc enim constitutio Regem substituit summo

Sex articuli quos probare S. Thom. noluit.

1. Articulus

lib. 5. c. 8.

summo Pontifici, potestatem Sedi Apostolicæ pro- *Cap.7.*
priam Regi attribuit, Concilio generali Sardicensi
disertè contradicit, ipsum denique primatū pontifi-
cium Petro eiusque successoribus datum tollit. Se-
cundus Articulus erat: *Quod non liceret Archiepiscо-* *2. Articul.*
po & episcopo exire de regno & venire ad vocationē
Domini Papæ sine licentia regis Quis non videt quam *93 dist.*
etiam hic articulus schismaticus & impius sit, & an- *Iuxta & in*
tiquissimis ecclesiæ canonibus contrarius, quibus ca- *decreto Za-*
uetur vt episcopi frequentius Romanam sedem ade- *charia Papa*
ant, impedientes verò anathemate feriantur? Scilicet *In epist. Ni-*
si vel Concilium generale celebrandum, vel alicuius *colai 1. ad*
in Anglia episcopi opera vti volet ecclesia; vel ali- *Michaelem*
quis Angliæ episcopus aut à suo primate aut à con-
fratribus suis iniuria aliqua pulsetur, non licebit ei
ad Sedem Apostolicam omnium ecclesiarum ma-
trem aditum habere nisi id placeat Regi. Et quid hoc
aliud rursum est nisi vt Rex Angliæ sit apud suos
Papa? Quid aliud hic Henricus secundus rectè postu-
lauit, quàm quod Henricus 8. completa iam malitia,
aperte sibi vsurpauit, vt Supremum ecclesiæ Caput
in Anglia esset? Sed videamus cætera. Tertius Arti-
culus. *Quod non liceat episcopo excommunicare ali-* *3. Artic.*
quem qui teneat de rege in capite, vel (vt est in Qua-
drilogo) *aliquem domesticorum ministrorum eius, nisi*
Rex prius super eo consulatur. Hic verò Articulus nō-
ne in Christum ipsum blasphemus est, & generalem
potestatem ligandi peccata, ecclesiæ datam, ad Regis
iam beneplacitum coarctat? Nonne Christi verba
corrigit hic Articulus, & petulanter atque impiè ab-
rogat? Quum enim Christus dixerit: *Dic ecclesiæ: Si* *Matth.18.*
ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publi-
canus, iste Articulus sic iubet, Dic prius Regi; si ex mi-
nistris aut colonis regiis sit; & si Rege annuente ec-
clesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus. O super-
ba huius Henrici Regis insolentia, ô fæda procerum

tunc Anglorum adulatio. O ignaua episcoporum tunc Angliæ diuinitus datæ potestatis proditio. Regius ergo minister, ô episcope non æquè ecclesiæ & tibi subditus est quam quiuis alius è plebe? Imo Rex ipse nonne tibi subiicitur? Nonne tui gregis ouicula est sicut cæteri? Audi ignaue & politice episcope, ac per hoc episcopi honore indigne: Audi illum egregium episcopum & maximum theologum Gregorium Nazianzenum, quid Imperatori totius orbis etiam præsenti & in os dicat. *Vos quoq; potestati meæ meisq; subsellijs lex Christi subiicit. Scio te esse ouem mei gregis, sacri gregis sacram ouem.* Vide quid Ambrosius fecerit Theodosio Magno Imperatori nobilissimo? Nonne eum ipsum excommunicauit propter cædem Thessalonicensium æquo grauiorem? ipseque paruit Imperator vt Christianum oportuit. Memineris Ioannem Chrysostomum Imperatricem Eudoxiam quia vitem Callitropæ viduę reddere noluit, ab ecclesiæ ingressu toto populo spectante prohibuisse. Et tu ignaue domesticum regis times? aut aliquem qui tenet à rege in capite excommunicare non audes? imò proh pudor, proh scelus, promittis & chirographo te obstringis, te nūquam huiusmodi excommunicaturum, nisi id fortè Regi videatur? Scilicet vel docebit te Rex, an excommunicationem meruerit, vel tu sciēs eum probè meruisse, Christi tamen iudicium & mandatum voluntati regiæ subiicies: in vno Dux cæcus, in altero pastor impius. Vel hic solus Articulus iustissima martyrii causa fuit, quod nō est hoc loco operosius explicandum. Quartus Articulus. *Quod non liceat episcopo coercere aliquem de periurio vel læsa fide.* Quid ergo? periurium peccatum non est contra primam tabulam, contra Dei honorem, contra conscientiā? periurus ad sacramenta admitti potest aut debet nisi de tam infami scelere coercitus? Aut omnes iam

Orat. ad ciues & Imperatorem irascentem.

Theod. li. 5. c. 17.

In vita Chry. per Palladium.

4. Articul.

iam canones contra periuros lati, in sola Anglia vigorem & vim non obtinebunt? Aut canones alius exequetur quam episcopus? Aut episcopi non erit de periurio cognoscere æquè atque de adulterio, de fornicatione, de hæresi, de blasphemia, de aliis peccatis quæ vt à regno cœlorum sic à participatione sacramentorum omnes excludunt? Pergat ergo Rex & sicut in periurii causa, sic in aliis omnibus sceleribus, atque flagitiis cognitionem sibi & iudicium reseruet. Quod quum fecerit, sedeat in ecclesia, absoluat & liget, claues ecclesię exerceat, diuina sibi vsurpet, ac postremo cum lucifero dicat, *Similis ero altissimo*. Sicut enim gloriosus ille Angelus sua gloria, suo statu & ordine non contentus, Deus esse voluit; sic ille Rex qui de periurio aliisq; peccatis sibi soli cognitionem & coercendi vim reseruat, & potestatem ecclesiasticā quę diuina est, sua gloria regali, suo statu & ordine laicali non contentus, vsurpat: ille Deo æqualis esse vult. Optimo igitur iure Alexander 3. Pontifex sex istis articulis ei propositis, tres quidem eorum, primum, tertium & hunc quartum penitus condemnauit, etsi alios tres vt Regi quantum licuit condescenderet, sustinuit & tolerauit. videlicet secundum iam dictum, de non exeundo regno sine licentia Regis, atque item quintum & sextum, qui isti sunt. *Quod clerici trahantur ad secularia iudicia. Quod Rex & alij laici tractent causas de decimis vel ecclesiis.* Hos inquam tres dum pax & concordia inter Archiepiscopum & Regem iniretur, propter bonum pacis, & sperans fore vt in illis Rex eum modum teneret quem Christianum principem tenere par erat, Summus Pontifex tolerauit ad tempus & dissimulare non est grauatus, nunquam autem probauit, nunquam collaudauit, vt aliqui ex nostris erranter dicunt. Sed verò tres illos alios vt manifestè impios & pestilentes, maximeque in

5. & 6. Articuli.

Christum & in totam hierarchiam ecclesiasticam ab eo institutam contumeliosos prorsus & expressè damnauit: simulque D. Thomæ iustam contradictionem vero que pastore dignam comprobauit. Isti igitur articuli in quibus tum primatus ipse Sedis Apostolicæ, tum ecclesiastica potestas & iurisdictio ab ipso Christo Saluatore concessa, non vel ab Apostolis vel eorum successoribus ob necessariam politiam instituta (quod tamen tale esset vt à nullo rege violari deberet) grauiter vulnerata & violata fuit, odii & dissensionis inter D. Thomam & Regem Henricum causa extiterant. Propter hæc capita, propter neruos ipsos ecclesiasticæ disciplinæ, imo radices potius, quas isti articuli præscindunt, propter potestatem à Christo datam, quam bonus pastor asserere & tueri debet, non propter Regum audaciam deserere & prodere, S. Thomas Regiis cupiditatibus restitit, in exilium abiit, rapinam bonorum, & relegationem omnium propinquorum (nouo crudelitatis & barbaro exemplo) ac demum indignante semper Rege, impiorum gladios passus est Non propter suas possessiones, exemptiones, libertates, non propter suæ ecclesiæ priuilegia, non propter res mundanas, vt mendaces nostri magistri scribunt, sed propter totius ecclesiæ iustam & necessariam potestatem, propter publicum ecclesiæ ius, propter Deum & Christum eius cuius honorem tueri voluit, S. Thomas nobile martyrium subiit. Quamobrem verissimè Polydorus hac de re sic scribit. *Exilii Thomæ causam hoc loco omnino me puderet ostendere, si talis esset, qualem etiam nunc bene multi amentia pleni prædicant; qui inuidiosas opes, inanes honores, inutilem potentiam, lubricam dominandi cupiditatem anteferunt veræ gloriæ, deblaterantes Thomam conseruandarum possessionum sacerdotalis ordinis causa tantum accepisse iniuriarum. At Thomas non in conseruandarum rerum*

Polidorus lib. 13.

copiam

copiam (qui apud Alexandrum Pontificem sponte se episcopatu abdicauit) sed in dignitatem, in authoritatem sacerdotalem, in disciplinam bonorum morum tuendam incubuit: quò scilicet Henricus & alii principes eius imitatores non introducerent pessimos quosque in sacerdotum collegia, non imponerent illis suo iure & arbitratu leges, non vterentur alienis opibus pro suis; sed contenti suis imperiis, sinerent episcopos rite constitui & constitutos suas obtinere prouincias, officioque fungi. Hæc Polydorus. At enim noster Neubrigensis, politicus monachus, suam hic censuram interponit & ait. *Ego plane in viro illo venerabili ea quæ ab ipso acta sunt, vt nulla exinde proueniret vtilitas, sed feruor tantùm accenderetur regius ex quo tot mala postmodum pullulasse noscuntur, laudanda nequaquam censuerim, licet ex laudabili zelo processerint: sicut nec in beatissimo Apostolorum principe arcem iam Apostolicæ perfectionis tenente quòd gentes suo exemplo Iudaisare coegit, licet eum constet laudabili hoc pietate fecisse.* Hæc est audacis monachi censura, non iam politica sed planè ethnica. Quid enim? An propter turbationem regis & regni veritas fuit deserenda, ecclesiæ ius prodendum? Causa tibi prius dispicienda fuit, iustane an iniusta, grauisne an leuicula esset. Si illa iustissima & grauissima fuit, non propter furorem regium à tanto viro à tanto Pastore deserenda erat. Scilicet Mercenarium non pastorem eum esse voluisti, vt veniente lupo fugeret. Ille quippe iuxta S. Augustinum *lupo veniente fugit qui ex timore humano peccatum omnis sua non arguit;* multò magis qui peccato consentit, & adhuc magis qui peccatum approbat: Denique maximè qui non approbat tantum sed & de peccato legem fieri permittit. Deinde qualis rerum æstimator iste monachus fuit qui ex præsenti turba momentanea & non ex totius Angliæ pace lõ-

Gulielmi Neubrigẽsis iniqua & inepta censura.

Tract. 46. in Ioan.

Mors S. Thomæ ecclesiæ Anglicanæ vtilissima.

gissima postea consecuta rem metitur? Propter enim solius Thomæ fortitudinem & constantiam quam vsque ad mortem tenuit & pro qua acerbissimum mortis genus sustinuit (à quatuor impiis horrendè trucidatus in ipso templo suo, ipsaq; precationis publicæ hora) toti ecclesiæ Anglicanæ pax & libertas restituta fuit. Rex Henricus à suis impiis postulatis penitus destitit. Imò vt scribit Erasmus, *per mortem B. Thomæ plurimum & authoritatis & opum accessit statui ecclesiastico apud Anglos:* Quod certè florentissimus postea per aliquot secula cleri Anglicani status verum esse comprobauit. Sed & huic cauillo ipse Sanctus in epistola ad Angliæ episcopos luculenter respondet. *Si nobis* (inquit) *recedentibus turbata sunt omnia, sibi imputet qui causam dedit, qui hoc procurauit, facientis procul dubio hæc culpa est non recedentis, persequentis non declinantis iniurias. Damnum enim dedisse videtur qui causam damni dedit.* Hæc ibi & plura quæ in sequēti S. Thomæ epistola videre licet. Atqui D. Petrus iustè fuit reprehensus etsi laudabili pietate id fecit vnde reprehendebatur. Egregia scilicet comparatio. An verò D. Petrus pro illa sua simulatione ex bono zelo profecta mortem sustinuit, eiusq; mortē miraculis Deus illustrauit? An idē est peccare posse vel in aliquo labi etiam iustissimos, & in eo facto peccare & labi quod factum Deus illustribus miraculis comprobauit? Nam & ipse Neubrigensis sic de miraculis D. Thomæ postea scribit. *Porro beati Pontificis in conspectu Domini quàm pretiosa mors fuerit, quantaq; facinoris in eum commissi atrocitas ratione & loci & temporis & personæ* (quidni maximè ipsius causæ?) *signorum sequentium frequentia declarauit.* Hæc ille lib. 2. ca. 25 An verò solet Deus zelum indiscretum cuiuscunque personæ signis sequentibus eisdemq; frequentibus comprobare? zelus

lus indiſcretus haud dubiè vicium eſt & Deo diſplicet; cui etſi facile ignoſcatur, præmium tamen aut certè glorioſa merces non tribuitur. Sed iſte Neubrigenſis ſub Richardo rege huius Henrici filio & proximo ſucceſſore ſcribens, Principi ſuo placere voluit. Alioqui Rex ipſe Henricus poſt Martyrium S. Thomæ ita peccatum ſuum recognouit, vt non ſolum 1. maximo ſe ſtudio purgaret, & 2. pœnitentiam ſibi à Sede Apoſtolica iniunctam obedienter expleret, verum etiam multis aliis modis S. Martyri ſatisfacere ſtuduerit. Nam 3. & ſororem eius Mariam ſanctimonialem paulò poſt ampliſſimo fœminarum monaſterio Berkingenſi Abbatiſſam p̄fecit & 4. identidem cum filio ſuo Henrico mauſolæum D. Thomæ ſupplex adiuit, (vt noſtri annales teſtãtur) & 5 ampliſſimis Donariis exornauit. Atq; ex his manifeſtum ſatis euaſit, quod initio diximus cauſam martyrii S. Thomæ talem fuiſſe, vt neque propriam propriæue eccleſiæ vtilitatem aut etiam dignitatem, ſed totius cleri publicam ſpectaret; nec dignitatem atque vtilitatem tantum, ſed ipſam à Chriſto datam poteſtatem ac iuriſdictionem: quã nec ſine ſcelere epiſcopus deſerere, nec ſine ſacrilegio Rex ſibi arrogare potuit.

Henricus Rex peccatum ſuum agnoſcit.

Ioan. Stovve an. 1176.

Nunc igitur quod tertio loco poſuimus, tribus verbis explicatum dabimus. Nempe D. Thomam ius iſtud eccleſiaſticum nullo vel indiſcreto zelo vel pertinaci animo, ſed ſumma moderatione & qua facile maior eſſe non potuit, perſequutum fuiſſe. Quid enim mitius, quid moderatius, quid prudentius reſpondere potuit, quum de legibus iſtis illi proponeretur, quàm quod Regi reſpondit, prima quidem vice ſe illas acceptaturum *ſaluo ordine ſuo*? Quo reſponſo quum Regi non ſatisfieret, altera vice reſpondit, *ſaluo honore Dei*. Quorum neutrum quũ Regi placeret, ſed vt Pontifex abſolutè legibus

D. Thoma nullũ fuiſſe indiſcretũ zelum.

S. Thomas Regi quantum licuit placere ſtuduit.

illis subscriberet à rege vrgeretur, fecit quod certè facere debuit. Approbare eas noluit. Et quid obsecro æquitatis apud illum Regem sperari ab episcopo possit, qui nec ordinis sacerdotalis, nec honoris diuini in suis legibus ferendis cōsiderationem haberi permittit? Aut quis ita malè Christianus est vt aliquid à sacerdote flagitet, siue saluo siue non saluo ordine suo & honore Dei? Certe sacerdotis nomine indignus est qui illa duo quibuscunque Regum mandatis non anteponit, vt maiora minoribus, vt cœlestia terrenis, vt diuina humanis. At nihil aliud B Thomas fecit. Hanccine igitur pertinaciam hæretice vocas, tu qui tam frequenter in ore habes (sed tunc quum à corde tuo longissimè abesse debebat) *Obedire oportet Deo magis quàm hominibus*? Per illa enim verba committis tu quidem ecclesiam cum scriptura, quasi non idem Spiritus loqueretur per ecclesiam qui loquitur in Scriptura: aut quasi ecclesiæ Christi Spiritus Christi certissimè datus in æternum non fuerit; sicut *Spiritu Dei inspirati loquuti sunt homines sancti Dei* Scripturarum nostrarum scribæ. At hic iubente aliud rege, & aliud postulante ordine sacerdotale, & honore Dei, verissimè id locum habet, *Obedire oportet Deo*, qui hunc ordinem instituit & cuius honor illi proprius est, *magis quàm hominibus*, id est Regibus terræ, qui *humanæ sunt creatura* vt Petrus loquitur. Iam verò tantum abest vt S. Thomas in iustissima sua causa zelo aliquo indiscreto offēderit aut asperius quàm par erat erga Regem se gesserit, vt planè in alteram partem nimio quodam non offendendi Regem desiderio peccauerit. Primum enim suadente quodam Abbate transmarino viro magnæ authoritatis & existimationis, vt verbo saltem leges à Rege propositas admitteret; & nihil amplius ab eo Regē petiturum, neque contra ordinem ecclesiasticum

Ioan.14. & 17.

1. Pet 2.

D. Thomas ad tempus cessit Regi.

aliquid

aliquid moliturum ſpondente; fecit id S. Epiſcopus, eum contentioni finem fururum ſperans, & Regis offenſionem quoad eius fieri potuit, omni ſtudio declinans. Sed poſtulante tunc Rege vt palam idem polliceretur, grauiter ingemuit deceptũ ſe eſſe, & id facere recuſauit. Paulò poſt tamen in eodem conuentu ſuadentibus rurſum duobus templariis magni tunc nominis viris, & ſub certa fide promittentibus, ſi verbo tantum coram tota Nobilitate leges regias ſe approbare diceret Regemque verbo honoraret, Regem nec amplius poſtulaturũ nec illas leges vnquam executioni mandaturum; acquieuit, pacis quidem ſtudio laudabiliter, ſed ab illis deceptus imprudenter & indiſcretè. Rex enim hoc eius verbo accepto, iubet vt quod verbo dixit, ſcripto confirmet, ſuoſque epiſcopos idem facere præciperet. Quo audito ſibi impoſitum cernens vehementer indoluit, & verbo quod dixerat fortiter reuocato, Regiis legibus vti prius ſe totum oppoſuit, idque ſe facturum propalam conteſtatus eſt. Sed & huius ſuæ noxæ grauem ſibi pœnam inflixit, ſuſpendens ſeipſum à celebratione & ſacrificio, donec à ſummo Pontifice abſolueretur: Cuius abſolutionis Pontificiæ ſententiam Matthæus Pariſienſis recitat. Quibus ita conſtitutis, manifeſtum fit nullum in D. Thoma pertinaciæ ſignum, nullũ indiſcretum zelum, nullum animi contra Regem maleuoli indicium deprehendi poſſe. Solum Dei honorem & Ordinis ſui debitam dignitatem & conſeruationem legitimam prę oculis habuit. Quo magis barbara, fœda, & infamis illa ſententia ne dicam in Dei Sanctum blaſphema fuit, quam Hẽricus 8. triennio poſt Roffenſis, Mori, aliorumque in Anglia crebra martyria, à Deo videlicet iam deſertus & hoſtis eccleſiæ factus, contra hunc celeberrimum martyrem anno regni ſui 30. die 16. Noue-

Invita eius apud Suriũ.

 bris,

An. Domini 1538.

bris, in palatio Westmonasteriensi per edictũ publicauit. Quo etiam anno & die vt nostri annales testantur, Dominicanorum ac Franciscanorũ monasteria edicto quoque publico subuertit, vt scias quis illum Regem spiritus rexerit, quum hoc cõtra S. Thomam edictum promulgauit. Cuius hic tenorem, de verbo ad verbum subiicio, vt (quod initio dixi) quam pertinax hæreticorum gentis nostræ, in hunc Sanctũ, odiũ fuerit; quanta rabie huius nobilissimi Martyris memoriã nõ obliterare modo sed & penitus extinguere atq; delere conati sed frustra fuerint, lectori Catholico adhuc magis innotescat: simulque cognoscat omnis ecclesia Sanctorum, non absque causa huius Sancti Martyris memoriã his paucis collectaneis à me illustrari, quem tam contumeliosè proscindunt, tam fœdè lacerãt, tam impiè blasphemarunt impuri in Anglia hæretici, sub capite impurissimo. Est hic ergo illius sentẽtiæ tenor, paucis sed necessariis antidotis intermixtus, ne quis forte toto veneno simul hausto, serius quã par est, medelam postmodum accipiat. *Porro quum manifestè nunc appareat* (nũc scilicet post quadringẽtos annos tam celebris martyrii in tota ecclesia Catholica tam celebriter honorati) *quod Thomas Becquet Cantuariensis quondam Archiepiscopus qui sanctis legibus* (nimirum quàm sanctæ illæ leges essent, sex illi Articuli qui eas omnes complectebantur à nobis supra aliquo modo excussi satis toti orbi manifestum faciunt, docentque nihil his sanctis legibus magis impium aut sceleratum à rege Christiano iuberi potuisse) *contra cleri enormitates à Rege Henrico 2. pro bono publico, pace & tranquillitate regni factis repugnauit:* At illæ leges neque pro bono regni publico aut pace, sed pro Regis auaritia & ambitione, nec cõtra cleri enormitates aliquas, quæ non nisi paucorum erãt, sed cõtra cleri Iurisdictionem

Sententia Henriciana contra S. Thomam.

nem vniuersam, sub prætextu iustitiæ in clerũ dissolutum, ferebantur: vt ex precedentibus apertè cõstat: Certè in dissolutos ac malè feriatos clericos nemo acerbius animaduertit quàm ipse S. Thomas in quo post susceptum episcopatum (vt in vita eius scribitur) *tantus erat iustitiæ Zelus, vt nulli quantacunque dignitate is esset parceret, si quid contra iustitiam attentasset.* Sed & hanc ipsam ob causam Regi & Nobilitati infensus esse cæperat (vt ibidem scribitur) *quia ad præscriptum Canonum clerum populũque moderabatur*: Denique Regi postulanti vt ad secularia iudicia raperentur clerici, respondit vt episcopum decuit. *Ego Dei ministros laicæ potestati nõ exponam: sed si peccent, ego eos sic puniam vt leges diuinæ ac patrum decreta sanxerunt*: sed & Rex ipse de seueritate S. Thomæ in literis ad Alexandrum Papam (quas hic postea proferemus) acerbè conqueritur: *ne* (inquit) *venenum suæ excommunicationis in nos & alios effundat*: Postremò quam rigidus disciplinæ ecclesiasticæ custos hic S. Episcopus fuerit, tum ex quibusdam eius epistolis hic sequentibus, tum in ipso martyrii puncto facilè apparuit: quem ideo sicarii occiderunt quia quos Roman. Pont. excommunicauerat, nec vllum adhuc pœnitentiæ signum dederant, ad Regis arbitrium absoluere noluit. Quibus ita positis, totum huius præclaræ sententię fundamentum quàm sit impudens mendacium facilè lector videt: (*& sua propria voluntate regno excedens in Frãciam abiens, atque ad Roman. Pontif. dictis enormitatibus patrocinantem sese recipiens, dictarum legum abrogationem impetrauit:*) Quidni verò ex illo regno excederet episcopus, cuius Rex nec ordinis sacerdotalis nec honoris diuini in suis legibus ferendis consideratiionem haberi permisit, vt supra ostensum est? Ad quem verò cõfugeret episcopus iniuriis grauissimis à Rege

Apud Surium pag. 1035.

Ibidem.

Ibidem pa. 1037.

à Rege affectus (vt in vita eius apud Surium patet) nisi ad supremum totius ecclesiæ Christianæ Pontificem? ad quem tot retrò seculis ex Alexandria in Ægypto magnus ille Athanasius ex Adrianopoli Lucius, ex Gaza Asclepas, ex Ancyra Marcellus, ex Constantinopoli Paulus, ex Africa Fulgentius, ex Hispania, Gallia, Germania, reliquisque totius Christiani orbis prouinciis omnes semper episcopi iniuria affecti confugere solebant: idque iuxtà Niceni 1. Concilii Canonem in hæc verba. *Vt omnes episcopi qui in quibusdam grauioribus pulsantur vel criminantur causis, quoties necesse fuerit, liberè Apostolicam appellent Sedem, atque ad eam quasi ad matrem confugiant, vt ab ea (sicut semper fuit) piè fulciantur, defendantur & liberentur.* Hæc ibi Patres Niceni. quod in magno illo Sardicensi Concilio ex omnibus totius orbis prouinciis (vt commemorat sigillatim Theodoretus) congregato, aliis verbis repetitum fuit. Denique ad quem alium S. episcopus confugeret, nisi ad eum de quo Christus dixit? *Tu conuersus confirma fratres tuos.* At enim & ipse Rom. Pont. enormitatum cleri patrocinator fuit. Nempe quia impios illos articulos supradictos nō contra enormitates sed contra totam Iurisdictionem cleri à Rege propositos approbare noluit: etsi tamen tres ex illis sex, quorum vnus de corrigendis per laicos clericis erat, idem Rom. Pont. Alexander tertius tolerauit ad tempus, adeoque in gratiam Regis ipsius, S Thomæ manus ad tempus ligauit: vt ex eius ad Regem epistola (quam postea proferimus) luculenter patet. Adeo impudens est hoc huius infamis Edicti mendacium. Sed libuit furiosis hominibus etiam Rom Pont. mordere, & in calumniæ partem propter odium Sedis illius nefariè pertrahere. Sed nunc in sententia pergamus.

" *Occasione cuius ingens in hoc regno tumultus exortus est,*

Hist. tripar. l. 4. c. 15.

In vita eius apud Suriū.

In rescripto Iulij ad Orientales tom 1. Conciliorum.

Hist. eccles. lib. 2 cap. 8.

Cap. 7.

Luc. 22.

est. Nempe quia veritas odium parit, & simultates odium generāt, iuxta id quod Christus dixerat, *Nō veni mittere pacem sed gladium*: quanquam de hac momentanea regni perturbatione supra satis diximus cum Neubrigensi responderemus. Sequitur: *Matth. 10.*
" *Cumque mors eius, quā hactenus martyrium habita fuit, à seipso occasionem acceperit, eo quod (vt scribitur) verbis contumeliosis respondit nobilibus illis, qui ei suadebant vt prauam suam opinionem moresque mutaret, ne populus amplius perturbaretur, & praeterea non modo vnum ex illis lenonem vocauerit, sed etiam alium quendam Tracy dictum sinu violenter apprehensum ita concusserit, vt fere in ecclesiæ pauimentum deiecerit, vnde alio quodam eum idcirco percutiente, pugna quadam exorta fuerit in qua dictus Becquet per tumultum occubuit.* Hæc est alia huius mendacis & infamis edicti fabula mendax, quam scriptam esse dicunt: sed authore nullo. Quare ad eius plenam & certam refutationem necesse est hoc loco, totam & veram factæ occisionis historiam subiicere, vt à variis authoribus & certæ fidei refertur: primum ab Edouardo monacho qui 1. S. Martyrem in vlnis suis tenebat donec altera à sicariis præcisa esset, interim dum Martyrium suum glorio sum obiret, qui & illius vitæ Author est quæ 2. apud Surium extat: deinde in Quadrilogo à 4. illis authoribus prænominatis viris grauissimis: à Matthæo quoque Parisiensi chronico fidelissimo: qui 3. liber etiam durante hoc schismate Lōdini impressus est an. 1571. Horum enim hæc est certa & fidelis relatio, à qua nec Polydorus, nec Neubrigensis, nec annales vlli nostri quos viderim (vidi autē varios) vel verbo aliquid discrepans narrant *Reuersus domum Archiepiscopus cum summa animi deuotione ac puritate celebrauit Christi natalem atque eo ipso die post concionem terribili sententia percuit vnum ex* *Martyriū S. Thomæ Cantuar.*

reg.is

regiis ministris propter facinus quoddam & casos ministros suos: itemq; Randulphũ hominẽ scelestũ totius malitiæ incentorẽ. Tandẽ adiecit. A Iesu Christo maledicti sint, & à cætu sanctorũ deleatur eorũ memoria quicunq; inter me & Dominum meũ Regẽ odium & discordias seminabunt. Abierunt tũ quidã magni viri ad Regẽ, & sanctum martyrẽ apud eũ detulerunt: ita vt Rex grauissimè cõmotus iteratis vocibus ita dixisse feratur: Inertes ac miseros homines enutriui & erexi in regno meo qui nec fidem seruant domino suo, quẽ à plebeio quodã Clerico tam probrosè patiuntur illudi. Aderant ibi nobiles quatuor genere conspicui, & è familia Regis. Ii hac verba ex ore Regis rapientes, sæuius ea quã Rex vellet interpretati sunt: moxq; in necẽ sancti viri conspirarunt: nesciẽteq; Rege, mare celerrimè traiecerunt. Rege vbi id cõperit suspicante mali quippiã illos moliri, mittenteq; nuncios, qui eos reuocarent: sed illi iam longius antecesserant quàm vt possent reuocari. Inuito quidẽ rege casum ab illis fuisse Archiepiscopum vel inde satis liquet, quod vbi comperit crudelissimum facinus, incredibili dolore & horrore correptus fuit. Voluerat ille vel in carcerem cõijcere aut alio modo coercere, vt à sententia illũ deduceret. Sed illi homines nefarij postquã in Angliã venerunt, adiunctis sibi quibusdã ministris Regis, quos Archiepiscopus excommunicarat, & militum satellitumq; coacta manu, mentiebantur se iussos à Rege tollere è medio Archiepiscopum. Itaq; die illo qui sanctorum Innocentiũ festum sequitur, absoluto iam prandio, sese colligunt aduersus virum pium & innocentem, qui iã in interiorem domũ secesserat cum domesticis de negotiis tractaturus. Soli autem quatuor cum vno satellite ingressi sunt, itumq; illis obuiam est honorificè tanquam domesticis Regis. Illi iubent dici Archiepiscopo, velle se cum ipso Regis nomine colloqui. Annuit vir sanctus, vt introducantur. Introducti diu sedent

Verba regis irati quæ necis causã dederunt.

Rex occidi episcopum noluit.

taciti, & neque salutant, neque appellant Archiepiscopum. Tacet etiam ipse aliquamdiu: postea salutat pacificè. Illi pro salutatione reddunt maledicta, adeoq; in necem eius ferebantur pracipites, vt nisi ostiarius Clericos, quos vir sanctus exire iusserat, reuocasset; hasta quadam quæ illic stabat, illum cōfodere voluerint, vti postea ipsi confessi sunt. Intro autem reuersis clericis, qui primarius erat in his quatuor viris, ita ait, Rex controuersiis omnibus consopitis, te ad tuam sedē remisit. Tu maleficijs beneficia compensans, eos, quorū opera filius Regis coronatus est, à suo ministerio suspēdisti, ministros Regis anathemate percussisti: vt satis appareat, te filio Regis, modo possis, coronam auferre constituisse. De his vtrum coram Rege purgare te velis, edicito. Ea enim causa nos huc missi sumus. Rēspōdit vir sanctus: Testis est Deus nunquam me filio Regis coronam eripere voluisse, cui ego mallem tres alias adiungere cum regnis amplissimis, modo id rectè atque ordine fieri possit. Neque vero ego suspendi à ministerio Episcopos, sed Dominus Papa id fecit: nec me decet absoluere, vt vos vultis, quos ille ligauit. Tū illi: Iubet, inquiunt, Rex, vt cum omnibus tuis è regno excedas. Contra Archiepiscopus: Sed me deinceps ait, Deo propitio, nemo inter ecclesiam meam & mare cōspiciet. Non veni vt fugerem. * Hic me reperiet, si quis quæsierit. Illis obijcientibus, quod animi furore percitus, ministros Regis ex ecclesia turpiter eiecisset, vir sanctus cū multo spiritus feruore illis respondit: Quisquis ausus fuerit sancta Romanæ sedis instituta, vel ecclesia Christi iura violare, nec vltro satisfecerit, nō parcam, nec differā ecclesiastica censura coercere peccantem. Hac illi viri Dei constantia perculsi propius accedunt, dicuntque ei: In capitis tui periculum hæc prolocutus es. At vir sanctus: Non me (inquit) terrent minæ vestræ, nec gladij vestri promptiores sunt ad feriendum, quam ego ad martyrium obeundum.

Sicariorum praeceps malitia.

Mentiūtur egregiè.

** Sic Amb. Valentiniani satellitibus respōdit epist. 33.*

Responsio episcopo digna.

Alium quærite, qui vos fugiat: me collato pede præ Domino meo præliaturum comperietis. Illis cum clamore & contumeliis exeuntibus, vir Dei suos consolabatur, & vt nobis visum est qui præsentes adfuimus, ita sedebat imperterritus, ac si ad nuptias inuitatus esset ab illis. Mox reuertuntur illi loricati, accinctique gladiis, & securibus armati. Fores autem clausa erāt, nec pulsantibus aperiebatur. Tum illi occultiore via per pomarium ad sepem ligneam diuertunt, ferroque & magna vi sibi aditum parant. Eo horribili strepitu ministri & clerici pene omnes territi fugerunt. Hortantibus illis qui remāserant, vt vir sanctus in ecclesiam se conferret, plane recusauit. Non enim tali casu fugiendum esse, sed dandum potius subditis exemplū, vt mallet quisque feriri gladio quàm videre legis diuinæ contemptum, & sacrorum canonum euersionem. Instabant vero monachi: aiebant indecorum esse, à vespertinis laudibus, quæ tum celebrabantur, ipsum abesse. Ille vero non cessit, veritus se priuatum iri optata martyrii corona, si in templum esset ingressus, cuius reuerentia arceri possent à tanto scelere parricidæ illi. Sane postquam ab exilio reuersus fuit, sic dixisse fertur, tanquam certus iam se per martyrium hinc emigraturum: Habetis hic dilectū Deo ac vere martyrem Elphegum: alium quoq; vobis sine mora diuina miseratio prouidebit. Monachi quoque cum eum permouere non possent, valde inuitum absportarunt in ecclesiam: quam cum ingressi essent quatuor illi nobiles cursu rapidissimo sequuti sunt cum Hugone subdiacono deplorata nequitiæ, quem malū clericum appellabant. Volentes autem Monachi obserare fores ecclesiæ, prohibiti sunt à sancto viro, qui tum præclarè dicebat: Nos patiendo potius quàm pugnando ex hoste triumphabimus: neq; eò huc venimus vt repugnemus sed vt patiamur. Adsunt mox sacrilegi carnifices, exclamantq; furibundi: vbi est Thomas Becquet, Regis & re-

Spiritus fortitudo Apostolica.

Nō vult ad templū quasi locum tutiorem se recipere.

Martyriū suum prædicit.

Templi fores claudi non permittit.

& regni proditor? Eo non respondente, maiori contentione vociferantur. Vbi est Archiepiscopus? Tum ille planè intrepidus & imperterritus: Ecce adsum (inquit) non proditor regni sed sacerdos. Paratus sum pro illo mori qui me redimit sanguine suo. Absit, vt propter enses vestros aut fugiam aut à iustitia recedam. At illi, Absolue (inquit) quos excommunicasti & suspendisti à suo officio. Nulla (ait vir sanctus) ab illis exhibita est satisfactio, itaque nō absoluam. Rursus illi: Nunc igitur morieris, & recipies pro meritis: Ego vero, ait sanctus martyr, pro Domino meo mori paratus sum, vt* ecclesia meo sanguine pacem & libertatem assequatur. Præcipio autem ex parte omnipotentis Dei, ne quenquam ex meis lædatis. Mox illi facto impetu, in eum irruunt, conanturque extra fores extrahere, illic eum aut iugulaturi aut vinctum abportaturi, vti postea confessi sunt Sed cum difficile posset loco moueri & vnum ex eis acrius insistentem à se remouisset, is terribili incensus furore, ensem contra eius verticem vibrauit. Tum verò pius & sanctus vir cernens adesse horam qua promissam perciperet martyrij coronam, ceruicem instar orātis inclinauit. iunctisq; & sursum erectis manibus Deo & S. Mariæ beatoq; martyri Dionysio suam & ecclesiæ causam cōmendauit. Vix ea prolocutum, nefandus vir, metuens ne populus eum eriperet ex manibus ipsorum, coronā capitis eius, vulnere capiti inflicto, tanta vi amputauit vt pariter secaret & præcideret brachium isthac referentis, qui solus, cunctis & monachis & clericis præ metu fugientibus, sancto martyri constanter adhæsit; & inter vlnas eum continuit donec altera earum amputata est. Additus inde est alter ictus in sacrum caput eius, & ille mansit immotus nihil se commouens. Tertio percussus genua flexit, dicens submissa voce. Pro nomine Iesu & ecclesiæ defensione paratus sum mori. Tum verò tertius ex illis sacrilegis percusso-

* Nota verā martyrij causam.

Ceruicem offert percussoribus.

Vide patientiam incredibilem.

ribus ita procumbenti graue inflixit vulnus, vt cum sanguine pariter è capite cerebrum in eius faciem defflueret. Quartus interim abigebat superuenientes vt cæteri possent in ea horrenda cæde liberius versari. Quinto loco accessit is, quem ante diximus, Hugo subdiaconus execrabilis, & posito pede in collum sanctissimi martyris, quod sine horrore dici non potest, cerebrumcum sanguine per pauimentum sparsit, aitque ad illos quatuor: Abeamus hinc: iste post hac non resurget: Hæc est nobilissimi Martyrii vera historia. Iudicet nunc æquus lector an suæ sibi mortis vllā vel minimā occasionē dederit. Nullas hic audis Sancti episcopi vel contumelias vel pugnas. Respondit quidem quod ad rem attinebat fortissime: vt episcopum decuit, integerrime: vt paratum ad extrema, intrepidè: vt Christo & ecclesiæ deuotissimum, piè ac sanctè. A Iustitia recedere, impiorum minis locum dare, oblatam martyrii occasionem fugere non vult. Constantiæ, fortitudinis, pietatis & flagrantissimæ in Deum charitatis argumenta sunt ista. *Sed loco moueri noluit,* è templo se abduci passus non est: Ideoque vnum ex sicariis *acrius insistentem à se remouit,* qui mox furore incensus ensem contra eius verticem vibrauit. Hæc videlicet illa sunt quæ hoc præclarum edictum amplificando, id est, de suo mendaciter adiiciendo ait S. Episcopū *vnum ex eius finis violenter apprehensum ita cōcussisse vt fere in ecclesia pauimentum deiecerit.* Atqui nec tanta violentia eum à se remouit, nec hanc vim primus ille intulit sed prius facto impetu in eum irruerant sicarii; nec tumultuosè aut iracundè hoc fecit; sed id tantum egit, ne è loco sacro à prophanis hominibus traheretur, vel quia vt antea ex domo sic nunc ex hoc loco exire noluit ne fugæ speciē res haberet, vel quia ex sua ecclesia episcopus inuitum se abduci meritò

Impudentissima calumnia refutatio.

ano 1170. 4° kl. Ianuar. fer. 3. hor. 5a undecima passus est.

pati

pati non debuit, vel denique quòd hunc martyrio suo locum (si ita Deo videretur) prælegit: Malens in ipsa ecclesia pro ecclesia sanguinem fũdere, quàm extra ecclesiam ab impiis sicariis aut obscurè iugulari, aut captiuum abduci (quod etiam ipsi se postea facturos confessi erant si eum commodè è templo auellere potuissent) quo facto de eius morte fingere postea maleuoli homines quicquid libuisset potuissent. At verò facile à sancto viro irritabantur, qui ad eum occidendum destinato venientes quamlibet eius rei occasionem rapiebant. Neque verò nouum aut insolens est sanctos Martyres certo quasi loco martyrium obire velle. S. Lucia virgo & martyr quum eam ad lupanar abducere milites vellent, in loco iudicii immota perstitit & non nisi eo in loco occidi voluit. S. Ambrosius Imperiali mandato cõuentus vt quo vellet abiret ex ciuitate, respondit *deserenda ecclesia sibi voluntatem subesse non posse quia plus Dominum mundi quàm sæculi huius Imperatorem timeret.* *lib. 5. epist. orat. in Auxentium.* Paratus videlicet erat sanctus episcopus ne Arianis Basilicam traderet, in ecclesia potius mori quã in exilium ire. Idem fecit S. Thomas, sed vt maiorem vim passus quàm Ambrosius, ita fortius resistens. Reliquam verò sicariorum rabiem ac violentiam, tam inuicta animi fortitudine & admirabili patientia tulit, vt tres gladiorum ictus stans & immotus exceperit, nihil aliud quàm Deum piè precatus; de qua eius constantia sic in eius vita scribitur post verba iam citata. *In his omnibus incredibilem licebat Sancti Martyris videre constantiam, vt qui neque manum neque vestem opponeret percussoribus illis, nec vllum verbum vel clamorem ederet, imò ne gemitum quidem aut aliquam doloris significationem exprimeret, sed caput gladiis oblatum*

teneret immotum, donec cerebro cum sanguine erumpente, tanquam oraturus, corpus in terram spiritum in sinum Abrahæ deposuit. Hæc ibi. ex quibus non tumultuantis pugnam sed patientissimi episcopi illustre martyrium deprehendere licet.

Sed nunc ad præclarum hoc Henricianum edictum redeamus *Quin verò (quod amplius est) canonizatio ipsius non nisi ab episcopo Romano facta est, idque ideo quia athletam se præbuit illicitæ potestatis eius vindicandæ, eumque hominem defendendi qui cleri flagitia toleraret maximè.* Hæc alia & vltima causa est huius præclari edicti. Displicet scrupuloso Regi quòd non nisi à Rom. Pont. sanctus hic martyr in canonem & numerum Sanctorum relatus fuerit. At eadem opera omnes quos colit ecclesia Sanctos, bonus hic Princeps è canone eradat. Neque enim alio iudicio Sanctos recipit populus fidelis quàm Sedis Apostolicæ. Huius enim solius Sedis certum & infallibile iudicium agnoscit ecclesia. An forte in Anglia hæretica illi soli pro Sāctis habendi quos Rex Anglorum tales esse voluerit? An quod olim Senatus Romanus sibi arrogauit, vt dii non essent nisi quos Senatus decerneret; ideoque postulante Tiberio Imperatore Christum in Deos referre recusauit, vt narrat Tertullianus, hoc sibi Senatus regius in Anglia hæretica arrogabit vt Sancti non sint nisi quos ipse decernat? Aut nullum in Sanctis recipiendis certum & supremum iudicium hæresis Anglicana agnoscere volet? Opinor sane: quia nullos illi Sanctos venerari curant, quibus nihil est cum vera sanctitate commercii. At Rom. Pont. ideo Thomam in Sanctos retulit quia potestatem pontificiam asseruit, atque ita in sua quasi causa iudex fuit. Quasi verò eodem argumento ethnicus quiuis Princeps contra Christianorum Pontifices vti non possit, & dicere.

Canonizatio S. Tho. per Rom. Pont. legitima.

In Apologet

Cauillationis refutatio.

Isti

Isti Christianorum Pontifices pro Martyribus colunt qui nostris legibus restiterunt, qui athletas se præbuerunt eius fidei atque doctrinæ vindicandæ quam isti Pontifices tenent suosque subditos docent; ideoque in sua causa & pro seipsis non pro veritate pronuntiant. Neque enim certè magis absurdum est à Rom. Pont. Martyrem pronunciari qui pro authoritate Pontificia asserenda occubuit, quã qui pro fide Christiana occisus fuerit: vtramque enim veritatem æquè asserit atque tuetur Roman. Pont. Quanquam tamen D. Thomas non solum pro authoritate propriè Pontificia aut ad primatum Rom. Pont. propriè pertinente; sed etiam pro authoritate ac potestate necessaria totius ordinis sacerdotalis gladiis impiorum occubuit: vt ex Articulis supra memoratis apertè constat. Neque Roman. Pont. Alexander 3. ideo D. Thomam in Sanctos retulit quia authoritatem primatus Pontificii vsque ad mortem defendit, sed quia pro totius ecclesiæ libertate adeoque iusta & necessaria authoritate, vsque ad mortem dimicauit: (Vnde sic orat Ecclesia. *Deus pro cuius* Ecclesia *gloriosus martyr & Pontifex Thomas gladiis impiorum occubuit, &c.*) ac denique quia infinitis & illustribus miraculis Sanctum suum statim post mortem Deus glorificauit. Ideoque Rom. Pont. diuinæ potius voluntati hac in parte morem gessit, quàm desiderium vllum suum adimpleuit. Et vix certè vllius Martyris passio tam crebris, tam illustribus, tam recentibus miraculis glorificata legitur quàm huius beati Thomæ, sicuti omnes qui de eo scripserunt testantur, nosque paulo post proferemus. Vt videlicet quanto Martyrii huius vel causa incertior & odiosior, vel modus inusitatior & rarior, adeoque magis dubius fuit, eo clarius & illustrius, omniq; dubitatione vacuum, per tot & tam præclara mira-

Vera causa Canonizationis S. Th.

cula Deus illud reddere voluerit. Quam etiam ob causam in Oratione de D. Thoma sic specialiter precatur Ecclesia: *Concede propitius, vt omnes qui eius implorant auxilium, petitionis suæ salutarem consequantur effectum.*

" Sequitur in edicto. *Has igitur & alias vrgentes*
" *ob causas quas hic replicare longum esset* (scilicet si tot præmissis mendaciis, & in tam infami edicto,
" huic rhetorico schemati vlla fides habenda esset)
" *visum est Regali Maiestati ex Consilij sui sententia*
" *expedire, vt dilectis suis subditis declaretur, quod hac*
" *non obstante Canonizatione nihil in vita & conuersatione eius apperiat cur sanctus appellari debeat:* Quæ fuerit huius Sancti vita, quæ ab ineunte ætate conuersatio, quæ maximè post episcopatum totius vitæ mortificatio; copiosè & ad miraculum vsque apparet in vita eius apud Surium, in Quadrilogo & apud Matthæum Parisiensem & in epistola quadam Petri Blesensis quam postea proferemus. Quanquam & Martyrii causa talis est, vt si nulla vitæ sanctitas præcessisset, sola tamen ad Sancti nomen ac rem adipiscendam sufficiat. *Maiorem enim charitatem nemo habet quàm vt animam suam*
Ioan. 10. *ponat quis pro amicis suis.* Et mirum est hos homines sola fide ad salutem contentos, vitæ nunc & conuersationis integritatem ad salutem & gloriam cœlestem requirere. An forte quorum est apud eos vita & conuersatio sancta, eos pro Sanctis habent ac sanctos vocant? Certè hactenus nullos Sanctos Anglia hæretica vel hæresis Anglicana declarauit. Aut igitur nullos hactenus habuit vita & conuersatione sanctos, aut hæc contra S. Thomæ vitam ac conuersationem (vt illi volunt) non sanctam, ridicula cauillatio est. Sed pergamus in edicto. *Sed*
" *potius æstimari debeat rebellis ac proditor fuisse con-*
" *tra Dominum & Regem suum.* Quantopere D. Thomas

mas Regi suo Henrico 2. placere studuerit, quibus & quam piis atque necessariis conditionibus adiūctis leges Regias amplecti paratus fuerit, quanto studio Regis offensionem cauerit, quàm denique in ipsa causa inter ipsum & Regem, Regiæ voluntati ad tempus cesserit ac morem gesserit, quàm nihil animo pręfracto, obstinato, rebelli egerit; quàm nullo indiscreto zelo Regis legibus obstiterit, in superioribus perspicuè declaratum est. Sed verò solenne est, vt qui in causa religionis Regum libidini seruire nolunt, rebelles & proditores à Regum parasitis & aulicis, id est, pessimis Christianis nuncupentur. Sic Diuus Ambrosius à Calligono eunucho *contemptor Imperatoris* vocatur, eo quòd basilicam Arianis tradere iubente Imperatore noluit. Sic Decius Imperator Cornelium Roman. Pont. quia epistolas ad Cyprianum scripsit, ab eoque accepit, *contra Rempublicam peccasse* pronunciat. Sic Iulianus Apostata Iuuentium & Maximum Martyres gloriosos *tanquam perduellionis reos tacita Christiana professione*, decollauit. Denique tales proditores omnes in ecclesia Christi martyres fuerunt; qui *contemnentes iussa principum meruerunt habere coronas perpetuas*. Sequitur edicti conclusio. *Quare sua Majest. iubet expressè & mandat; dictum Thomam Becquet deinceps nec haberi nec nominari nec existimari Sanctum, sed episcopum Becquet: Imagines quoque eius & picturas omnes per totum regnum demoliri, eque omnibus templis ac sacellis alsisque locis auferri: dies quoque festos in eius honorem celebrari solitos amplius non celebrari, officia quoque, collectas, Antiphonas, orationes in eius memoriam factas, ex omnibus libris & codicibus deleri*: Hic agit Antipapam vel etiam Antichristum Henricus, qui quem Sanctum per annos 400. ecclesia Catholica coluit, audet

l. 5. epist. 33.
In vita Cornelij per Damasum.
Chrysost. homil. de illis tom. 3.

omni cultu ac veneratione priuare, quasiéque de cœlo deturbare: quam insolentiam à nullo vnquã vel Gotho vel Vandalo, vel barbaro quouis Hæretico perperratam fuisse facile quis vsquam legerit. Quòd tamen sequitur magis adhuc impium, magis Antichristianum est. *Iubet etiam sua Mai. alios dies festos iam abrogatos à nemine amplius celebrari;*
" *sed statuta & pracepta sua Maiest desuper emanata*
" *obseruari: vt videlicet populus illi subditus amplius*
" *non decipiatur & ab omni superstitione ac cultu ido-*
" *lolatria liberetur, quo prateritis temporibus conta-*
" *minatus fuit: idque sub graui indignatione sua Mai.*
" *& pœna arbitraria.* Quod in D. Thomam scelerato ausu Rex impius attentauit, id in omnes postea quotquot ei visum est Sanctos attẽtare non est veritus: tanquam videlicet supremum ecclesiæ Anglicanæ Caput, qualem se scripsit. Non est hæc impietas pluribus hoc loco exaggeranda, quum manifestam hæresim illa complectatur, & de nefaria hac atque absurdissima in causa religionis laicocephalia, vtcunque sit à nobis alio in libro disputatũ.

De Principiis fidei doctrinal. li. s. c. 17. & sex seq.

Sed vt ad D. Thomam redeamus, qui quòd cum aliis etiam Sanctis ab hæretica Anglia profligetur, honorificum illi censeri debet, breuiter notabo, quanto maior fuerit & acerbior Henrici 8 quem S. Thomas offendere non potuit, quam Henrici 2, qui offensus ab eo grauiter videbatur, in hunc Sãctum impietas. Henricus 2 etsi viuentem persequebatur vt eius libidini aduersum, tamen mortuum venerabatur vt supra paucis monstratum est, copiosius autem in vita S. Thomæ apud Surium videri potest. At Henricus 8 post annos ferè 400. Sanctũ in tota ecclesia habitum à tot Antecessoribus suis Angliæ regibus mirificè honoratum, tot ac tantis miraculis per totam Angliam illustrem, hoc infami edicto omni veneratione spoliauit. Henricus 2,

Cõparatio inter Henricum 2 & Henricũ 8.

per-

percussores S. Thomæ defendere noluit, sed Romā ad pœnitentiam tam atrocis facti petendam ablegauit, vt scribit Neubrigensis, sed & totam huius Sancti necem omnemque eius causam à seipso quanto potuit studio longissimè amouit; adeoque iniustè & nefariè occisum fuisse, multis modis declarauit: vnde & ipsemet quoque pœnitentiam à Rom. Pont. legatis iniunctam humiliter suscepit, vt refert Neubrigensis, eodem in loco. Henricus 8. in hoc edicto percussores iustificat, ipsum Sanctum suæ quodammodo mortis occasionem dedisse affirmat. Henricus 2. occisi Martyris reliquias magna humilitate veneratus est, multis lachrymis veniam persecutionis iniustæ deprecatus est. Henricus 8. rebellem eum ac proditorem proclamat. Henricus 2. certis redditibus annuis (vt est apud Matthæum Parisiensem & in Quadrilogo) memoriam S. Thomæ honorauit, & quibus potuit officiis factas Sancto iniurias reparauit; vt supra commemorauimus. Henricus 8. omnes illos reditus totumque monasterium Cantuariense sustulit atque subuertit. Henricus 2. omnesque eius successores Anglorum Reges, memoriam ac Mausoleum D. Thomæ amplissimis & magnificentissimis donariis exornarunt & locupletarunt. Henricus 8. ea omnia vt prædo robustus expilauit. Hēricus 2. leges illas iniquas quas viuente S. Thoma mordicus extorquere contendit, post gloriosum eius martyrium statim abrogauit, & Anglicanæ ecclesiæ pacem optatissimam reddidit. Henricus 8. easdem iniquissimas leges aliasque iniquiores reuocat, & earum nomine memoriam huius Sancti obliterare, sed frustra & inaniter, laborauit. Postremò Henricus 2. Dei & ecclesiæ iudicio cessit: à Deo glorificatum, ab ecclesia in Sanctorum numerum relatum, humiliter & vt ecclesię filium decuit, honorauit & coluit. Henricus 8. post

2. lib. 2. c. 25.
3.
4.
5.
6.
7.

annos fere 400. ossa huius Sancti, tanquam infamis alicuius vel hæretici vel malefici sacrilegè effodit;& flammis publicis(inaudito facinore) concremauit.

Exempla Sanctorum Pontificum S. Thomas sequutus est

Epist. 33.

Nunc vt ad D Thomam redeamus, atque breue hoc apologeticum nostrum concludamus, nihil in ecclesia Dei nouum, nihil à boni Pastoris officio alienum fecit hic sanctus Pontifex & martyr. Fecit quod clarissimi & sanctissimi episcopi contra Principes & magistratus male feriatos non solum in causa fidei & dogmatum; sed etiam in quæstione politiæ & potestatis & disciplinæ ecclesiasticæ sartæ tectæ conseruandæ fecerunt. Fecit quod S. Ambrosius contra Valentinianum Iuniorem; eligens potius se occidendum militibus in ecclesiam immissis obiicere, quàm Basilicam vnam hæreticis tradere, aut coram Imperatore de fide disputare. Sed & ipsum Imperatorem Theodosium excõmunicare nõ est veritus: vt iam dictum est. Fecit quod S. Chrysostomus, eligens potius in exilium pelli, quàm vel Imperatricem Eudoxiam inique agentem & Callitropæ viduæ vineam per iniuriam rapientem non coercere, vel contra iurisdictionem ecclesiasticam ab alienis episcopis in sua ciuitate iudicari. Fecit quod S. Anselmus Cantuar. antistes Gulielmum Rufum Angliæ regem acriter increpans, quod sedes episcopales, ipse interea fructibus gaudens, tam diu vacuas teneret: quod S. Edmundus Cantuar. etiam Archiepiscopus contra Ioannem Regem huius Henrici 2. filium & similia patri molientem: quod S. Dunstanus Archiepiscopus contra Edgarum Angliæ regem adulterantem: quod S. Lambertus contra Pipinum Austriæ Ducem cum sua Alpaide simili scelere coniugale ius violantem: quod S. Hugo Lincolniensis episcopus contra exactiones iniustas Richardi 1. Regis Angle-

Theodorus & Palladius vbi supr. Apud Suriũ in vitis singulorum.

Anglorum,qui ministros regios in suam diœcesim missos excommunicationis fulmine retrocedere coëgit. Fecit quod S. Stanislaus Cracouiensis episcopus contra Boleslaum Poloniæ regem adulterum , passusque similiter sicut ille: qui iussu regis ante altare interfectus est:quod S. Nortbertus Archiepiscopus Magdeburgensis contra ciuium suorum insolentiam , disciplinæ ecclesiasticæ seueritatem non ferentes; quorum medios furentiū cuneos ingressus, furorem eorum sua authoritate,& præsentia non sine aperto capitis discrimine repressit: quod S. Anselmus Bellicensis episcopus & S.Hugo Gratianopolitanus episcopus cōtra quosdam Marchiones & magnates ius ecclesiasticum violantes facere non sunt veriti. Fecit denique (vt commemorandi finem faciam,etsi huiusmodi exempla vix finem inueniant) quod S. Fredericus episcopus Traiectensis contra Ludouicum Regem Galliæ;quod S.Antoninus Archiepiscopus Florentinus contra magistratum & populum Florentinum: qui quum duos sacerdotes in crimine forte deprehensos publica ignominia affecissent ; eos primum excommunicatos, postea zona collo indita ad fores templi iussit procedere,ibique spectāte populo,conuerberatos terga absoluit. Fecit,inquam, non sic in laicam potestatem animaduertens , sed sic sacerdotale priuilegium defendens. Postremò fecit contra Henricum 2. Regem Sanctus Thomas,quod contra Henricum 3.Imperatorem sacerdotalia iura inuadentem fecit S. Anno Coloniensis Archiepiscopus; & contra Henricum 4 Imperatorem multa sibi sacerdotalia vendicantem,S.Benno Herbipolensis episcopus.Quorum omnium typus fuit summus sacerdos Azarias; qui *2.Par.26.* Oziam regem munus sibi sacerdotale arrogantem templo expulit. Quod autem plerique horum sicut

& S. Thomas, ab his regibus extrema passi sunt, illud etiam nouum non est aut à sacerdotali dignitate & gloria alienum, iuxta illud S. Ambrosii, qui Calligono Eunucho cubiculario Valentiniani Iunioris dicenti ei: *Tu me viuo Imperatorem contemnis? Tolle tibi caput:* respondit fortiter, *Tu facies quod spadonis est, ego patiar quod episcopi est.* Sic S. Thomas passus est vt multi alii præclarissimi episcopi: atque vt episcopum pro grege suo decuit. Quatuor autem illi sicarii quorum gladiis occubuit, fecerunt quod impiorum satellitum est, & vt parasiti ac Gnathones regii facere solent: verbum videl. ex ore Regis rapere, vt innocentes interficiāt. Sed nunc satius est ipsum D. Thomam loquentem audire, suæque prouinciæ episcopis, grauissimè & desertè respondentem legere. Postea quæ de ipso S. Thoma vel ad ipsum alii scripsère & ad nostras manus peruenire potuerunt, subiicientur.

Epist. 33.

(:)

EPISTO-

EPISTOLA D. THOMAE AD EPISCOPOS ANGLIAE APOLOGETICA IN qua exilii sui causam doctè, disertè, fortiter defendit.

THOMAS *Dei gratia Cätuariensis ecclesiæ minister humilis venerabilibus fratribus suis vniuersis Cantuar Prouinciæ Dei gratia episcopis, si tamen vniuersi scribunt, salutem: & id agere quod nondum agunt.*

Ex peruetusto M.S. Codice.

Raternitatis vestræ scriptum, quod tamen de prudentiæ vestræ consilio communi non facile credimus emanasse, nuper ex insperato suscepim⁹; cuius continentia plus videtur habere mordacitatis quàm solatii. Et vtinam magis esset emissum de pietatis studio, de charitatis affectu, quàm de obedientia voluntatis. *Charitas enim non quærit quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi* Erat quippe de iure officii vestri, si veritatem habet Euangeliũ, (quod quidem habet) si rectè agimus eius officiũ, si fideliter eius negotium geritis cuius repræsentatis figuram, *magis eum timere qui potest animam & corpus mittere in gehennam, quam qui potest corpus occidere: magis obedire Deo quã hominibus*, patri quàm Domino: eius exemplo *qui factus est patri obediens vsque ad mortem.* Mortuus est vtique ipse,

Monet episcopos officij sui.

ipse pro nobis, *nobis relinquens exemplum vt sequamur vestigia eius.* Commoriamur ergo & nos ei. Ponamus animas nostras pro liberanda ecclesia sua à iugo seruitutis, & oppressione tribulantis, quā ipse fundauit, eiusque comparauit libertatem sanguine proprio: ne si secus egerimus, meritò cōprehendat eos illud euangelicum: *Qui amat animam suam plus quàm me non est me dignus.* Optimè nosse debueratis, quoniam si iustum est quod præcipit Imperator, eius debetis exequi voluntatem: si verò contrarium, responde. *Quoniam oportet obedire Deo magis quam hominibus.* Vnum vobis dico, vt salua pace vestra loquar, multo tempore silui, expectans si fortè inspiraret vobis dominus vt resumeretis vires, qui conuersi estis retrorsum in die belli: si fortè saltem aliquis ex omnibus vobis ascenderet ex aduerso, & opponeret se murum pro domo Israel: vel simularet saltem inire certamen contra eos qui non cessant quotidie exprobrare agmini Domini. Expectaui: Non est qui ascendat. Sustinui: Non est qui opponat. Silui: Nō est qui loquatur. Dissimulaui ego: Non est qui vel simulatione certet. *Reposita est mihi de reliquo quærelæ actio, vt meritò clamare debeam. *Exurge Deus iudica causam tuam.* Vindica sanguinem ecclesiæ tuæ quæ euisceratа est, quæ facta est oppressione exanimis. Superbia enim eorū qui oderūt eius libertatem ascendit semper: nec est de cætero qui faciat bonum: non est vsque ad vnum. Vtinam fratres dilectissimi is esset vobis affectus in defensionem libertatis ecclesiæ, qui paret & propinatur nobis in eius confusionem in literis vestris, vt credimus, minus legitimè appellatoriis. Verum fundata est ipsa supra firmam petram: nec est qui posset eam conuellere etsi concutere. Vt quid ergo quæritis me confundere, imò vos ipsos in me; imò & me

Ignauia episcoporum grauiter culpat.

me vobiscum, hominem qui suscepi in me omne periculum, sustinui tot opprobria, toleraui tot iniurias, expertus sum proscriptionem pro omnibus vobis? Expediebat quidem vnum affligi pro ecclesia ista vt vel sic eximatur à seruitute. Discutite mente simplici causam istam: examinate negotium: diligenter attendite quis debeat huius esse finis negotii; vt deducta Maiestate imperii, postposita penitus personarum acceptione, quarum Deus acceptor non est, faciat ipse vos intelligere quidem quid egeritis, quidque quod intenditis agere. Auferat ipse Deus velamen de cordibus vestris, vt cognoscatis quid agere debeatis. Dicat ex omnibus vobis qui nouerit, si vnquam post meam promotionem alicuius vestrum tuli bouem vel asinum: si pecuniam, si causam alicuius iniquè iudicaui; si alicuius vestrum dispendio comparaui mihi compendium: Reddo quadruplum Si verò non est quod offenderim, vt quid me solum derelinquitis in causa Dei? Quare vos ipsos vobis ipsis opponere curatis in causa ista qua nulla specialior est ecclesiæ? Nolite fratres, nolite vos ipsos & ecclesiam Dei confundere quantum in vobis est. *Sed conuertimini ad me & salui eritis* dicit Dominus. *Nolo mortem peccatoris quantum vt conuertatur* & viuat. State mecum fratres in prælio. Apprehendite arma & scutum, & exurgite in adiutorium mihi. Accingimini gladio verbi Dei potentissimi, vt simul omnes fortius & validius valeamus vna resistere pro officii nostri debito aduersus malignantes, aduersus operantes iniquitatem; aduersus eos qui quærunt tollere animam ecclesiæ quæ est libertas: sine qua nec viget ecclesia nec valet: aduersus eos qui quærunt sanctuariũ Dei hæreditate possidere Festinemus ergo simul omnes id agere, ne ira descẽdat super nos tanquam

Innocentiã suam cum Samuele & Paulo demonstrat.

Hortatur suos egregiè.

Libertas anima ecclesia.

super

ſuper negligentes paſtores& deſides, ne reputemur canes muti non valentes latrare : ne exprobretur nobis à tranſeuntibus: *A ſenioribus Babylonis egreſſa eſt iniquitas* Reuera ſi me audieritis, ſcitote quoniam Dominus erit nobiſcum, & cum omnibus nobis in cunctis viis noſtris ad faciendam pacem & defendendam eccleſiæ libertatem. Alioquin iudicet Deus inter me & vos,& requirat eccleſiæ cõfuſionem de manibus veſtris:quam velit nolit mũdus neceſſe eſt ſtare firmiter in verbo Domini in quo fundata eſt, donec veniat hora eius vt tranſeat de hoc mundo ad patrem. Iudicabit quidem eò quod reliquiſtis me ſolùm in certamine : nec eſt qui velit mecum aſcendere ad pugnam ex omnibus charis meis:ſolum adeo, vt cogitet forte quilibet veſtrum vel dicat : *Va ſoli : quia ſi ceciderit non habet ſubleuantem.* Sed repoſita eſt mihi hæc ſpes mea in ſinu meo, quoniam ſolus non eſt cum quo Dominus eſt:qui *cum ceciderit non collidetur. Supponit enim ipſe Dominus manum ſuam.*

Thomas ſolus à ſuis relictus.

Vt itaque veniamus ad rem, exciditne vobis, dicite fratres mei, à memoria veſtra, quid ageretis mecum & cum eccleſia Dei, quum adhuc eſſem in Anglia; quid in exitu meo; quid poſt exitum; quid & agatur diebus iſtis ? quid maximè apud Northamptoniam, quum iterum iudicaretur Chriſtus in perſona mea ante tribunal præſidis: quum arctaretur Cantuaria ob iniurias ſibi & eccleſiæ Dei paſſim illatas : & ſine delectu Romanam audientiam appellaremus ? Bona ſua (malè dicimus ſua quum ſint bona pauperum, patrimonium crucifixi; quæ potius ei ſunt commendata quàm donata.) * ſub Dei protectione ponere & eccleſiæ Romanę? Quis vnquam(etſi aliquando iniuſtè proſcriptam diuina declarauit clementia)vidit, audiuit Cantuariam, iudicari, condemnari, cogi ad * fideiuſſionē in

Cauſa exilij

Hæc facta ſunt poſt reiectas leges Regias.

** Locus obſcurus.*

in curia regis, à suis præcipuè suffraganeis? Vbi est inuenta iuris ista vel canonum authoritas aduersa, imò peruersa peruersitas? vt quid enormitas ista non parit vobis erubescentiam? Erubescentia enim immittit confusionem: confusio elicit pœnitentiam: pœnitentia excutit satisfactionem coram Deo & hominibus. Ob tot quidem & tantas Deo & ecclesiæ suæ illatas iniurias, & mihi propter Dominum, quas sustinere non debui salua conscientia mea, nec sine discrimine vitę meæ potui emendare, nec dissimulare sine animæ periculo; elegi potius declinare ad tempus, vt habitarem salubrius in domo Domini quam in tabernaculis peccatorum, donec completa esset iniquitas, reuelarentur corda iniquorum, & manifestarentur cogitationes cordium. Illa tot iniuriarum illatio fuit causa appellationis meæ. Hæc fuit occasio recessus mei quem dicitis inopinatum: qui magis secundum ea quæ proponebantur aduersum me, & quæ agebantur mecum (si veritatem loquimini qui nouistis) debuisset fuisse inopinatus; ne impediretur præscitus. Sed domino vertente casus aduersos in melius, prospectum est Domini nostri Regis honori & suorum; ne quid fieret in me in ipsius ignominiam & generationis suæ. Melius enim consultum his qui suspirabant in necem meam, qui sitiebant sanguinem meum, qui aspirabant ad fastigiũ ecclesiæ Cantuariæ (vt vulgo dicitur & creditur) in nostram perniciem. Vtinam minus ambitiosè quàm auidè. Appellauimus & appellati sumus: & rebus ecclesiæ Cantuariæ nostrisque & nostrorum (sicut iuris exigit ratio) in tuto manentibus, nostram prosecuti sumus appellationem. Si nobis recedentibus & in discessu nostro prout dicitis, turbata sunt omnia; sibi imputet qui causam dedit, qui hoc procurauit. Facientis proculdubio culpa

** Voluit Rex Archiepiscopum obligare ne excederet regno. Vide vitã eius apud Surium 29. Decembris.*

Causa fugæ grauissima.

Recessus S. Thomæ inopinatus ne impediretur præscitus.

Regi Archiepiscopum suis legibus contradicentem condẽnante ad Sedem Apost. appellauit.

haec est, non recedentis: persequentis non declinantis iniurias. Damnum enim dedisse videtur qui causam damni dedit. Praesentauimus nos curiae. Nostras & ecclesiae proposuimus iniurias. Aduentus nostri causam & appellationis exposuimus Nō affuit qui nobis responderet vel in aliquo. Expectauimus nec venit qui aliquid nobis obiiceret. Nulla aduersum nos reportata sententia. Antequā veniretur ad Regem (nobis adhuc de more expectantibus in curia si forte aliquid nobis opponeretur) ad nostros accessum est officiales. Interdictum est eis ne in aliquo super temporalibus nobis obedirent: ne nobis vel nostris quicquam ministraretur ab ipsis, citra mandatum regis & conscientiam; te fratre Lundoniarum cum Richardo de Welcestria, & Eboracensi (sicut dicitur) dictante sententiam. Festinatum est tamen ad Dominum Regem. Viderit ipse. In caput eius conuertatur qui hoc dedit consilium, sine iudicio. Sine ratione, post appellationem, nobis etiam adhuc in curia morantibus, spoliata est ecclesia. Spoliati sumus & nos cum nostris; proscripti & ipsi clerici cum laicis, viri cum mulieribus, mulieres cum infantibus in cunabulis. Addicta sunt fisco bona ecclesiae, patrimonium Crucifixi: Pars pecuniae conuersa in vsus regios: pars in tuos frater Lundoniarum si vera sunt quae audiuimus, & ecclesiae tuae Quod si ita est, exigimus à te, praecipientes tibi in virtute obedientiae quatenus infra quadraginta dies post istarum susceptionem literarum quicquid inde tulisti, vel in vsus ecclesiae tuae conuersum est, remota omni occasione & dilatione infra tempus praenominatum in integrum nobis restituas Iniquum est enim & iuri valde contrarium ecclesiam ditari de alterius incommodo. Si laudas authorem scire debes super rebus ecclesiae ablatis eum non legitimè

Episcopi cōtra Archiepisc. suum dictant sententiam.

Crudelitas Regis in absentem S. Thomā.

Spoliata absente Archiepisc. eccl. Cantuar.

legitimè posse præstare authoritatem qui violentã facit iniuriam. Quo ergo iure peruerso, quo ordine canonum transposito poterunt se tueri raptores, sacrilegi, bonorum ecclesiasticorum inuasores, nõ restitutis ablatis ecclesiæ? Opponent ne appellationis obstaculum? Absit. Quæ noua imo quæ iuri cõtraria introducitis in ecclesiam istam? Videte quid agatis. Certè cudetur in vos faba ista & in ecclesias vestras, si non melius vobis prospexeritis. Periculosè enim ageretur cum ecclesia Dei si raptor sacrilegus alienorum bonorum inuasor, maximè ecclesiæ, tutus esset aduersus eam appellationis auxilio. frustrà enim iuris implorat auxilium qui iuri non obtemperat, imò qui est contrarius Iuri. Sunt ne istæ iniuriæ quas addimus iniuriis? labores quos laboribus adiicimus, quia ista & alia enormia quæ fiebant & fiunt in ecclesia ista non sustinuimus? quia grauati appellauimus? quia recessim⁹ à curia? quia ausi sumus super iniuriis ecclesiæ & nostris conqueri? quia super his omnibus non tacemus? quia ista parauimus corrigere? Periculosè certe affligitur cui saltem conquerendi solatium negatur. Vos amici mei qui altiora sapitis inter alios, qui geritis vos aliis prudentiores (quoniam solent filii huius seculi prudentiores esse filiis lucis) vt quid decipitis fratres vestros? & subditos quare in producitis in errorem istum? Quæ authoritas quæ scriptura contulit hanc prærogatiuam Principibus in ecclesiasticis, quam vos vultis ei conferre? Nolite fratres, nolite iura regni & ecclesiæ confundere. Discretæ quidem sunt potestates istæ, quarum vna potestatem & vim sortitur ex alia. Legite Scripturas, & inuenietis quot & qui periere reges qui nisi sunt sibi sacerdotale officium vsurpare. Prouideat ergo vestra discretio, ne ob istam pressura diuina vos atterat iniuriã: quam si venerit nõ

Spoliatores ab Archiepisc. excommunicati appellant. Contradictionem suã defendit.

Mali episcopi eccl. libertatem produnt.

Comparant Regis gratiam ecclesiæ dispẽdio.

effugietis de facili. Consulite etiam Domino Regi, qui eius comparatis gratiam ecclesiæ dispendio: ne (quod absit) pereat ipse & domus eius tota, sicut ipsi periere qui in consimili deprehensi sunt delicto. Si verò ab hoc incæpto non destiterit, qua animi conscientia non puniemus ista? Qua puritate conscientiæ ista dissimulabimus? Dissimulet quidem qui hanc habet dissimulandi authoritatem: non ego; ne veniat in animam meam ista dissimulatio. Innuitis literis vestris, imò apertè dicitis, me reclamante regno, ecclesia suspirante & ingemiscente, fuisse promotum. Scitis quid dicit veritas: Os quod mendacium scienter loquitur occidit animam. verba verò sacerdotis semper debent comitem habere veritatem. Deus bone, Nunquid nõ erubescet aliquis de plebe ista dicere? Consulite conscientias vestras. Aduertite formam electionis: Assensum principis per filium suum & per eos qui ad hoc missi sunt. Filii & cum omnibus regni primatibus. Si aliquis eorum contradixit, si reclamauit vel in aliquo loquatur qui nouerit: dicat qui conscius est. Si verò turbatus iam fuerit aliquis, non dicat pro sua molestia, toti regno & ecclesiæ factam fuisse iniuriam. Literas quoque domini regis & omnium vestrum diligentius attendite, postulantes nobis cùm magna instantia pallium, & obtinuisse. Sic se habet rei veritas. Verùm si quem torsit inuidia, si quem afflixit ambitio, si cui tam pacifica, tam legitima, tam sine contradictione facta electio, dolorem & amaritudinem impressit animi, eatenus vt ob hoc machinetur & velit turbari omnia, indulgeat ei Dominus & non imputet, eoque suam minimè culpam taceat, suamque animi indignationem in conspectu omnium publicè confiteri non erubescat. Dicitis me de exili sublimatum ab ipsò in gloriam. Non sum reuera atauis

Promotionẽ suam defendit.

Ad obiectionem degeneris ignobilitate.

editus

editus regibus. Malo tamen is esse in quo faciat sibi genus animi nobilitas, quàm in quo nobilitas generis degeneret. Fortè natus sum de paupere tugurio. Sed cooperante diuina clementia quæ nouit misericordiam facere cum seruis suis, quæ elegit humilem vt confundat fortia, in exilitate mea antequam accederem ad Regis obsequium; satis copiosè, satis abundanter, satis honorificè sicut ipsi nouistis (prout abundantius inter vicinos meos & notos cuiuscumque conditionis fuerunt) conuersatus sum. Et Dauid de post fætantes assumptus cōstitutus est vt regeret populum Dei: cui aucta est fortitudo & gloria quoniam ambulauit in viis domini. Petrus verò de arte piscatoria electus factus est ecclesiæ princeps, qui sanguine suo meruit pro nomine Christi in cœlis habere coronam & in terris nomen & gloriam. Vtinam & nos similiter faciamus. Successores enim Petri sumus non Augusti. Nouit Dominus quo intuitu nos ipse desiderauerit sublimari. Respondeat ei sua intentio: & nos respondebimus ei pro officii nostri debito: fidelius per misericordiam Dei in seueritate, quàm qui blandiuntur ei in mendaciis. *Meliora enim sunt verbera amici quàm fraudulenta oscula inimici.*

Optat Martyrium.

Seueritatis cultor.

Impingitis nobis ingratitudinis notam per quandam insinuationem. Credimus quia nullum peccatum criminale est quod imporret infamiam, nisi processerit ex animo Vnde si quis homicidium inuitus commiserit, etsi homicida dicatur & sit, non tamen homicidii reatum incurrit. Sic dicimus. Etsi Domino nostro regi obsequium debeamus iure dominii, etsi teneamur ad reuerentiam præstandam iure regio, etsi Dominum sustinuim', si filium paterno affectu conuenimus, si in conuētu non auditi & dolentes necessitate officii seueritatis censuram exercemus; plus credimus nos pro

Quod Regi non fuerit vel inobediens vel ingratus.

ipso facere & cum ipso quàm contra ipsum: plus ex eo promereri gratiam quam ingratitudinis notam vel pœnam; Sæpissimè certè beneficium confertur inuito. Vnde commodius prospicitur eius indemnitati qui, & non aliàs, vrgente necessitate reuocatur à perpetratione delicti. Præterea defendit nos ab ingratitudinis nota pater noster & patronus, qui est ipse Christus. Iure paterno tenemur ad eius obedientiam, qua non obseruata puniemur iusta exhæredationis pœna. Potest enim pater exhæredare filium ex certa causa. Ipse enim dixit. *Si non annunciaueris impio iniquitatem suam, & moriatur in delicto suo, sanguinem eius de manu tua requiram.* Ergo si delinquentem non conuenimus, si non audientem non corripimus; committimus in mandatum & tanquam inobedientiæ rei iure exhæredamur. Iure patronatus quo eius sumus liberti: quoniam *quum essemus serui peccati facti, sumus liberi iustitia* per eius gratiam, obligamur ei ad reuerentiam & obsequium. Vnde quoniam nemini nisi ei salua fide tenemur obnoxii, si fit contra eum in dispendium ecclesiæ pertinaciter, merito si non punimus commissum, pro ea parte sollicitudinis in quam vocati sumus, collatum reuocabit à nobis ob ingratitudinem solus ipse beneficium: ex quo verè apparebimus ingrati. Proponitis nobis periculum ecclesiæ Romanæ; iacturam temporalium; periculum quidem nostrum & nostrorum; nec fit mentio de periculo animarum. Intentatis nobis etiam comminatorium de recessu Domini nostri regis (quod absit) à fidelitate & deuotione Roman. ecclesiæ. Absit inquam vt vnquam Domini nostri regis deuotio & fides ob temporale commodum vel incommodum à fidelitate & reuerentia Romanæ discedat ecclesię. Quicquid criminale & damnabile esset in priuato, nedum in

Iure paterno & patronatus Christo obediendum, magis quam Regi.

Ad obiectionem de periculis.

Schisma Anglicanū

In principe qui multos secum trahit post se. Absit etiam quod quis vnquam eius fidelis hoc vnquam cogitare debeat, ne dum dicere: subditus aliquis, nedum episcopus. Videatque vestra discretio, ne oris vestri verba inficiant aliquem vel plures in animæ suæ dispendium & damnationem, ad instar calicis aurei qui dicitur babylonis interius, & exterius veneno illiniri: de quo quũ quis biberit non timeat venenum quum viderit aurum; & sic in publicum veniat vestri operis effectus. Ille enim qui non fallitur, opus furtibum producit in lucem, & machinationes denudat iniquas. In tribulatione quidem & sanguinis effusione consueuit ecclesia crescere & multiplicari. *Proprium enim est ecclesiæ vt tunc vincat quum arguitur; tunc obtineat quum læditur; tunc intelligat quum deseritur.* Nolite ergo fratres super ipsam flere, sed super vos ipsos: qui facitis vobis nomen sed non grande ex hoc facto & dicto in ore omnium: qui prouocatis in vos Dei odium & vniuersorum; qui paratis innocenti laqueum; qui cuditis nouas & ingeniosas rationes in subuersionem libertatis ecclesiæ. Fratres per misericordiam Dei laboratis in vanum. Stabit enim ipsa ecclesia, etsi sæpius concussa, in ea fortitudine & firmitate in qua firmiter fũdata est donec veniat generale dissidium, donec filius ille perditionis surgat: quem non credimus de partibus occidentalibus ascensurum, nisi peruerse mutatus fuerit ordo rerum, & series scripturarum. Si verò de temporalibus agatur, plus timere debemus iacturam animæ quàm temporalium. Scriptura verò dicit. *Quid prodest homini totum mundum lucrari, anima verò sustinere dispendium?* Periculum vtique nostrum & nostrorum penitus abiicimus. Non enim timendus est ille qui corpus perdit, sed qui corpus & animam.

parturiens per S. Thomæ constãtiam abortum fecit.

Hilarius de Trinit. l. 7.

O fortem & bonum Pastorem.

Ad obiectionẽ de quorũdam excommunicatione.

Arguitis nos super suspensione venerab. fratris nostri Sarisberiæ, & excommunicatione Ioannis illius schismati exdecani; prius (vt dicitis) inflicta pœnaliter quàm de cognitione processa legitimè, quàm de ordine iudiciorum canonicè prodita. Respondemus quoniam vtrumque istorum iusta notauit pœnæ sententia: illum suspensionis, excommunicationis istum. Si perfectè tenetis negotii seriem, si rectè attenditis iudiciorum ordinem, non erit vt credimus hæc vestra sententia. Hoc quidem habet authoritas quæ vos latere non debet, quoniam in manifestis & notoriis non desideratur ista cognitio. Perpendite diligentius quid actum sit à Sarisburiensi super decanatu post Domini Papæ prohibitionem& nostram sub excommunicatione factam:& tunc rectius intelligetis, si de manifesta inobedientia suspensio rectè sequatur. Vnde beatus Clemens. *Si prælatis suis non obedierunt cuiuscunque ordinis vniuersi, omnesq; principes tam inferioris quam superioris ordinis atque reliqui populi, non solum infames sed & extorres à regno Dei & cõsortio fidelium, & à liminibus sanctæ Dei ecclesiæ alieni erunt.* De Ioanne de Oxenford dicimus quòd diuersis modis excommunicantur diuersi. Alii lege eos denuntiante excommunicatos. Alii sentẽtia notati: Alii communicatione & participatione excommunicatorum. Illum verò quoniam incidit in hæresim damnatam, communicando schismaticis, & Domini Papæ excommunicatis, reatumq; & maculam excommunicationis in se contraxit, quæ pestis more lepræ inficit & intingit, consimilique pœna & facientes & consentientes confundit;& quoniam contra Domini Papæ mandatum expressum & nostrorum sub anathemate, decanatum Sarisburiæ excommnunicatus vsurpauit, denunciauimus, & excommunicauimus & excommuni-

municatum firmiter tenemus: & quod de eo factum est in decanatu & super decanatu cassauimus & cassatum tenemus; sicut & Dominus Papa iam ipsemet cassauit authoritate octauæ Synodi, cuius hæc est sententia. *Si quis palam vel absconsè cum excommunicato locutus fuerit, aut iunctus communione, statim in se cõtrahat excommunicationis pœnam.* Et Concilium Carthaginense dicit. *Qui communicauerit cum excommunicato, si clericus est deponatur.* Videat ergo discretio vestra ne quis vestrum cum eo communicauerit. Calixtus enim Papa dicit, *Excommunicatos quosque à sacerdotibus nullus recipiat ante vtriusque partis examinationẽ iustam: nec cum eis in oratione aut cibo, aut potu aut osculo communicet: nec Aue eis dicat: quia quicunque in his vel aliis prohibitis scienter excommunicatis communicauerit, iuxta Apostolorum institutionem & simili ipsi excommunicationi subiacebunt.* Hic est ordo canonicus, non canonibus (vt credimus) incognitus, sed authoritate canonica fultus. Et ne miremini si quandoque condemnatur absens, legite Paulum; qui absens publicè fornicantẽ cum nouerca sua non conuictum testibus, non cõfessum, etiam absentem, cuius crimen omnes sciebant & non arguebant (sicut vos istius, quem non de iure defendit regia potestas) eiecit à cætu fideliũ *& iudicauit tradi eum Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus fieret*, sicut nos istum. Cæterum quia hoc tempore in partibus istis multa huiusmodi & satis grauia in absentia nostra fiunt enormia, quæ de cætero licet absentes corpore, præsentes tamen authoritate, salua animi nostri conscientia præterire non debemus nec possumus incorrecta, tibi frater Lundoniarum, qui nosse debueras illud Gregorii septimi; *Si quis episcopus fornicationi presbyterorum, diaconorum, vel crimini incestus in sua*

tipere, coercere malefactores, vt vel sic desistant ecclesiam Dei persequi? An non satis est si ipsi sæuierint in ecclesiam, nisi & vos pro eis vobis ipsis & ecclesiæ in eius perniciem opponatis? Quis vnquam audiuit hæc mirabilia? Et audietur, & prædicabitur in omni populo & gente, suffraganeos Cantuariensis ecclesiæ, qui cum Metropolitano suo ob defensionem ecclesiæ eiusque libertatis deberent viuere & mori, omniaque sustinere dispendia, velle ad mandatum regium quantum in ipsis est, suspendere potestatem ipsius & authoritatem, ne seueritatis disciplinam exerceat in delinquentes aduersus ecclesiam. Vnum certè scio. Duorum personam simul gerere non rectè potestis, appellantium & appellatorum. Vos estis qui appellastis: vos estis aduersum quos appellatur. Nonne vna est ecclesia? & vos de corpore eius estis? En certamē satis legitimum, satis canonicum, vt qui membra sunt ecclesiæ ineant certamē cum capite suo quod est Christus. Timeo fratres ne (quod absit) dicatur de nobis. *Isti sunt sacerdotes qui dixerunt: Vbi est Dominus? & tenentes legem nescierunt eam.* Præterea discretionem vestram latere nō credimus, quoniam non solent audiri appellantes, nisi quorum interest, aut quibus mandatum est, aut qui negotium gerunt alienum. Interest ne vestra vt non coerceantur delinquentes aduersus ecclesiam? Absit. Imo certè contrarium. Si vero is qui subuertit ecclesiæ libertatem, qui bona ipsius inuadit, & occupat, & in suos vsus conuertit, in sui defensionem minimè super hoc auditur appellans, multo minus ꝑ eo appellātes. Ergo nec domino regi suffragatur appellatio à vobis pro ipso edita, nec vobis prodest pro ipso emissa. Vnde si hoc casu appellare non pōt nec mādare, sic nec vos super hoc mandatū ab ipso accipere.

Nota.

Episcopi appellarūt cōtra seipsos.

Qui admittuntur ad appellandū.

accipere. Adiicimus & vos in parte ista nullatenus eius gerere posse negotium. Nemo enim episcoporum alterius contra se negotium gerere potest: maximè in oppressione ecclesiæ cuius ipse defensor est: & præsertim vt generaliter lædatur ecclesiæ conditio. Ergo si nec vestra interest appellare, nec super hoc mandatum valetis suscipere, nec alienū gerere negotium; non auditur appellatio vestra nec de iure tenet.

Est ne ista deuotio, & consolatio vestra; hiccine fraternæ charitatis affectus Metropolitano vestro pro vobis omnibus exulanti à fraternitate vestra exhibitus? Indulgeat vobis Deus hanc inclementiam. An ignoratis fratres quòd chaos magnum in fraudem legis & canonum inter nos & vos firmatum sit, vt non possit aliquis de nostris sine discrimine capitis, vel captionis, vel truncationis mēbrorum ad vos transire? etsi de vestris aliqui liberius possent si vellent transmeare ad nos. Et idcirco miramur quem ordinem exigitis, vbi nullus ordo circa nos, circa ecclesias, vel ecclesiasticas personas, sed horror (qui vtinam sempiternus non sit) & iniuriæ obseruantur, quum spoliati simus & nostri; quorum quidam tam clerici quàm laici capti redempti sunt: cumque post istam quam dicitis appellationem edictum generale sit propositum, sicut dicitur, vt nemo de nostris inuentus sit in terra ista qui non capiatur: nemo vestrum vel aliorum amicorum nostrorum, literas nostras vel nuntios audeat suscipere. Est hæc reuerentia Appellationi debita exhibita & obseruata? infra cuius tempus, si iusta est, nil innouari oportet? Vos ipsi videritis. Quo ergo iure, quo ordine desideratis à nobis literas vestras & nuntios benignè suscipi & audiri? Non tamen hoc ideo dicimus quicquid vobiscum agatur & cum nostris, vt quicquam circa personā

Expostulat grauiter cū suis suffraganeis.

Comparant Regis gratiam ecclesia dispēdio.

effugietis de facili. Consulite etiam Domino Regi, qui eius comparatis gratiam ecclesiæ dispendio, ne (quod absit) pereat ipse & domus eius tota, sicut ipsi periere qui in consimili deprehensi sunt delicto. Si verò ab hoc incæpto non destiterit, qua animi conscientia non puniemus ista? Qua puritate conscientiæ ista dissimulabimus? Dissimulet quidem qui hanc habet dissimulandi authoritatem: non ego; ne veniat in animam meam ista dissimulatio. Innuitis literis vestris, imò apertè dicitis, me reclamante regno, ecclesia suspirante & ingemiscente, fuisse promotum. Scitis quid dicit veritas: Os quod mendacium scienter loquitur occidit animam. verba verò sacerdotis semper debent comitem habere veritatem. Deus bone, Nunquid nō erubescet aliquis de plebe ista dicere? Consulite conscientias vestras. Aduertite formam electionis: Assensum principis per filium suum & per eos qui ad hoc missi sunt. Filii & cum omnibus regni primatibus. Si aliquis eorum contradixit, si reclamauit vel in aliquo loquatur qui nouerit: dicat qui conscius est. Si verò turbatus iam fuerit aliquis, non dicat pro sua molestia, toti regno & ecclesiæ factam fuisse iniuriam. Literas quoque domini regis & omnium vestrum diligentius attendite, postulantes nobis cum magna instantia pallium & obtinuisse. Sic se habet rei veritas. Verùm si quem torsit inuidia, si quem afflixit ambitio, si cui tam pacifica, tam legitima, tam sine contradictione facta electio, dolorem & amaritudinem impressit animi, eatenus vt ob hoc machinetur & velit turbari omnia, indulgeat ei Dominus & non imputet, eoque suam minimè culpam taceat, suamque animi indignationem in conspectu omnium publicè confiteri non erubescat. Dicitis me de exili sublimatum ab ipso in gloriam. Non sum reuera atauis

Promotionē suam defendit.

Ad obiectionem degeneris ignobilitate.

editus

editus regibus. Malo tamen is esse in quo faciat sibi genus animi nobilitas, quàm in quo nobilitas generis degeneret. Fortè natus sum de paupere tugurio. Sed cooperante diuina clementia quæ nouit misericordiam facere cum seruis suis, quæ elegit humilem vt confundat fortia, in exilitate mea antequam accederem ad Regis obsequium; satis copiosè, satis abundanter, satis honorificè sicut ipsi nouistis (prout abundantius inter vicinos meos & notos cuiuscumque conditionis fuerunt) conuersatus sum. Et Dauid de post fætantes assumptus cõstitutus est vt regeret populum Dei: cui aucta est fortitudo & gloria quoniam ambulauit in viis domini. Petrus verò de arte piscatoria electus factus est ecclesiæ princeps, qui sanguine suo meruit pro nomine Christi in cœlis habere coronam & in terris nomen & gloriam. Vtinam & nos similiter faciamus. Successores enim Petri sumus non Augusti. Nouit Dominus quo intuitu nos ipse desiderauerit sublimari. Respondeat ei sua intentio: & nos respondebimus ei pro officii nostri debito: fidelius per misericordiam Dei in seueritate, quàm qui blandiuntur ei in mendaciis. *Meliora enim sunt verbera amici quàm fraudulenta oscula inimici.*

Optat Martyrium.

Seueritatis cultor.

Impingitis nobis ingratitudinis notam per quandam insinuationem. Credimus quia nullum peccatum criminale est quod importet infamiam, nisi processerit ex animo Vnde si quis homicidium inuitus commiserit, etsi homicida dicatur & sit, non tamen homicidii reatum incurrit. Sic dicimus. Etsi Domino nostro regi obsequium debeamus iure dominii, etsi teneamur ad reuerentiam præstandam iure regio, etsi Dominum sustinuim', si filium paterno affectu conuenimus, si in conuẽtu non auditi & dolentes necessitate officii seueritatis censuram exercemus; plus credimus nos pro

Quod Regi non fuerit vel inobediens vel ingratus.

ipso facere & cum ipso quàm contra ipsum: plus ex eo promereri gratiam quam ingratitudinis notam vel pœnam; Sæpissimè certè beneficium confertur inuito. Vnde commodius prospicitur eius indemnitati qui, & non aliàs, vrgente necessitate reuocatur à perpetratione delicti. Præterea defendit nos ab ingratitudinis nota pater noster & patronus, qui est ipse Christus. Iure paterno tenemur ad eius obedientiam, qua non obseruata puniemur iusta exhæredationis pœna. Potest enim pater exhæredare filium ex certa causa. Ipse enim dixit. *Si non annunciaueris impio iniquitatem suam, & moriatur in delicto suo, sanguinem eius de manu tua requiram.* Ergo si delinquentem non conuenimus, si non audientem non corripimus; committimus in mandatum & tanquam inobedientiæ rei iure exhæredamur. Iure patronatus quo eius sumus liberti: quoniam *quum essemus serui peccati facti, sumus liberi iustitia* per eius gratiam, obligamur ei ad reuerentiam & obsequium. Vnde quoniam nemini nisi ei salua fide tenemur obnoxii, si fit contra eum in dispendium ecclesiæ pertinaciter, merito si non punimus commissum, pro ea parte sollicitudinis in quam vocati sumus, collatum reuocabit à nobis ob ingratitudinem solus ipse beneficium: ex quo verè apparebimus ingrati. Proponitis nobis periculum ecclesiæ Romanæ; iacturam temporalium; periculum quidem nostrum & nostrorum; nec fit mentio de periculo animarum. Intentatis nobis etiam comminatorium de recessu Domini nostri regis (quod absit) à fidelitate & deuotione Roman. ecclesiæ. Absit inquam vt vnquam Domini nostri regis deuotio & fides ob temporale commodum vel incommodum à fidelitate & reuerentia Romanæ discedat ecclesię. Quicquid criminale & damnabile esset in priuato, nedum in

Iure paterno & patronatus Christo obediendum, magis quam Regi.

Ad obiectionem de periculis.

Schisma Anglicanū

in principe qui multos secum trahit post se. Absit etiam quod quis vnquam eius fidelis hoc vnquam cogitare debeat, ne dum dicere: subditus aliquis, nedum episcopus. Videatque vestra discretio, ne oris vestri verba inficiant aliquem vel plures in animæ suæ dispendium & damnationem, ad instar calicis aurei qui dicitur babylonis interius, & exterius veneno illiniti: de quo quũ quis biberit non timeat venenum quum viderit aurum; & sic in publicum veniat vestri operis effectus. Ille enim qui non fallitur, opus furtibum producit in lucem, & machinationes denudat iniquas. In tribulatione quidem & sanguinis effusione consueuit ecclesia crescere & multiplicari. *Proprium enim est ecclesiæ vt tunc vincat quum arguitur; tunc obtineat quum læditur; tunc intelligat quum deseritur.* Nolite ergo fratres super ipsam flere, sed super vos ipsos: qui facitis vobis nomen sed non grande ex hoc facto & dicto in ore omnium: qui prouocatis in vos Dei odium & vniuersorum; qui paratis innocenti laqueum; qui cuditis nouas & ingeniosas rationes in subuersionem libertatis ecclesiæ. Fratres per misericordiam Dei laboratis in vanum. Stabit enim ipsa ecclesia, etsi sæpius concussa, in ea fortitudine & firmitate in qua firmiter fũdata est donec veniat generale dissidium, donec filius ille perditionis surgat: quem non credimus de partibus occidentalibus ascensurum, nisi peruerse mutatus fuerit ordo rerum, & series scripturarum. Si verò de temporalibus agatur, plus timere debemus iacturam animæ quàm temporalium. Scriptura verò dicit. *Quid prodest homini totum mundum lucrari, animæ verò sustinere dispendium?* Periculum vtique nostrum & nostrorum penitus abiicimus. Non enim timendus est ille qui corpus perdit, sed qui corpus & animam.

parturiens per S. Thomæ constantiam abortum fecit.

Hilarius de Trinit. l. 7.

Oportet me & bonum Pastorem.

Ad obiectionē de quorūdam excommunicatione.

Arguitis nos super suspensione venerab. fratris nostri Sarisberiæ, & excommunicatione Ioannis illius schismati exdecani; prius (vt dicitis) inflicta pœnaliter quàm de cognitione processa legitimè, quàm de ordine iudiciorum canonicè prodita. Respondemus quoniam vtrumque istorum iusta notauit pœnæ sententia: illum suspensionis, excommunicationis istum. Si perfectè tenetis negotii seriem, si rectè attenditis iudiciorum ordinem, non erit vt credimus hæc vestra sententia. Hoc quidem habet authoritas quæ vos latere non debet, quoniam in manifestis & notoriis non desideratur ista cognitio. Perpendite diligentius quid actum sit à Sarisburiensi super decanatu post Domini Papæ prohibitionem & nostram sub excommunicatione factam: & tunc rectius intelligetis, si de manifesta inobedientia suspensio rectè sequatur. Vnde beatus Clemens. *Si prælatis suis non obedierunt cuiuscunque ordinis vniuersi, omnesq; principes tam inferioris quam superioris ordinis atque reliqui populi, non solum infames sed & extorres à regno Dei & cōsortio fidelium, & à liminibus sanctæ Dei ecclesiæ alieni erunt.* De Ioanne de Oxenford dicimus quòd diuersis modis excommunicantur diuersi. Alii lege eos denuntiante excommunicatos. Alii sentētia notati: Alii communicatione & participatione excommunicatorum. Illum verò quoniam incidit in hæresim damnatam, communicando schismaticis, & Domini Papæ excommunicatis, reatumq; & maculam excommunicationis in se contraxit, quæ pestis more lepræ inficit & intingit, consimilique pœna & facientes & consentientes confundit; & quoniam contra Domini Papæ mandatum expressum & nostrorum sub anathemate, decanatum Sarisburiæ excommnunicatus vsurpauit, denunciauimus, & excommunicauimus & excommuni-

municatum firmiter tenemus: & quod de eo factum est in decanatu & super decanatu cassauimus & cassatum tenemus; sicut & Dominus Papa iam ipsemet cassauit authoritate octauæ Synodi, cuius hæc est sententia. *Si quis palam vel absconsè cum excommunicato locutus fuerit, aut iunctus communione, statim in se cõtrahat excommunicationis pœnam.* Et Concilium Carthaginense dicit. *Qui communicauerit cum excommunicato, si clericus est deponatur.* Videat ergo discretio vestra ne quis vestrum cum eo communicauerit. Calixtus enim Papa dicit, *Excommunicatos quosque à sacerdotibus nullus recipiat ante vtriusque partis examinationẽ iustam: nec cum eis in oratione aut cibo, aut potu aut osculo communicet: nec Aue eis dicat: quia quicunque in his vel aliis prohibitis scienter excommunicatis communicauerit, iuxta Apostolorum institutionem & simili ipsi excommunicationi subiacebunt.* Hic est ordo canonicus, non canonibus (vt credimus) incognitus, sed authoritate canonica fultus. Et ne miremini si quandoque condemnatur absens, legite Paulum; qui absens publicè fornicantẽ cum nouerca sua non conuictum testibus, non cõfessum, etiam absentem, cuius crimen omnes sciebant & non arguebant (sicut vos istius, quem non de iure defendit regia potestas) eiecit à cætu fideliũ *& iudicauit tradi eum Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus fieret,* sicut nos istum. Cæterum quia hoc tempore in partibus istis multa huiusmodi & satis grauia in absẽtia nostra fiunt enormia, quæ de cætero licet absentes corpore, præsentes tamen authoritate, salua animi nostri conscientia præterire non debemus nec possumus incorrecta, tibi frater Lundoniarum, qui nosse debueras illud Gregorii septimi; *Si quis episcopus fornicationi presbyterorum, diaconorum, vel crimini incestus in sua*

parochia, precio, precibus siue gratia interueniente consenserit, vel commissum authoritate sui officij non impugnauerit, à suo suspendatur officio; illudque Leonis: *Si qui episcopi talem consequuntur sacerdotem qualem esse non liceat, etiam si aliquo modo damnum proprii honoris euaserint, ordinationis ius vlterius nō habebunt; nec illi vnquam sacramento intererunt, quod iuramento præstiterunt;* quoniam in istorum sententiam canonum sicut pro certo audiuimus deliquisti dupliciter; mandamus tibi, & in virtute obedientiæ mandando iniungimus, quatenus si ita, & infra tres menses post nostrarum susceptionem literarum, venerabilium fratrum nostrorum coepiscoporum consilio de tanto excessu sic studeas te offerre correctioni & satisfactioni; ne cæteri tuo exemplo in consimile delictum incidant; & & nos pro negligentia tua debeamus tibi seuerius proponere mandatum.

De appellatione episcoporū contra ipsum.

Opponitis nobis contra metum grauaminum, non remedium per appellationem sed impedimētum, quo minus (sicut intelligimus) exerceamus aduersus malefactores, inuasores bonorum ecclesiasticorum; disciplinæ censuram ecclesiasticæ, ne in Dominum nostrum regem vel terram suam, in personas vestras & ecclesias aliquid statuamus, & eo ordine quo progressi sumus contra Saresburiensem, sicut dicitis, & eius exdecanum. Absit à nobis vt aliquid in eum vel terram suam, in vos & ecclesias vestras inordinatè statuerimus vel statuamus. Sed quid est si eo delinquatis modo vel consimili quo iam deliquit Salisburiensis? Nunquid hac appellatione potestis suspendere authoritatem nostram ne in vos aut ecclesias vestras seueritatis disciplinam exerceamus, si delicti enormitas hoc exigat? Aduertite diligentius, si hæc sit legitima appellatio, & quæ sit hæc appellationis forma. Scimus

mus quia omnis appellans aut suo nomine appellat aut alieno. Si suo, aut à grauamine quod ei infertur, aut quod timet sibi inferri. Certum tenemus quod nullum grauamen vobis (Deo gratias) adhuc à nobis illatum est, vnde debeatis ad appellationis confugere remedium. Nec credimus vos ad præsens habere causam aduersum nos aliquam, quæ specialiter vestra sit. Si contra metum grauaminum, ne quid de cætero statuam in vos vel ecclesias vestras, videte si sit iste metus qui debeat venire in homines constantissimos: Si hæc sit appellatio quæ debeat suspendere omnem authoritatem & potestatem nostram, quam habemus in vos & ecclesias vestras. Creditur verò à sapientibus, credimus & nos eam nullius esse momenti: tum quia formam appellationis habere non videtur, tum quia rationi consentanea non est; imo totius Iuris penitus auxilio destituta. Si alieno appellastis nomine, aut Domini regis, aut alterius. Si Domini regis, certe nosse debuerat discretio vestra, quoniam introductæ sunt appellationes ad pulsandam iniuriam non ad inferendam: ad subleuandos oppressos, non ad amplius opprimendos. Vnde si quis non confidentia iustæ causæ, sed causa afferendæ moræ, ne contra eum feratur sententia, appellauerit, huiusmodi appellationem censeo nō esse recipiendam. Quis enim erit ecclesiæ status si subuersa eius libertate, si rebus eius occupatis & detentis, episcopis à sede propria expulsis, vel non pacificè cum omni securitate omniumque ablatorum restitutione admissis, raptores, occupatores, inuasores, ne coerceantur licitè appellauerint, & se defenderint per appellationem? Quæ erit ista ecclesiæ destructio? Videte quid egeritis, quidque dicatis. Nonne vicarii Christi estis? Nonne vices eius in terra geritis? Nonne vestrū est cōuenire, corripere,

In qua causa potest appellari.

Episcopi Angli appellarunt contra Archiepis. suū in fauorem sacrilegorū & raptorū.

tipere, coercere malefactores, vt vel sic desistant ecclesiam Dei persequi? An non satis est si ipsi sæuierint in ecclesiam, nisi & vos pro eis vobis ipsis & ecclesiæ in eius perniciem opponatis? Quis vnquam audiuit hæc mirabilia? Et audietur, & prædicabitur in omni populo & gente, suffraganeos Cantuariensis ecclesiæ, qui cum Metropolitano suo ob defensionem ecclesiæ eiusque libertatis deberent viuere & mori, omniaque sustinere dispendia, velle ad mandatum regium quantum in ipsis est, suspendere potestatem ipsius & authoritatem, ne seueritatis disciplinam exerceat in delinquentes aduersus ecclesiam. Vnum certè scio. Duorum personam simul gerere non rectè potestis, appellantium & appellatorum. Vos estis qui appellastis: vos estis aduersum quos appellatur. Nonne vna est ecclesia? & vos de corpore eius estis? En certamē satis legitimum, satis canonicum, vt qui membra sunt ecclesiæ ineant certamē cum capite suo quod est Christus. Timeo fratres ne (quod absit) dicatur de nobis. *Isti sunt sacerdotes qui dixerunt: Vbi est Dominus? & tenentes legem nescierunt eam.* Præterea discretionem vestram latere nō credimus, quoniam non solent audiri appellantes, nisi quorum interest, aut quibus mandatum est, aut qui negotium gerunt alienum. Interest ne vestra vt non coerceantur delinquentes aduersus ecclesiam? Absit. Imo certè contrarium. Si vero is qui subuertit ecclesiæ libertatem, qui bona ipsius inuadit, & occupat, & in suos vsus conuertit, in sui defensionem minimè super hoc auditur appellans, multo minus ꝓ eo appellātes. Ergo nec domino regi suffragatur appellatio à vobis pro ipso edita, nec vobis prodest pro ipso emissa. Vnde si hoc casu appellare non pōt nec mādare, sic nec vos super hoc mandatū ab ipso accipere.

Nota.

Episcopi appellarūt cōtra seipsos.

Qui admittuntur ad appellandū.

accipere. Adiicimus & vos in parte ista nullatenus eius gerere posse negotium. Nemo enim episcoporum alterius contra se negotium gerere potest: maximè in oppressione ecclesiæ cuius ipse defensor est: & præsertim vt generaliter lædatur ecclesiæ conditio. Ergo si nec vestra interest appellare, nec super hoc mandatum valetis suscipere, nec alienũ gerere negotium; non auditur appellatio vestra nec de iure tenet.

Expostulat grauiter cũ suis suffraganeis.

Est ne ista deuotio, & consolatio vestra; hiccine fraternæ charitatis affectus Metropolitano vestro pro vobis omnibus exulanti à fraternitate vestra exhibitus? Indulgeat vobis Deus hanc inclementiam. An ignoratis fratres quòd chaos magnum in fraudem legis & canonum inter nos & vos firmatum sit, vt non possit aliquis de nostris sine discrimine capitis, vel captionis, vel truncationis mẽbrorum ad vos transire? etsi de vestris aliqui liberius possent si vellent transmeare ad nos. Et idcirco miramur quem ordinem exigitis, vbi nullus ordo circa nos, circa ecclesias, vel ecclesiasticas personas, sed horror (qui vtinam sempiternus non sit) & iniuriæ obseruantur, quum spoliati simus & nostri; quorum quidam tam clerici quàm laici capti redempti sunt: cumque post istam quam dicitis appellationem edictum generale sit propositum, sicut dicitur, vt nemo de nostris inuentus sit in terra ista qui non capiatur: nemo vestrum vel aliorum amicorum nostrorum, literas nostras vel nuntios audeat suscipere. Est hæc reuerentia Appellationi debita exhibita & obseruata? infra cuius tempus, si iusta est, nil innouari oportet? Vos ipsi videritis. Quo ergo iure, quo ordine desideratis à nobis literas vestras & nuntios benignè suscipi & audiri? Non tamen hoc ideo dicimus quicquid vobiscum agatur & cum nostris, vt quicquam circa personã

Domini

Domini regis vel terram suam, circa personas & ecclesias vestras vnquam inordinatè fecerimus, vel per Dei misericordiam facturi simus. Credebamus quidem si rectè intelligitis, si cupitis vtiliter ecclesiæ subuenire, de nimis ordinata & longa patientia magis à vobis culpari, quam de seueritatis mora commendari. Mora enim trahit ad se periculum: quia nimis ordinata patientia plus habet remissionis quàm commendationis, plus vitii quam virtutis. Et inde est quod breuiter vobis dicimus & affirmamus cōstanter, Dominum nostrum regem nullatenus fore iniustè grauatum, si aduersus eum à Domino Papa & à nobis ipsis legitimè literis & nuntiis ac sæpissimè conuentum, satisfacere quum possit nolentem, seueritatis censura processerit. Non enim iniuste grauatur quem ius punit legitimè. Et vt omnia breuissimo fine concludam, certum tenete quia raptores, inuasores, occupatores bonorum ecclesiæ, eiusque libertatis subuersores nec tuetur Iuris authoritas, nec appellatio defendit. Propterea fratres, si cupitis ei prodesse, prout iustum est, quod & nos cupimus (nouit Deus qui scrutator est cordium) illo procurate ei subuenire modo quo non offendatis in Dominum, non in ecclesiam, non in ordinem vestrum: quo & expeditius & salubrius animæ suæ periculum quod iam in foribus est, valeat euadere. Hæc iccirco diximus si inspirante ei diuina clementia de consilio vestro satisfecerit ecclesiæ, quæ gaudebit de filii sui reuersione, & cum gratiarum actione ac deuotione multiplici parata fuit & est semper eum suscipere. Gaudebimus & nos. Iudicium verò vestrum quo dicitis eum satisfacere volentem, paratum etiam satisdare, si super aliquo de libertatibus ecclesiæ inter ipsum & nos (sicut dicitis) orta est contentio (quod quidem satis miramur si ali-

Sustinet Regem coercendum esse

Episcoporũ friuola Regis excusatio.

si alicui vestrum hoc est indubium, quum toti fere mundo sit notum) quia non est consentaneum rationi, imò penitus iuri contrarium, si non suscipimus; imò quia non suscipimus, in quo delinquimus? Estne causa ista sufficiens, est ne peremptoria, quo minus sæpissimè & canonicè conuentus non satisfaciens, iniurias addens iniuriis, seueritate diuina coerceatur? Absit. Scimus enim vos nulla ratione in hac causa, Iudicis officio inter ipsum & nos fungi posse: Tum quia aduersarii eius estis & esse debetis in ea, ob defensionem libertatis ecclesiæ (cuius partis defendendæ officii vestri necessitate cura vobis commissa est & sollicitudo credita, quam si negligenter omittitis, si periculosè dissimulatis, vos ipsi videritis) tum quia non legimus superiores ab inferioribus, Metropolitanos maximè à suis suffraganeis iudicari posse: tum quia nobis & ecclesiæ quidam vestrum suspecti sunt; vtinam non omnes, diuersis rationibus quas in præsenti tacemus. *Hortatur Regem ad resipiscētiā.* Audiat itaque Dominus meus postulationem fidelis sui, consilium episcopi, patris exhortationem, vt benefaciat ei Dominus & augeat dies *1.* suos & annos, & filiorum suorum in tempora *2.* longa. Permittat ecclesiam frui pace & libertate *3.* sub ipso tanquam sub rege Christianissimo. Ecclesiam Romanam vti iure & libertate in terra sua quam habere debet & habet in cæteris regnis. Restituat Cantuariæ ecclesiæ & nobis iura sua & libertates, & omnia ablata cum pace & securitate nostra vt liberè & quietè possimus Deo militare sub ipso: & ipse debeat obsequio nostro vti prout ei placuerit: * *saluo honore Dei & ecclesiæ Romanæ & ordine nostro.* istę sũt dignitatis regiæ leges optimæ quas petere debet & obseruare rex christianissim', quib. gaudere debet & florere sub ipso ecclesia.

** Iustissima S. Episcopi exceptio.*

Istæ

Istæ sunt leges obtemperantes legi diuinæ, nõ derogantes: quas qui non obseruauerit, inimicus Dei constituitur. *Lex enim Domini immaculata cõuertens animas.* De legibus enim suis dicit Dominus. *Leges meas custodite.* Et propheta *Va qui condunt leges iniquas, & scribentes scripserunt iniustitias. Vt opprimerent pauperes in iudicio, & vim facerent causa humilium populi Dei.* Non erubescat ergo Dominus meus redire ad cor; humiliari in cordis contritione, & humilitatis mansuetudine coram Domino satisfacere ei & ecclesiæ suæ de iniuriis illatis. *Cor enim contritum & humiliatum Deus non despiciet*, sed amplectitur sincerius: sicut & S. Dauid, qui cum peccasset, humiliauit se coram domino, petiuit misericordiam & obtinuit veniã. Sic & Rex Niniue & ciuitas tota cum interminata esset ei subuersionis seueritas, quoniam in cinere& cilicio humiliauit se Domino, mutata sentẽtia meruit vltionis censuram contritione cordis & lachrymarum compunctione redimere. Non enim hæc fratres vobis scribimus vt facies vestras cõfundamus, sed vt lectis literis nostris & intellectis valeatis & velitis officii vestri necessitates fortius & validius exercere. Optamus vos de cætero melius agere, vt sit nobis pax celsior & libertas amplior ecclesiæ Orate pro nobis vt non deficiat in tribulatione ista fides nostra, & securè possimus dicere cum Apostolo, quia neque mors neque vita, neq; angeli, neque aliqua creatura poterit nos separare à charitate Dei, quę subiecit nos tribulatiõe, donec veniat qui venturus est; qui faciet nobiscum misericordiam suam, & ducet nos in terram promissionis, terram fluentem lacte & melle, quam non dabit nisi diligentibus se. Valete omnes semper in Domino: & instantius oret (petimus) pro nobis tota Anglicana ecclesia.

Thomas

THOMAS DEI GRATIA CANTVAR. *Archiepiscopus & Apostolicæ sedis legatus venerab. fratri Richardo Conentoensi episcopo* SALVTEM.

SCripseramus vobis & aliis fratribus nostris vt suspenderetis denuntiationem excommunicatorum nostrorum, donec innotesceret an Nuntii Domini papæ qui ad reformationem pacis ecclesiæ venerant, possent eam iuxta formam quã Dominus papa præscripserat impetrare à Domino rege. Sed quia Dominus rex mandatis Apostolicis non acquiescit, & Nuntii infecta pace reuertuntur, vobis in virtute obedientiæ præcipiendo mandamus, quatenus præfatos excommunicatos nostros, scilicet Gaufridum Cãtuar. Archidiaconum, Robertum vicarium eius, Richardum de Welcestria, Wilhelmum Giffart, Ioannem Cumin, Nigellum de Sacauilla, Richardum de Luci, Adam de Cerringis, Thomam filium Bernardi, denuntietis excommunicatos esse: & eos per parochiam vestram, prout canonum censura præscribit, præcipiatis ab omnibus fidelibus euitari. Similiter denuntiate excommunicatos esse qui ecclesias aut officia vel beneficia ecclesiastica contra sacrorum canonum institutionem de manu laicorum accipiunt; & qui Nuntios Domini Papæ vel nostros ne ecclesiæ necessitates prosequantur, impediunt: & qui personas ecclesiasticas diuina celebrare contra prælatorum suorum obedientiam cogunt: quia omnes istos iusto anathemate Catholica & Apostolica damnat ecclesia. Vale.

De quorundam excõmunicatione.

EX CODICE M. S. EPISTOLARVM 194. PETRI Blesensis Archidiaconi Bathoniensis.

CONSOLATIO IN EXILIO B. THOMAE ARCHIEPISCOPI CANTVAR.

Epist. 22. *Chariſsimo amico ſuo M. Ioanni de Salesberiis Petrus Bleſenſis Bath. Archid. Salutem in authore Salutis.*

Voties communes eccleſiæ Anglicanæ preſſuras Dominique veſtri Thomæ Cantuar. Archiepiſcopi exilium diligenter attendo, plurimum mihi cedit ad ſolatium quòd pro iuſtitia Dei & pro eccleſiæ libertate ſe murum opponit; & ex ipſa perſecutione hac finem merebitur glorioſum. Video quia poſiti eſtis inter malleum & incudem; & aſſiduè ſupra dorſum veſtrum fabricant peccatores. Veruntamen ſi in Chriſto & pro Chriſto pugnatis, ipſe non permittet vos tentari ſupra id quod poteſtis ferre; ſed faciet cum tentatione prouentum: tolletque Dominus virgam peccatorum deſuper ſortem iuſtorum vt non extendant iuſti ad iniquitatem manus ſuas. Si veritas non mentitur, veſtræ perſecutionis exitus beatitudo interminabilis erit. *Beati* (inquit Chriſtus) *qui perſecutionem*

cutionem patiuntur propter iustitiam. Petrus Apostolus dicit. *Nemo ex vobis patiatur quasi homicida aut fur, aut maleficus aut alienorum appetitor.* Martyrium enim facit non pœna sed causa: Sicut Apostolus ait. *Sed & si quid patimini propter iustitiam beati.* Donum quidem Dei est, sed & donum optimum pro Christo contumelias sustinere. *Vobis* (inquit Apostolus) *donatum est pro Christo, non solum vt in illum credatis sed vt etiam pro ipso patiamini.* Vobis itaque congratulor quia iustitiam in iudiciū conuertistis, quia iniquorum rebellionem atque contumaciam suspensionis animaduersione deprimitis, si tamen hoc facitis rationis & iustitiæ motu, non zelo vltionis aut aliæ iniuriæ appetitu. Nihil quæso faciatis ex rancore vel odio: sed omnia vestra in charitate fiant. Nec enim ex persecutione hac salutis manipulos colligetis, nisi tota intentio vestra procedat ex intimo charitatis. Porro cum per clibanum iracundia siue persecutio in sacra pagina designetur; in leuitico docemur sacrificium quod in clibano coquendum est, prius aspergere oleo charitatis ne comburatur. Illius enim animus qui ad tolerantiam persecutionis se præparat, prius demulcendus est oleo charitatis, vt nec in aduersis à charitate deficiat, nec aduersus fratrem suum zelo vltionis aut odio inardescat. Meritoriū igitur vobis est atque apud Deum & homines cōmendabile, si inobedientiam subiectorum iustitia mediante compescitis. *Beati enim qui custodiunt iudicium & faciunt iustitiam in omni tempore.* In executione quidem iustitiæ non debet esse personarum acceptio aut delectio. Si sit frater aut filius; si sit prælatus aut subditus; semper quæratur fructus iustitiæ: *semper iuste iudicent qui iudicant orbem terra.* Nam quum Leuitæ occidentes fratres & filios suos vlti essent peccatum idolo-

Seueritas disciplinæ ex charitate exercēda

latriæ, ait illis Moyses. *Consecrastis manus vestras hodie; vnusquisque in fratre suo & in filio suo, vt detur vobis benedictio.* Plurimum quidem commendabile est in Domino vestro, quod sic solus ascendit ex aduerso, quod opponit se murum pro domo Israel; & arguit pro mansuetis terræ. Iesum habemus hodie singularem & vnicum inter filios excussorum. Pro patribus nostris natus est nobis filius, qui exemplo Apostolorum solus hodie facit vindictam in nationibus, increpationes in populis. Et sicut illi principes populorum qui modo cōgregati sunt cum Deo Abraham pro iustitia Christi, tanquam dii fortes terræ vehementer eleuati sunt; sic & honor istius, si in exhibitione iustitiæ perseuerauerit, eleuabitur in immensum. Quod enim nunc exulat, quòd multa in eius cōtumeliam attentantur, ei totum in gloriam beneficio patientiæ conuertetur. *Quod leue est & momentaneum tribulationis nostræ* (ait Apostolus) *immensum gloriæ pondus operatur in nobis. Exhibeatis vosmetipsos tanquam Dei ministros in multa patientia.* Nam virtus est vidua quam non patientia firmat. Et quis à primitiuis ecclesiæ cunabulis sine patientia triumphauit? Sanè licet plurimum habeat de spiritu fortitudinis Dominus vester, dicitur tamē quòd propter coronationem noui regis Anglorum ab * Eboracensi factam, atque ob quædam priuilegia, sicut dicunt, contra ipsum subreptitiè impetrata adeo turbatus est, quòd à pusillanimitate spiritus & tempestate pene moti sunt pedes eius, pene effusi sunt gressus sui. Veruntamen vos qui estis manus Archiepiscopi & oculus eius, sanctis exhortationibus vestris, confortate manus dissolutas & genua debilia roborate. Non est mirum si turbetur à tribulationibus & pressuris. Veruntamen si totus innitatur, totus inhæreat ei qui in electis suis mittit radi-

S. Thomæ fortitudo episcopalis laudatur.

Noua offensio Archiep. exulis.

**Idque in Prouincia Cātuariēs.*

radices, omnem ventum tentationis & turbinis securus excipiet. Certè patres antiqui quum essent quandoque inter angustias frequenter tædio sunt affecti. Vnde & fortis illa tolerantia passionum qua feruebant in Domino, tepere & torpere videbatur ad tempus donec induti virtute ex alto per gratiam diuinæ consolationis in spiritu fortitudinis resurgebant. Elias fugiens à facie Iesabel & affectus tædio huius vitæ proiecit se subter vnam iuniperum petiitque animæ suæ vt moreretur. *Sufficit* (inquit) *mihi, Tolle animam meam.* Apostolus etiã simili tædio intabescens, *supra modum*, inquit, *grauati sumus ita vt taderet nos viuere.* Propheta hæc tædia frequenter expertus, dicit. *A fortitudine manus tua ego defeci, & tabescere fecisti sicut araneam animam meam.* Porro charitas in eis inualescebat ex tædio, & ex ipsa infirmitate fortitudo crescebat. Quod alicui fortè incredibile videretur, nisi Apostolus, qui frequenter hæc in libro experientiæ legerat, testimonium super hoc ferret. *Quando enim* (inquit) *infirmor tunc fortior sum.* Sed & ei dictum est, quia *virtus in infirmitate perfi. itur.* Si ergo propter ingruentiam malorum quæ sustinet Dominus vester, & pro suorum desolatione, & pro exilii huius diuturnitate, videritis ei torporem mentis obrepere; sitis ipsi solatio ne desperet; ne titubet. In proximo enim est tempus visitationis suæ. Nam si mirabiles sunt elationes maris, mirabilis est in altis Dominus qui procellam conuertit in auram, & indignationem regis in gratiam. Per legatos Apostolicæ sedis intellexi, cum quibus à Romana curia vsque ad Bononiam veni; vel Anglorum regi in proximo firmissimè reconciliabitur, vel ad maioris Patriarchatus eminentiam transferetur. Sane qualitercunque voluerit Dominus negotium eius disponere, si talis perseuerat qualis est hodie, secu-

Sancti interdũ in tribulatione deficiunt.

S. Thomas ad maiorẽ Patriarchatum euehendus.

rus expectet exitum huius pugnæ. Ideoque voces palpantium non attendat ; sed sequatur spiritum Dei qui in eo est: & quocunque ibit Spiritus, & rotæ pariter gradiantur. Scio enim quòd gloriosius erit sui certaminis cursus, si tantummodo perseueret in eo quem cæpit fortitudinis & constantiæ statu. *Qui enim legitimè certauerit coronabitur.* Quumque omnes virtutes currant ad brauium, sola perseuerantia coronatur. Rogo autem vos tanquam Dominum & magistrum meum vt me de vestro & ipsius statu frequenter instruatis. Nam quum aliud non possim, oro iugiter pro vobis, vt præueniente Altissimi gratia, regis Anglorum gratiam, vestrarumque rerum liberam administrationem obtinere possitis. Librum vestrum de nugis curialibus legi & mirabiliter me refecit. Nam & ibi optima forma eruditionis est, & propter artificiosam sententiarum varietatem, inæstimabilis materia voluptatis. Bene valete.

Li. de nugis curialibus citat Gesnerus.

CONSOLATORIA SVPER MORTE B. Thomæ Cantuariensis Archiepiscopi.

Epist. 27.

Charissimis fratribus & amicis suis Canonicis de VVello mag. Petrus Blesensis Bathon. Archidiac. salutem & dilectionem.

Epist. elegātissima diuina eloquētia plena.

DEcessit pastor animarum nostrarum, cuius obitum flere decreueram : sed recessit non decessit; abiit non obiit. Mors ei per quam mirificauit Dominus sanctum suum, non est mors sed dormitio, portus mortis & porta vitæ : introitus in delicias cælestis patriç, in potentias Domini, in abyssum claritatis æternæ. *Peregre siquidem profectus saccum pecuniæ secum detulit, in plenilunio reuersu-*

uersurus. Eius enim anima diues meritis recedens à corpore, in resurrectione generali & plena ad antiquum hospitium reuertetur. Cum multas virtutes quasi merces varias in vnum fasciculum comportauerit ad nundinas cælestes profecturus, plena dierum vetula mors, seculi scilicet anus improba, litigiosa, querula, importuna, inuida, inimica, & subdola cæpit deuoluere sarcinulas eius, & scrupulosius explorare, si quid esset in illo meritorum inuolucro, quod ad ipsius Dominum pertineret. Ipse autem tanquam vir circumspectus & prudens noluit viæ suæ sustinere dispendium. Diu enim desiderauerat dissolui & esse cum Christo: & tunc vel maxime desiderabat exire de corpore mortis huius. Modicum itaque pulueris proiecit in os vetulæ, quasi vice tributi & nomine vectigalis. Inde cæpit falsus ille rumor populariter euagari & passim plebescere, quia *fera pessima deuorauit Ioseph*. Tunica siquidem qua spoliatus est, fallax nũcia mortis erat. *Ioseph enim viuit & dominatur in tota terra Ægypti*. Beata eius anima corruptibilibus exonerata exuuiis de puluere huius conuersationis libera euolauit in cælum. Assumpta est ab eo qui dixit; *Vado parare vobis locum. Iterum autem veniam & assumam vos ad me ipsum. Consummatus in breui expleuit tempora multa. Raptus est ne malitia mutaret intellectum eius*. Vocatus est in cælum quo mundus non erat dignus: nec est extincta lucerna hæc, sed flatu transitoria percussa est, vt luminosius splendeat, & iam sub modio non abscondita luceat omnibus qui in domo sunt. *Visus est oculis insipiẽtium mori: sed vita eius abscondita est cum Christo in Deo*. Mors eum vicisse & absorbuisse visa est; sed absorpta est mors in victoria. *Desiderium cordis eius tribuisti ei Domine*. Diu enim militauerat tibi, *propter verba labiorum tuorum custodiẽs vias duras*.

Mors seculi anus.

Tunica Ioseph mors sanctorum.

S. Thomæ à prima ætate sanctitas.

Satis à primitiuis adolescentiæ moribus cæpit morum maturitate senescere, atque carnalis insolentiæ motus vigiliis, ieiuniis, disciplinis, cilicio & iugis continentiæ baltheo cohibere. Vocatus est itaque à Domino tanquam Aaron *ad dandam scientiam salutis plebi eius, reddere populum acceptabilem Domino, sectatorem bonorum operum, & parare Domino plebem perfectam.* Elegit eum Dominus in sacerdotem sibi, vt esset in populo eius ductor & doctor, vitæ speculum, pœnitentiæ forma, & sanctitatis exemplum. Deus scientiarum Dominus dedit ei linguam eruditam & infuderat ei abundanter spiritum sapientiæ & intellectus, vt esset inter doctos doctior, inter sapientes sapientior, inter optimos melior, inter humiles socius, inter maximos maior. Erat præco verbi diuini, tuba euangelii, amicus sponsi, columna cleri, oculus cæci, lingua muti, pes claudi, sal terræ, patriæ lumen, Minister Altissimi, vicarius Christi, Christus Domini. Tota conuersatio eius erat scala honestatis, morũ ædificatio, & structura salutis. Erat in iudicio rectus, in dispensatione industrius, in præcipiendo discretus, in loquendo modestus, in consilio circũspectus; parcissimus in cibo recipiendo, in donando largissimus, in ira pacificus, in carne Angelus, inter iniurias mansuetus, timidus in prosperis, securissimus in aduersis, in eleemosynis effusus, in misericordiis totus. Erat religiosorum gloria, deliciæ plebis, timor principum, Deus Pharaonis. De isto possumus fiducialiter dicere & cantare, *quia post aurum non abiit, nec sperauit in pecunia thesauris;* qui nec acceptor munerum nec acceptator esse dignatus est personarum. Cæteri in eminentiæ cathedralis apicem sublimati, statim curam carnis propensius agunt, circumspectius se diætant; non minus timent corporis ægritudinem quàm gehennam,

S. Thomæ virtutes mirabiles.

S. Thomas post episcopatum solito sanctior sibique severior.

nam,& in omnibus spatium vitæ productioris affectant. Iste verò à primo suæ promotionis ingressu summo desiderio appetebat finem vitæ; imò vt verius loquar, viuendi principium. Nam sicut Salomon ait, *Cum consummauerit homo tunc incipit.* Huius enim vitæ transeuntis egressus, ingressus est ad illam quæ non transit, nec desinit vitam. A tenerioribus annis incipiens, singulis ætatibus quasi singulis diei horis tanquam diligens cultor & strenuus in vinea Domini Sabaoth laborauit, & sic in consummatione sanctorum vitæ transitoriæ cursum clausit. Sane iam diu conuersatione cælestis, & corpore peregrinans, anhelabat ad illas cælestes delicias temporalis vitæ transitorio compendio. Ideo propositum & signum peregrinationis arripiens, de torrente in via bibit, propterea exaltatum est nomen eius in patria. Si Domini & fratres nostri monachi cathedrales pupilli facti sunt absque patre, Deus qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamenti æterni Dominum Iesum Christum, ipse vt verbo Moysi vtar, prouideat virum qui sit super multitudinem hanc. Porro plurimi conqueruntur & impatientissimè ferunt, quod Christi tunica inconsutilis, inter eos & episcopos terræ scissa est, nec tantum vacca & aries, sed turtur & columba diuisæ sunt & altrinsecus separatæ. Ausa est irrumpere vsque ad religionis professores magistra illa discordiæ, odii fomes, & occasio scandalorum presumptuosa: scil. vsurpatio seorsim & singulariter eligendi; vt contempta & abiecta episcoporum & Abbatum deliberatione communi, fieret electio clandestina & furtiua & consuetudini contraria, inimica legibus, damnata decretis & moribus reprobata. Cæteri omnes qui nunc iniuriam & contemptum suum deputãt eam quam monachi fecerunt electionem, in personam

Ambitio cleri.

quæ nominata est sua vota libenter & vnanimiter sine omni scissura & scandalo contulissent. Nunc autem vereor ne hæc electio (quod Deus auertat) sit eius deiectio; & hæc acquisitio vmbraticæ libertatis conuertatur ecclesiæ Christi in materiam seruitutis. Sane pestis hæc & aliæ innumerabiles corpus ecclesiæ generalis hodie inficiunt & corrumpunt. Irruunt laici in sancta sanctorum. Sanctuarii vero lapides dispergantur in capite omnium platearum. Conuertuntur hodie claustra in castra & fora: religiosi in ethnicos, pastores in lupos, lilium in spinam, aurum in scoriam, frumentum in loliū, vinum in acinum; oleum in amurcam. Respiciat Dominus in faciem testamenti sui & non det in conculcationem vineam quam plantauit dextera eius, ecclesiam quam acquisiuit sanguine suo. Suscitet spiritum Moysi & erigat cornu illius vnicornis, episcopi illius vnicè summi & singulariter generalis, quatenus arripiat iudicium manus eius: vt cornu suo ventilet Syriam, intonet contra Edō, fulminet contra vitulos Bethel, contra idola Ægypti, contra pingues Samariæ, contra sacerdotes Baal, contra pastores pascentes semetipsos, contra iudices qui iudicant iniquas leges, contra canes mutos non valentes latrare, contra amphoram Zachariæ, contra vasa pastoris stulti, contra ambitionem Simonis Magi, contra tyrannidem seculi & ambitionem claustri, contra preuaricantes, contra arrogantes, contra oppressores pauperum, contra turbatores ecclesiasticæ pacis & fidei subuersores.

Rom. Pont. authoritas ad malorū remedium imploratur.

EXTRACTVM EX EPISTOLA 66. PETRI Blesensis ad Gualterum Panormitanum Archiepiscopum.

QVod autem de morte B. Martyris quæritis, in verbo Domini & in ordine diaconi vobis dico, me nullo modo habere in conscientia Dominum Regem Anglorum huius rei culpabilem extitisse: huiusque fidem plenissimam vobis facient, Dominus Thedimus Portuēsis episcopus, & Dominus Albertus Cancellarius; qui propter hoc in partibus nostris legatione fungentes explorauerunt & cognouerunt innocentiam viri, atque sub vmbra illius hoc à quibusdam attentatū fuisse, totamque hanc iniquitatem à * sanctuario processisse. Accepta siquidem ab eis canonica purgatione illius, illi de mandato Summi Pontificis publicè sententiauerunt eum ab hoc crimine coram Deo & hominibus esse innoxium; & in quosdam magnates, quorum malitiam in hac parte manifestè conuicerant, notā infamiæ retorserunt. Illud quoque noueritis Dominum Regem gloriosum Martyrem in omnibus angustiis suis patronū habere præcipuum. Eadem siquidem die qua primum tumulum Martyris visitauit, regem Scotiæ persecutorem & impugnatorem fortissimum captum vinculis carceralibus mancipauit: continuatoque deinceps fauore successuum, ope Martyris de vniuersis hostibus gloriosissimè triumphauit. Sciatis igitur certissimè quòd charitatem illam qua se olim rex & Martyr mutuo dilexerunt, neque mors neque gladius aboleuit. Fortis enim est vt mors dilectio: & quum omnia transeant, charitas nunquam excidit.

Excusatur Rex de morte S. Thom.

* *Nota.*

S. Thomas Patronus Regis.

EXTRACTVM EX EPISTOLA HENrici 2 Regis Anglorum ad Alexandrum 3. Papam, inter epistolas Petri Blesensis. epist. 162.

Regnum Angliæ Rom. Pont. Feudatariũ Rege Henrico 2. teste.

QVoniam ergo vos extulit Deus in eminentiam officii pastoralis, ad dandam scientiã salutis plebi eius, licet absens corpore, præsens tamen animo, me vestris aduoluo genibus, consilium salutare deposcens. Vestræ iurisdictionis est regnum Angliæ, & quantum ad Feudatarii iuris obligationem, vobis duntaxat obnoxius teneor & astringor. Experiatur Anglia quid possit Romanus Pontifex: & quia materialibus armis non vtitur, patrimonium beati Petri spirituali gladio tueatur. Contumeliam filiorum poteram armis rebellibus propulsare. Sed patrem non possum exuere. Et licet errata eorum quasi mentis efferatæ me fecerint, retineo paternos affectus: & quandam violentiam diligendi eos mihi conditio naturalis importat. Excitet ergo prudentiam vestram spiritus consilii: vt conuertatis corda filiorum ad patrem. Cor enim patris pro beneplacito vestro conuertetur ad filios. Et in fide illius per quem reges regnant vestræ magnitudini promitto me dispositioni vestræ in omnibus pariturum. Vos ecclesiæ suæ Pater sancte diu Christus seruet incolumem.

Rex à filiis rebellibus afflictus Rom. Pont. authoritatẽ agnoscit, opẽ implorat

Ex peruetusto codice manuscripto.

Scripta est durãte exilio S. Thomæ.

ALexander episcopus & seruus Dei dilectis filiis toti capitulo S. Trinitatis Cantuariensis eccl. salutem & Apost benedict. Quoniã ecclesia vestra ad ordinationem & dispositionem venerabilis fratris nostri & Archiepiscopi vestri prin-

principaliter noscitur pertinere, ita quod priorem nisi quem vobis assignauerit Archiepiscopus, non solebatis habere, vniuersitati vestræ per Apostolica scripta præcipiendo mandamus & in virtute obedientiæ iniungimus, quatenus illum quem vobis iam dictus Archiepiscopus in Priorem secundum antiquam ecclesiæ vestræ consuetudinem assignare voluerit, omni occasione & appellatione postposita recipiatis; nec alium ibidem eligere, vel ad alicuius suggestionem seu assignationem suscipere præsumatis. Datum Beneuenti xvii. Cal. Iunii.

B. THOMAE CANT. ARCHIEPISC. *ad amicum in vrbe epistola.*

GRatias non quas debemus, sed quantas interim possumus agimus dilectioni vestræ, quæ pro nobis imo pro ecclesia Dei multa sustinuit; & nos pro viribus consolata est in omni tribulatione nostra. Confessus est nuper rex Anglorum coram rege Christianissimo, Archiepiscopis, episcopis, proceribus, & omnibus qui aderant, quòd nihil aliud quærit aut quæsiuit à nobis nisi obseruantiam consuetudinum; quarum plures* Apostolicæ sedis conuellunt maiestatem & ecclesiæ præiudicant libertati Qualiter autem res processerit latores præsentium plenè indicabunt. Et quia nolumus in consuetudines secundum verba simpliciter & absolutè iurare, discessit indignatus, non sustinens * honoris Dei vel ordinis nostri vel diuini iuris aliquam fieri mentionem. Supplicamus igitur bonitati vestræ de qua sicut de nobis ipsis confidimus, quatenus nobis assistatis in causa Domini: & necessitatem nostram imò ecclesiæ, quam à nuntiis audietis, sicut nostra & omnium spes est, apud Dominum Papam expedire studeatis.

**Hoc apparet ex 6. Articulis in nostro Apologetico supra.*

**Vide Regia importunitatem vt in Apologetico explicatum est.*

B. THO-

B. THOMAE AD QVENDAM ANgliæ episcopum epistola.

Arguit episcopū de quibusdam delictis.

VEstra fraternitas ignorare non debet quòd priuilegium meretur amittere, qui concessa abutitur potestate. Vos autem sicut accepimus in alienis episcopatibus ecclesiarum vacantium oues soluere præsumitis & ligare: & petitione laicorum aut aliorum quibus sacramentorum dispensatio non incumbit, ecclesias dedicatis, & exercetis alia quorum non accepistis ab Apostolica sede, vel matre vestra Cantuariensi ecclesia potestatem. Quod tanto credibilius videtur, quanto certius constat vos sine speciali mandato Rom. Pontificis dudum quod minimè licebat, quantum in vobis fuit, exsoluisse excommunicatos nostros, nō obseruato tenore literarum Domini Papæ. An hoc rectè feceritis vestra discretio prouidebit, quoniam oportebit super his reddere rationem. Nam persistentes in scelere & voluntate peccandi qui ecclesiarum bona diripiunt & eis incumbunt violenter, nec ipse Petrus coram Deo posset absoluere. Ne ergo cuiusquam instinctu de cætero talia præsumatis, prohibemus in virtute obedientiæ, & in periculo dignitatis & ordinis, ne curam pastoralem & episcopale officium extra proprium episcopatū vlterius exerceatis, sed ea sitis potestate contenti quam vobis ecclesia contulit in ordinatione vestra. Hoc autem vobis non interdicimus, quin ad preces episcoporum vestrorum quibus communicare licuerit, vices eorum quum necessitas exegerit in rebus licitis impleatis. Sed vos ab ecclesiarum vacantium & episcoporum qui excommunicati sunt officio præcipimus abstinere, & curam pastoralem exercere, quatenus facultas affuerit, in proprio episcopatu.

EPI-

EPISTOLA HENRICI REGIS ANglorum ad Alexandrum 3. Papam.

EPiscopos nuntios nostros ad pedes paternitatis vestræ direximus rogantes & supplicantes quatenus querelis quæ inter nos & Cantuariensem vertuntur finem debitum iustitia mediante poneretis. Et tandem placuit Paternitati vestræ vt iuxta petitionem nostram de latere vestro legatos nobis mitteretis cum potestatis plenitudine, vt omnes controuersias nostras plenè decidere & determinare possent remoto appellationis obstaculo. Qui quum in hac potestate sicut nuntii nostri ad nos reportauerunt, & literis vestris continebatur expressum (quas adhuc penes nos habemus) missi fuissent, sicut per eosdem legatos quum ad nos peruenissent accepimus, potestas illa ad iniuriam nostram illis * subtracta est. Vnde cum nos ad omnem iustitiam coram eis nos offerremus, præfatus Cantuariensis qui ita θ iniquè & malitiosè erga me se habet, sicut vobis & toti mundo innotuit, coram illis iustitiæ parere contempsit. Ob cuius defectum alios deinceps nuntios ad Maiestatem vestram transmisimus per quos literas vestras recepimus, quas & ipsas adhuc penes nos habemus; in quibus terram nostram & personas regni nostri à præfati Cantuariensis potestate eximebatis, donec ipse in gratiam nostram rediisset. Quod quum ante restitutionem gratiæ nostræ (nescimus ob quam causam) immutaueritis, dum alii inimici nostri in curia vestra adhuc morantur, & antequam nouissimi legati vestri ad nos peruenissent, Viuianus scilicet & Gratianus, ipse in personas regni nostri & in quosdam familiares & seruientes nostros qui singulis diebus nobis assistebant, * excommunicationis sententiam pro mulga-

* *Rō. Pont. melius informatus potestatem datam reuocauit.*

θ *Iustitiæ causa iniquitatem, moderatio S. Thomæ malitiam omnem longissimè abfuisse luce clarius ostēdunt, vide Apologeticum.*

* *Sanctus episcopus est*

Sura ecclesiastica disciplinam ne quidem in exilio remittit.

mulgauit. Cum verò prænominatos nuntios debito honore suscepissemus, qui tam per literas vestras quàm viua voce protestabantur quòd ad honorem nostrum & regni exaltationem venissent, primò loco de absoluendis excommunicatis tractauimus, qui non solum ad nostram verum etiam ad vestram & eorũdem legatorum iniuriam videbantur excommunicati; petitionibus illis quas ex parte vestra proponebant nobis, quantum poteramus ob reuerẽtiam & amorem vestrum pio assensu condescendentes. Proponebant siquidem literæ vestræ quatenus sæpefato Cantuariensi Archiepiscopatum suum, pacem & amorem nostrum redderemus. Nos verò proposito omni honore vestro, communicato consilio Burdegalensis & Rothomagensis Archiepiscoporum, Cenomanensis, Redonensis, Baiocensis, Luxouiensis, Constantiensis, Saguntini episcoporum; Fiscamensis, Beccensis, S. Wanderesil. Cadomensis, Troiartensis, Ceretiensis, Rieuallensis, Mortimarif. Trionens. Belberens. & quorundam aliorum abbatum, nec non Gaufridi Antisiodorensis & quorundam aliorum religiosorum virorum, concessimus antedicto Cantuariensi (licet ipse sicut vobis multoties significauimus, absque conscientia nostra & coactione aliqua à regno nostro exierit) vt in bono & in pace rediret, & possessiones suas omnes haberet sicut habuit quando à regno exiuit, & ipse & omnes qui cum eo vel pro eo exierunt, ad honorem Dei & ob amorem vestrum * *salua dignitate regni nostri.* Cumque nuntii vestri coram supra nominatis viris responsum hoc absque omni contradictione recepissent, excommunicatos illos qui præsentes aderant, absoluerunt. Conuenit autem inter nos vt alter eorum Viuianus scilicet pro excommunicatis illis qui in Anglia erant absoluendis transfretaret.

** Hac exceptio omnes illas iniquissimas leges complectebatur quas Archiepisc. admittere recusauit.*

ret. Gratianus verò ad verba hæc sæpe nominato Cantuáriensi transponenda rediret Mane autem facto quum ab eis quibusdam negotiis nos (accepta prius ab eis licentia) trahentibus recessimus, nescimus cuius instinctu aut quo spiritu concessis stare recusauerunt, cassantes verbum illud quo nos *dignitatem regni nostri saluam* fore dixeramus. Quòd tam nobis quam illis qui nobiscum aderant nullo iure ab eis cassari debere videbatur. Nos autem huius rei seriem ad vestram conscientiam referendam esse duximus, de vestra semper discretione præsumentes, quod vos in nullo honori nostro derogare velitis, *vel* *regni nostri dignitati*: obnixè serenitati vestræ supplicantes, quatenus attentè considerantes honorem & vtilitatem quam vobis & curiæ vestræ contulimus, & in futurum nisi per vos steterit conferemus, sic rem temperetis, ne tantum penes vos possint illius ꝫ perditi proditoris nostri malitiosæ blandiriæ, quantum euidentia tot & tantorum virorum testimoniis corroborata causæ nostræ merita: sed iuxta petitionem nostrã eos qui excommunicati sunt absoluatis, & ne in alios venenum suæ excommunicationis effundere possit, prouideatis. Ne si minus in hac petitione nostra exauditi fuerimus, tanquam de vestra beneuolentia desperantes, * aliter securitati nostræ & honori prospicere compellamur. Et quoniam singula quæ à nobis sunt dicta & proposita difficile scripto comprehendentur, transmittimus ad pedes paternitatis vestræ clericos & familiares nostros R. Archidiac. Salisbur. & Rich. Barre qui plenius vobis cuncta quæ hinc inde agitata sunt exponent. Quibus in cunctis quæ ex nostra parte vestræ sanctitati proponent, fidem indubitatam habeatis: de quorum reditu festinanter maturando vestra precamur & consulimus sollicitè prouideat discretio:

Saluo certe honore Dei ordine ecclesiastico & iure diuino.

ꝫ *Rex irat' nescit quid loquitur.*

* *Addit minas.*

quoniam mora eorum diuturnior periculum & damnum intolerabile ecclesiæ posset afferre.

AD ALEXANDRVM 3. PAPAM Episcopi Normaniæ & totius Aquitaniæ.

Nititur relatione patrum.

POst nuntiorum vestrorum à Domino rege Angliæ decessum, ad ipsius curiam ab eo vocati venimus, ibi ex certa relatione Archiepiscoporum & aliorum terræ suæ qui ob hoc conuenerant magnatum accepimus, quòd idem Dominus Rex nuntios vestros & literas debita veneratione susceperat. Quippe quæ ei promptam benignitatis vestræ gratiam promittere videbantur. Propositis siquidem ab eis petitionibus vestris de consilio prædictorum optimatum suorum præfatum regem benignè respondisse asserebant quod pro amore vestro & honore, Archiepiscopum Cantuar. ad Archiepiscopatum suum redire & omnia quæ tenebat quando exiuit cum integritate recipere & deinceps bene & in pace possidere ad honorem Dei, salua nimirum regni sui pristina dignitate concedebat. Asserebant etiam quòd quum inter Dominum Regem & prædictos nuncios vestros super hoc tractatus prolixior haberetur, tandem vtrinque complacuit vt eos qui præsentes aderant statim absoluerent, & ad illos qui in Anglia erant absoluendos alter eorum M. Viuianus illico transiret; alter ad condictæ pacis executionem remaneret. Postmodum verò reuocato quem præbuerant consensu, verbum *conseruandæ in posterum regiæ dignitatis* admittere noluerunt: ea quæ vtiliter & prouidè ordinata fuerant exequi recusantes: tanquam in hoc verbo a *ecclesiasticæ dignitati aliquid derogaretur*: cum omnibus sanius & rectè intelligentibus videatur, quòd dignitas regia ecclesiasti-

a Dignitas regia vt illā Rex tunc intellexit maximè derogauit.

cam

cam prouehat potius quàm minuat dignitatem: sicut versa vice ecclesiastica libertas regiam adornat & veneratur maiestatem. Est enim in his dua bus rebus firmissimus amicitiarum nodus & amica connexio: quum & regiam excellentiam dignitas ecclesiastica prouehat,&pacem ecclesiasticam *b* regia conseruet authoritas. Nos itaque paternitatis vestræ genibus obuoluti,quanta possumus supplicatione pietatem vestram oramus, ne in tanto rerum discrimine c *literarum apices & verborum contentiones potius* quam ipsam amplecti velitis veritatem: sed iuxta datum vobis à Deo discretionis& consilii spiritum d *dormitet aliquantulum* apud vos seueritas disciplinæ,vt magis proficiat mansuetudo & benignitas gratiæ: e *& causa vnius* (sicut decet pium patrem) multorum aut certe innumerabilium periculum discrimen præferatis.

Vide 6 articulos in nostro Apologetico.

b *Quando limites suos non excedit sed ecclesiastica subordinatur.*

c *Articuli controuersi non erant nudi literarum apices.*

d *Boni scilicet non episcopi sed politici.*

e *Non est vnius hæc causa sed totius ecclesia ab vno defensa.*

ALEXANDRI 3. PAPAE AD HENricum Angl. regem epistola.

EXcellentiæ tuæ nuntios, dilectos scil. filios nostros electum S. Augustini Reginal Archidiac. Sarisbur. & *Rich. de Barre* & regiæ sublimitatis literas per eosdem nobis transmissas ea qua decuit benignitate admisimus: & illius feruentissimæ charitatis ardorem quem circa nos & ecclesiam Dei à nostræ promotionis exordio magnificentia tua tam constanter exhibuit ad animum reuocantes sollicitè, his quæ nobis iam dicti nuntii ex parte celsitudinis tuæ discretè satis & cum omni diligentia intimauerunt, licet nimis ardua & difficilia essent, aurem beneuolã curauimus adhibere. Illius siquidem honoris & reuerẽtiæ quã regia serenitas nobis instante necessitatis tempore, sicut excellẽtiæ tuæ nos sæpè intimasse meminim⁹,

Hæc epistol. respondet literis Regis Henrici præcedentibus.

tota,prout maior pars christianitatis cognouit,deuotione impendit,non immemores existentes, ad petitionum tuarum *in quibus cum Deo possumus* promotionem vehementer accendimur. Nec aliquid nobis vnquam honoris vel gratiæ satis esse videtur qua celsitudini tuæ indulgere possimus. Verum attendentes quòd tu cui omnipotens Dominus inter filios hominum tot diuitiis abundare, tanta prudentia & discretione pollere concessit, contra eum cui seruire regnare est, pugnare non velis nec eius resistere voluntati, præsertim quum strenuitati tuæ toties contulit de hoste triumphũ, de vniuersa illius bonitate confidimus, & speramus quod animum & voluntatem tuam circa ecclesiam & eius negotia mitiorem efficiet; & ad id cor tuum quod beneplaciti sui fuerit inclinabit; licet memorati nuntii cõstanter assererent te tãta turbatione esse commotum, quod venerabilem fratrem nostrum Archiepiscopum Cantuar. nullo modo in gratiam tuam reciperes, nec circa eum tuus poterat animus aliquatenus mitigari. Nos autem qui paternæ circa personam tuam affectionis obliuisci non possumus, sed te sicut catholicum principem & regem Christianissimum in omnibus *quantum honestas permittit* honorare & exaudire optamus, credentes firmiter & sperantes quòd discreta prouidentia tua in his quæ Dei sunt & ad ecclesiæ negotia spectant, gloriosius esse suam vinci quam vincere voluntatem nequaquam ignoret, præfato Archiepiscopo sub spe & fiducia quòd ille in cuius manu corda regum consistunt animum tuum mitigabit, dedimus in mandatis & omnino inhibuimus ne in te aut terram tuam vel in personas regni tui interdicti seu excommunicationis sententiam donec ipsum in gratiam tuam recipias & tibi reconcilietur, proferre vlla ratione attentet.

S. Pontificis iusta exceptio.

Monet Regẽ grauiter.

Papa suspẽdit Archiepisc. exulem ab excommunicatione, in hac vno petitioni regia acquiescens.

tot, aut in aliquo grauare præsumat. Et quoniam literas illas quas magnificentiæ tuæ anno præterito per nuntios tuos vltimo destinauimus viribus de cætero constat carere, si prædictus Archiepiscopus interea te aut terram tuam vel personas regni tui in aliquo grauare præsumpserit, præsentes literas poteris in argumentum nostræ voluntatis ostendere, & te & tuos à suis grauaminibus immunes ostendere. Quod autem in scriptis nostris vel legatis varietatem inuenisti nullatenus admireris, cùm & B Paulus propositum suum sæpius mutasse legatur: licet nos in hac parte nostrum immutasse propositum minimè recolamus: quum nobis (etsi non ex parte tua) pro certo fuerit intimatum quòd prænominatus Archiepiscopus illis mediantibus tibi deberet reconciliari: quòd etiam ex quibusdã scriptis quæ nobis ostensa fuerunt visi sumus plenius concepisse. Vnde contigit quòd eosdem legatos hac de causa iuxta verbum nuntiorum tuorum ad regiam sublimitatem transmisimus, quibus cum fiducia ista coram quibusdam fratribus nostris dum adhuc coram nobis præsentes essent, iniunximus in cognitione causarum inter te & Archiepiscopum ordine iudiciario nulla ratione procederent: præsertim cum de reconciliatione sicut diximus quasi certi essemus. Et ideo prudentia tua si taliter scripsimus & mandauimus in nullam debet admirationem deduci, nec alicui mutabilitati quod propter honorem tuum & sub spe tali fecimus imputare: præsertim cum homines simus & in multis decipi ac circumueniri possimus.

(1)

Ex codice manuscri. pto peruetusto monasterii S. Amandi.

AD S. THOMAM TVNC CANcellarium Regis Anglorum.

Domino & amico suo Charissimo Thomæ Cancellario regis Angliæ, Frater Petrus Cellensium Abbas se & sua.

S. Thomæ Cancellarij humilitas & modestia.

QVem fortuna non extollit propria, magis pro humilitate quàm pro sublimitate est admirandus. Gloria vobis cum prosperitate (vt accepi ab his qui viderunt & nouerunt) ambitiosius quam contentiosius contendit; nec confundit aliquando superata, nec vnquam insolescit de victoria. Cedit gloria prosperitati, sed gloriosæ sed prosperæ. Quælibet obtineat, humilitatē seu moderationem non amputat. Gloria accedit sed non superbia: prosperitas venit sed non effusa. Inde est quod de nube tantæ sublimitatis ad latibulum nostræ paupertatis misistis quia venire non potuistis. Rogastis de familiaritate & amicitia. Quod rogastis si admitteretur, admirationi procul dubio habendum esset pro rogantis & rogati fortuna. Quę enim proportionalitatis habitudo inter Abbatem Cellensem & Cancellarium regis Angliæ? Pene non est comparatio, vbi non est existimationis adaptatio Secundum post regem in quatuor regnis quis te ignorat? Primum in miseriis fratrum nostrorum quis me non reputat? Dicam de compendio, quia quantum de vobis excellentiora, tantum de me sentio & scio viliora. Nullo ergo modo ad ingressum amicitiæ manum porrigo. Sed si vel de grege accidentalium amicorum fuero, bene mecum fecisse dignationem vestram ęstimabo. Primitias autem illas non mitto, quia ampliorem gratiam facere propero. Non habebam sermo-

Thomas secundus post Regem in 4. regnis.

sermones illos magistri G sed quæro:& statim scriptorem cum omni instantia huic operi ad opus vestrum designo. Vale.

DOMINO ET PATRI CHARISSIMO Thomæ Archiepiscopo Cantuariensi & Apostolicæ sedis legato, F. Petrus Cellensis qualiscunque minister, se ipsum.

FActi sumus sicut consolati in consolatione sanctitatis vestræ tam affectuosa, tam pia, tã plena dulcedine & charitate. Reddat vobis Spiritus paracletus consolationem suam; quia misericorditer respicere voluistis desolationem nostram. Suscitauit siquidem corda nostra etsi non emortua, iam tamen elanguida susceptioliterarum vestrarum. Dominis & amicis nostris hãc vestram dignationem & consolationem ostendimus, & in spe viua & consilio eorum , Martyrem vestrum peregrinari ad vos destinauimus. Excipite illum:& quia vix in terra sua habet vbi reclinet caput suum, interim sub vmbraculo vestro militet, & stipendia ad nos condigna reportet Confidimus equidem in bonitate Dei & in liberalitate animi vestri, quam iam prægustauimus, quia quamuis in baculo suo transeat mare vestrum, tamen sit rediturus in turmis multarum benedictionum. Discretioni sanctitatis vestræ fratres nostros & nuntios disponendos committimus. Dominum quoque & confratrem in omni oratione & beneficio omnium nostrorum vos annumeramus. Valete.

Mittit quasdam reliquias Martyris ad S. Thomam.

Pius Archiepis. confratrem se facit religiosarum personarum.

Ad eundem in exilio constitutum.

DOMINO ET PATRI CHARISSIMO *Thomæ venerabili Cantuariensi Archiepiscopo, F. Petrus Abbas S. Remigij, ex toto corde deuotissimam salutem.*

S. Thomæ exulantis laus.

SOllicito reuoluens animo quam potius materiam assumam, quum vobis scribere volo, vix occurrit: non deficiente quid dicatur, sed Reuerentia eius comprimente manum cui dicatur. Nihil enim dignum vestri animi fortitudine dicere possum; nihil addere constantissimæ tolerantiæ vestræ: nihil denique docere omnia à longe prospicientem atque fines rerum & causarum futurarum plenissimè demetientem animum. Fæni atque palearum aceruum vt quid anteponerem præsepio cui adhæret bos adipe & pinguedine opulentissima saginatus & satiatus? Equidem hoc vnum mihi ad ministerium aliquod impendendum in obsequio vestro non indignè reseruatum reperio, si muscas abigere possem vestram sanctitatem oblatratione inuidiosa pungere volentes, vel saltem interpretatione peruersa denigrare sinceritatem fidei vestræ insistentes. Plane muscæ istæ morientes quæ in Aegypto abundanter Pharaonem regem Aegypti tanquam virum muscarum circũdant, Domino opitulante non perdent suauitatem vnguenti. Seruabitur namque in diem sepulturæ Iesu, & prædicabitur in generatione & generatione quòd Archiepiscopus Cantuariensis murum se opponens pro domo Israël vestigia sanctorum antiquorum imitatur, dum Christum in cruce nudum pendentem nudus sequitur. Quo modo igitur cum Abraham potero abigere easdem muscas contaminare volentes illibatum Domini sacrificium, nisi

nisi facto ventilabro de authenticis scripturis quo vel feriantur vel saltem effugentur? Dicunt enim, Non debet Archiepiscopus tam instanter sua repetere à Rege Angliæ vt dimittat reconciliationis pacem pro amissa pecunia. Falluntur specie veri vel adulatione falsi. Qui specie veri decipiuntur, instruendi sunt: qui adulatione falsi, repellendi. Simplicitas enim reuocanda est; malitia prorsus abijcienda. Certe pensandum est in omni tam contractu quàm actu quid propter quid faciendum vel quid dimittendum sit. Pensanda etiam sunt tempora & diuersi status temporum, secundum quos mutantur merita causarum. Nam in primitiua ecclesia sola patientia locum habuit vt auferenti tunicam dimitteretur & pallium. Alius enim erat & alibi, id est, extra ecclesiam qui persequebatur: alius & alibi, id est intra ecclesiam qui patiebatur. Modo verò iam adulta ecclesia, non licet filiis ecclesiæ quod aliquando licuit inimicis. Decet enim matrem corrigere filium, sicut decuit pupillo tolerare aduersarium. Distinctus namque sapphyris legitur venter sponsi; vt quemadmodum ante passionem suam dixerat Iesus, *qui non renunciauerit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus*, & similia; sic in passione dicat Apostolis. *Qui non habet gladium vendat tunicam, & emat.* Verba quidem bona, verba consolatoria nō immerito exigeret causa iusta in oculis Dei, in oculis autem insipientium dubia & infirma; nisi virtus patientiæ omnem transcenderet consolationem; & plus gauderetis de consolatione quàm malleus feriens proficeret de percussione. Ferrum ferro acuitur & de malitia regis Angliæ virtus vestra inuincibilis clarius illustratur. Quo fortius premit oliua torcular, eo profusius oleum producit. Candelabrum ductile de auro purissimo non facit Beseleel in tabernaculo

Obiectio cōtra constātiam S. Thomæ.

Ecclesia principes Christianos corripit vt mater, ethnicos tolerat vt pupillus.

Domini nisi productis laminis contritione limi & mallei. Nondum contritus est malleus vniuersæ terræ. Adhuc necessarius est vt suppleat quæ desunt passionum Christi in corpore vestro. Sed quem moneo? quem exhortor? cui calcaria adhibeo? Sine dubio qui freno indiget: qui paratus est plus ambulare quàm via extendatur; qui etiam metas velociter transcurrere nullis retardatur periculis. Procul enim odoratur bellum. Exilium reputat patriam; quia omne solum forti patria est. Sine labore laborat: sine fame esurit: sine dolore patitur, sine amaritudine felle & absynthio cibatur. Vir est in millibus vnus. Cum gigantes gemunt sub aquis, ipse ridet & irridet fortunam cum inuersione rotæ suæ. Vale.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO Patri & Domino Thomæ Dei gratia venerab. Cantuar. Archiepiscopo F. Petrus de eleemosyna & F. I. de curia Dei salutem & sincera dilectionis affectum.

Epistola familiaris & commendatitia.

A Nostris vtilitatibus non recedit quod vtiliter accrescit vsibus amicorum. Hoc enim habet amicitia proprium vt sit ei suauis & iucunda possessio quicquid à suis professoribus possidetur. In sinu gratiæ vestræ dilatato corde & affectu prompto M. Girardum benignius collegisti. Vicissitudinem quam potuit retulit. Amicus fidelis inuentus est. Factus est strenuus propugnator; tristitiæ vestræ allegator insignis; assertor prouidus causæ vestræ; & operum vestrorum præconiator eximius. Nec sibi pepercit nec suis vt vobis proficeret: & totum se vestris sic impendit vsibus,

& gra-

& gratiam rependit pro gratia vt nihil sibi lætum proponeret nisi quod honori vestro militaret & nomini. Si à fructu magno circa vos fidelem eius operam torrens iniquitatis absorbuit, non est minori dignus amplexu si quod voluerit implere nõ valuit, quia quantum potuit vtilis esse non destitit. Nunc igitur si in conspectu principis illius magnorum suffragantibus meritis pacem potuit inuenire, esse non debet à cordis vestri conspectibus alienum: sed vt credimus in mente vestra debet florere cum gratia; si apud eum gratiam receperit cum quo familiarius & fidelius ad honorem & pacem vestram possit inire commercium. Qui enim amicus est omni tempore diligitur; & amicitia certa nulla vi, nulla necessitate excluditur. Rogamus igitur dilectam nobis in Christo charitatem vestrã, & beneuola persuasione consulimus, vt fideli vestro nullius conditionis opponatur dura necessitas: quia sicut ait Ouidius,

Lenis alit flammas, grandior aura necat.

Et æterna Sapientia: quæ attingit à fine vsque ad finem fortiter, suauiter disponit omnia: & cum magna reuerentiæ disponit nos.

Bene valeat semper in Domino vestra serenitas.

TRANS-

TRANSSVMPTA ET DESCRIPTA EX ARCHIVIS CELEBERRIMI ARCHICAENOBII

Dompni Martini, aliàs, S. Iudoci in nemore dicti prope Hesdinium in Arthesia dioecesis Ambianensis, ordinis Præmonstratensium.

VM Cantuariam profectus fuisset D Henricus de Maingnieux tunc religiosus dicti monasterii & pastor Tortefontanus, ac postea Abbas, peregrinationis gratia, nec dum primo anno præterlapso post illustre martyrium D. Thomæ Cantuariensis Archiepiscopi, humaniter susceptus fuit à Priore cænobii Cantuariensis, ab eoque accepit partem indusii dicti sancti, & porticunculam vestis pluuialis, & aliquid ex dalmatica. Non ita multo post alius dicti monasterii religiosus Guillermus nomine aliusque sacerdos quidam detulerunt ex Anglia ad dictum monasterium* integrum rochetum dicti sancti quo ipso die martyrii sui vsus fuerat, simulque cilicii partem quo super nudo vtebatur, vtrumque sanguine martyris sic aspersum vt nulla lotione elui sanguis potuerit. Quumque septimo Iulii die hæ reliquiæ ad dictum monasterium perlatæ fuissent, inde vsque ad D. Martini in hyeme festum paruo in honore habebantur, donec tandem in sacristia cum omni reuerentia ea reponi cum aliis preciosioribus reliquiis Reuerendiss. tunc episcopus Ambianensis (in cuius dioecesi

** Hæ S. Th. reliquiæ vsque hodie in dicto monasterio habentur.*

dioecesi situm est dictum monasterium)consuluit. In festo autem Pentecostes sequenti quum antea peregrini certiores facti fuissent in monasterio Dompni Martini latere rochetum & cilicium S. Thomæ,(re videlicet iam longius diuulgata)postquam peregrinationem suam absoluissent apud S. Iudoci iuxta mare,monasterium ordinisS.Benedicti , reuersi sunt maiore numero ad cænobium Dompni Martini , minantes se fores effracturos nisi aperirentur ad inspiciendas D. Thomæ reliquias: quas etiam sacellanus quidam à Priore Cãtuariensi paulo post eo missus certas esse confirmauit ; asserens se manicam dicti rochetti abscidisse ; quòd sanguinis gutta inde ablui ac deleri nulla quamuis frequenti lotione potuerit.Hinc arctissima & fraterna societas inita est inter Cantuarienses monachos & Martinienses, atque deinceps crebris literis confirmata.

SEQVVNTVR IN DICTI MONASTErii archiuis plurima miracula variis temporibus ad reliquias prædictas S. Thomæ Cantuar. diuinitus exhibita, numero 67. & per totidem capita digesta. E quibus pauca illustriora ad Dei & Sancti eius gloriam excerpsimus, & subiecimus stilo nihil mutato.

NE quis autem miretur sanctos quandoque in certis locis velle honorari, exemplo sit visio cuiusdam illustris& affecta ætate viri. Is enim Rumaldus nomine,cum ex pago suo Bermensi aliis multis comitatus Cantuar. nauigaret, somno pressus vidit D. Thomam sibi ita loquentem: *Cap. 14.*

tem: *Reuertamur quaeso filij charissimi: ego enim sine dubio ad Archicœnobium S. Iudoci in nemore, quod Dompni Martini dicunt pergo: ibique die Dominico vsque in diem Martis residebo.* Interim socii dictum Rumaldum excitant, qui ob gratam visionem interruptam eos increpans visum aperuit, vt reuerterentur exhortãs. Verùm alii in nauigatione persistentes Cantuariã appulerunt, ibique S. Thomę honoratis exuuiis, cum pro more nullũ ibidem specimen miraculorum eius tum experti fuissent, ad Antistitium Dompni Martini reuersi cum monachis & peregrinis visionem indicarunt, & quod hisce diebus nulla signa à S. Thoma Cantuariæ fuissent exhibita, etiamsi adessent multi peregrini: contrà ex peregrinis Dompni Martini didicerunt à supradicto die Dominico vsque ad diem Martis crebra in cœnobio Dompni Martini miracula edita fuisse.

22. *Cæca mulier sanatur* Muliercula quædam altero oculorum vsu priuata Cantuariam sese contulit, Venerandi sacri corporis D. Thomæ gratia, quo tamẽ facto visum minimè recepit. Hinc ad cœnobium Dompni Martini profecta fusis precibus, oblationibusque datis, in multorum præsentia visum recepit. Quamobrẽ in gratiarum actionem exclamans ad stantes ait. Nunc quidem compertum habeo hunc sanctissimum Martyrem hoc in loco hominibus varia statuisse conferre beneficia, quapropter huc cum omni fiducia accedite. Simili encomio quocũque terrarum pergebat D Thomam prędicabat. Nec enim ab eius laudibus cessauit, donec ad suam ciuitatem pertingeret in Burgundia sitam, vbi magis ac magis Martyris signa assiduè propalabat.

23. *Herculeo morbo vir* In Hesdiniensi territorio seu Nomarchia nobilis quispiam nomine Eurardus nonnunquam ad-

co gra-

eo graui ac vehementi agitabatur morbo, vt 4. homines fortissimi ægre eum continerent. Verum hoc Herculano morbo aliquandiu correptus, tandem in Dompni Martini monasterio preces faciēs ex applicatione sacrarum reliquiarum D. Thomæ (imprimis eiusdem byrri) vt ouis mansuetissimus effectus est, nec in posterum hanc sensit agitationem. Quapropter multis deinceps annis quoad superuixit, sese ad hoc cœnobium cōferebat & Deo & S. Martyri gratias acturus. Nam & singulis anniuersariis diebus festis dicti S. Thomæ quæ in postremam solennitatem post natalem Domini incidunt, illi cereum quinque librarum offerebat. In ipso autem recuperatæ salutis die, cereum vnum pro sui corporis pondere conflatum ad honorem martyris eidem ecclesiæ donauit. Prætermitto alia amplissima beneficia & dona quibus idem Illustris vir Eurardus Ecclesiam Dompni Martini multum amplicauit. *Illustris liberatur.*

28. *Eques torquatus à calculo liberatus.*

Illustris quidam eques Atrebatensis non exiguas facultates pro extirpando calculo, qui vesicā ipsius excoriabat sępius frustra impenderat. Itaque omnem medicorum industriam ac malagmata quæuis valetudini suę parum prodesse animaduertens, D. Thomæ Martyri peregrinationem in Cātuariam & inde ad Dompni Martini ecclesiā sanctè vouit. Quam cum persoluisset, domum reuersus dormiendo ingentem lapidem virili membro sine vllo plane dolore eiecit. Huius vastitatem cum omnes mirarentur, eum cum muneribus argento inclusum Cantuariam misit pro gratiarum actione. Porro ecclesiæ Dompni Martini mappam insignem donauit, quæ deinceps summo altari ad Dei ac Martyris honorem accommodata est.

29. *Mortuus resuscitatus*

Mulier quædam necessitate pressa filium ad stipem emendicandam ablegarat. Is verecundia offusus,

offusus, sub lignorum strue sese abscondit sicque præ fame atque algore extinctus, eo quod domum non reuerteretur, a matre per vicos oppidi Fani S. Pauli vbi agebat diligenter inquisitus, mortuus sub lignis inuentus est, idque à tribus iam diebus vt coniiciebat mater. Hæc itaque ad memoriam reuocans, quòd vnà cum filio superioribus festis Pentecostes sacras D. Thomæ reliquias visitasset, in quibus & sæpe sacrum fecisset & postremò Martyrium passus fuisset, Nunquid, ait, & meæ & filii deuotionis oblitus iam nos despicies? Iure fortassis ob mea crimina deserar, sed saltem obsecro filioli mei annos duntaxat decem nati misereatis. Noui equidem quod facile à Domino Deo eius resurrectionem impetrabis. Ideo vehementius tuum imploro subsidium. Hæc & huiusmodi flexis genibus precata cùm surgere ab oratione vellet, humi prostrata ac sensu penè destituta ad tempus mansit, donec filius apertis oculis iam ore hiarat & labia moueret. Hinc mater Deum sanctumque Martyrem benedicens vna cum filio ducentis aut supra hominibus comitata, qui rem omnem viderant, in ecclesiam Dompni Martini sese contulit ad inuisendum S. Thomæ byrrum, Deoque & sancto gratias agendum. Sequenti anno ipse puer à mortuis excitatus supra quingentos iuuenes annum decimum sextum non excedentes ad inuisendas dicti religiosi Martyris reliquias in Archicœnobium Dompni Martini perduxit, insciis etiam puerorum parentibus. Cumque ex ephebis excessisset ipse iuuenis ex coniuge multos suscepit filios, quos annuatim in festis Pentecostes cum vxore ad ecclesiam Dompni Martini conducens, quantum Deo displiceat parentibus filios non esse morigeros suo exemplo exponebat. Vnde & multi iuuenes oppidi S. Pauli, longè obsequentiores parentib. facti sunt.

Mulieri

Mulieri cuipiam nomine Mariæ Ambianensi erat filia à paucis annis viro matrimonio iuncta; quæ anguillarum vehementi desiderio tabescens in morbum inciderat; nec eius causam aperire prę-terquam matri ausa fuit. Hæc igitur vt hoc malo filiam subleuaret, celeri festinatione anguillas (in quibus erat & scorpio seu coluber) emptas dum ad coquendum præpararet à scorpione percussa sic est vt eius manus in tumorem & nigredinem illico verteretur. Interim domum reuersus Maritus scorpionis spiculum incurabile esse non dubitans (quod nuper eo ictus quidam alius nulla medicorum opera sanari cum non posset è vita decesserit) & Dei & S. Thomæ auxilium implorat, cereos aliasque deuotionis oblationes præparat, currũ cum vxore conscendit vt S. Martyris byrrum & annulum inuiseret. Itaque iam itineri insistens, miratur etiam tunc coniugem remisso dolore in somnum præter solitum incidere. Hæc autem dormiens in curru Diuum Thomam Archiepiscopali veste ornatum videt, qui sublatis prioribus malagmatibus & emplastris atque linteolis alia plane manui suæ applicabat. Quæ somno soluta cum visioni rem omnino respondere miratetur, & longe melius quam antea se habere gratularetur, in posterum hæc D. Thomæ medicamenta variis læsionibus adhibuit: atque sanauit etiam eos qui apostematibus, læsionibus, cæterisque morbis vulgo Sancti Iuliani, & Sancti Fiacri appellatis laborabant. Denique, ad ecclesiam Dompni Martini appulsa mulier cum manum Diui Thomæ malagmatibus denudasset, vt S. Martyris sacris reliquiis applicarentur, mirata est nullum in vulnere apparere vestigium. Cuius beneficii meritis S. Thomæ diuinitus accepti memores tam maritus nomine Philippus quam vxor Maria tribus aut qua-

33. *A scorpionis ictu mulier sanata.*

tuor annis postea inter natos ac cognatos facultatibus dispersis, ac multis in vsum monasterii collatis, cum amicis omnibus valedixisset, & se & sua Dompni Martini Archicœnobio consecrarunt: quorum alter fratribus inseruiebat, coniux vero eorum vestes & linteamina atque indusia purgabat: sicque Deo ad honorem sancti Martyris dicati, vitam sanctam vsque ad mortis articulum perduxerunt.

34. *Mortuus resuscitatus* Quendam hominem defunctum linteo inuoluebat mater in pago Beaurainensi aliàs Bellorenensi vulgo Beaurain; quæ cum filii vultum horridum plane & à viuente longè mutatum doleret lachrymis offusa ad S. Thomam orationem conuertit, ad ipsius sacras exuuias peregrinationem promittens, si mortuo filio succurrere dignaretur: & ecce illico mortuus apertis oculis, & è facie eius sudore irrumpente; Heu, inquit, quàm grauibus tormentis affectus fui, longeque vehementiora passus fuissem, nisi adfuisset mihi venerandus Archiepiscopus. Itaque vir excitatus à mortuis intelligens hunc fuisse S. Thomam martyrem, illico adiit Dompni Martini cœnobiarchiam; S. Martyris byrrum, annulum aliasque reliquias veneraturus. Vbi tanta deuotione erga benefactorem statumque religionis affectus est, vt & se & suam operam illis omnino dedicaret. Illic enim permanens vsque ad mortem pro suæ industriæ conditione & plumbum conficiebat eoque tecta reficiebat atque vitreas fenestras imaginibus decorabat. Tantas verò cum lachrymis & Deo & S. Martyri gratias agebat, tantoque ardore erga sanctum Martyrem inflammabatur, vt cum inter alia vitrea opera Diuam Agnetem pingere statuisset, miratus fuerit suum opus in imaginem D. Thomæ transiisse, in cuius sacello diebus festis ardentissimè

mè orabat, neque in posterum visus est ridere aut aliquo ludo se exercere. Atque his pietatis operibus ornatus demum ad cœlum emigrauit.

37. *Abortiuus vita redditus, cum insignibus gratitudinis testimoniis.*

Heroina quædam nomine Aquilina alias Agnes Kietet Domina Donriher mortuum fœtum eiecit, etiam naturali forma imperfectum. Quamobrem matrona probatissima pergraui mœrore confecta nullum plane solatii recipiebat subleuamen, vtcunque obstetrice prudentissima asserente, eam esse Dei voluntatem ac prouidentiam talem cui impium foret resistere. Nihilominus enim illa mœstitia pene consumpta lachrymas ad S. Thomam fundebat hoc modo eiulans: Noui equidem potentissime Martyr & Deo dilectissime te quicquid voles ab omnipotenti Deo saluatore statim impetraturum. Iam enim sæpius ad aures meas peruenerunt tua illustrissima miracula, de quibus nulla ratione dubito. Noli igitur pati vt hujus abortiui anima ad Limbum inferorum abeat. Et hoc quidem licet fortassis parentum flagitia exigant, ipse tamen infans nullius commissi reus, cur portabit iniquitatem patris, contra scripturæ sacræ sententiam? Diuinam igitur clementiam exora vt & suæ amarissimæ passionis tuique martyrii meritis mei miserrimæ peccatricis misereri, huicque abortiuo vitam infundere dignetur. Hos & huiusmodi gemitus cum quædam eius familiarissima pedissequa audisset, omnem, inquit, metum ac sollicitudinem in Deum repone, suffragium implorans Martyris: Ego statim imaginem ceream eiusdem cum hoc abortiuo ponderis ad byrrum & alias D. Tho. sacras reliquias deferam. Illa cum eò peruenisset fusisque precibus & donis oblatis eandem statuam porrexisset, illico inter brachia obstetricis abortiuus animam cum vita suscepit, labra mouens vertensque oculos cum palpebris. Ad hæc

eidem accessit membrorum omnium perfectio, ita vt nulla plane in eo macula aut defectus appareret. Quamobrem ipsa velociter ad matrem recurrens puerum viuentem obtulit, lotumque ex more aqua tepida, indies magis ac magis conualescere experta est. Itaque ne sacri baptismatis charismate frustraretur, & in gratiarum actionem filium viuificatum mater in monasterium Dompni Martini præmisit ad honorandas S. Thomæ reliquias, rogans imprimis dicti loci Abbatem Ancherium, vt ipsius pueri patrinus esse dignaretur. Quod ille non recusans eum in baptisterio Tortifontis regenerationis lauacro tinxit D. Thomæ nomine insigniens. Hinc cum ingenti gaudio ad matrem reductus est, quæ in accepti beneficii gratiam monasterium amplis muneribus affecit, quin etiam ad miraculi memoriam cubiculum castri in quo puer natus & resuscitatus est, sublime Dompni Martini nomen retinuit, vbi frequenter postmodum religiosi Martinienses humaniter excepti multisque beneficiis affecti fuerunt. Quid quod non tantum ipsa piissima mater erga cœnobium Dompni Martini semper fuit optime affecta ac benefica, sed & eius omnes posteri. Ad hæc septennem filium generosissimo domus suæ equo insidere iussit, atque inde cereum equum cum puero ad pondus vtriusque cum effingi curasset & viuum & cereum equos Dompni Martini ecclesiæ obtulit atque donauit ad Diui Thomæ honorem. Demum moritura vt in cœmiterio fratrum sepeliretur humillimè rogauit, sine vlla tamen pompa aut inscriptione vel cruce vel effigie vel marmore, modo nomen eius martyrologio ad nonum Martii hoc modo ascriberetur: *Commemoratio Aquilinæ Dominæ de Donriher.* Et ne vlla ratione suo nomine grauarentur religiosi, noluit

noluit eos certis obſequiis pro ſe obſtringi, ſatis contenta ſi communibus orationibus participaret; ne ſcilicet eius in hoc monaſterium beneficia coram Deo extinguerentur. Porro filius vigeſimum attingens annum deuotionis cauſa Hieroſolymam adiit, ibique ob ſingularem bellicam virtutem & nominis claritatem eques creatur, ſacriſque locis ſanctæ Crucis Christi, & aliorum monimentorum paſſionis Dominicæ deuote adoratis in patriam rediit; vbi poſt reditum annis circiter quindecim ex hoc ſeculo tranſmigrans corpus ſuum apud matris ſepulturam pari humilitate collocari voluit: ſui dominii hæredem faciens ſororem vnicam.

Vt Diui Thomæ nomen latius ſpargeretur, voluit etiam Dominus noſter Ieſus Chriſtus eiuſdem miracula ad remotiores prouincias peruenire. Erat enim quædam clariſſima matrona nomine Argentila in ciuitate Nemoracenſi Galliæ Celticæ vnicum habens filium nomine Odonem. Hic puſtullis onuſtus videndi vſum perdiderat. Quapropter eius mater mortui mariti hæredem adeo grauiter afflictum dolens nullis parcebat expenſis vt medicorum arte lucem recuperaret. Verum vt parum humana præſidia adeſſe vidit, ad diuinum recurrit auxilium, varias peregrinationes ſanctorum per ſe aut per alios exoluens Demum cum parum profeciſſet, à quibuſdam peregrinis certior facta in cœnobio Dompni Martini D Thomam recentem martyrem variis ac ſtupendis clarere miraculis, etiam hanc peregrinationem cum filio, famulo ac miniſtra, cum clerico comitata, non eſt verita ſuſcipere. Ibique byrro & annulo Sancti Martyris reuerenter honoratis, donisque vltro oblatis poſt quatuor ſui aduentus dies cum ſeruis domum repetiit relicto ibidem clerico cum filio;

45. *Viſus nobiliſſimo iuueni reſtituitur.*

q quotidie omnes horas canonicas tã diei q̃ noctis quindecim dierum spatiô frequentabat in sacello D. Thomæ deuotissimè orantes. Decimo autem & tertio peregrinationis die cum ipse Odon natus annos circiter octodecim, iamque duorum oculorum lumine penitus priuatus sacrum in sacello D. Thomæ audiret (quod ibidem singulis diebus celebrari suis expensis curabat) tempore eleuationis ven. Eucharistiæ vidit quandam albam rotunditatem, tum à clerico petens vtrum ibi non esset corpus Domini nostri Iesu Christi; quod postquam ita esse submissa voce à clerico accepit; in huiusmodi vocem (cum tamen nec presbyterum nec tedam accensam animaduerteret) irrupit: O mi creator sis obsecro benedictus: Laus tibi omnipotens Deus & tuo Sancto Martyri Thomæ. Hanc exclamationem cum audisset celebrãs sacrum, non dubitabat de gratia Odoni diuinitus exhibita; ideoque sublimius ac prolixius solito sacram hostiam eleuabat. Deinceps verò indies vsque ad decimum quintum diem suæ peregrinationis clarius perspiciebat. Hinc ad matrem in patriam reuersus Deum ac sanctum Thomam magnis efferebat laudibus quod perspicacius quam vnquam in vita res omnes perspiceret. Nec in posterum de accepto beneficio ingratus fuit, sæpissime S. Martyris inuisens reliquias, successu autem temporis matrimonio iunctus atque suscepto ex coniuge filio & filia iisque coniugibus factis post vxoris mortem extremam senectutem in monasterio Dompni Martini transegit, eiusque ecclesiæ non exiguis opibus traditis, sepulturæ locum elegit in claustro apud refectorium.

49. *Paralitici admiranda curatio.*

Vir quidám ex præfectura Boloniensi iam duobus annis lecto decubuerat omnium membrorum vsu destitutus; quem vt recuperaret magnam iam dudum

dudũ pecuniam in chirurgorũ medicorumque expertiſſimorũ expenderat operã ac induſtriam. Itaq; cum iam nihil ſupereſſet in quo iuuaretur excepta Dei omnipotentis benignitate, iſte infirmus dormitans vocem audit huiuſmodi; *Heus heus Ludouice, ſurge, quid hic quieſcis? Cur ad cœnobiarchiam Dompni Martini non properas vbi ſanctæ reliquiæ D. Thomæ martyris coluntur? Quæ nunc ſuperſunt opes ne dubites illius eccleſiæ tradere fundationi atq; ornamento, cum tantas iam fruſtra in Medicorũ artes effuderis. Iam adeſt tempus vt abiectis hominum præſidiis ad diuina recurras. Quid de omnipotentis Dei virtute dubitas? Nunquid creberrima & ſtupẽda miracula nõ intellexiſti quæ fortiſſimus fidei Chriſtianæ athleta D. Tho. Martyr quam latiſſimè operatus fuerit? Surge, excitare, itineri te accinge.* His dictis cum ſonitu diſparuit viſio. Verum infirmus ſibi perſuadens quieſcentis hanc eſſe phantaſiã & inane ſomnium quod ſuis auribus ſuggeſtum fuerat, parum admodũ curauit. Attamen Dei pietas per duas ſequentes noctes eadẽ plane inculcauit. Demum audita tertia admonitione, excitatus ille miſer infirmus dubia mente multa agitare cæpit, varieque apud ſe diſputãs inter ſpem & metum ita loquebatur. Cum iam ab hinc annis duobus lecto non exieris qua ratione illuc proficiſceris? Nam neque iter noſti quo ad Diui Martini Abbatiam ſit eundum, neque aliquod vehiculi genus adeſt quod te illuc vehat. Contra vero diuina inſtigante miſericordia in ſpem ſe erigebat, nihil Deo & ſanctis eius ſciens eſſe impoſſibile. Quamobrem poſt tertiam viſionis monitionem duos ſcipiones ſibi parari iubet, atque à ſuis indutus itineri ſe committit cunctis amicis eius ob magnam infirmitatem quam in eo videbant laborem peregrinationis diſſuadentibus, Verum ille ſpem omnem in Deum &

D. Thomæ suffragia collocans, profectionem dissuadentibus cum vix dum limen domus fuisset egressus confidenter respondit: Quid obsecro ab incœpto itinere me remoramini, cum sanis vnius duntaxat diei sit via, quæ vndecim horis confici queat? Nunquid eam vel saltem vno mense conficiam? Quapropter hac de re quæso ne apud me plura verba faciatis. Ego hanc peregrinationem cum Dei præsidio & sancti Martyris tandem exequar, vel Deo ita volente moriar. Neque cuiusquam vestrum exposco auxilium, nisi vt pro mei itineris suscepti successu orare dignemini. Sic Deo se commendans nunc sustentaculis innixus, nunc pectore procumbens aut genibus & cubitis se sustentans reptabat, corpusque infirmum vt potuit volutabat; sicque tandem duodecimo die suscepti itineris ad ecclesiam Dompni Martini peruenit. Sequenti die parum sollicitus exantlati laboris quem in via perpessus fuerat tunc sub dio dormitans nec fatigationem molestè ferens primum omnium reptauit in sanctuarium D. Thomæ, ibique omnium peccatorum suorum cum essent festa Pentecostes exomolegesim fecit: tum lachrymis perfusus coram imagine gloriosissimi Martyris statim sanitatis gratiam impetrauit. Cum enim à peccato eum absolutum signo crucis confessarius reliquias S. Thomæ martyris manibus tenens consignasset, illico is qui ad instar globi iacebat, caput erexit cum magna veneratione ac cordis cõtritione reliquias gloriosi Martyris plorando honorans. Præterlapsa hinc semihora, alterum genu flexit, moxque alia media hora elapsa aliud quoque erexit. Atque ita vtrisque genibus insistens paulatim per singulas horarum medietates singulorum membrorum consolidationem ac firmitatem recepit. Demum in vesperis supradicto Reueren-

uerendo Abbate D. Anchiero Dompni Martini dicente, *Deus in adiutorium meum intende*, sublimi voce respondit cum aliis, *& ad adiuuandum me festina* (erat enim latinæ linguæ non ignarus) assidue Diui Thomæ imaginem cum magna cordis contritione ac amaritudine animi contemplans. Deinde verbis hisce gallicis sanctum Martyrem est allocutus: *O Monsieur sainct. Thomas à moy ayder vœuille toy haster; tu vois la miserableté de ma maladie & l'esperance de mon cœur. Et doncq soyez ententif à mon ayde.* Tum celeberrimus martyr Diuus Thomas suæ spiritualis medicinæ pharmaca depromens, supplicem exaudiuit vitesque totius corporis ei plane integras, antequam vesperis finis imponeretur, restituit. In cuius rei testimonium scipionibus abiectis ibique relictis sese in pedes erexit: atque per templum ac claustra nullo baculo fultus liberrimè deambulauit. Tertio demum post die expeditè domum reuersus est, cum iam in eodem cœnobio omnes carnis impetigines ac scabies deposuisset, quibus integrum corpus scatens potius horrendi leprosi speciem quam alterius ægroti referebat. Ecce quantum potest sacri martyris meritum & suffragium.

58. *Duo Comites post longa intestina odia per S. Thomam mirabiliter cōciliantur.*

Duo Alemaniæ comites, quorum vni Otho alteri Hermes nomen erat, inueterato odio & graui bello inter se dissentiebant. Nihilominus vtrique summa erat erga D. Thomam Archiepiscopum deuotio; eum & mane & vesperi hac salutabant antiphona: *Opem nobis ô Thoma porrige, rege stantes, iacentes erige, mores actus & vitam corrige & in pacis nos viam dirige.* Versus. *Corona aurea super caput eius.* Resp. *expressa signo sanctitatis gloria honoris & opus fortitudinis.* Oremus. *Deus pro cuius ecclesia gloriosus Archipontifex Thomas*

gladiis impiorũ occubuit, præsta quæsumus, vt omnes qui eius implorant auxilium petitionis suæ salutarem consequantur affectum. Per Christum, &c. Hinc accidit quinto festo Pentecostes {quod Diui Thomæ dicatum est} amicus Dei D. Thomas sanctissimæ memoriæ Archiepiscopus quondam Cantuariensis nocturna visione supradicto Othoni apparuit ita inquiens: Cur quæso eos odio persequeris quos amore prosequor? Nunquid tibi in mentem venit, quoties te bellantem contra paganos iuuerim? {sicuti etiam eius aduersario Hermeti adfuerat} hæc obsecro non solum ad mentem reuoca, sed & memineris me esse Thomam Archiepiscopum Cãtuariensem; qui tibi seriò iniungit, vt hoc die Iulii 7. infra annum coram me compareas in ecclesia Dompni Martini in finibus Arthesiæ {quo sæpè venisti dum ex monasterio S. Iudoci ad mare redires} eoque deduces filium tuum Gossonum vt melius ei sit. Hæc si non feceris quam grauiter Deum offendant qui iniusta bella gerunt statim experieris. Eadem verba in somno Hermeti Comiti fecit sanctus Thomas, præcipiens etiam vt filium suum Almaricum {quem Amoulry vulgo dicimus} conduceret. His autem comitibus erant duntaxat duo filii & totidem filiæ. Iamque supradictus Gossonus vsum videndi perdiderat dum aprum in syluis venaretur, ramo quodam in oculum irrumpente, vixque annum decimum & sextum attigerat. Vt igitur ad dictum diem in cœnobium Dompni Martini appellerent ambo Comites, inscii tamen mutuæ visionis, itineri se accingunt. Prior Hermes illuc cum perueniisset sacrum in D. Thomæ sacello audiebat: & ecce alter Otho etiam intrat ecclesiam, certiorque factus de aduentu Hermetis aduersarii statim cingulum cum ense humi in templo deponit, nec vult sacellum

7. Iulii in Anglia celebrari olim solita est Translatio D. Thomæ Cantuar.

lum Diui Thomæ ingredi ne Hermetis oratio interturbetur, famulis quoque suis interdicens ne quis eorum illum attingeret. Interim quidam ex famulis Hermetis adesse Othonem nunciat quidque de suo ense fecisset. Tum Hermes erectis in cœlum oculis: Gratias, inquit, tibi ago Domine Deus ac sancto Martyri: Hic Otho nobis est gratissimus: pariterque deposito cingulo gladium ad pedes imaginis sancti Martyris deposuit; atque missæ sacrificium ad finem vsque deuotè audiuit vna cum Othone qui è sacello prodeuntem Hermetem pileo deposito honorifice salutauit, tanquam & Dei & Sancti Thomæ amicum ac famulum. Hunc cum humanissimè resalutasset Hermes eodem modo, eorundem filii eandem salutationem præstiterunt. Postea ambo duos enses in manu sancti Martyris collocarunt in signum pacis compositæ ac fœderis perpetui, etiamsi parui non essent precii. Deinde idem Otho cum Hermete alteri sacro interfuit, & ambo pariter cum filiis oblationem sacerdoti fecerunt manibus se complectentes cum summa deuotione. Mox supradictus Gossonus oculum recuperauit. Nec ita multo post Gossonus filiam Hermetis in vxorē duxit & Almaricus Othonis natam; quibus matrimoniis (vt erant hi duo filii ætate pares) etiam inter parentes firmior amicitia iuncta est. Verum vt ad eorum exitum è monasterio Dompni Martini redeam, non defuerunt tum latētes antiqui hostis insidiæ, qui cum horū principum sartam tectamq; amicitiam effringere non posset, Othonis Comitis famulum (qui superioris discordiæ ac belli primarius auctor fuerat) in suos casses attrahere est conatus. Cum enim ambo Comites arctissimo familiaritatis vinculo iūcti portā ipsius monasterii egrede-

rentur, dictus ſeruus hanc amiciſſimam reconciliationem iniquo adhuc, vt aiunt, ferens animo, vix dum ad lapidis iactum ab eodem proceſſerat cœnobio, cum equo deiectus ſtatim expirauit. Quãobrem pergraui mœrore affectus Otho, iuxta Hermetis conſilium, inuocato D. Thomæ auxilio, ad imaginem & reliquias ſanctiſſimi Martyris exanime corpus deportari fecit. Vbi cum vnius horæ ſpacio iacuiſſet orantibus pacificis Comitibus vna cum toto Monachorum cœtu, cum Dei miſericordia tum ſancti Thomæ ſuffragiis, non ſolum ad vitam reuocatus eſt dictus miniſter, ſed etiam ſacramento pœnitentiæ ſalutari à peccatis abſolutus. Deinde cum ſuarum inſidiarum technas Comitibus expoſuiſſet, veniamque pro conceptis criminibus & ab eis & ab eorum filiis implorans fuiſſet conſecutus, animam omnipotenti Deo reddidit. Comites verò cum ſumma familiaritate in patriam reuertentes Diui Thomæ martyris & Archiepiſcopi Cantuarienſis miracula & geſta maximis efferebant laudibus, glorificantes Deum qui talem poteſtatem dedit ſanctis ſuis.

30. Cum in ſanctis ſuis Deus omnipotens ſemper fuerit & ſit mirabilis, & ſupradictis D. Thomæ ſtupendis, omnique admiratione dignis prodigiis ac ſignis non ſolum ſe mirabilem præbuit, ſed etiam toti Galliæ ac Angliæ, imò vniuerſo pene orbi ſanctiſſimum martyrem celeberrimum fecit, dum huius beneficia ampliſſima experti ſunt cuiuſuis ſtatus homines, cum nobiles tum ignobiles ſed & reges quoque & epiſcopi atque Archiepiſcopi. Nã vt ab eccleſiaſticis exordiamur; cùm illa mulier de qua ſuperius ſcriptum eſt abortiuo ſuo meritis S. Thomæ apud Dompnum Martinum ad vitam reuocato, Landunum ſe inde recepiſſet, miraculique

que rumor ad aures Domini Walteri eiusdem vrbis episcopi peruenisset, nolebat tamen hic vlla ratione sibi persuadere, etiam multis rei veritatem, cum eadem muliere, attestantibus, tanti miraculi specimen suffragiis ipsius martyris accidisse. Itaque in hac incredulitatis pertinacia ad decem pene dies persistens demum Deo ita disponente, decima post nocte tam vehementi sinistri brachii frigore corripitur ab humeris vsque ad digitorum extremitatem, vt à nemine vllo fomento calefieri posset interius: Nam & palpantibus exterius adeo erat frigidum, vt tanquam gelu ac glacie rigidum à nullo tangi posset, qui prius ad ignem non apposuisset manus. Quin etiam quasi congelatum omnino foret nullis illud hominum viribus ad cubitum vel ad manus articulos complicari potuit. Quid tandem? Ab inimicis & vicinis ipsaque muliere consilium accipere episcopus cogitur omni iam humano subsidio destitutus, qui ei suaserunt tandem vt Diui Thomæ sacris reliquiis peregrinationem cum veneratione promittat. Quam cum vouisset cereo brachio ad sancti Martyris honorem confecto, sequentis noctis quiete refocillatus iter aggreditur ad Dompni Martini cœnobium in finibus Artesiæ, ibique coram rocheto cæterisque pretiosis Diui Thomæ reliquiis cum Dei clementiam exorasset omni dolore liberatur; adeo vt ad altare sancti Martyris ipso die sui aduentus missam liberrime celebrauerit. Ne autem tanti miraculi memoria ex hominum memoria elaberetur, & vt ipsi Dompni Martini fratres animæ suæ salutem haberent commendatam, suum nomen ecclesiæ illius martyrologio inscribi iussit quinto Octobris die, eo nimirum quo sanitatis gratiam à Deo sancti Thomæ precibus fuerat consecutus. Multis quoque muneribus ipsam Dompni Martini eccle-

Incredulus Episcopus D. Thomæ miracula cogitur agnoscere.

ecclesiam affecit; singula à D. Thoma superius patrata approbans miracula, quorum & ipse particeps fuerat.

61. *Regina Castilla curatur.* Excellentissima Domina & Princeps Ioāna Regina Castillæ & Leonis, Comitissa Pontinii, audiēs Radulphum venerabilem Archidiaconum Pontiniensem morbo fistulari quem medici ac chirurgi antram vocant laborantem D. Thomę meritis curatum fuisse, pro sanitate etiam muliebrium, ecclesiam Dompni Martini adire non est grauata; vbi oblatis muneribus, peractaque deuotione, eam amplissimis donis auxit: siue ornamenta ecclesiastica, siue vitreas fenestras spectes quæ eiusdem insigniis decorantur; vnde & nomen ipsius cum celebri memoria martyrologio etiam inscriptum ad septimum & decimum diem mensis Martii, quia ita fieri petierat, sibique obsequium annuum eodē die celebrari. Simili ratione in eodem codice nomen dicti R. Archidiaconi Domini Radulphi celebratur decimo quarto Septembris, quo die ad ecclesiam Dompni Martini aduenïens S. Martyris subsidium perceperat: adeo vt in posterum nullo dolore grauatum se senserit.

62. *Duo episcopi in cōcordiā redeūt.* R. Episcopus Suessionensis nomine Goeslenus intentatam habens litem contra alium potentiorem episcopum cuius nomen erat Albero (sed loci titulus non exprimitur) quia potentia & facultatibus hunc superare non poterat, etiamsi æquitate præualeret, ad S. Thomæ præsidium recurrit; ei suæ ecclesiæ Suessionensis æquam protectionem commendans, qua ad sanguinis effusionem ecclesiæ Cantuariensis defenderat authoritatem. Vouit itaque ad Diui Thomę sacra pignora in cœnobio Dompni Martini peregrinationem & cereum tantæ longitudinis, quanta erat agrorum terræ de quibus erat controuersia. Sequenti nocte Alberoni

Alberoni Antistiti S. Thomas apparuit in somnis vt à controuersia desisteret: monens etiamsi effectum quem desiderabat sortiretur, ne tamen peruersa cordis auaritia deciperetur. Ad monentis S. Thomæ Cantuariensis Archiepiscopi verba attonitus Albero cum stupore excitatus, etiamsi non agnouisset hortantis vultum, nihilominus vt litem cum episcopo Suessionensi componeret itineri statim sese accingit. Verum postquam audisset Suessionensem præsulem iam iter parasse ad Archimonasterium Dompni Martini in D. Thomæ Archiepiscopi Cãtuariensis honorem, ad memoriam reuocans visionis grauitatem Archiepiscopalem, diutius de Archipræsule Thoma Cantuariensi minimè dubitans, etiam versus idem cœnobium viam dirigit, eoque vna ambo episcopi appulerunt, vbi coram imagine ac sacris reliquiis D. Thomæ Albero Suessionensi episcopo fateri culpam suam non est veritus: Goesleaumque vero & aperto Iuri inniti, quod ipse sanctissimus Archiepiscopus Thomas ipsi in somniis declararat. Nec plura addens Albero Goesleno episcopo contestatæ litis expensas persoluit. Porro ipse Goeslenus cereum longitudinis quingentorum brachiorum {quantum scil. circuitus capiebat ager controuersus} iuxta promissa in ecclesiam Dompni Martini contulerat; quo etiam nudis pedibus & capite perrexerat ab vrbe Suessionensi per Corbeiam, iter nimirum triginta septem leucarum. Quod equidem graue admodum fuit viro tenero & huiusmodi laboribus insueto. Vt autem huius peregrinationis perpetua extaret memoria, huiusmodi Rmi. ac piissimi episcopi nomen Martyrologio consecratum est ad vigesimum quintũ Octobris sanctis Crispino & Crispiniano dicatum; quo ipse domo adeo longam exorsus fuerat peregrinationẽ. Simili

autem

autem deuotione ac labore videl. nudis pedibus ac capite nudo vt peregrinationem absolueret ita reditum confecit: Deum Opt. Max. laudans & gratias agens quod nihil detrimenti suum ob hanc controuersiam cœnobium percepisset. Ideoq; à reditu suo quotidianam adiecit abstinentiam à carnibus & piscibus quotidie ieiunans, diebus festis atque dominicis exceptis; multa quoque beneficia cœnobio Dompni Martini contulit. Ipso etiam die initæ concordiæ qui in tertium Nouembris incidit coram supradicta imagine D. Thomæ Archiepiscopi, idem Albero nomen suum describi iussit in martyrologio eiusdem ecclesiæ; cui non parua commoda deinceps attulit.

63. *Philippus Comes Flādriæ à secretiore morbo curatur.*

Philippus Illustris Comes Flandriæ secretiore quadam infirmitate agitatus, cum à medicis nullum adiumentum posset consequi; ad honorem D. Thomæ & eius pignora quæ apud Dompnum Martinum honorantur, sui ponderis ac magnitudinis ceream statuam huic vouit ecclesiæ; neque hac oblatione contentus adiecit & arma seu cataphractum equum cum lancea & gladio atque non mediocrem summam pecuniæ. Cumque harum rerum latores sese itineri commisissent, melius sese habere cœpit Comes, paucisque postea diebus omnino conualuit: quod ipsemet verbis fratribus postmodum confirmauit, suam offerens liberalitatem si qua in re eius opera ac fauore monasteriū Dompni Martini indigeret: atque in memoriam suæ sanitatis & gratiarum actionem, nomen suum in martyrologium referri voluit eo die quo sua oblatio D. Thomæ fuerat præsentata, hoc est primo die lunii; Denique eandem ecclesiam plurimis donis exornauit.

67. *Ioanna Regina Frāciæ puerperij dolore liberatur, &c.*

Illustrissima ac clarissima Regina Franciæ ac Nauarræ Domina, iam sex dierum spatio puerperii graui-

grauitatem pene intolerabilem perpessa fuerat frustra plane & medicorum expertissimorum arte, ac sapientum obstetricum industria adhibita; demum de vita prolis suaque salute vt ipsi confirmabant Medici desperabat; cum ecce ipsis ab ea recedentibus, Ducissa Nemoracensis adueniens, serenissimæ Reginæ crebra miracula; quibus apud Dompni Martini Antistitium florebant S. Thomæ exuuiæ, cœpit exponere, Imprimis ob oculos ponens admirabilem curationem cæcitatis cuiusdam pueruli (cuius mater Nemoraci tunc agebat) hoc domestico miraculo permota Regina statim præsentibus multis se eo peregrinantes missuram stipulata est cum statua pueruli argentea pondere trium Marcarum, quam sanctissimæ Trinitati atque D. Martyri dedicabat. Quarta hinc parte horæ vel circiter prolem absque cuiusquam adminiculo enixa est; quæ suscepto baptismate tribus diebus superuixit. Verum filii morte vehementius afflicta Regina votum Deo & reliquiis Martyris factum neglexit; Vnde tempore promissionis factæ iam elapso, longe vehementius morbus in mamilla eius exarsit; quæ cum nullius remedii vim posset admittere, tū demum promissi memor, constitutos peregrinos, vna cum oblatione promissa ad Abbatiam Dompni Martini transmisit, alium præterea adiungens, qui mammillæ speciem Argenteam vnius marcæ ad reliquias S. Martyris deferret, quo facto sanitatem consecuta est. Quamobrem nomen quoque suum Martyrologio inscribi curauit secundo Aprilis die, quo prolis grauedine exonerata fuerat, vt hac ratione fratrum Dompni Martini cum in vita, tum post mortem orationibus commendaretur: quibus etiam amplissima fecit dona.

Cum superioribus capitibus quam plurima non tamen omnia in Monasterio Dompni Martini meritis 68. *Miraculorū cōprobatio.*

ritis D. Thomæ Archiepiſcopi & Martyris patrata miracula in medium protulerimus ne quisforſitan de eorum vel frequentia vel magnitudine in poſterum vacillet, à quibus ea fuerint approbata & confirmata paucis dicemus. Sampſon Carnotenſis Eccleſiæ quondam epiſcopus, & poſtmodum Remẽſis Archiepiſcopus circa annum ſalutis 1139. teſte, Sigeberto creatus, cum varia & ſtupenda S. Thomæ ex multis fide dignis viris audiſſet, de ipſis plenius volens informari, Richardum etiam Ambianenſem & Walterum Landunenſem, Goſſelinum Sueſſionenſem Reuerendiſſimos epiſcopos alioſq; grauiſſimos viros tam illuſtribus familiis quàm dignitatibus claros, atque inferioris notę homines probos audire ſuper hac re voluit, ex quibus eadem quæ prius didicerat, confirmari audiuit. Particulatius verò eximius quidam ſacræ Theologiæ doctor & Rhemenſis eccleſiæ beatiſſimæ virgini Mariæ dicatæ canonicus (quem ob vitæ ſanctimoniã celebrant) nomine Auſculphus eidem Illuſtriſſimo ac Reuerendiſſimo Archipræſuli Rhemenſi expoſuit; quantopere ipſemet quondam dolore colico alias iliaco morbo vexatus, calculoque laborans, cum in ſacello D. Thomæ eccleſiæ Dompni Martini ſub ſacroſanctæ miſſæ ſacrificium ab Heſdinienſibus fundatæ oraret, ſupra ſemilotum calculorum ad inſtar arenæ marinæ emiſerit feſtis paſcalibus, atque his rationibus omni dolore liberatus, mediam partem calculorum Reuerendiſſimo atque Illuſtriſſimo Archiepiſcopo detulit. Quamobrem is plenius informatus cætera etiam ſancti Martyris ſigna rata eſſe iuſſit atque confirmauit: maximè cum Reuerendiſſimi præſules Ambianenſis Dominus Richardus & Theobaldus (de quibus ſupra) diligentem ſuper his inquiſitionem atque examen feciſſent, nec non teſtimonium ſanctiſſi-

ctissimum ac firmissimum exhibuissent. Siquidem Reuerendissimus Richardus imprimis ad cœnobiarchiam Dompni Martini profectus ex ore grauissimæ Angletæ Dominæ Donthier ac Domini Pontinii Dominæ Dompnipetrei, præfectæ castri Hesdiniensis, mulieris quoque Ambianensis quam momorderat vipera, & Iuuenis Stephani Ambianensis, Assonis Brunensis, alteriusque viri Monstraliensis aliorumque plurimorum affirmatione didicit superius narrata sine vlla dubitatione meritis Sancti Thomæ Archiepiscopi & Martyris cum in suis tum in aliis personis fuisse euidenter perpetrata, quod etiam coram dicto Reuerendissimo episcopo Richardo ad Abbatiam Dompni Martini acciti testimoniis affirmarunt. Sed & ad alios absentes ministros suos misit idem Antistes. Quibus omnibus auditis, Illustrissimum Antistitem Rhemensem Dominum Sampsonem certiorem per literas reddidit: qui hisce euidentissimis miraculis inflammatus, cœnobium Dompni Martini amplissimis muneribus auxit & exornauit. Quin etiam multorum compescuit insolentiam qui huic nonnulla incommoda inferre conabantur. Quapropter etiam martyrologio ecclesiæ nomen eius insertum fuit ad festum Matthæi Euangelistæ, quod in vigesimum primum Septembris diem incidit; quia ipse fratrum suffragiis commendari expoLcerat, attestans supradicta omnia Diui Thomæ signa esse verissima. Deinceps autem Diui Thomæ Martyris ob celebritatem miraculorum fama per orbem volitante, etiam vsque ad Concilii Turonensis conuentum sub Alexandro quarto Pontifice Maximo habitum horum notitia peruenit. Cum enim ibidem interessent nonnulli religiosi Archicœnobii Dompni Martini, quidam etiam Archiepiscopi

ſcopi atque 'epiſcopi, ſed & varii Legati Regum Franciæ & Angliæ cum aliis multis prælatis harum rerum conſciis, hi omnes ea certiſſima eſſe teſtati ſunt. Quamobrem illud Antiſtitium quam plurimis dotibus exornarunt. Imprimis vero qui in ſe S. Martyris virtutes fuerant experti. Ideoque eius Concilii patres ſuum nomen illius eccleſiæ Martyrologio inſcripſerunt, vt quotidianis piorum fratrum orationibus commendarentur. Quorum vt recentior ſit memoria hic nomenclaturam faciemus.

1. Primum omnium ad vigeſimum primum Septembris ſupradicti Reuerendiſſimi atque Illuſtriſſimi Archiepiſcopi Rhemenſis Domini Sampſonis huic Martyrologio inſcribitur nomen.
2. Secundo loco Archipræſul etiam Rhemenſis eodem in codice celebratur Thomas nomine, decimo quinto Februarii.
3. Chriſtianus Archiepiſcopus 25. Auguſti.
4. Galfridus Archipræſul 18 Iulii.
5. Eſthilus Archiantiſtes 7. Septemb.
6. Anſelmus Antiſtes Ambianenſis 10. Maii.
7. Richardus epiſcopus Ambianenſis 23. Maii.
8. Theobaldus Ambianenſis præſul 11 Maii.
9. Eurardus Ambianenſis Antiſtes 28. Octob
10. Walterus epiſcopus Landunenſis 5. Octobr.
11. Gaſſelinus Sueſſionenſis Antiſtes 25. Oct.
12. Albero epiſcopus 3. Nouemb.
13. Galterus epiſcopus 28 Iulii.
14. Godeſcalcus præſul 7. Auguſt.
15. Deſiderius epiſcopus 1. Septemb.
16. Walonus epiſcopus 7. Auguſt.
17. Godeſcalcus ſecundus epiſc. 7. Septemb.
18. Aſtulphus epiſcopus 19. Septemb.
19. Ioannes præſul Sabinenſis 2. Oct.

20. Theo-

20. Theodoricus Antistes 9. Nouemb.

20. Iordanis episcopus ac fundator 7. Decemb.

20. Odo episcopus Beluacensis 27. Iunii.

21. Milo primus Abbas S. Iudoci in Nemore, quem nunc Dompnum dicunt Martinum, postea episcopus Teruanensis, descriptus est in Martyrologio ad 16. Iulii. Denique omnium supradictorum, quorum nomina in Martyrologium relata sunt numerus est quinque Archipræsulum & viginti duorum episcoporum: qui omnes hanc Dompni Martini hæteriarchiam bonis & spiritualibus & temporalibus plurimum auxerunt atque exornarunt.

Vt etiam orationum fratrum monasterii Dompni Martini participes fierent meritis ac suffragiis sanctissimi Martyris D. Thomæ, tam Franciæ Reges ac Reginæ quàm Illustres Comites Pontinii, Flandriæ, Arthesiæ atque aliarum prouinciarum gubernatores qui huius S. Martyris ac Archiepiscopi Cantuariensis virtutes senserunt expertique fuerunt, hi inquam omnes sua nomina supradicto martyrologio consecrarunt.

1. Imprimis Christianissimus Rex Franciæ Philippus piæ memoriæ vt latius narratur in martyrologio 15. Iulii.

2. Item Ludouicus Serenissimus Rex Galliæ 19. Septemb.

3. Item alius Ludouicus Franciæ Rex 28 Septemb.

4. Item piæ memoriæ Philippus Rex Galliæ 15. Iulii, pro cuius animæ refrigerio anniuersarium cantatur annuatim.

5. Ludouicus alius Franciæ Monarcha 9. Nouemb.

uembr. pro quo, etiam obsequium persoluitur annuatim.

6. Domina Constantia Franciæ Regina, de qua superius, etiam Martyrologii scriptis celebratur ad 5. Oct.

7. Ioanna Regina Galliæ & Nauarræ 2. April. Martyrologio inseritur.

8. Guilielmus Comes Pontinii inscribitur Martyrologio 5. Oct.

9. Ioannes Comes Pontiniensis ac Berensis vnà cum vxore relatus est in Martyrologium 1. Iulii atque ambo anniuersariis honorantur.

10. Simon eorundem Comitatuum præfectus non solum Martyrologio 21. Septemb. inseritur, sed etiam annuariis precibus fratrum iuuatur.

11. Philippus Flandriæ Comes nomen suum etiam Martyrologio iussit inscribi ad 1. Iunii. Hic & pro singularibus eiusdem erga monasterium beneficiis, obsequio anniuersario decoratur.

12. Margareta Flandriæ Comitissa & Artesiæ ad 4. Ianuarii scribitur in Martyrologio.

13. Denique Simon Comes Montisfortis tanquã fundator in Martyrologio scribitur ac celebratur ad 25. Iunii.

Neque verò hi soli & præsules & Reges ac Comites Sancti Thomæ martyris virtutes experti suo testimonio ratas fecerunt, verùm & plurimi alii tam ecclesiastica dignitate ornati quam secularis status viri probati sua inquisitione ac experientia comprobarunt, suorum etiam testimoniis vicinorum fide dignorum vtentes. Nam imprimis magister Guilielmus Poullain præfectus ac Dominus hospitalis seu Xenodochii sancti Nicolai à Monstrolio,

ſtrolio, Item magiſter Guilielmus Machne, paſtor Aubinenſis & Bonnienſis: necnon Thomas de la Couſture curatus de Belrain, itemque Paſtor de la Contee ad Canciam. Dominus Matthæus Merchier & Dominus Iudocus Berſin paſtor Salchoy & S. Remigii, qui omnes D. Thomæ ſanctuaria nõ ſolum apud Abbatiam Dompni Martini viſitarunt, verum & ob beneficia ab eo accepta munera cum temporalia tum ſpiritualia obtulerunt. Quod ſi ad plebeios deſcendamus, cum viri tum mulieres adhuc ſuperſtites: Rogerius à Lorie Montriherenſis, alius item vir Tortifontis nomine Ioannes Tarquelin & Domicella collaye à ſpina; alius inſuper homo molinenſis cui nomen Ioannes le Caron & Iſabella de Fontibus ex Ray oriunda, pluri-mique alii variis gratiarum donis à D. Thoma ornati teſtimonium virtutum eius præbuerunt.

EXTRACTVM EX CHRONICO COMpendioſo omnium Abbatum Archicænobii Dompni Martini ſeu D. Iudoci in nemore, verſibus conſcripto.

QVARTVS ABBAS.

ANſcherus ſequitur, Thomæ miranda Britãni
Cuius adornarunt celebrem miracula mitram.
Proxima lux aderat qua magni armauit Olympi
Rector, Apoſtolicum linguis flammantibus agmen.
Tum memoraturus duri monimenta doloris
Myſtica, quo fulmen ſoboles æterna triſulcum
Eripuit ſummi manibus genitoris, ad aras,
Ancherus ſtabat modulato gutture promens

Gloria cælicolis, & pax mortalibus; Ecce
Inclyta in æde puer materna extinctus in alua
Vide supra Num.39. *Ossibus admotus Thomæ (mirabile dictu)*
Continuo æthereas hausit diuinitus auras,
Atque animam populo vitamque stupente recepit.
Vide supra Num. 49. *Altera lux aderat non certis clara Calendis*
Qua pater Anscherus decantaturus auito
Hesperias de more preces, hac ore sonabat:
Pronus in auxilium, cæli q; soliq; Monarcha
Atque parens intende meum; Mirantibus ecce
Omnibus, ante sacri profundens Martyris ossa
Nullo vota sono, sublimibus ora resoluit
Vocibus, ac monachis modulantibus assonat, omnes
Rumpe moras, laturus opem mihi: moxque salutem
Membrorum recepit, quorum priuatus ab annis
Munere iam binis fuerat, votisque potentem
Martyra supplicibus cumulat Diuumque parentem.
Huius relliquias ac ossa salubria Thomæ
Anglia Diues opum Dompni transmisit in ædem
1172. *Martini, magnoque solum decorauit honore.*

QVINTVS ABBAS.

ALestanus & hæc Hugo miracula Thomæ
Obstupet; illo operante gradu vestigia recto
Figere collustrat claudos, & lucis egenas
Ac animas veteris reuocari ad lumina vitæ,
Ac varia mutilos donari membra salute.

AD DOMPNI MARTINI COENObitas de Reliquiarum S. Thomæ Aduentu.

EPIGRAMMA.

THura pij, date thura, volent tua dona sabæa:
Come serenatam, grex nemorose, comam.
Plaude manu, pia pange manu tibi pectora, lu-
Gaudia discutiant; lux veneranda venit. (ctum
Lux

Lux veneranda venit, niueoque notanda lapillo:
Pauper es? hac nimium mox opulentus eris:
Hospes ab extremo veniet tibi maximus orbe,
Anglia non isthoc hospite digna fuit.
Is tibi fundet opes, & opem cuicumq; beatus
Quem tanto dignum Principe, Christe facis.
Gaude igitur Martiniadum sacra copia fratrum;
Ecce tibi Thomas aduenit. Aula micet.
Excute poste seram, bipatentibus excipe portis
Tantum heroa: fores excute, rumpe seram.
Ille tibi magnas sua per miracula vires
Suppetet, ille tuos nobilitabit agros.
Tanto igitur gratare Duci. Vestri esse parentem
Cœnobij Thomam dicere iure potes.

ANNVS QVO D. THOMAS OCCVBVIT.

CEntum & mille hyemes, septem quoq; lustra dabantur,
Anglorum Thomas cum cadit ense decus.

Cuius gratia.

REgalis Thomas sacer Archiepiscopus vrbis
Extremum charo pro grege calcat iter.

Dies suffocationis.

LVx aderat terris nato Celeberrima Christo
Cum Thoma incubuit sanguinolentus eques.

Locus occisionis.

VOta soluturus summam assistebat ad aram
Ecce potens ferro noxia turba ruit.

Auctores cædis.

BRitto Richardus ouat, Mornilius Hugo cruentis
Dentibus insultans, verbera crebra rotat.
Tracius hinc Guilhelmus adest: Reginaldus & vrso
Sauior inde ruit; tela, necemq; ferunt.

Encomium D. Thomæ.

HIs igitur Thomas magnatibus occidit: illis
Non cedit virtus. Victor ad astra subit.

Astra subit victor, longum victurus in æuum,
Victurusque alti fulmina prompta patris.

Aliud de Anno Martyrii D. Thomæ.

ANno milleno centeno septuageno,
Anglorum primas corruit ense Thomas.

Persona, Causa, Modus, Tempus, Locus.

QVis moritur? Præsul. Cur? Pro grege. Qualiter? Ense.
Quando? Ipso Domini Natali. Quis locus? Ara.

Authores cædis.

RIchardus Breton, necnon Moruilius Hugo
Guilhelmus Tracy, Reginaldus filius vrsi,
Thomam martyrium fecere subire beatum.
Fortis & inuictus, his quatuor ensibus ictus
Primas Anglorum Thomas petit alta polorum.

DE MARTYRIO S. THOMAE CANtuar. Archiepiscopi, Carmen Rythmicum, Historicum, Allegoricum & morale.

Ex peruetusto Codice M. S.

ANte chaos iurgium indigestæ molis.
Adhuc hyle grauida fœtu magnę prolis,
Necdum orto lumine lunæ neq; Solis,
Nec discretis aere, terra, mari, polis.
In natura in serie rerum mundanarum
Prouidè disposuit dator gratiarum
Sub pressura grauium, onere curarum,
Post laborem requiem; Dulce post amarum.
Seth Abel lugentibus est leuamen natus.
Raptus Enoch requie curas est solatus:
Post vt Chaldaicum exul euocatus
Abram in spę seminis stellis est æquatus.

Post

Post Agar ludibrium Saræ natus datur.
Post Liam ad libitum Iacob vxoratur.
Ioseph luens somnium dum male tractatur,
Post malorum cumulum regno principatur.
Pressis Iacob filiis iugo Pharaonis
Patria promissa est repromissionis.
Multus in periculis maior fit in donis
Magnus Rex Dauid pater Salomonis.
Iob in damnis vnicus, vas electionis,
Post væ, carmen cecinit duplis auctus bonis.
Quos in aquis gratiæ lauit à peccatis
Palmis, costa, pedibus, in cruce foratis.
Regno his restituit illis prælibatis.
Præit calix culmina ob spem Maiestatis.
Culmina per calicis meruit amara
Thomas honor præsulum, gemma Deo chara
Nox in lucem claruit. Lux resplendet rara
Parens noui gaudii contra spem fit Sara.
Væ & carmen prætuli. Volo væ præire,
Vicem sequi carminis, carmen vocis diræ.
Sequor morem Comici. Scio vos hæc scire
Prius væ & tristia: post Euax & liræ.
Zelo domus Domini zeli dux accensus
Iuris est funiculo iura Dei mensus.
Hinc offensus furor est. Institit offensus,
Vt vel iustus diffluat vel ruat intensus
Rus Hamptonis dicitur mansio regalis
Plaga rus cognominat septentrionalis:
Struxit hic consilium concio feralis.
Hic cum Christo Domini fit conflictus talis.
Rixis, minis, probris, est publicè pulsatus
Mitem furor impetit vt Iesum Pilatus.
Non tacet, non titubat, non est immutatus,
Non est ante Baalim timidè curuatus,
Cum Naboth legitimè mente stabilita,
Perdam, ait, potius vineam cum vita

Quàm

Quàm in hortum olerum sit me dante trita.
Et tutando vineam stat armatus ita.
Cum Iob patientia membris loricatis
Scutum sibi prætulit bonæ voluntatis
Munit illum lancea longanimitatis:
Cassis spei, gladius verbi veritatis,
Armis fidit talibus vt inuictus Leo.
Nil leonis tumidi, nil ferinum in eo.
Solum id conaminis in hoc Nazaræo,
Mori siue viuere non offenso Deo.
Stat in petra firmiter firmi fundamenti.
Infirmare nequit hunc fluctus visve venti,
Deest pallor vultui, deest timor menti.
Danieli comes est feras non timenti.
Vt in agnum irruant lupi circumfusi,
Tractant de legifero legibus abusi.
Sed nox patrem liberat tutrix interclusi.
Et venantur aerem vana spe delusi.
Ne augmentet scandalum maior angaria
Se consultò transtulit fugæ fultus via
Implens euangelium & præcepta Dia
Et furori regio cedens cum Helia.
Sicut Saulis lanceam fugit manufortis,
Sicut Iacob iniurias auidi consortis,
Sicut à fera pessima puer magnæ sortis
Tu Ioseph ereptus es, ab ipso puncto mortis.
Exit lucis Angelus ex Anglorum metis
Linquit ratis regimen flatibus & fretis.
Lupis oues, medicis ægros indiscretis.
Quum pastor ipse quæritur, fugit fraudem retis.
Ad hunc lucis exitum cessit vitæ vena.
Ad rapinam Satanas lupis laxat frena.
Oues & ouilia duplex præmit pœna,
Iugo subdens seruitus & vorax crumena.
Sanctum datur canibus, scurris dominatus:
Iacent iura Canonum, iacet præsulatus.

n Est

Est cum sanctuario clerus confiscatus.
Confiscatis omnibus Bel non est pacatus.
Addit scelus sceleri furor effrenatus
Suos iubet eiici nulli miseratus:
Exulat cum lectulo languidus sublatus;
Anu cum edentula puer recens natus.
O vindictæ nouitas, nouus modus iræ.
Vectos cunis exules lectulis abire,
Ægros, Anus, paruulos, persequi, sæuire,
Insontes & immeritos impiè punire.
Sic insontes abstulit filios Rachelis.
In his Christum persequens, impius, crudelis,
Sine fuso sanguine, sine mortis telis
Altet hic Herodes dat locum querelis.
Iob in Thoma genuit series malorum
Et hic ventus turbinis, hic fraus Chaldeorum.
Damnum hic familiæ, damnum hic bonorum.
Damna fert & videt innocens suorum.
Cælum & non animum mutat transmarinus:
Constat hic vt alibi, magis plusquam minus,
Premit quicquid imprimit furor serpentinus.
Nullis malis frangitur vir planè diuinus.
Crucem ferre Simoni sciens nil prodesse
Vt vir prudens facit velle de necesse.
Illum palam cruciat crucis onus impressæ:
Palam hic & clam vult crucis cultor esse.
Rem mirandam refero rem horroris miri,
Ab illis hoc edoctus qui nesciunt mentiri.
Premi morte iugiter fuit vita viri.
Multis morte grauius esset sic puniri.
Noctis ei requies somnus expers moræ
Hausta somni specie, preces mox in ore
Fletu fessis oculis, genibus labore,
Auxit hæc præludia ludo grauiore.
Suo quodam subinde solo sociante,
Flagris clam affligitur illo flagra dante:

Fit

Fit in sancto carnifex carnis sacrosanctæ
Scutica vel rabidos equos edomante.
Libet in hac serie paululum morari
Hanc amaritudinem dulce est profari.
Sensit quæ vix sentiunt probitate rari.
Nec sic solent indui nec sic flagellari.
Explens in Canonico monachum beatus
Veste se induerat vtriusque status,
Sub his est cilicio duplici sagatus.
Aptat hoc fœmoribus, vestit illo latus.
His nudatus omnibus vir virtutis tantæ
A ministro scinditur scutica pulsante.
Scissa sunt flebiliter in te pater sancte
Collum, dorsum, humeri, vix intactæ plantæ.
Post flagrorum ferulas sagis mox armatus
Post tam leuis ponderis roseos ornatus
Mox in sagi ciclade loris est arctatus.
Aspero cilicio tegens cruciatus.
Reindutus splendidis, sic honorans onus
Talis suis latuit verè latro bonus.
Iugis dum his institit, annus fit octonus.
Rarum interstitium, rarò rigor pronus.
Factus Thomas baiulus virgæ pastoralis
Iugis his septennio perstitit in malis.
Quæque nox crucifera, rara non pœnalis.
Sola nox est libera festi principalis,
Sæpe tortor intulit, sistens à flagellis
Homicidam fieri pater me compellis.
Sæpe laxat eligens fieri rebellis.
Sæpe lassum simulat pius versipellis.
Post tot zelos nata pax non de pacis colo
Patrem natis reddidit & natali solo.
Cum vox pacem resonat, & cor pacem nolo.
Pax est ea picea pacis sono solo.
Sic blanditus est Ioab suo successori
Ferro manum applicans dum os iungit ori.

Sic collusit Ismael fratri Iuniori
  Ludens ad ludibrium par persecutori.
Vt post Scyllam mittitur in Charibdim nauis
  Vt laxatis laqueis inescatur auis
  Sic reuisit exulem male pax suauis
  Miscens crucis poculum sub verborum fauis.
Quidam terræ malleus ciuis Aquilonis
  Venam soluit iurgii, fons seditionis,
  Inspirauit turbinem persecutionis.
  Postque odor Anglicæ fætet regionis.
Hæsit ei belliger contra virum sanctum
  Quidam de confinio choreæ gigantum
  Complex eis additur ex te Trinouantum
  Nouans in cognomine secularum cantum,
Hinc sunt fata semina per quæ turbo totus
  Per quæ ventus turbanis est in væ permotus
  Princeps ille sibilus si sit mero lotus
  Si sit rasus pumice non erit ignotus.
Ex tunc scelus ausa est militaris manus
  Quo eclypsim pertulit sol meridianus
  Quo in patris filius cæde fit prophanus
  Quo in sacro perimit sacrum christianus.
Reprobantem reprobos debitis ruinis
  Inuaserunt præsulem iurgiis & minis
  Bini bis de finibus missi transmarinis.
  Dedit hæc sors prouida nomina bis binis.
Tres sunt: mortis villicus, Thrax & vrso natus
  Vt sit tetras, tribus est Brito sociatus.
  Paria rebus nomina facit hic reatus,
  Truces & mortiferos, brutos, vrsi status.
Iubent hi sicarii præsulem laxare
  Quos sedes Apostolica iusserat ligare:
  Sed impœnitenti veniam donare
  Aut maioris vincula nequit retractare.
In sua Metropoli in sede sua tentum
  Irruit hic incitans sibilus serpentum.

Sed in vanum incitant, sibilant in ventum,
Se commassat azymis expuens fermentum.
Magnum nefas ratus est lutum deaurare
Chore Dathan Abiron iustos declarare,
Lazare te mortuum vinclis extricare.
Veni foras, prius est: post euinculare.
Canonum in serie ius est regulare
Suos sibi præsules papam secundare,
Nemini quos alligat competit laxare.
Vt sit eius soluere cuius est ligare.
Dum ad cædem confluunt, Aulæ mutans sedem
Cum suis subierat Sanctam Sanctus ædem
Sub Nerone Senecæ nouant hi mercedem.
Sub Herodis legibus Sancti vatis cædem
Zachariæ sub Ioa cædem & hæredem.
O fœlicem Thoma te quum huc tulisti pedem.
Patrem vt eriperet fratrum grex fidelis,
Ostium obstruxerat sisus his cautelis.
Obstans pater intulit: Est in his tutelis
Persequens obsequium, pietas crudelis.
Seram fratres pellite, studio cum rebelli!
Lex est hic vim perpeti, non vim vi repelli.
Non in domo Domini lex aut locus Belli.
Non erit me præsule templum arx castelli.
Se passurum prædicans Iesus probra gentis
Sic errorem arguit Petri renitentis.
Thomæ vox hæc æmula vocis est sequentis.
Vade retro Satana: Carnis sunt quæ sentis.
Imperat & impetrat patris vox seuera,
Cedunt ostiarii, cedit pulsa sera.
Intrant canes Stygii duce te Megæra.
Hominum in specie canes sunt re vera.
Strictis intrant gladiis, efflant hic furorem.
Hostem regni quærimus Regis proditorem.
Thomam temerarium, perfidum pastorem.
Iam iam quem est meritus sentiet dolorem.

Hic

Hic ſum, ait Pontifex Satanæ collegis,
Neque regno peſtifer nec ſaluti Regis
Thomas ſum Dominici dictus paſtor gregis
Pro tutela perpeti promptus ſacræ legis.
Si me vnum quæritis, præcipiens dixit eis
Per vos quicquam pati nolo quequam ex meis.
Ex vna cæde ſcilicet futuris ſatis reis.
Sic ſuis pie conſulens ſeipſum offert eis.
Non à facto ſermo eſt talis alienus,
Quo in Chriſtus irruit cœtus dolo plenus.
Habet id quod legitur hoc loquendi genus.
Ego ſum quem quæritis Ieſus Nazarenus.
In facto & officio Ieſum imitatus
Seſe palam obtulit ſponte propalatus.
Hic eſt Chriſto obuius alter Iudæ reatus.
Hic à magiſtratibus miſſus grex armatus.
Inhiant & ineunt ſcelus ſcelerati
Membra, caput, lacerant. Patrem necant nati
Homicidæ plurium qui in vno debent pati.
Monachi, Canonici, Præſules, legati.
Res ſtupenda poſteris: horror hac ætate.
Non arcentur gladii loci ſanctitate.
Matrem orbant filii trucidato patre.
In Matre perimitur frater à confratre.
In macellum vertitur area altaris.
In altaris area ruit lux ſolaris.
Quinque paſſus impetus enſis militaris,
Tortus eſt Dominici prælo torcularis.
Vulnerum in numero formam fert Meſſiæ
Situ fert martyrii formam Zachariæ.
Thomas Thomæ Didymo par eſt fati die.
Quinto poſt & ante partum Matris piæ.
A ferarum filiis fuſo iam cruore
Cerebrum diffunditur inhumano more
Aræ vernat area candido rubore.
Tanquam ornata liliis roſeo cum flore.

L Nato

Nato Christo Iustus est propter Christum stratus
Cœlitus est Stephano cum Ioanne natus,
Dignus Dei gratia dignè coronatus.
Et est innocentibus innocens litatus.
Ensem hic, tu asciam Sancte Dionysi
Passi pœna simili verticis præcisi.
Pares rosas additis horto paradisi,
Estis pari precio pares mihi visi.
Aequat se Parisiis vrbs Cantuariensis
Dum securis aciem æmulatur ensis.
Geminum præputium nullis par impensis.
O quam gratus crater est supernorum mensis.
Pastor dum percutitur, sparsæ sunt ouillæ
Vt se fuga liberet, fugit hic & ille.
Fletus fit in populo, clamant flentes mille.
Nostræ lucis meta est huius mors scintillæ.
Mira miris persequar. Manibus piorum
Procurato mortuo more mortuorum
Vermes tot in vestibus visi sunt sagorum
Vt sit cædes altera morsus tot tortorum.
Dicam quid hic sentiam de hoc sancto reo.
Cauda iuncta capiti se libauit Deo
Finem dum considero, dum per vitam meo
Martyr est me iudice quæque pars in eo.
Quid nunc agis Moyses Deus Pharaonis
Vbi virga vigilans, crux correptionis?
Manna si superfluit vermes interponis.
Mannæ virga socia normam dat patronis.
Ad radicem arboris ferrum non appones?
Blandè terret tonitrus sibilo si tones.
Iosue & Phinees pie pius non es,
Heli sine verbere si tam reos mones.
Sed in cœlum ponere vereor os meum.
Neque reum dixero Pharaonis Deum.
Eos reos iudico dehortantes eum.
Filios sanguisugæ qui excusant reum.

Manus

Manus, pedes, labia, si lauet Pilatus,
Per salutem Cæsaris mundum se testatus,
Si per astra Lucifer iuret adiuratus,
Non hęc reos expiant: non delent reatus.
Morem sequens Comici, malis finem pono.
Flebile principium fine mutans bono.
Lyra muret elegos dulci plaudens sono.
Thomas sedem carceris mutat celso throno.
Ver proscripsit hyemem; flores paruere.
Cete quem sorbuerat viuit Ionas verè.
Nostra sentit Niniue sanctum se habere.
Vę vertentem in Euax fletum in gaudere.
Ionę iungit fœdera Thomas columbinus,
Quem liuoris sorbuit furor serpentinus,
Iam in tuto residens, iam Deo vicinus,
Implet Dei laudibus nostrę terræ sinus.
Vicit Cantuatiā Montepessulanum.
Victa est Salernia. Iactat se in vanum
Thomas nouus medicus dum apponit manum,
Signans insanabilem mox resignat sanum.
Noua viri gratia digna recenseri.
Viuis solet medicis, mortuis non mederi.
Omnē facit medicis mors operam deleri.
Facit hunc mors medicum, & operas augeri,
Non hic subest physicæ pęonis doctrinæ
Neque pulsum consulit neque vas vrinæ.
Non est opus hominum modus medicinæ,
Medicinæ modus est opus vis diuinæ.
Thomas lapsu erigitur, incipit finitus,
Verè viuit mortuus signis insignitus.
Qui dum Cantuarię miros nouat ritus,
Fit hic gestu dulcium paradisi situs,
Hic nouauit vetera paradisi Iura,
Nouus Thomę fluuius nostra rigans rura,
Hic lecytus viduæ vasa poscens plura.
Hic vbertas olei stat non defectura,

Hic effectu multiplex Manna cæli panis
  Hic emundans Naamam fluuii Iordanis.
  Hic ocellus Syloe salus male sanis,
  Lumen cæcitatibus conferens humanis,
Donum Petri datur hic claudo spem habenti.
  Donum Dono Ditius auri vel argenti.
  Hic dat potens Epheta, loqui non loquenti,
  Surdus audit, effluunt morbi virulenti.
Hic est facta retegens nomen ars sophistæ:
  Hic insanos leniens cythara psalmistæ:
  Hic das vitam mortuis vitæ dator Christe:
  Hic ad Thomæ gloriam pellis omne triste,
Hic descensus Angeli, hic est aquæ motus.
  Hic vitæ salutifer aquæ mixtæ potus.
  Hic est quo spem refouerit notus & ignotus.
  Cum insomni somnians, astans & remotus.
Sic suos sibi supplices Thomas hic defendit:
  Has gratias hæc munera Deus hic ostendit,
  Et per Thomæ sanguine quem pro eo impendit
  Facit multos scandere quo Thomas ascendit.

VITA

VITA ET ILLVSTRE MARTYRIVM THOMAE Mori, Angliæ quondam ſupremi Cancellarii.

PROEMIVM.

Vod à multis annis, multi doctiſſimi, clariſſimi, optimique viri, diu multũque deſiderarunt; quod alii non pauci ſed fruſtra tentarunt, vel morte præuenti, vel aliis negotiis præpediti; quod ad Dei gloriam & lectoris ædificationem, addo etiam voluptatem ſingularem facit; vt Thomæ Mori viri clariſſimi, pietate, eruditione, morum elegantia & ſuauitate ornatiſſimi, vita, mores, res geſtæ, ac nobiliſſimum pro fide orthodoxa, Catholica, Apoſtolica, Romana ſuſceptum martyrium, deſcriberentur; illud ego diuini numinis auxilio fretus, atque adeo Mori ipſius precibus atque interceſſione confiſus aggredior. Non ſane vt ipſius Mori gloriæ ac laudibus mea oratione aliquid accedat, cuius vt in cælis tantus eſt ſplendor, quantus oratione capi ac ne mente quidem concipi nõ poteſt, ita & in terris tanta eſt celebritas, vt eius viri virtutes, non dico exornare & amplificare, ſed vel percenſere ac commemorare vix queam. Cæterum ad hoc me ſcribendi argumentum perpulerunt; primum certè ipſius Dei gloria & Eccleſiæ Catholicæ dilectio, quam ne Morus quidem vel ad momentum deſereret, extremum potius capitis ſupplicium

plicium subire voluit; deinde patriæ meæ nunc sane & afflictissimæ & fœdissimæ (cuius dum viueret singulare decus & ornamentum Morus fuit) iusta commiseratio; & bonorum quidem non modica consolatio, improborum verò digna confusio. Cum enim quantus vir Thomas Morus fuerit, quàm omnium & virtutum & scientiarum numeris absolutissimus, constiterit; habebunt gentis nostræ pii & boni vnde gaudeant, quem imitentur, de cuius laudibus & ipsi glorientur; habebunt improbi & scelerati, fidei ac religionis desertores vnde confundantur, de quo iniquissima morte sublato sempiterna ignominia afficiantur. Sed ad hoc argumentum me perpulit desiderium multorum & eruditione & virtute præstantium virorum, quibus in hoc diuturno exilio familiarem me esse contigit, qui de Thomæ Mori vita ac moribus, de martyrii eius vera causa, modo, forma, & singulis circumstantiis certi aliquid & explorati habere vehementer cupiuerunt. Quam sane ob causam ante annos viginti, & amplius Ludouicus Pacæus Dominicanus Hispanus vir doctissimus & facundus, vt Thomæ Mori vitam in lucem emitteret, plurimum laborauit; sed ex hac luce ereptus, perficere quod statuerat non potuit. Non diffitebor porro ad hoc me argumentum peculiari quodam affectu iam dudum incitatum fuisse, vel quod consortium nominis eum mihi chariorem reddidit, vt idcirco cum collectaneis nostris de Diuo Thoma Apostolo, & de Diuo Thoma Cantuariensi Archiepiscopo & martyre Thomam Morum coniungerem; vel quia eodem me mense & anno in hanc temporariam lucem educi & nasci contigit, quo in æternam lucem, nobili martyrio perfunctus, natus est Morus. Postremò de vita ac rebus gestis

Thomæ

Thomæ Mori eo libentius & confidentius scribo, quo his de rebus certiora & plura ad meam notitiam peruenerunt: quæ memoriæ iam dudum mandata ne mihi exciderent, neue (me senio iam appetente citius ex hac vita sublato) penitus interirent, huic scripto mandare & posteritati tradere volui. Norunt fortasse alii de hoc sancto & clarissimo viro multa quæ me latent. Sed interim quæ mihi comperta fuere, satius duxi omnibus communicare, quàm vt quæ alii norunt frustra expectando, & à me collecta penitus intereant, & aliorum, si quà sunt, in lucem non veniant. Nunc autem his nostris in lucem emissis, si quid est à me prætermissum quod ab aliis habetur, dabitur illis iusta occasio vel sua nostris addendi, vel alio prorsus & meliori & vberiori modo Thomæ Mori vitam scripto mandandi. Ego in hunc nostrum commentarium ea referam quæ vel ex scriptis eius tum Latinis tum Anglicis (quæ numero & magnitudine Latina multum superant) vel ex viua voce & relatione certa collegi, eorum qui per aliquot annos domestici eius fuerant, aut alioqui familiares ei extiterunt, posteaque grassante hoc nefario schismate in hoc Belgio aliisque orbis partibus pro fide nobiscum exularunt. Ab illis enim quàm plurima audiui à Thoma Moro sapienter dicta & facta. Huiusmodi autem fuerunt, Ioannes Clemens doctor Medicus, cuius adhuc pueri meminit in sua Vtopia Morus his verbis. *Nam & Ioannes Clemens puer meus qui adfuit, vt scis, vna, vt quem à nullo patior sermone abesse in quo aliquid esse fructus potest, quoniã ab hac herba qua & Latinis & Græcis literis cœpit euirescere, egregiam aliquando frugem spero, in magnam me coniecit dubitationem* Vxor quoque eius Margareta quàm inter filias suas educatam Morus

In epist. liminari ad Pet. Ægidiũ

pro filia habuit, vt ex vltima eius ante martyrium susceptum epistola constat, vbi his verbis ei valedicit. *Mitto iam dilecta mea filia Clementi lapidem ipsius arithmeticum, ipsique & filiolo meo, omnibusq; liberis eius, diuinam benedictionem & meam impartio.* Ioannes item Harrisius cum vxore eius Dorothea Coly adhuc hic Duaci superstite, quorum ille Thomæ Mori secretarius intimus, hæc Margaretæ Roperæ filiæ primogenitæ Mori perdissequa fuerat. Ioannes quoque Haivvodus quo per aliquot annos familiariter Thomas Morus vsus fuerat. Ac postremò Gulielmus Rastellus Thomæ Mori ex sorore Elisabetha nepos, vir grauissimus, ac regnãte serenissima Regina Maria, alter ex supremis Angliæ Iudicibus; ipsi autem Moro circa vltimam ætatem familiaris admodum vt ex epistola eiusdem ad Thomam Cromvvellum patet. Ex horum omnium in hoc communi exilio nostro conuersatione familiari quæ mihi cum eis ante aliquot annos intercesserat, plurima per occasionem de dictis ac factis Thomæ Mori libenter audiui, diligenter retinui, & nunc fideliter collegi Sed omniũ maximè in hac me collectione iuuerunt Ioannis Harrisii hominis industrii & in bonis literis atque ipsa veterum patrum lectione egregiè versati (à quo adeò Iacobus Pamelius in suo tum Cypriano tum Tertulliano elucidando plurimis in locis adiutus fuit) scripta & collectanea, multæque Thomæ Mori epistolæ propria eius manu conscriptæ, quæ mihi omnia defuncti vidua adhuc nobiscum superstes communicauit. Euolui denique & inspexi non intelligenter omnes horum temporum scriptores, qui de Thoma Moro aliquid scripsisse videntur, Erasmum imprimis eiusque epistolarum farraginem, aliasque seorsim Thomæ Mori epistolas per Episcopium Basileæ impressas anno 63 Reginaldum

In fine operum Angli. Londini anno 1557.

In operibus Anglic. pa. 1422.

ginaldum Polum contra Henricum 8. Ioannem Cochlæum contra Sampsonem, Paulum Iouium de viris illustribus, Guilielmum Paradinum in exegemate de rebus Britannicis, varias denique doctorum virorum epistolas, Gulielmi Budæi, B. Rhenani, Hieronymi Bussidii, Petri Ægydii, Simonis Grinæi, & aliorum. Quæ postremo Polydorus Virgilius, Rouerus Pontanus in suo Indice rerum memorabilium, Ioannes Fontanus in sua historia Gallica nostri temporis, Onuphrius in Paulo tertio, & Laurentius Surius in suis commentariis hac de re scripserunt. His ergo omnibus præsidiis instructus, de Thomæ Mori vita, rebus gestis, ac potissimum illustri Martyrio, non breuem modo commentarium, sed fortè etiam iustam quandam historiam conficiam. Visum est autem tum ad lectoris memoriam iuuandam, tum vt ordine ac methodo tota procedat narratio, per certa capita rem vniuersam complecti & prosequi.

GENVS, EDVCATIO, STVDIA.

CAPVT I.

THomas Morus Londini non celebri sed honesto loco natus, non ex prima nobilitate, nobilis tamen, patrem habuit Ioannem Morum equestris ordinis virum, de quo in suo epitaphio (quod post patris mortem & Cancellarii munus abdicatum ipse sibi confecerat) sic scribit: *Ioannes Morus eques, & in eum Iudicum ordinem à principe cooptatus qui regius consessus vocatur, homo ciuilis, suauis, innocens, mitis, misericors, aequus & integer, annis quidem grauis, sed corpore plus quàm pro aetate viuido, postquàm eo sibi productam vitam vidit, vt filium videret Angliae Cancellarium, satis in terra iam se moratum ratus, libens emigrauit in caelum* Matris nomen nescitur, quippe quae adhuc infante Thoma Moro mortua est. Fratres nullos habuit: sorores duas: Ioannam Richardo Stafertono viro nobili, & Elisabetham Ioanni Rastello etiam nobili nuptas. Mater eius prima nocte à contractis nuptiis (vt Thomam Morum ex patre suo referentem audiuit Ioannes Clemens) vidit in somnis quasi in anulo suo nuptiali descriptum numerum prolium quas habitura erat, & formas singularum, quarum vna tamen sic obscura erat, vt eam dignoscere non posset (passa enim est postea de vna abortum) altera miro quodam supra caeteras splendore eluxit. Sed & nutrix eius dum flumen equo transmitteret, quum magno in mergendi periculo se videret, vt infantis incolumitati consuleret, proiecit eum temerè à se vltra sepem flumini propinquam: quem quum repeteret, inuenit supra omnē spem penitus illaesum, & omnibus suis membris incolumem: Sed & infans venienti nutrici arrisit. Fuerunt haec non obscura praesagia in magnum aliquando

In epitaphio quod in operibus Thomae Mori Latinis extat.

Praesagia.

liquando & excellentem virum, hunc puerum euasurum. De S. Moronto viro non minus nobilitate (nepos quippe erat Erckenvvaldi sub Sigeberti maioris domus in Francia) quàm pietate illustri, (suis quippe sumptibus collegium insigne sacerdotum extruxit atque dotauit ante annos iam ferè mille, quod hodieque Duaci extat) prorsus simile narratur. S. Richarius qui hunc Morontum ex sacro fonte susceperat, quum matrem Moronti S. Rictrudem Cœnobii Marchenensis fundatricem inuiseret, eique equo conscenso valediceret, postulante matre vt filiolo (erat enim adhuc infans) in brachia accepto benedictionem ei suam abiens impartiret, hoc dum facere vellet, equo preter morem ferociente, & quasi subito furore correpto exiliente, puerum in terram proximam deiecit; qui tamē casu nihil lęsus matri accurrenti & leuanti suauiter arrisit. Non absimile præsagium Morus & Morontus habuere: vterque nobilis, vterque aulicus (hic Theodorico regi sigillifer, ille Henrico regi scrinii magister) vterque sanctus. Quum autem ad eam ętatem peruenisset puer qua solent parentes filios suos ad studia mittere, datus est Latinis literis imbuendus in pædagogio regio Londinensi sub N. Holt, præceptore non incelebri. Deuoratis autem primis Grammatices rudimentis, puer ad maiora adeoque maxima natus Oxonium mittitur Academiam percelebrem, tum vt Philosophiam audiret, tum etiam vt Latinis Græca adderet. Recens enim tunc ex Italia venerat Grocinus, qui primus ea ætate Græcas literas in Angliā inuexerat, Oxoniiq; publicè professus fuerat. A cuius sodali Thoma Linacro Græcas literas Oxonii didicit. De quo sic in epistola ad Dorpium scribit. *Quum ipse iam olim Aristotelis opus audirem Graecè, prælegente mihi atque interpretante Linacro, libuit interdum &c.* Pa-

Beda hist. Anglic. lib. 3. cap. 19.

In Archiuis eccl. colleg. S. Amati Duaci.

tet

ter interea, sic puerum in bonis literis educari voluit, vt frugi ac sobrius esse à prima ætate disceret, nihilque aliud quàm literas ac studia sua amare. Hanc ob causam sic ei necessaria subministrauit, vt ne quidem teruncium in sua potestate eum habere permitteret, præter id quod ipsa necessitas postulabat. Quod adeò strictè obseruauit, vt nec ad reficiendos attritos calceos, nisi à patre peteret, pecuniā haberet. Solebat hoc Morus ipse de suo patre sæpè narrare, vehementerque factum laudare. Sic enim (inquit) factum est vt nulli me vitio aut voluptati darem, vt horas meas noxiis & vanis lusibus non impenderem, vt quid esset luxus vel luxuria nescirem, vt pecunia malè vti non addiscerem, denique vt nihil nisi studia mea amarem & cogitarem. Nēpe fuit patri per totam vitam obsequentissimus, vt nunquam vel patrem ipse offenderit, vel quocunque patris dicto aut facto offensus fuerit. Certè etiam Cancellarius regni factus non detrectauit publicè in palatio Westmonasterii (loco Iudiciorum publico) à patre flexis genibus, iuxta optimum gentis nostræ morem, benedictionem petere. Solent enim apud nos liberi quotidie mane ac vesperi benedictionem flexo poplite ab vtroque parente petere. Qui mos si apud alias quasdam gentes obtineret, haberent parentes filios magis morigeros, haberet Respublica subditos magis obsequentes, haberet Ecclesia fideles magis obedientes. Quo semel enim est imbuta recens seruabit odorem testa diu. Tametsi vero etiam apud nos viri iam facti, & vel coniugati, vel ad aliquam aut Ecclesiasticam aut secularem dignitatem euecti, præsertim nobiles, hoc obsequii genus parentibus suis amplius nō præstent, aut certè rarius præstent, tamen Thomas Morus pro insita sibi a teneris annis pietate & humilitate, etiam sceptra Anglicani regni gerens, &

Pecunia superflu⁹ vsus pueris noxius.

Obedientia filialis in suprema dignitate.

primus

primus post Regem, senem patrem hoc honore ꝓsequi non recusauit: Quem etiam domi suæ senem aluit, eique in summa dignitate constitutus oculos clausit. Tanta videlicet erat Mori in patrem pietas & obedientia, tantus vicissim honor amorque patris in filium; tam vera charitas inter vtrumque; vt nescias vter altero dignior fuerit, filius tali patre; aut pater tanto filio. Certè pater fœlicior qui tantum habuerit filium. Sed & hoc ad teneram Thomæ Mori educationem fœliciter accessit; quòd Cardinalis Mortonus Archiepiscopus Cantuariensis, non solùm dignitate sed virtute ac eruditione Angliæ tunc Primas, & indole & profectu pueri adductus; eum in familiam suam adsciuit, apud se aliquandiu nutriuit, ac demùm Oxonii aliquo tempore aluit. Qualis & quãtus vir iste Mortonus fuerit, ipse Morus; Mecænatis sui nec immemor nec ignarus, his verbis in sua Vtopia describit. Sic enim Raphaëlem suũ loquentẽ introducit. *In Vtopia Mori.*

Interea multum debui Reuerendissimo Patri Ioanni Mortono Cantuariensi Archiepiscopo & Cardinali, ac tum quoque Angliæ Cancellario, viro mi Petre (nam Moro cognita sum narraturus) non authoritate magis quàm prudentia & virtute incomparabili. Etenim statura ei mediocris erat, nec ætati quanquã serà cedens; vultus quem reuereare non horreas, in congressu non difficilis, serius tamen & grauis. Libido erat asperius interdum compellando supplicantes experiri, sed sine noxa, quid ingenij, quam animi præsentiam quisque præ se ferret, qua velut cognata sibi virtute, modò abesset impudentia, delectabatur, & vt idoneam ad res gerendas amplectebatur. Sermo politus & efficax, iuris magna peritia, ingenium incomparabile, memoria ad prodigium vsque excellens. Hæc enim natura egregia, discendo atque exercendo prouexit. Huius consilijs Rex plurimum fidere, multum

Respub.

Respub. niti videbatur; quippe qui ab prima fere inuenta protinus à schola coniectus in aulam, maximis in negotiis per omnem versatus ætatem, ac variis fortunæ æstibus assiduè iactatus, prudentiam rerum multis magnisque cum periculis didicerat. Hæc in Vtopia sua Morus. Quæ ideo transcripsi, vt sub quanto viro Morus puer pietatem ac prudentiam imbiberit, lector intelligat. Lusit adhuc puer epigrammata quædam non minus pia quàm festiuà lingua vernacula, quæ magno volumini operum eius Anglic. initio præponuntur. Sed & in domo paterna in tela depicta humanæ vitæ vanitatem versibus Anglicanis supra ætatem eleganter expressit, quibus in fine hos Latinos subiecit.

Has fictas quemcunque iuuat spectare figuras,
Sed mira veras quas putat arte homines;
Ille potest veris animum sic pascere rebus,
Vt pictis oculos pascit imaginibus.
Namque videbit vti fragilis bona lubrica mundi,
Tam cito non veniunt quàm cito prætereunt.

Multa alia in eadem ætate contra fortunam lusit versibus vernaculis. Certè (si Erasmo credimus) progymnasmata illa seu versus è Græco in latinũ versos Thomæ Mori & Gulielmi Lilii, aliis eius epigrammatibus præfixos etiam puer lusit. Nam in Erasmi ad Morum literis anno Domini 1520. scriptis ait plæraque eius epigrammata ante annos 20 ab eo scripta, quo certè anno non nisi decimum septimum ætatis annum Morus attigerat. Atque ex his quidem quasi ex vngue Leonem, quanta ingenii magnitudo, quæ industria, qualis pietas futura erat, facile fuit coniicere.

Adolescentiæ mores, studia, actiones.

CAPVT II.

THomas Morus post annos pubertatis exactos, vt primum in virum adolescere cœpit, maiorã

maiora semper cum ætatis accremento, eruditionis ac pietatis documenta præbuit. Eruditionem ac in bonis literis (quibus mirificè semper affectus fuit) profectum loquuntur varia eius eo tempore conscripta epigrammata, siue ex Græco in Latinum conuersa, siue à seipso inuenta; quæ vt lepida ac iucunda admodum sunt, ita nihil scurrile, nihil contumeliosum aut sordidum habent. Sed satius est vt aliorum magis quam nostrum hàc de re iudicium lector audiat. B. Rhenanus in epist. ad Bilibaldum Pircheimerum de epigrammatibus Thomæ Mori sic scribit. *Vtrobique mirus est Thomas Morus: Nam elegantissimè componit, & fœlicissimè vertit. Quam fluunt suauiter huius carmina? Quam est hic nihil coactum? Quàm sunt omnia facilia? Nihil durum est, nihil scabrum, nihil tenebricosum. Candidus est, argutus, latinus. Porro gratissima quadam festiuitate sic omnia temperat, vt nihil vnquam viderim lepidius. Crediderim ego Musas quicquid vsquam est iocorum, leporis, salium, in hunc contulisse. Sunt autem huius sales nequaquam mordaces, sed candidi, melliti, blandi, & quiduis potius quàm amarulenti. Iocatur enim, sed vbique citra dentem; ridet, sed citra contumeliam* Hæc Rhenanus. Idem fuit iudicium doctissimi poëtæ Leodegarii à Quercu, humaniorum literarum Lutetiæ professoris regii. In selectis enim suis epigrammatibus quæ ex tam variis scriptoribus magno iudicio collegit, vnius Mori plura epigrammata suo Collectaneo inseruit quàm cuiusquam alterius scriptoris; quum tamen satis pauca Mori extent, præ maximo epigrammatum numero quæ ab aliis in lucem sunt edita. Huius ingenii fœlicitati inuidens Germanus Brixius scripserat Antimorum, sed ea cum gratia & commendatione, vt Morum quidem enixissimè Erasmus per literas

In epist. præfixa epigrãmatibus Mori.

roga-

rogauerit, ne amicum suum Brixium ea quam merebatur responsione obrueret; de ipso autem Brixio eiusque inepto Antimoro in hæc verba scribat: *Audio post editum à Brixio; Antimorum quid eruditi loquantur de Brixio; qua vt de illo non libenter audio, ita de te minus libenter audire velim. Quamobrem quum sentiam quàm arduum sit tam virulento libello lacessitum sic attemperare responsum vt nihil indulgeas affectibus optimum certè sentio si rem totam ita vt meretur negligas atque contemnas. Neque verò hæc tibi consulerem; optime More, si quicquam esset in Antimoro quod tibi sic labem aspersisset vllam vt operæ pretium sit eam curare abstergendam.* Hæc Erasmus: ante cuius epistolam iam Antimoro responderat Morus, suadentibus id grauissimis amicis, liberque in lucem editus fuerat, & quędam exemplaria distracta: sed in gratiam Erasmi vt supprimeretur, Morus acquieuit. In eadem ætate quædam ex Luciano in Latinū verterat, quas vocat in Grecis literis studiis sui primitias. Sed & postea quū Luciani declamationem pro tyrannicida vertisset aliam quæ illi Lucianicæ responderet pro ingenii exercitio composuit, quæ quidem Lucianicæ nec inuentione, nec eloquentia quicquam cedit. Eodē etiam tempore Londini in Ecclesia D. Laurentii August. de Ciuitate Dei publicè docuit, non quidem eius operis Theologica discutiēs, sed Philosophica tantū atque Historica, qualia sunt priorū eius operis librorum sola fere argumenta. Istud autem tanto hominum concursu tanta cum commendatione fecit, vt Grocino relicto, qui antea bonarum literarum palmam tulerat ad Morum audiendum omnes confluerent. Sic adhuc adolescens, & poëtam se & Oratorem & Philosophum atque Historicum insignem ostendit. Certe Ioannes Coletus vir acris exactique iudicii, (quo vitæ præceptore Mo-

In farragine epistolarum lib. 15.

In epist. dedicatoria ad Thom. Ruthalum.

Morus adolescens vtebatur) in familiaribus colloquiis subinde dicere solebat (vt scribit Erasmus in epist. ad Huttenum) Britanniæ non nisi vnicum fuisse ingenium, Morum designans, quum hæc insula tot egregiis ingeniis floreat Hæc Erasmus.

Sed nunc quam ab ipsa adolescentia pietatem coluerit exponendum est. Eruditio enim vtcumque multiplex & magna absque pietate, est anulus aureus in naribus suis: nihilque absurdius quàm gemmas pretiosas putrido ligno inserere. In corrupto pectore malè habitat scientia. Quid, quòd ipse Plato scientiam absque virtute, calliditatem potius quàm sapientiam vocari voluit? Sed Thomas Morus adolescentiam suam non minus veris virtutibus & insigni pietate quàm præclaris studiis excoluit; imò multo magis esse vir bonus quàm esse vir doctus studuit. Adolescens quippe vsus est cilicio, humi cubabat, & vel in scamno frequenter vel trunco capiti supposito dormiebat: somnum vltra 4. vel 5. horas ad summum non protendebat. In vigiliis & ieiuniis frequens erat. Cùm tamen tantæ virtutis esset, ita dissimulabat omnia, vt in externo corporis habitu nihil horum elucerer. Meditabatur adolescens sacerdotium cum suo Lilio. Religionis etiam propositum ardenter desiderans, Minoritarum institutum arripere cogitabat. Sed quum exercitiis illis prædictis adhibitis, motus carnis qui in iuuentutis flore & ardore accidere solent, euincere non posse sibi videretur, vxorem ducere instituit. Solebat hæc ille postea narrare non sine magna animi tristitia & mœrore; dicebatque multò esse facilius, legem carnis in cœlibatu vincere quàm in matrimonio. Quod sanè Apostolicis illis verbis conforme est: *Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi* Sed vel non erãt tunc illa tempora vt cum fructu illo quem desiderabat,

Studiũ pietatis adhuc adolescẽtis.

Religionis desiderium.

1. Cor. 9.

rabat, arctioris vitæ propositum amplecteretur (multum quippe à pristina pietate religiosæ personæ apud nos tunc degenerauerant, quod vel subsequens statim horrenda vastitas & totius status monastici in Anglia desolatio satis ostendit) vel ad maiorem suam gloriam in communi Laicorũ vita atque adeò per medios honores & Reipublicæ administrandæ fluctus, seruum suum Deus integrum & illæsum conseruare, imò ad veræ pietatis apicem & perfectionem perducere voluit. Certè quum statum vitæ perfectiorem assequi se nõ posse existimaret, id saltem studiosè egit, vt Deum purè ac piè colere tota vita nunquam desineret. Statuit igitur aliquem sibi præclarum virum ex ordine Laicorum ante oculos ponere, ad cuius exemplum vitam suam conformaret. Omnibus itaque qui tunc vel domi vel foris pietatis & eruditionis nomine florebant, ad memoriam reuocatis, occurrit illi Ioannes Picus Mirandula Comes, de cuius sanè multiplici & excellenti eruditione per totam tunc Europam fama celeberrima peruolitabat, qui etiam pietate & morum integritate non minus erat celebris. Huius vitam Thomas Morus Latine conscriptam, epistolas quoque eius, & duodecim bene viuendi præcepta in linguam Anglicam vertit: non tam vt aliis ea communicaret, (quanquam & id quoque) quàm vt sibi ipsi magis familiaria illa omnia redderet. Hunc etiam ob finem in eadem ætate scripsit tractatum valde piũ, spiritualem & eruditum de quatuor nouissimis, etsi imperfectum. Propter idem etiam pietatis studium conciones diligentissimè frequentabat, non quidem quasuis aut sine delectu, nec verbosas illas & ex sola vel elegantia vel doctrina laudatas, sed vere pias ac spirituales, & quæ maximè ad cor loquebantur. Quo in genere quum eo tempore maximè

Extant in operibus Anglicis.

ximè floreret Ioannes Coletus apud D. Paulum Londini Decanus, vir non minus pius quàm literatus{cuius vitam totam in quadam epistola Erasmus diligenter describit}eum solum Morus ita assiduè & auidè audiebat, vt quum ex aliqua fortè causa diutius ab vrbe abesset Coletus, temperare sibi nō potuerit, quin pro eo quo audiendi verbi diuini flagrabat desiderio, p literas eū in vrbē reuocaret. Literas ipsas q a excusæ nō extant, & pietatē adolescētis Mori luculenter loquūtur, hic subiicio. *In farragine lib. 15.*

Thomas Morus Ioanni Coleto suo S. D.

Ambulanti mihi dudum in foro, & inter aliena negotia ocianti obtulit se puer tuus. Quem quum primū intuerer, vehementer sum gauisus; tum quòd hic ipse mihi semper charus extitit, tum præcipuè quod arbitrabar eum non sine te venisse. At vbi ab illo didici te non modò non rediisse, sed nec adhuc diu reditu um dici non potest ex quanta lætitia in quantam mœstitiā reiectus sum. Quid enim mihi potest esse molestius quàm suauissima consuetudine tua priuari? cuius prudentissimo consilio frui, cuius iucundissimo conuictu recreari, cuius grauissimis concionibus excitari, cuius exemplis & vita promoueri; in cuius deniq; vultu ipso ac nutu solebam conquiescere. Itaque vt his præsidiis vallatis aliquando me sensi roboratis, ita eisdem destitutus languere mihi fermè videor absolui. Et qui tua nuper vestigia sequutus iam penè ex ipsis orci faucibus emerseram, nunc rursum tamquam Euridice (cōtraria tamen lege; Euridice quidem quòd illam respexit Orpheus, ego verò quia tu me non respicis) in obscuras retro caligines nescio qua vi ac necessitate relabor. Nā in vrbe quid est quod quenquā ad bene viuendum moueat, ac non potius suopte ingenio nitentem in arduum virtutis callem euadere, mille machinamentis reuocet, illecebris mille resorbeat? Quocunque te conferas, quid aliud quā hinc fictus amor & blandè *Epist. mori ad Coletum*

adulatorum mellita venena circumsonant; hinc odia saua & querulæ lites ac forenses strepitus obmurmurant? Quocunque tuleris oculcs, quid aliud videas quàm cupedinarios, cetarios, lanios, coquos, fertores, piscatores, aucupes, qui materiam ventri ministrāt, ac mundo & principi eius diabolo? Tecta quin etiam ipsa nescio quo modo bonam partem lucis eripiunt, nec cœlum liberè sinunt intueri. Aërem itaque non ὁρίζωνος ille circulus, sed domorum culmen determinat. Quo æquior tibi sum si minimè te adhuc ruris pœniteat; quippe vbi simplicem turbam vides, & vrbicæ fraudis expertem: vbi quoquo versus oculos intendas, blanda telluris facies iuuat, aëris grata reficit temperies, ipse te cœli delectat aspectus. Nihil ibi vides nisi benigna naturæ munera & sanctæ quædam innocentiæ vestigia. Nolo tamen his oblectationibus adeo capiaris, quin quum primum possis ad nos reuoles. Nam si tibi displicent vrbis incommoda, at Stephani rus (cuius etiam non minus debes esse sollicitus) haud minora tibi commoda suppeditabit, quàm quod nunc incolis: vnde etiam in vrbem (vbi magna tibi merendi materia est) potes interdum tanquam in hospitium diuertere. Nam ruri quum sint homines ipsi per se aut ferè innocui, aut certè non adeò magnis sceleribus irretiti, cuiusque medici manus vtilis esse potest. At in vrbe tum propter ingētem magnitudinem tum ob inueteratam morborum consuetudinem, Medicus omnis frustra nisi peritissimus accesserit. Veniunt certe in D. Pauli suggestum aliquando qui sanitatem pollicentur. Sed quum speciosè perorasse videntur, adeò vita cum verbis litigat, vt irritent potius quàm mitigent. Non enim persuadere possent hominibus, vt quum ipsi sunt omnium ægrotissimi, idonei credantur quibus alienarum ægritudinum cura meritò committatur. Itaque morbos suos quum ab his tractari sentiunt quos exulceratos vident, indignantur

illicet

illicet atque recalcitrant. At si(vt naturarum indagatores affirmant) is demum medicus ad sanitatem appositus est, in quo ęgrotus maximam habet spem; quis dubitet quin te vno ad curandam vniuersam vrbem nemo possit esse salubrior? A quo quàm æquo animo vulnera sua tractari patiantur, quantum cõfidant, quantum pareant; & tute antehac satis expertus es, & nunc apud omnes tui desiderium atque incredibilis quædam expectatio declarat. Venias ergo tandem, mi Colete, vel Stephani tui gratia qui haud secus diuturnam tui gemit absentiam quàm infantuli matris; vel patria tua causa cuius haud minor tibi cura esse debet quàm parentum. Postremò (quanquam hoc minimum sit reducendi tui momentum) mei te respectus commoueat, qui me tibi totum dedidi, & in aduentum tuum sollicitus pendeo. Interea cũ Grocino, Linacro, & Lilio nostro tempus transigam, altero (vt tu scis) solo (dum tu abes) vitæ meæ magistro; altero studiorum præceptore; tertio charissimo rerum mearum socio. Vale: & nos, vt facis, ama. Londini 10. Calend Nouembres. Ex hac epistola liquet, quàm beatus adolescens Morus fuerit. *Beati enim qui esuriunt & sitiunt iustitiam.* Hæc fames, hæc sitis iustitiæ, pietatis, & morum integritatis hanc illi epistolam extorsit. Ideò Coleti viri integerrimi & concionatoris sancti præsentiam exoptauit. Ideo eius sanctas conciones auidissime expetiit. Ideo vrbicæ conuersationis pericula tam diligenter exposuit. Ideo eo absente nõ nisi viris doctis & integerrimis adhęsit. *Hic Coletus* (ait Erasmus) *singulis diebus, quod tunc nouum erat, in suo templo concionabatur, prater conciones extraordinarias quas nunc in regia nunc aliis atq; aliis locis habebat. In suo autem templo non sumebat sibi carptim argumentum ex euangelio aut ex epistolis, sed vnum aliquod argumentum proponebat, puta, orationem Dominicam,*

Erasmus epist. lib 15. pag. 484.

Symbolum aut aliud simile, quod diuersis concionibus ad finem vsque, prosequebatur. Habebat auditorium frequens, in quo plerosque primores suæ ciuitatis & aulæ regiæ. Nouam scholam extruxit in cœmiterio S. Pauli, puero Iesu sacram, opere magnifico, in quo agerent duo ludimagistri, quibus salarium designauit vt gratuitò doceant. De qua schola sic in quadam ad eum epistola Morus. *Neque valde miror si clarissima schola tua rumpantur inuidia. Vident enim vti ex equo Troiano prodierunt Græci, qui barbaram diruere Troiam, sic è tua prodire schola qui ipsorum arguunt atque subuertunt inscitiam.* Hæc de illo Erasmus. Tali vitæ suæ magistro vsus est Morus adolescens. Grocinus quoque (absente Coleto) vtebatur etiam magistro, *præter Theologiæ professionem in omni genere disciplinarum vsque ad morositatem exactè versatus est:* vt idem alibi scribit Erasmus. Thomas Linacer (quem studiorum præceptorem Morus hic vocat) sic erat in vtraque lingua Græca & Latina excellenter doctus, vt tum Erasmus eum præceptorem suum vocet, tum Budæus ex eius verso Galeno se multum profecisse fiteatur. Gulielmus Lilius adolescentis Mori socius, Grammaticam egregiè methodicam & absolutissimam (qua tota iuuentus Anglicana ex eo tempore semper est vsa) conscripsit. Habuit etiam adolescens Morus studiorum socium Cuthbertum Tonstallum virum doctissimum, frequenti legatione pro suo rege functum, Episcopum primò Londinẽsem, postea Dunelmensem; qui primitias studiorum suorum, de arte supputandi libros quatuor Lutetiæ impressos anno 1529. Thomæ Moro dicauit, tanquam veteri condiscipulo & amico familiarissimo. Sic enim in præfatione loquitur. *Circumspicienti mihi cuinã potissimum ex amicorum cohorte hæc collectanea dicarem, tu pro nostra consuetudine atque animi*

Lib. 23. epistola pag. 870

Epist. lib. 10. pag. 330.

In Epist. V. top. a præmissa.

animi candore visus es ex omnibus maximè idoneus: qui si quid in hoc opere placeret gratũ habere, si quid esset ieiunius boni consulere, si quid vsquam offẽderet, ignoscere paratus esses. Hæc Tonstallus tunc Londinensis designatus episcopus,}vt ex eadem præfatione patet}Thomæ Moro tunc Angliæ proquæstori. Huiusmodi præceptorib⁹ ac sociis studiorum adolescens Morus vsus est; ab huiusmodi vitæ probitatem, morum integritatem, variarum literarum cognitionem, hausit, accepit, didicit. Inter philosophos Platonem & Platonicos maximè legit, & libentius euoluit, tanquam ad Rempub. regendam & ciuilem conuersationem magis idoneos. Quare & in scriptis suis Platonicum scribendi morem imitatus est, vt in Vtopia, in Dialogorum libris quatuor de rebus in religione hodie in controuersiis quos Anglicè scripsit: atque item in libris de consolatione in aduersis quos etiam per formam dialogi elegantissimè scripsit lingua vernacula. Præter Græcæ & Latinæ linguæ cognitionem, Gallicam edidicit futuris postea legationibus idoneus, partim suo studio, partim frequenti illorum qui Gallicè nouerant consuetudine & congressu. Nam etsi aliquando in Franciam videndę regionis gratia profectus fuerat,{quod nobilibus adolescẽtibus Anglis solenne est} tamen non ita diu illic hæsit. Musicam, Arithmeticam, Geometriam tenuit; sed & instrumento musico, viola lusit, honestissimæ recreationis causa. Historicos, quos habere potuit, omnes fœliciter euoluit. Nam vt erat ingenio claro, prompto, & acri; sic memoria erat fœlicissima, quam tamen arte etiam iuuit. De qua sua memoria sic ipse modestissimè loquitur. *Vtinam sic ingenio atque doctrina aliquid essem, vt memoria nõ vsquequaq; destituor.* Sed de eius animi dotibus alio loco expressius.

In epist. ad Pet. Ægidium Vtopiæ præfixa.

Adolescens præterea, vel quia sic voluit pater, {qui cum ad Græcarum literarum & Philosophiæ studium omni subsidio destituit vt ad istud induceret} vel quia postquam coniugalem vitam agere stabat sententia, certus hic gradus erat ad Remp. iuuandam { quod ille vnicè spectabat vt reliquus vitæ cursus docebit} Iuri municipali {quod solum ferè in Anglia obtinet} seu legum Britannicarum studio operam dedit; in eoque eos progressus fecit, vt tum in hoc Iure bis legerit, vacationum tempore, quod à festo S. Ioan. Baptistæ vsque ad S. Michaelem excurrit { est autem hoc legendi munus valde apud nostros splendidum, quod non nisi senioribus defertur, & non nisi à peritissimis exercetur, reliquis minus idoneis magnam quandam pecuniæ taxam lecturæ loco soluentibus} tum ex huius Iuris studio varios & amplissimos honores in Repub. gesserit, de quibus mox. Ac talis quidem adolescens Morus. Hæc eius adolescentiæ studia, mores, actiones, pietas.

Quæ munera in Rep. gesserit, & quomodo.

CAPVT III.

THomas Morus quum viribus ingenii, variaque literatura plurimum valeret, eo etiam loco ac genere natus, vt lux tanta latere nō posset, vbi primum virilem togam induit, Reip. operam suam præstitit. Ac primum quidem { quod Iuris municipalis peritis solenne est } causas agere & Aduocatus esse cœpit. Quo in munere nulli nō dedit amicum, verumque consilium, magis illorum commodis prospiciens quàm suis : plerisque solitus persuadere vti litem componerent. Id si minus impetrabat, tum rationem indicabat, qua possent

Aduocatus.

possent quàm minimo dispendio litigare: denique ita se incorruptum gessit, ea diligentia vsus est, vt nullam causam defenderet, cuius totum statum prius accuratè non examinasset, totamque veritatem explorasset. Ad eum igitur accedentes {siue suorum siue exterorum aliquis esset, siue amicus, siue alienus, hoc enim illi planè perinde erat, vt mox exemplis docebimus} ante omnia monebat, vt à veritate facti nec leuissimè deflecterent. Quibus auditis, si ita est, inquit, vt retulistis, videtur mihi quod causa non cadetis. Quod si iniustam causam haberent, disertè hoc illis affirmabat, hortabaturque vt desisterent ab illa. Nam neque sibi, neque ipsis expedire dicebat huiusmodi causæ patrociniũ suscipere. Qui si eum audire nollent, ad alios aduocatos eos remittebat, ipse autem nullo modo eis adesse voluit. Vbi hæc initia inculpatè gessisset, circa annum ætatis 28. electus est populi Londinẽsis consensu, qui in ea celeberrima vrbe & totius Angliæ Metropoli pro Shyreuo Ius diceret. Sunt autem in illa vrbe annui magistratus tres, vnus Prætor quem Maiorem vocant, & duo Shyreui. Sed quia hi plærunque imò ferè semper Iuris dicẽdi imperiti sunt, est vnus perpetuus {vt in Iure vocatur} Syndicus ciuitatis, qui pro istis Shyreuis {quos etiam Vicecomites aut etiam Consules vocare licet} Ius dicit, Iudiciisque vrbani officio fungitur. Est hoc munus vt magnæ authoritatis & gratiæ, ita quod virum summæ integritatis, fidei, ac prudentiæ requirat. Omnes quippe ciuium causæ, ipsaque ciuitatis priuilegia, eius vel arbitrio decernuntur, vel industria conseruantur. Hoc munus quanti Morus ipse fecerit, non propter emolumẽta quæ percipere potuit, sed propter ciuium suorum charitatem, quorum commodis seruire voluit, ipsemet in quadam ad Erasmum epistola his

Syndicus Londinensis

Inter epist. Erasm. lib. 2. epist. pag. 83.

verbis exponit. *Mihi ex legatione Flandrensi reuertenti pensio annua ab rege decreta est; eaq; planè si quis honorem spectet seu fructum, neutiquam contemnenda: quam ego tamen hactenus recusaui, videorque mihi perpetuo recusaturus, quòd ea suscepta, præsens hæc mea in vrbe conditio (quam ego etiam meliori antepono) aut mihi foret relinquenda, aut quod minimè vellem cum aliqua ciuium offensione retinenda: quibus si qua cum Principe (quod nonnunquam accidit) oriretur de priuilegiis quæstio, minus me sincerum ac sibi fidum ducerent, tanquam annuis Principi mercedibus obstrictum.* Hæc ille. Atqui non ita diu in hoc munere vrbico versatus, vbi insignẽ viri prudentiam, fidem, industriam Rex Henricus in vna atque altera legatione, primum in Galliam de rebus repetundis, postea in Flandriam de fœdere confirmando probasset, eum ex vrbe in Aulam adsciuit, & in Consilium suum supremum cooptauit; nec ita multò pòst fide, probitate, dexteritate, & prudentia viri in rebus gerendis magis ac magis spectata, Equitem auratũ & totius regni Proquæstorem {Quæstor enim seu Thesaurarius regni supremus non nisi nobilissimus aliquis Dux, Comes, aut Baro esse solet} Morum declarauit. De quo duplici honore simul collato sic ad Goclenium scribit Erasmus. *Quum scribes ad Morum, gratulaberis illi & dignitatis & fortunæ accessionem. Nam quum antea Regi tantum esset à Consiliis, nuper nec ambiẽs nec expetens, vltroneo fauore Principis humanissimi & Eques auratus factus est, & munus habet apud Britannos, cum honorificum in primis, tum etiam salarij non pœnitendi, quod appellatur à Thesauris.* Hæc ad Conradum Goclenium Erasmus mense Augusto, anno 1520. In hoc autem munere quum per aliquot annos laudabiliter versatus esset, Ducatus Lancastriæ {qui ob stirpis regiæ defectum ab ipso,

Cõsiliarius. Regius.

Eques auratus.

Proquæstor regni.

In farrag. epist. lib. 17. pag. 337.

ipso Rege possidetur } Cancellarium, id est, Administratorem supremum constituit. Qui sanè locus & honorificus multum est, & ad rem familiarem ampliandam accommodatus. His in aula honoribus ac muneribus per annos circiter quatuordecim functus est, ita Regi gratus, & præ cæteris omnibus charus, vt eius vnius opera & domi & foris in rebus semper grauissimis Rex vsus fuerit. Legatione functus est ter quaterue, postremò verò Cameraci, quum pax illa celeberrima inter quatuor potentissimos huius orbis principes, Imperatorem Carolum Quintum. Ferdinandum Regem Romanorum, Henricum Angliæ, & Franciscum I. Francorum reges anno salutis 1529. solennibus pactis concludebatur. Rex ipse sic Morum adamabat, vt quum vacatione aliqua à rebus publicis impetrata, domi suæ in pago Chelsey qui ab vrbe Londinensi non nisi vno paruo milliari distat, sese cum familia sua recrearet, eum tamen { vt cuius conuictu ac consuetudine impensè delectabatur } derepente domi suæ inuisere, mensæ domesticæ sine vllo speciali apparatu accumbere, vno atque altero die cum Moro suo rusticare solitus interdum fuerit. Sed & discedens dicebat Rex: Quia iam hoc biduo te More à tuis auulsum mecum detinui, vide vt vltra ferias constitutas, aliud biduum adiicias. Nolo enim ex hac mea præsentia domesticæ tuæ recreationi aliquid decedere. Denique tantum Mori prudentiæ Rex tribuebat, sic eum diligebat, eam de eius integritate ac fide existimationem habebat, vt non contentus honoribus illis multis & magnis antea Moro delatis, supremum tandem totius regni Cancellarium { qui honos hactenus solis fere Ecclesiasticis viris, eisque supremæ dignitatis deferri solebat. Duo enim Archiepiscopi { quorum alter Cardinalis } Morum in hoc

Cācellarius Ducatus Lācastriæ.

Cācellarius Regni.

in hoc munere proximè præcesserant; Morum renunciauerit. Est autem in Anglia Cancellarius regni, proximus post Regem, omnesque alios quacunque dignitate fulgentes aut authoritate præditos præcedit. Ante eum prodeuntem à dextris gestatur sceptrum aureum, in cuius fastigio est corona aurea imperialis, ad læuam liber, quorum altero summa sub Rege potestas, altero legum prudētia designatur. Sed & sigillum regium bursæ holosericę inclusum solenni pompa ante eum defertur, & pro tribunali sedenti coram ponitur. Tribunal Cancellarii supremum est & à quo nō appellatur, ne ad Regem quidem ipsum. Iudicat non ex legibus scriptis, sed ex æquo & bono. Ad illum à quouis alio Tribunali appellari potest. Hunc supremū Magistratum sicuti cum tanta totius regni gratulatione Morus suscepit, quāta ante illum alius nemo; ita maximo cum applausu docti & celebres ea ætate viri, quibus extra Angliam Mori virtutes atque eruditio iam innotuerant, eum prosequuti sūt. De quo sic Erasmus in epistola ad Ioannem Fabrum Episcopum Viennensem. *Harum rerum tibi facile fecero fidem, si summorum virorum epistolas proferam, Regi, Regno, sibi, atque etiam mihi gestienti cum alacritate de suscepto à Moro Cancellarij honore gratulantes.* Quin & ipse Cardinalis Wolsæus etsi Moro parum æquus esset, eumque metueret verius, quàm amaret, quum prospiceret tamen nullam spem esse reditus ad pristinam dignitatem, asseuerauit in Anglia non esse illi oneri quempiam ita parem vt vnum Morum. Sed Regis ipsius iudicium quo vno nemo penitius inspexerat, aut impensius amabat raras ac prope diuinas Mori virtutes, ingeniique dotes, quique ipse prudentissimus { needum schismatis labe aut cæca cupidine infectus } optimum semper suorum hactenus

Epist. li. 27. pag. 1071.

nus

nus delectum fecit, præstantissimum & sempiternum præbet, virtutibus Thomæ Mori testimoniū. Maximè quum *nemo vnquam ante illum eius ordinis, nemo ex Laica eaque inferiori nobilitate eū magistratum gesserit.* *Card. Polus lib. 3.*

Non est autem hoc loco prætereundum, quum hunc amplissimum Magistratum Morus iniret, quo extra ordinem honore Rex, totus tunc Moro addictus, illustrare eum voluerit; qua modestia & prudentia hunc ei delatum Morus acceperit. Quo enim primum die inaugurari debuit, & toto spectante populo tribunal illud supremum, in Camera regia quæ à Stella nomen habet, conscendere, Dux Northfolciæ totius nobilitatis Anglicanæ facile princeps & vir maximæ tunc authoritatis, iubente id & mandante Rege, Morum ad Cancellarii cathedram honorificè deduxit, eoque conscendente Orationem ad populum ex mandato regio in hæc verba fecit. *Regiam Maiestatem (quod ipsi Regno, totique populo Anglicano faustum fœlixque sit) ad supremam Cancellarij dignitatem, Thomam Morum virum iam ipsi Regi totique regno spectatissimum euexisse; non alia quidem ex causa neque respectu alio, quàm quia in hoc viro omnia illa gratiæ & naturæ præstata inesse cerneret, quæ ad tantam dignitatem vel populus desiderare vel Rex ipse optare posset. Huius enim viri admirabilem prudentiam, integritatem, innocentiam, cum suauissima quadam ingenij facilitate coniunctam, non populo tantum Anglicano vniuerso ab ineunte fere ætate, sed & ipsi Regi à multis retro annis spectatissimam fuisse. Illud Regem in multis magnisq; negotiis domi forisque gestis, in variis quæ gessit muneribus, in amplissimis quas obijt legationibus, in assiduis & quotidianis pene rerum agendarum consiliis, vberrimè expertum fuisse. Nihil hoc viro ad deliberandum prudentius,* *Oratio Ducis Northfolciæ in laudem Mori.*

ad di-

ad dicendum quod senserat integrius, ad ornandum quod diceret facundius animaduertisse. Regem itaq; quia omnia à tanto viro summa expectaret, pro eo quo in Regni ac populi sui administrationem cum omni æquitate & iustitia, integritate & prudentia faciendam desiderio tenetur, eum suo populo ac Regno Cancellarium dare, quo Cancellario, populus omni pace ac iustitia frueretur, regno splendor & decus incomparabile afferretur. Nouū quidem videri posse huius ordinis virum, laicum, coniugatum ignobilem ad eam dignitatem assumi, quæ hactenus non nisi Ecclesiasticis ijsq; primariis Prælatis, aut certe nobilissimis viris deferri solebat. Sed quæ ex hoc parte desiderari posse cuipiam videantur, admirabiles huius viri virtutes, dotes ingenij ac naturæ incomparabiles plenissimè compensare. Regem itaq; non quantus sed qualis vir esset, non splendorem sed meritum personæ, nō ordinem sed virtutem spectasse. Deniq; in Thoma Moro ostēdere se voluisse, nō deesse suæ maiestati ex inferiori nobilitate atque ordine laico viros præstantissimos, qui Ecclesiasticorum & nobilissimorum virorum munera exequi valeant. Quod quidem quanto rarius Dei beneficiū est, eo & sua Maiestas hoc habet excellentius, & populo suo iudicat fore gratius. Morum igitur Cancellarium bonis (inquit) auibus & lætis auspiciis accipite; à tanto & tali viro omnia & regno vobis faustissima expectate. Hæc vbi Dux ille nobilissimus aliaque nonnulla perorasset, Thomas Morus etsi inexpectata hac Ducis oratione (nouum enim & insolens id erat) vehementer perculsus varieque affectus fuerat, & quidem pro insigni & consueta sua modestia totus ferè contremisceret, nonnihil tamē sese recolligens vt ille tum locus ac tempus postulabat, in hæc ferè verba respondit. *Vir amplissime, vosque nobiles & humanissimi viri, etsi quæ Regia Maiestas hoc iam loco & tempore de me dici voluit,*

Quaq; nobilissimus Dominus verbis ornatissimis amplificauit, à me, omnia tam longè abesse iudicem, quã ea mihi singula adesse ego nunc vehementer optarem, & iste magistratus plurimum desiderat; etsi hac tota Oratio maiorem mihi metum incusserit quàm facilè verbis explicare queam; tamẽ non potest non gratissimus mihi esse Regia maiestatis fauor iste incomparabilis, quo tam praclarè de me sentire voluit, tam honorificè meam mediocritatem vobis commendari pracepit. Viro quoque nobilissimo non possum non magnas agere gratias, qui qua paucis verbis sua Maiest mandauit, ornatissima & accurata oratione amplificare voluit. Sic enim accipio solum sua Maiest. incomparabilem erga me fauorem, solam benignitatem & incredibilem regalis animi in me propensionem (qua à multis iam annis me immeritũ perpetuo prosequutus est) non vllum prorsus meritum meum, vel huic nouo honori vel his nouis laudib causam dedisse. Quis enim ego sum aut qua domus patris mei, vt hos mihi tot ac tantos honores, cursu quodam perpetuo, Regia Maiestas accumularet? Minor sum omnibus beneficijs eius; hoc certe loco, hoc honore nec dignum me censeo, & vix parem fore confido. In ipsam aulam ac seruitium Regium (quod sua Maiest. profitetur) sape inuitus veni. Ad hanc dignitatem inuitissimus accessi. Sed ea est Regia Maiest. bonitas, ea benignitas, vt exigua suorũ obsequia maximi faciat; & seruos suos non tam bene merentes quàm bene mereri cupientes (quorum certè è numero semper esse desideraui, quandoquidem priorum in loco consistere non potui) splendide remuneret. Qua quum ita sint quãtum mihi & quàm graue onus incumbat, vt huic incredibili beneuolentia regia omni diligentia atque officiò parem me geram, vt eius de me magnifica expectationi respondeam, facile mecum omnes videtis. Mihi igitur tantò ha laudes acerbiores fuerunt, quantò vt his laudibus non indignus

Oratio Thoma Mori Cancellarij cathedram conscendentis.

indignus appaream, grauiora mihi officia subeunda sunt, & pauciora præsidia adesse conspicio. Onus enim est humeris meis impar, non par meritis honos: cura est non gloria; sollicitudo non amplitudo. Ferendũ est illud, vt possum, strenuè: expedienda sunt ista, quantũ valeo, dexterè. Sed erit mihi ingens ad hæc omnia stimulus, studium ac desiderium meum ardens, quo in omni vita nihil prius aut antiquius habui, quod habere me nunc maximè agnosco, vt Reg. Maiest. amplissimis de me meritis omni qua fieri pòtest ratione satisfaciam. Istud verò eò mihi facilius fore confido, quo vestras omnium erga me voluntates, quæ Regiã erga me munificentiam libentissimè complectuntur, eique sese non grauatè conformant, propensissimas futuras nihil ambigo. Meum enim certè rem bene gerendi desiderium, cum vestrâ omnium propensione cõiunctum id profectò efficiet, vt quicquid à me geri potest, indubiè fiat; idemque vobis etsi exiguum sit, magnum tamen atque præclarum videatur. Nam & quæ libenter facimus, fieri solent fœliciter; & quæ beneuolè accipiuntur, fieri videntur fœlicissimè. Vos ergo de me vt speratis optima, ita ego vobis polliceor non quidem optima, sed quanto possum meliora. Hæc & alia quum Morus dixisset, ad cathedram ipsam sellamque curulem, vultum ac verba conuertens, hunc in modum progreditur. *At enim hanc sedem dum intueor, qui & quanti viri ante me eam occupauerint, dum recordor; quis hic * postremò sederit dum recolo, quàm incomparabilis prudentiæ vir, quã in rebus maximis agendis dexterè versatus, quàm splendida & prospera fortuna diu vsus, quàm demum acerbo casu deiectus occubuit inglorius; habeo profectò in antecessore meo quod & hanc mihi prouinciam difficillimam reddat, & hunc mihi honorem parum gratum ac iucundum efficiat. Nam & tanti ingenij, prudentiæ, authoritatis, ac splendoris viro cum laude succe-*

** Cardinalis VVolsæus de quo vide Polydorum lib. vlt.*

succedere, eiusque vestigia paribus gressibus subsequi difficillimum; (veluti si occidente Sole lychnum accendas) & ne hic mihi honor nimium placeat, ne ve splendor eius vano vulgere meos oculos perstringat, inopinatus ac repentinus tanti viri casus terribiliter me admonet. Sic igitur hanc cathedram conscendo ut laboris quidem ac periculi plenam, solido autem ac firmo honore vacuam: qua certè quanto sublimior est, tanto mihi præcipitium magis cauendum video; non rei tantum natura, sed & recenti exemplo admonitus. Ac nisi inter hæc omnia Reg. Maiest. incredibilis erga me propensio, vestraque omnium (quam iucundissimus iste conspectus vester mihi præ se fert) beneuolentia me reficeret ac recrearet, in ipso hoc certe primo vestibulo impingerem; fortè & animo conciderem: nec hæc mihi suauior cathedra videretur quàm Damocli gladius seta equina supra caput appensus, dũ Dionysii regis solium occuparet, honoribus & delicijs affluens. Id vnum ergo semper meminero, id ante oculos perpetuo habebo, hanc mihi cathedram sic esse honorificam, sic amplitudine & splendore plenam, sic nouam & celebrem dignitatem; si omni cura ac vigilantia, fide ac prudentia hoc amplissimum munus administrare non desino; si breuem & incertum eius fructum mihi fore persuasero. Quorum alterum meus mihi labor præstare debet; alterum antecessoris exemplum docere me potest. Quæ quum ita sint, quantam animo meo voluptatem vel hic amplissimus magistratus, vel nobilissimi Ducis effusa mei prædicatio, vel ipsius in me Regis incomparabilis hic fauor afferre possit, facile omnes perspicitis. Hæc & his plura cũ omnium admiratione eo tum tempore ac loco Morus perorauit.

Atqui præter has omnes in Repub. functiones (quod prius dictum oportuit) fuit etiam in plenis regni comitiis (quæ Parleamenta vocamus)

Orator populi.

Orator populi, & inferioris domus (vt nos loquimur) vbi totius populi & inferioris nobilitatis cõsessus est, Dux verbi: cuius est quæstiones & causas omnes in comitiis propositas, populi nomine, prudẽter, grauiter, copiosè vel admittere & approbare, vel reiicere & refutare. Ad quam prouinciam ille solus deligitur, qui & dicendi facultate, & iuris ac rerum gerendarum peritia, & denique animi robore ac fortitudine cæteris omnibus præstat.

Iudex integerrimus.

Sed nunc in tanto honorum cursu, qua fide, integritate, prudentia versatus fuerit, ex paucis illis quæ ad nostram notitiam peruenerunt, satis elucescet. Cùm Iudicis officio fungeretur, solebat dicere nihil apud eum inter amicum & inimicum interesse. Id expertus est gener eius Aegidius Heron qui Cæciliam tertiam Mori filiam in vxorem duxerat. Cùm enim litem iniustam coram socero suo instituerer, monuit illum Morus vt desisteret à lite. Quod quum non faceret, tulit contra eum expeditè sententiam. Aliàs quum inimici cuiusdam causa coram illo verteretur, Iudicem se æquissimũ, quasique solito æquiorem præbuit. Rogatus cur id faceret, respondit. Hostis capitalis quantumuis læserit, non committam vt ea res illi fraudi sit in Iudicio: quod omnibus æquè debet patere. Cùm sic esset planè incorruptus & integerrimus, æmuli tamen eius aliquam reprehendendi ansam studiosè captabant. Hoc quum animaduerteret quidam Pernel siue vt aliis rem gratam faceret, siue vt suo dolori indulgeret, retulit cuidam ex Aula regia primario, Morum Cancellarium à vidua Vaugham aduersaria eius, poculũ aureum accepisse post sententiam pro ea latam. Res ad aures Regis peruenerat, suggerente primario illo viro. Iubetur in diem certum adesse vidua. Ea presente coram multis nobilissimis viris rogat Cancellarium Rex, an poculum

Ridicula Mori accusatio.

lum aureum ab illa vidua accepisset. Fatetur Morus. Hoc quum indignius Rex ferre videretur, orat Morus Regem, velit viduam rogare quid porro de poculo factum sit. Vidua rogata agnoscit, Cancellarium poculum quidẽ hilari vultu accepisse, magnasque de dono gratias egisse, sed & conuocata familia, magnificis verbis donum prædicasse: (quæ omnia accusationi conueniebant) attamen vino postulato, ipsi hilariter præbuisse, simulque poculum reddidisse. Indignatur Rex ob rem tam futilem vel se interpellari, vel Cancellarium vexari; calumniatorem potestati Mori permittit, primarium illum virum obiurgat, Morum collaudat. Iam verò industriæ Mori in summo & negotiosissimo illo Cancellariæ munere luculentum istud & sempiterna memoria dignum argumentum est. Est tribunal illud causis & litibus ita prægrauatum, vt vix vnquam fiat, quin innumeræ causæ pendeant illic indecisæ. Certè Moro magistratum hunc ineunte pendebant adhuc quædam causæ ante annos viginti cœptæ. Ille verò tam dexterè & fœliciter id munus gessit, vt (quod nec antea nec deinceps vnquam visum est) semel tribunal de more conscendens, & causa quadam expedita, sequentem proferri iubens, responsum acceperit, nullam illic amplius causã superesse. Deo igitur gratiis actis quod negotiosissimum illud tribunal semel vacaret, lætus surrexit. Iubens interea publicis Cancellariæ registris id inferri, in quibus adhuc legitur. Sed verò summæ eius in hoc munere integritatis & innocentiæ, non testimonium tantum celebre & luculentum, verum etiam argumentum firmum & inuictum est, Regis ipsius Henrici octaui de Moro iudicium, postquam hoc summo Magistratu vt sese abdicaret, à Rege impetrasset: de quo eius facto plura suo loco. Sed quod ad rem præsentem fa-

Expeditio causarum.

cit, quale fuerit Regis de eo iudicium, ipsemet in quadam ad Erasmum epistola propter quasdam obtrectatorum calumnias his verbis exponit. *Expectaui iam Syndici tempus à gesto ac deposito Magistratu: Nec adhuc quisquam prodiit qui de mea integritate quereretur. Aut tam innocens fui aut tam cautus saltem, vt æmulis meis necesse sit, si me altero nolint, altero sinant gloriari. Sed de hoc negotio Rex ipse quum aliàs, tum priuatim sæpè, tum bis publicè pronunciauit. Nam supra quam meus pudor pati potest vt recenseam, per os Ducis illustrissimi, Ducis, inquam, Northfolciæ magni thesaurarij Angliæ, quum successor meus homo imprimis egregius collocaretur in loco, honorificè iussit de me testatum reddere, quòd ægrè ad preces meas me dimiserit. Nec eo singularis Regis erga me bonitas contenta, recitari fecit idem denuo multo post in sua præsentia, in solenni conuentu magnatum ac populi per os successoris mei in oratione quam ex more primam habuit in Senatu: quem Senatum nos Parliamentum vocamus.* Hæc ad Erasmum Morus. Sed & in literis quibusdam à Thoma Moro post abdicatum Cancellarii munus ad Regem ipsum scriptis, memorem eum facit verborum, quæ quum id munus deponeret ad eum Rex diceret. *Placuit* (inquit) *maiestati tuæ tunc ad me dicere, curaturum se vt propter officia hactenus à me præstita (quæ quidem eo tempore longè supra id quod merebantur laudare dignata est Maiest. V.) omnibus in rebus quæ vel ad honorem vel ad commodum meum spectarent, si quid forte peterem, benignam ac propitiam erga me Maiest. V. semper experirer.* Quæ sane pollicitatio & commendatio regia in tali articulo facta, luculentissimum fuit magistratus integerrimè gesti testimonium. Atque hæc de variis in Repub. muneribus à Thoma Moro gestis, deque integritate & innocentia qua in illis versatus est hacte-

Inter epist. Erasm. libr. 27. p. 1076.

In operibus Anglicis pag. 1423.

hactenus: etsi de hoc posteriori quædam adhuc alia postea dicendi dabitur locus. Huius autem futuræ integritatis egregium specimen adhuc iuuenis dedit quum Iuri municipali operam daret, regnante tunc Henrico septimo. Quum enim in pleno Senatu (quem Parleamentum vocant, in quo liberè loqui quod sentiunt omnibus permittitur) exactiones & vectigalia iniqua imponere populo Rex vellet, Thomas Morus (multis aliis tacētibus, & quod senserant dicere non audentibus) liberè & fortiter Regis postulato restitit. Aegrè admodum tulit hoc Rex, maximè à Dudleo & Empsero eius rei authoribus instigatus. Suaserunt tunc multi Moro, & inter alios Episcopus quidam, vt culpam apud Regem agnosceret, veniamque precaretur: hac enim ratione Regem placari posse. Recusat ille prorsus hoc facere, prudenter respondens, se nec culpæ alicuius sibi conscium esse, nec debere ibi culpam fateri vbi certus de venia non esset. Post septem vel octo annos defuncto Henrico septimo & Dudleo illo propter iniqua illa consilia Regi suggesta pœna capitis damnato, quum iam ad supplicium traheretur, accedens ad eum Morus, ecquid, inquit, domine Dudlee in causa illa exactionis bene olim sententiam dixi? Cui ille, O domine Thoma, inquit, bene te iuuit Deus quod culpam tuam apud Regem non agnosceres. Hoc enim si fecisses pœnam capitis haud dubiè subiisses. Sic ille & fidem suam erga Rempub. bene liberauit, & suæ saluti prudenter consuluit Erat quidem (vt iam dictum est) Iudex æquissimus, sed contra improbos fortis & seuerus, & vt de seipso in suo epitaphio scribendum curauit, *furibus, homicidis, hæreticisque molestus.* Maximè verò hæreticis, de quibus sic ad Erasmum scribit. *Quod in epitaphio profiteor hæreticis me fuisse molestum, hoc ambitiosè feci.* Nam o-

Morus iuuenis exactionibus regiis obsistit.

Inter epist. Erasmi vt supra.

Inter epist. Erasmi vt supra.

mnino sic illud hominum genus odi, vt illis ni resipiscant tam inuisus esse velim, quàm cui maximè: quippe quos indies magis ac magis experior tales, vt mundo ab illis vehementer metuam. Neque tamē ita hæreticis molestus Morus fuit, vt sub illo Cancellario quisquam eorum capitis pœnam dederit; id quod & Erasmus affirmat in epistola mox citata, & nostri annales testantur. Quod si aliter sensit Sleidanus quum scriberet Thomam Morum qui Regis fuit Cancellarius, in suspectos de Lutheranismo grauiter animaduertisse, (quæ vox iuridicè loquendo pœnam capitalem notat) mentitur, vt solet, splendidè.

Lib. 9.

De multiplici eius eruditione, & laboribus literariis.

CAPVT IV.

QValis in Rep. sua ciuis, quibus honoribus & muneribus perfunctus, qua integritate, fide prudentia in illis versatus Tho. Morus fuerit, quantum ea de re cognoscere potuimus, iam explicatum est. Nunc quàm fuerit idem literatus, doctus, studiis ac libris deditus; quos in eo genere labores tulerit, fructus fecerit, explicare conabimur Quæ pueritiæ, & adolescentiæ studia fuerint, in præcedentibus dictum est. Quòd Poëta, quòd Orator, quòd Philosophus extiterit, quod stilum & vocem in illa ætate ingenti cum laude exercuerit, ex illis liquet. Et quidem necdum ad Reip. administrationem vocatus, minimè mirum si vir tanti ingenii ocio adhuc abundans, otiosus esse non potuerit. Sed verò in tanta negotiorum & tam continua multitudine, quæ in officiis prædictis (quibus adde vitam coniugalem, familiæ curam) nunquā deesse poterant, quis expectabit, vt magni aliquid in literis ac studiis præstare possit? Amant enim

ocia

ocia Musæ, & à forensi strepitu atque aulica conuersatione vel maximè abhorrent; denique quę est nostra ignauia, totum penè hominem desiderant. Et certè Morus ipse vir totus suaptè sponte literis ac libris deditus, auocationes istas suas & interpellationes assiduas miserè alicubi deplorat: Sic enim ad Petrum Aegidium Antuerpiensem amicum suum post elaboratam Vtopiam scribit. *Dum causas forenses aßiduè alias ago, alias audio, alias arbiter finio, alias Iudex dirimo; dum hic officii causa visitur, ille negocii, dum foris totum ferme diem aliis impartior, reliquum meis, relinquo mihi, hoc est, literis nihil. Nempe reuerso domum, cum vxore fabulandum est, garriendum cum liberis, colloquendum cum ministris. Quæ ego omnia inter negotia numero, quando fieri necesse est. Necesse est autem nisi velis domi tuæ esse peregrinus. Et danda omnino opera est, vt quos vitæ tuæ comites aut natura prouidit, aut fecit casus, aut ipse delegisti, his vt te quàm iucundißimum compares, modò vt ne comitate corrumpas, aut indulgentiæ ex ministris dominos reddas. Inter hæc quæ dixi elabitur dies, mensis, annus. Quando ergo scribimus? Nec interim de somno quicquam sum loquutus, vt nec de cibo quidem, qui multis non minus absumit temporis quam somnus ipse qui vitæ absumit ferme dimidium.* Hæc ille. Quid ergo tandem ad studia temporis superfuit? Subiungit statim. *At mihi hoc solum temporis adquiro quod somno ciboque suffuror: quod quoniam parcum est, lentè; quia tamen aliquid, aliquando perfeci atque ad te mi Petre transmisi Vtopiam.* Nempè in more habebat Tho. Morus non vltra 4. aut ad summum 5. horas somno dare. Hora secunda matutina surgere solitus, vsque ad septimam studiis & precibus se dabat; reliquum diei tēpus negotiis. Scripsit ergo pręter prius enumerata tū Latinè tū maximè Anglico sermonę valde multa. Vto-

In epistola Vtopiæ præfixa.

piam suam scripsit, si Ioanni Paludano credimus, adhuc iuuenis : non tamen ita iuuenis quin virilem planè togam induerit. Scripsit enim illam à Flandrensi legatione reuersus, vt in ipsa operis præfatione testatur, sed certè necdùm in Aulam à Rege vocatus, vt ex illa pensione liquet, quam finita legatione Rex ei obtulerat vt in præcedenti cap. retulimus. Ceterum hanc scripsit Vtopiam anno ætatis 34. vid. ann. Domini 1516 Passus est autem anno Domino 1535. & ætatis suæ anno 52. De operis autem ipsius præstantia etsi, quia passim legitur, adeoque in Gallicam, Italicam, & Flandricam linguam translatum, nihil me attinet dicere, quorundam tamen doctorum virorum iudicia subiiciam.

Budæus de Vtopia Mori.

Gul. Budæus in epist. ad Thomam Lupsetum *Vtopiæ cognitionem Thomæ Moro debemus qui beatæ vitæ exemplar ac viuendi præscriptum ætate nostra promulgauit; Hanc historiam ætas nostra, posteraque ætatis habebunt velut elegantium vtiliumque institutorum seminarium, vnde translatitios mores in suam quisque ciuitatem importent & accommodent.*

Paludani.

Ioannes Paludanus Cassiletensis in epist. ad Petrum Aegidium sic scribit. *Quicquid ad Rempublicam bene instituendam pertinet, in Vtopia velut in speculo liceat cernere. Multos certè eosque insignes in literis viros Anglia habet. Nam quid de cæteris conijciendum est, si tantum præstat Morus primum iuuenis, deinde publicis ac domesticis negotiis adeò distractus: postremò quiduis profitens citius quàm literas?* Petrus

Pet. Ægidij.

Aegydius in epist. ad Hieronymum Busslidiū Præpositum Ariensem de Vtopia sic scribit. *Tantum hic occurrit vndique miraculorum, vt ambigam quid primum aut potissimum admirer; fælicissimæ memoriæ fidem quæ tot res auditas duntaxat penè ad verbum reddere potuit,* (sic enim fabulæ subseruire oportuit) *an prudentiam, quæ vulgo ignotissimos fontes,*

tes, vnde nomina Reipub. vel oriuntur mala, vel oriri possent bona, sic animaduerterit; an orationis vim ac facultatem, qua tanta sermonis Latini puritate, tantis dicendi neruis, tot res complexus est, praesertim vnus in tot publica simul & domestica negotia distractus. Hæc Petrus Aegidius. Sed nunc grauissimum viri grauissimi Hieronymi Buslidiani Cæsareæ Maiest. à Consiliis iudicium apponam. Sic in epistola ad Morum ipsum lecta Vtopia scribit. *In Vtopiensis Respub. fœlici descriptione nihil est in quo vel summa eruditio vel absoluta rerum humanarum peritia desiderari possit. Tam siquidem multifaria polles doctrina, rursum tam multa eaque certa rerum peritia, vt prorsus expertus affirmes quicquid scripseris; doctissimè scribas quicquid affirmandum destinaueris. Mira profectò raraque fœlicitas, ac planè eo rarior quo magis ipsa sese, inuidens plurimis, non prabet nisi raris: maximè ijs qui sicut candore velint, ita eruditione sciant, fide queant, authoritate possint tam piè, rectè, prouide in commune consulere, sicut tu iam facis probè; qui quod non solum tibi, verum etiam toti gentium orbi existimas opera precium, duxeris hoc tuo pulcherrimo merito vel totum ipsum orbem demereri: quod praestare alia ratione neque rectius neque melius potuisses, quàm ipsis mortalibus ratione pollentibus eam Reip ideam, eam morum formulam, absolutissimumque simulachrum praescribere, quo nullo vnquam in orbe visum sit vel salubrius institutum, vel magis absolutum, vel quod magis expetēdum videatur: vtpote multo quidem praestante atque longo post se interuallo relinquēte tot celebratissimas, tantopere decantatas Lacedamoniorum, Atheniensium, Romanorum Respublicas* Paulò post prudenter obseruat & laudat, *quod Vtopiensis Resp à Moro formata non tam in condendis legibus, quàm in optimis magistratibus formandis elaborauit: ad quorum videlicet*

Hieronym. Buslidianus de Vtopia Mori.

delicet simulachrum, probitatis specimen, exemplar morum, iustitiæ imaginem totus status & rectus tenor cuiusuis absolutæ Reipubl. sit effingendus. Hæc ille.

Paul. Iouius In elogiis doctorũ virorũ tit. 89.

Sed & de hoc laudatissimo opere sic Paulus Iouius. *Mori nomen in Vtopia perenni constantiæ laude fruitur. In ea enim beatæ gentis regione optimis instituta legibus, ac opulenta pace florentem Rempubl. elegantissimè descripsit, quum damnatos corrupti seculi mores fastidiret, vt ad bene beateque viuendum commento periucundo, rectissima via monstraretur.* Hæc ille. Certe hoc vnum Vtopiæ monimentum, facile legenti ostendet verissimum esse, quod Budæus, quod Erasmus, quod Cochlæus, quod Rhenanus, quod Buslidius, quod Tonstallus, quod Regin Polus Card. * omnesque qui Vtopiam legerunt, de eo scribunt, *incomparabile homine maius & prope diuinum fuisse hominis ingenium.* Nihil eo opere vel circa inuentionem iucundius, acutius & artificiosius; vel circa orationis genus, elegantius, vberius, ornatius; vel circa præcepta vitæ ac morum grauius, solidius, prudentius. Eius lectio nec lectorem vnquam fastidire, nec absque singulari aliquo fructu dimittere potest, si attentus & proficiendi studio legat.

* quod Paludanus, quod Huttenus, quod Viues, quod Graphæus, quod Zasius.

Historia Richardi Regis

Scripsit porrò eodem fere tempore historiam Richardi Regis Angliæ eius nominis tertii Latinè, quam etsi exercitii tantum gratia conscriptam & imperfectam & non relectam reliquit, sermonis tamen elegantiam & nitorem vix in ea desideres. Anglicè illã multo ante & plenius & elegãtius descripsit. Iam verò quum an. Domini 1523. contra librum Henrici Regis de sacramentis spurcissimum libellum spurcus Lutherus euomuerat, Tho. Morus ad eius conuitia responsionem emisit: & procaci ac scurrili Lutheri libello eodem orationis filo responsionem parandam iudicauit, ipsumque eisdẽ quibus intemperantissimè vsus erat in Regem, cõ-

Rosseus Mori

uiciis

uiciis obruendum: vt si quid male loquendo voluptatis cepisset, id rursum malè audiendo amitteret. Cæterum quum haudquaquam personam dignitatemque suam (erat enim tunc Eques & Consiliarius regius) lasciuos iocos & quandoque etiam immodestos decere intelligeret, non suo sed Gulielmi Rossei alieno nomine librum exire voluit. Hic autem Rosseus eodem fere tempore Romam peregrinatus in Italia moritur, vt non incommode etiam ipsis Anglis Rosseus author videri possit. Et hic quoque liber præter sanam & solidam doctrinam contra impudentem hæreticum grauiter defensam, facetissimum præterea & elegantissimũ Mori ingenium luculenter exprimit. Denique facti sui rationem quod cum scurra scurriliter agere cõpulsus fuerit, inuitusque hoc fecerit, in ipso fine & vltimis libri verbis sic exponit. *Quandoquidem Lutherus totum se deuouit inferis, & obdurauit in schismate; statuere tamen secum debet aliquam saltem vt habeat ciuilis honestatis rationem, quo sibi potius vendicet authoritatem Dogmatistæ, quàm vilis in hæretica scurræ. Quod si quando volet, si disceptabit seriò, si mendacia sua recantet ac sycophantias, si abegerit stultitias, furores, & hactenus nimium familiares furias, si merdas suas resorbeat, & sua relingat stercora quibus tam fœde linguam suam calamumque conspurcat, non deerunt qui de re graui grauiter, quod decet, disserant. Verùm si ad istum quo cœpit modum scurrari pergat & furere, si grassari calumnia, nugari stultitia, insanire dementia, scurrilitate ludere; nec aliud in ore gestare, quàm sentinas, cloacas, latrinas, merdas, stercora; faciant quod volent alii: nos ex tempore capiemus consilium velimus ne sic bacchantem ex eius tractare virtutibus & coloribus suis depingere, an furiosum fraterculum & latrinarium nebulonem cum suis furiis & furoribus, cum suis merdis & stercoribus cacantẽ cacatumq; relinquere.*

Cur contra Lutherum scurriliter scripserit.

Hæc

Hæc vltima ad Lutherum verba sunt, quibus quasi posttemis bellariis tali nebulone dignis os eius perliniatur, & buccella palato congrua dulcoretur. Certè hic liber (vt refert Cochlæus) *mira dexteritate & faceti ludens, & grauiter obiurgans, certissimis testimoniis ita conuincit Lutherum, & in os eius improbum omnia ipsius mendacia retrusit, vt is contra ne hiscere quidem ausus fuerit.* Cùm enim quotidie scriptitaret & omnibus responsitaret, Rosseo lecto, magis mutus factus est quàm piscis. Scripsit & aduersus Ioan. Pomeranum epistolam luculentam quæ seorsim excusa est. Hæc ferè sola (quæ quidem extant) Latino sermone scripsit libertate sua adhuc gaudens. Nam in carcere quum esset, scripsit tractatum prolixum de passione Domini, ex posteriori parte Latinum, vt in operibus eius Latinis extat, sed priori & multo maiori ex parte Anglicum, de quo postea.

In actis & script. Luth.

Nunc quæ sermone vernaculo vel contra hæreticos vel de rebus piis scripserit, commemorabo. De vita Pici Mirandulę aliisque eiusdem opusculis Anglicè ab eo versis quum adhuc adolescens esset, suprà diximus. Vitam Richardi tertii Regis Anglorum eloquentissimè scripsit eo tempore quo Londini causas agebat. Postquam in Aulam & Senatum regium assumptus est, quo demum tempore vitam maximè negotiosam egit, eo tamen tempore quàm plurima scripsit. Eques creatus & à Consiliis Regi, regnique Proquæstor scripsit tractatum insigniter pium & doctum de quatuor nouissimis: sed multò maior eius pars intercidit. Quum autem ex hoc Belgio in Angliam hæretici irrepere cœperunt (*ex Belgio enim*, ait Morus in epist. quadam ad Erasmum, *quo se velut in portum aliquem omnes hæreses receperunt, libri hæretici in Angliam mittebantur*) Morus etsi tunc occupatissimus, vtpote & Consiliarius

Opera Anglicana.

An. 1513.

An. 1522.

Lib. 27. epistolarum.

siliarius Regius, & Ducatus Lancastriæ Cancellarius, scripsit de rebus hodie controuersis Dialogorum libros quattuor opus prolixum, eruditum, elaboratum: in quo de Sanctorum inuocatione, de peregrinatione, de Reliquiis quum multa disputasset, ostendit tandem, variaque ratiocinatione demonstrat & quæ sit vera Ecclesia, & illam errare non posse. His Dialogis absolutis, quum eodem tempore hæreticus quidam librum edidisset, cui titulum fecit, *Pauperum libellus supplex* {quo id agebat vt Regi persuaderet, vnicum & præstantissimũ ad pauperes subleuandos, aliasque Reip. necessitates iuuandas remedium esse, vt Monasticorum & Ecclesiasticorum bonorum vt minimum ex 4. partibus tres fisco addicerentur} scripsit Morus sequenti anno contra hunc libellum nõ supplicem, sed infamem, responsionem iustam cui titulum dedit, *Animarum in purgatorio libellus supplex.* Quo in libro sub persona animarum adhuc in Purgatorio existentium, ad quarum pœnas piis suffragiis & sacrificiis subleuandas Ecclesiastici & Monastici redditus magna ex parte collati sunt, eleganter & eruditè docet tum fidem & doctrinam Ecclesiæ de orando pro defunctis, de Purgatorio, de vi suffragiorum solidam & orthodoxam esse; tum etiam monasteriis sublatis, & ecclesiæ bonis imminutis, Regis potentiam minuendam, pauperum numerum augendum: quod & postea experientia stultorum magistra clarè docuit. Iam verò quum contra Dialogos præallegatos; Tindallus infamis hæreticus qui postea Vilfordiæ in Brabantia iustas impietatis suæ pœnas tulit, responsionem scripsisset, eam Morus etiam supremus tunc regni Cancellarius longa scriptione refutauit. Sed quum illa refutatio nouem libros complectatur, tres priores scripsit Cancellarius regni; sex posteriores eo munere abdi-

An. 1528. Dialogi.

An. 1529.

Libellus supplex animarum in Purgatorio.

Cõtra Tindallum.

An. 1532. & 1533.

abdicato. Scripsit prætèrea eodem anno qui depositum Cancellariatum & vincula eius vnicus intercessit, contra Ioannem Frith Sacramentarium de veritate corporis & sanguinis Domini librum vnum, deinde Apologiam, mox Apologiæ suæ defensionem, sub titulo debellationis Solymorum & Byzantii. Ac postremò contra Anonymi hæretici librum de Cœna Domini libros quinque. Postremò in carcere constitutus scripsit de Consolatione in aduersis libros tres, opus elegantissimum, multa pietate & eruditione plenum, denique cui vix vllū in eo argumēti genere par inuenias. Scripsit etiam in carcere expositionem (vt vocat) historicam passionis Dominicæ iuxta, 4. Euangelistas, incipiens ab eo loco, *Appropinquauit autem dies festus azymorum:* quam produxit vsque ad illa verba. *Iniecerunt manus in Iesum.* Tunc enim sic per arctam custodiā iniectæ illi manus sunt in carcere, vt amplius scribendi facultas non daretur. Est hic tractatus & prolixus atque accuratus, & multū spiritualis ac pius. In his autem omnibus vernacula lingua conscriptis, & regnante Maria in vno magno volumine excusis, quæ ante 30 annos magna ex parte perlegi, deprehendi Thomam Morum in scripturis diligētissimè, in Patribus, adeoque in ipsa scholastica doctrina non indiligenter versatum fuisse. Citat etsi non adeo frequenter, appositè tamen & vbi opus est, Augustinum, Hieronymum, Chrysostomum, Cyrillum, Hilarium, Bernardum, Gersonem. Certè ipsemet ad sui purgationem quū postea suspectus Regi haberetur, affirmat se per totos 7. annos Patribus legendis operam dedisse, vt quæ esset illorū de Primatu Rom. Pontificis sententia intelligeret. De quo lectionis fructu suo loco plura. Hinc interim constat quantum in Patribus proficere vir tanti ingenii & tam diuinæ memoriæ potuerit. Et si enim

Cōtra Frith.
Apologia & eius defensio
De cœna Domini
Consolatio in aduersis.

ſi enim vnum tunc legendo quærebat, quis tamen dubitat quin multa obiter contra præſentes hæreſes annotauerit? Ego certè animaduerti multa nuper loca percurrendo, eum in dogmatica Theologia perdiſcenda bonam operam poſuiſſe, & quũ de gratia, de libero arbitrio, de meritis operum, de fidei & charitatis aliarumque virtutum natura & officiis, de peccato originali, de ipſa prædeſtinatione loquitur, ita calamum temperare ſuum, ita ad veræ Theologiæ normam loqui, vt accuratius & aptius profeſſione Theologus loqui vix poſſit. Certè quòd Diuum Thomam ſtudioſè legerit, illud argumento eſſe poteſt quod de eo narrauit Ioannes Harriſius ſecretarius eius. Allatus eſt fortè ad Morum libellus hæretici nouiter excuſus, quum iam in viam ſe per flumen daret, è domo ſua Londinum verſus. Potuit enim à pago Chelſey per aquas Londinum proficiſci. Vbi aliquantulum legiſſet, loca quædam digito notata Harriſio ſuo oſtendens: hæc, inquit, huius nebulonis argumenta ſunt D. Thomæ obiectiones in 2. 2. quæſtio. & art. tali: ſed boni doctoris ſolutiones nequam diſſimulat. Sed & diſputationem eius quandam vidi cum P. Alphonſo Minorita Confeſſario Catharinæ reginæ Henrici regis coniugis primæ, vbi de attritione & contritione ſuſtinet ſententiam Scoti vt tutiorem magiſque probabilem contra ſententiam Occam: vt meritò cuilibet mirum videri poſſet, hominem ciuilibus & aulicis negociis tota fere vita occupatum, in profana literatura excellenter verſatum, Theologica tamen adeoque ſcholaſtica ipſa non attigiſſe tantum, ſed & tenuiſſe. Hæc autem opera eius de rebus controuerſis vernaculè conſcripta, non ſolùm eo tempore quo ſcripſit magnum fructum fecerunt, plurimis viris doctis & grauiſſimis ea ter quaterve relegentibus,

tibus,

In apolog. cap. 3.

tibus, sibique ad iuuandam memoriam indiculos colligentibus (vt ipsemet per occasionem scripsit) sed & diu post regnante serenissima Regina Maria Catholica principe, iterum in lucem edita restauratæ tunc religioni Catholicæ maximo adiumento fuerunt Nec quicquam ferè toto illo lucido interuallo (quod singulari Dei beneficio inter duo schismatis tempora nobis datum fuit) causam Catholicam magis promouit, illustrauit, cõfirmauit, quàm alia permulta Mori opera Anglicè edita, opera & labore ingenti D. Gulielmi Rastelli de quo in præfatione diximus. Porrò alia permulta Mori scripta tam Latina quàm Anglica ob acerbam persecutionem quæ toti familiæ Mori eo sublato incubuit (de qua suo loco plura) interciderunt; & ista quæ habemus quasi è flammis erepta magna quadam suorum industria seruata sunt. Statim enim post mortem eius, vt reliquam supellectilem ita maximè bibliothecam Mori vniuersam & instructissimam Thom Cromvvellus Regii sigilli custos, homo ad ministerium tyrannidis natus, diripuit. Sed & illud infatigabile hominis studium demonstrat, quod quæcunque vel Latine vel Anglicè per totam vitam in lucem emittenda composuit, sua propria manu omnia scripsit, nullius alterius hac in re industriæ fidens. Fuit autem in prima sua & florenti ætate bonarum literarum, seu politioris literaturæ non deuotus tantum, sed & superstitiosus penè amator. Propter bonas literas Erasmum sic deamauit, vt nemo magis: vicissim illum ac meritò Erasmus Fuit tamen amicitia Mori cum Erasmo ipsi Erasmo magis honorifica quàm Moro vtilis. Sed & crescente hac hæresi, cuius oua tam multa & mala Erasmus posuit, decreuit ac refrixit Mori erga Erasmum amor. Obiiciente quodam in loco Tindallo (quem Morus reprehenderat

Bonarũ literarũ quãtus amator.

rat quod vocem Ecclesiæ in congregationem & presbyteri in seniorem verterat? dulcissimum eius Desiderium Erasmum non aliter vertere, ideoque non aliter reprehensione dignum esse, respondet Morus. *Si dulcissimus meus Desiderius praua illa intentione sic vertisset qua vertit Tindallus, dulcissimus meus Desiderius ne quidem dulcis mihi amplius esset.* Amicè videlicet quum factum non potest, intentionem excusat. Denique Morus vbi sub finem vitæ suæ multa in scriptis Erasmi deprehendit necessariò emendanda, monuit eum per literas diligẽter, vt Augustin. exemplum sequutus omnia sua recognosceret & retractationes ederet, quod etiam & Ioan. episcopus Roffensis fecit, vt patet ex epist. Erasmi ad eum. Sed Erasmus qui ab humilitate Augustiniana tam multum abfuit quàm à doctrina, nec id facere voluit, nec has Mori literas superesse passus est, vt Farragini cum cæteris insererentur. Propter bonarum literarum impensum studium, factus est in Anglia cum suo Richardo Pacæo, viro nobili, docto, prudente (qui pro rege Henrico nobilissimas legationes obiuit) bonarum literarum patronus & aduocatus. Sic ad Academiam Oxoniensem luculentam orationem ex Aula scripsit, vt imprudentes quosdam concionatores reprimeret qui Græcæ & Latinæ linguæ studium pro suggestu traducebant. Sic quum coram ipso rege quidam concionator hoc tentaret, finita concione, instante Moro, veniam petere & suam temeritatem agnoscere concionator coactus est. Sic ad Martinum Dorpium bonarum ac Græcarum maximè literarum ad tempus hostem, prolixam & eruditissimam scripsit epistolam de necessaria linguæ Græcæ cognitione; quæ Basilææ excusa est per Episcopium anno 63. Sic denique cum illis arctissima necessitudine coniunctus est, qui eo tempore siue in

Confut. lib. 2. pag. 422.

In Farrag. lib. 22. pag. 852.

Anglia siue extra, eloquentiæ & eruditionis laude floruerunt, vt proximo mox capite apparebit. Et in oratione quidem illa ad Academiam Oxoniensem scripta sic inter cætera loquitur *Quanquam nemo negat saluum esse quenquam sine literis non illis modò, sed vel vllis posse, doctrina tamen eaque secularis, vt ille vocat* (concionator scilicet quidam audacior quàm doctior) *animam ad virtutem præparat. Neque quisquã est qui dubitet doctrinam hanc vnam prope atque vnicã esse, propter quam frequentatur Oxonium. Quandoquidem rudem illam atque illiteratam virtutem quæuis bona mulier libros suos ipsa docere non pessimè posset domi. Præterea non quisquis ad vos venit, protinus ad perdiscendam Theologiam venit. Oportet vt sint qui leges calleant. Noscenda est & rerum humanarum prudentia, res adeo non inutilis Theologo, vt sine hac sibi fortassis intus non insuauiter possit canere, at certè ad populum ineptè sit cantaturus: quæ peritia haud scio, an alicunde vberius quàm è Poetis, Oratoribus atque Historiis hauriatur. Quin sunt nonnulli qui cognitionem rerum naturalium velut viam sibi qua transcendant in supernarum contemplationem præstruunt: & per Philosophiam & liberales artes (quas iste omnes secularis literaturæ nomine damnat) iter faciant ad Theologiam: spoliatis videlicet Aegypti mulieribus in Reginæ cultum. Ad quam Theologiam (quoniam hanc solam videtur admittere si vel hanc admittit) non video tamen quo pacto queat attingere, citra linguæ peritiam vel Hebrææ, vel Græcæ, vel Latinæ. Nisi fortè persuasit sibi homo suauis satis id librorum scriptum esse Britannicè: aut totam prorsus Theologiam putat intra septum illarum claudi quæstionum de quibus assiduè disputant. In quas noscendas pars exigua fateor linguæ Latinæ suffecerit. Verum enimuero intra has angustias, augustam illam cæli reginam Theologiam sic coerceri, vt non sacras prætereà incolat atque inhabitet Scripturas, indéque per omnes*

anti-

antiquissimorum ac sanctissimorum Patrum cellas peregrinetur; Augustini dico, Hieronymi, Ambrosii, Cypriani, Chrysostomi, Cyrilli, Gregorii, atque id genus aliorum, per quos Theologiæ studium stetit à Christo passo plus annis mille, priusquam istæ nascerentur quæstiunculæ, foret periniquum, addo etiam impium. Quorum opera Patrum quisquis à se iactat intelligi sine cuiusque eorum linguæ non vulgari peritia, diu id iactabit imperitus, priusquam ei periti credant. Hæc ibi Morus, quæ ex multis pauca ideo protuli, vt quantus bonarum literarum defensor ac patronus extiterit, lector ex parte intelligat. Cæterum prolixa admodum eius epist. ad Martinum Dorpium, de necessaria linguæ Græcæ cognitione { cui malè Typographus titulum dedit, Apologia pro Moria Erasmi, quum id tantum obiter tractet } Basilææ per Episcopium excusa anno 1563. luculentissimè docet quàm in omni non prophana tantum, sed & in sacra literatura versatus, quantus vtriusque Aduocatus contra eius temporis barbariem fuerit. Atque hæc de eius varia & multiplici eruditione ac laboribus literariis, quantum ad meam notitiam peruenire potuit, hactenus.

De doctis & claris viris quos multiplex Thomæ Mori eruditio familiares sibi fecit.

CAPVT V.

QVod de varia ac multiplici Thomæ Mori eruditione dicere voluimus, magis lectori innotescet, si doctos eius ætatis viros domi forisq; quanti ipse fecerit, quã charos sibi habuerit, paucis recẽsemus. Est enim ꝓpria doctrinę virtus, vt q̃ in ea excellit& facile inclarescat,&multos etiã

quos non vidit beneuolos sentiat: maximè doctos ipsos & claros viros quos studiorum societas in omni ætate ac cõditione reddit familiares. Nec mediocre eruditionis argumentum est viris eruditissimis placuisse, aut parua fœlicitatis pars viris claris amicitia coniunctum fuisse. Alexander Macedo Achillis statuam cernens in Ilio quam Patroclus amicus eius erexerat, O te fœlicem, inquit, cui viuo talis amicus contigit. Certè si similitudo morum amicitiam conciliat, & pares cum paribus facile congregantur, tot viri docti & celebres Moro familiares & amici, virum illum fuisse doctissimũ manifestè docebunt. Primùm igitur à domesticis incipiam: postea externos proferam. Certè nullus in Anglia viuente Moro alicuius nominis doctus fuit (fuerunt autem in illa quasi bonarum literarũ herba, & renascente lanugine quàm plurimi) qui Thomæ Moro familiaris in primis non extiterit. Ac in prima quidem eius ætate familiares ei fuerunt, vt supra ostensum est, Ioannes Coletus, Ioannes Grocinus & Thomas Linacer, viri omnes excellentis & exquisitæ eruditionis, quos præceptorum loco habuit. Socios quasi studiorum habuit Gulielmum Lilium (de quo supra) Gulielmum Mõtioium virum illustrem ad quem variæ sunt Erasmi epistolæ in Farragine, & Gulielmum Latimerũ (non Hugonem Latimerum hæreticum illum sub Edouardo rege, sed alium Catholicum) qui ad Erasmum de Moro sic scribit. *Morum ipse nosti quàm acutus sit, quàm vehementi ingenio, quantis, etiam si ceperit, viribus incumbat: in summa quàm sit tui similis.* Alios in politiori literatura amicos & socios habuit Morus. Thomam Lupsetum, ad quem variæ extant Erasmi epistolæ, in quibus quanta fuerit eius & egregia eruditio & intima cum Moro amicitia euidenter apparet. De quo etiam in epistola ad Eras-

Coletus. *Grocinus.* *Linacer.* *Lilius.* *Montioius.* *Latimerus.* *In Farrag. pag. 360.* *Lupsetus.*

Erasmum scribit. *Lupsetus noster magno auditorio summa cum laude sua nec minore Scholasticorum fruge bonas literas in vtraque lingua profitetur Oxoniæ. Successit enim Ioanni Clementi meo.* Thomam Eliottum scriptorem inter Anglos clarum, cuius etiam vxor in schola Mori (de qua postea) operam literis dedit, atque Ioannem Crocum qui & Lipsiæ Græcas literas primus docuit, & ipsi Regi Henrico elementa Græca tradidit. Ad hunc Crocum extat M. S. vna Mori epistola, cuius hic bonam partem subiicio. *Eliottus.* *Crocus.*

Quisquis is, mi Croce, fuit qui persuasit tibi mei in te amoris aliquid ob intermissionem tuarum ad me literarũ imminutum esse, aut ipse falsus est, aut te prudens fefellit. Ego certè quanquam ex tuis literis eximiam voluptatem capio, tamen neque tam superbus sum, vt mihi tãtum in te iuris vendicem tanquam seruitutem debeas quotidianæ salutationis, neque tam querulus ac morosus vt ob neglectum paulisper officium (etiam si quid deberetur) offenderer. Quin iniquus mihi viderer, si alienarum literarum acerbus exactor sim, quando mihi sum conscius in hoc officii genere quantus sim ipse cessator. Quamobrem quod ad hanc rem attinet, securus esto. Neque enim meus in te sic refrixit animus, vt assiduo literarum flatu accendi oporteat atque foueri. Pergratum feceris si quum erit commodum, tum scripseris. Nam vt tantisper interrumpas meliora quibus in tuum ac Scholasticorum commodum tam continenter incumbis, dum tempus impartiendum lectionibus, in salutandis per epistolas amicis cõsumas, hoc certè nequaquam suaserim. Alteram excusationis tuæ partem non accipio. Non est, mi Croce, quòd meum nasum velut elephantis promuscidem reformides. Nam nec tuæ literæ sunt eiusmodi quæ non quemuis intrepidè possint adire, nec ipse tam valde nasutus, vt vnquam formidolosus aut esse debeam, aut haberi velim. De loco tibi procurando quem postulas, & Dominus Pa- *Epistoʼa Mori ad Crocũ.*

cæus amantißimus tui & ipse apud Regem pariter tentauimus : &c. Hæc Morus : in quibus non solùm amicitiam erga Crocum, sed candidum ac beneuolum viri pectus erga literatos & amicos suos facile prospicere licet. Fuit præterea inter amicos Mori Reginaldus Polus tunc iuuenis, postea Cardinalis amplissimus, qui de eius ac Roffensis amicitia & familiaritate his verbis exultat. *Quòd si putas eò me dolori tantùm indulsisse, quia mihi amici fuerunt, qui morte sunt affecti; ego verò agnosco & prædico libenter eos mihi amicos omnium charißimos fuisse. Nam qui hoc possum dissimulare, de quo ita mihi gratulor vt si Regum & Principum omnium qui hodie viuunt, familiaritas mihi contigisset* ? Hæc ille. Huius familiaritatis inter Morum & Polum (etsi in ætate vtriusq; magnum esset discrimen) certa argumenta ex quibusdam Thomæ Mori epistolis propria manu cōscriptis, deprehendi. Vnæ sunt ad Regin. Polum & Ioannem Clementem communes literæ, Oxoniū (vbi tunc literis operam dabant) ex Aula missæ, in quibus sic scribit. *Tibi mi Clemens habeo gratiam quod te tam valde video de mea meorumque salute sollicitū, vt curæ habeas etiam absens admonere quosdam cibos nobis esse vitandos. Tibi verò mi Pole bis ago gratias; nempè quòd & tanti Medici consilium dignatus es perscribere, & nihilo tamen minus à matre tua, fœminarum optima atque nobilißima* (erat illa Sarisberiæ Comitissa regio sanguine prognata) *planeque tali digna filio rem impetrasti nobis & curasti confectā, ne viderere consilium quàm rem libentius impartiri. Operam igitur atque fidem vtriusque vestrum probo atque amplector vnicè.* Hæc ibi Aliæ literæ in quibus Poli sui mentionem facit Morus, ad Margaretam filiam suam sunt, vbi sic scribit. *Explicare calamo non possum, vix etiam cogitatione complecti, quanta me voluptate perfuderunt elegantißimæ literæ tuæ Margareta charißima,*

Reginaldus Polus.

De vnit. Eccles. lib. 3.

Epistola Mori ad Polum & Clementem.

Epist. Mori ad Margaretam filiam.

Aderat

Aderat legenti iuuenis vt nobilißimus ita in omni literarum genere doctißimus, nec virtute minus quàm eruditione conspicuus Reginaldus Polus. Huic miraculi vice fuerunt, etiam priusquàm intellexit, quanta temporis angustia coarctabaris, quib. aduersæ valetudinis auocamẽtis distinebaris interea dum tam longam scribebas epistolam. Vix etiam sibi persuaserat præceptoris tibi non corrogatam operam, quoad bona fide didicit neque præceptorem quemquam esse domi nostræ neque prorsus hominem quenquam qui non in scribendis literis tua magis opera egeat, quàm sua quicquam tibi poßit commodare. Hæc ibi. Ex his duabus epistolis satis constat non vulgarem Thomæ Moro cum Reginaldo Polo, illustri Martyri cum Confessore nobilissimo, amicitiam intercessisse. Neque verò Edoardum Læum virum egregiè doctum & postea Archiepiscopum Eboracẽsem inter doctos Mori amicos prætermittam. Etsi enim hic Læus grauis esset Erasmi Antagonista, scripsitque eruditè & acriter & solidè contra Annotationes Erasmi super nouum testamentum {quod Moro pacis & Erasmi amatori viribusque Læi diffidenti displicuit} tamen firmam cum eo amicitiam tenere non destitit. Sic enim ad eum scribit. *Quod verò, mi Lææ, rogas ne quid amoris erga te mei imminuam, confide mi Lææ mihi, etiamsi in hac causa æquior in eam partem sum quæ oppugnatur; at sic vt optem ab vrbe saluas abduci copias, te tamen amabo semper: & amorem abs te meum tãti fieri gaudeo. Nec in tuã rem sicubi causa postulet incumbã segnius quã in hanc inclino. Vsque adeo vt si certè quid edideris aliquando tuũ (nam editurum te multa non dubito) si vel Erasmus in alienum opus curiosos iniecerit oculos, ac totum opposito conetur opusculo demoliri (quanquam aliquanto meliore loco videretur, quòd nisi retaliaret iniuriã) ipse tamen tecũ quãtumuis infirmis viribus, firmißima volũtate præstabo. Vale mi Lææ carißime.* Fuerũt alii duo viri doctissimi

& præclara Angliæ lumina, intimi Moro amici, Ioan. Fischerus Roffensis episcopus, & Cuthbertus Tonstallus primum Londinensis, postea Dunelmensis episcopus. Et priorem quidem vt in martyrio collegam sic multis antea annis familiarem imprimis habuit. Moro in Aulam & Consilium Regis assumpto, commendat suos Cantabrigienses Roffensis in quadam ad eum epistola his verbis. *Sit per te quæso nobis Cantabrigiensibus apud Regem florentissimum aliqua spes, vt nostra iuuentus itidem beneficiis tanti Principis ad bonas literas excitetur. Paucos in Aula fautores habemus qui rem nostram & velint & possint Regiæ celsitudini commendare: inter quos & te præcipuum numeramus qui semper antehac (& quum inferioris ordinis esses) nobis fausti plurimum. Nunc ergo in Equestrem sublimatus dignitatem & Regi tam intimus effectus (de quo sanè & tibi vehementer gratulamur, & nobis exultamus) ostendas quantum faue.s. Iuua iuuenem istum qui & Theologiæ studiosus est & assiduus apud populum declamator. Sperat enim & te tanta apud illustrissimum Regem authoritate pollere vt possis, & meam tibi commendationem adeo acceptam vt velis.*

Ioannes Roffensis.

Hæc ad Morum Roffensis, cui sic respondet Morus vt verè amicissimum rescribere intelligas. *Sacerdos hic R. Pater, quem proximum esse scripsisti consequendo sacerdotio si apud Maiestatem Regiam strenuum quẽquam precatorem esset nactus, effeci credo, ne stet per Principem quo minus consequatur.* Et in fine Epistolæ. *Apud Regem si quid possum (certè perparum possum) sed tamen si quid, id tuæ paternitati scholasticisq; tuis omnibus (quorum ego tam egregiis in me affectibus quam ipsorum ad me testantur literæ, perpetuam debeo gratiam) non minus profectò liberè quàm sua cuique domus patebit. Vale Præsul optime atque humanissime, meque, vt soles, complectere.* Rursum in alia quadam epistola ad eundem. *Gaudeo profectò quantum non queo scribere*

bere, quum tua causa tum etiam patriæ eum esse paternitatis tuæ stilum, qui possit Erasmicus videri. Certè causam sic præterea tractasti, vt ne decem quidem Erasmi potuerint absolutius. Et in fine epistolæ. *Bene vale Præsul omnium doctrinæ & virtutis gratia maximè obseruande.* Sed omnium coniunctissima & arctissima erat inter Morum & Tonstallum amicitia, quem nunquam satis laudare, cuius præsentia nunquam satiari potuit, cuius literis, ingenio, iudicio, virtute, pietate, supra quam dici potest delectatus videtur. De Tonstallo in suo epitaphio dicit. *Quo viro vix habet orbis hodie quicquam eruditius, prudentius, melius.* Et in Vtopiæ suæ exordio sic loquitur. *Oratorem me legauit Rex in Flandriam, comitem & collegam viri incomparabilis Cuthberti Tonstalli, quem sacris scriniis nuper ingenti omnium gratulatione præfecit: de cuius sanè laudibus nihil à me dicetur: non quod verear ne parum sinceræ fidei testis habenda sit amicitia, sed quòd virtus eius ac doctrina maior est, quàm vt à me prædicari possit: tum notior vbique atque illustrior, quã vt debeat: nisi videri velim solem lucerna, quod aiunt, ostendere.* Rursum in quadam ad Erasmum epist. *Farrag. li. 2.* *In illa mea legatione quædam me impendio delectarunt. Primum tam longum ac perpetuum Tonstalli contubernium, quo vt nemo est omnibus bonis literis instructior, nemo vita moribusque seuerior, ita nemo est vsquam in conuictu iucundior.* Hæc ibi. Vidi ego varias Mori ad Tonstallum epistolas manuscriptas, mutuæ amicitiæ maximique de eo viro iudicii luculenta indicia: ex quibus pauca subiiciam. Sic in vna scribit. *Quanquam omnes literæ, vir dignissime, mihi sint iucundæ quæ perferuntur abs te, tamen quas scripsisti proximè fuerunt longe iucundissimæ: propterea quòd præter communes illas reliquarum commendationes ab elegantia atque amicitia (quibus tuarum nulla non scaturit) hæ peculiarem quandam gratiam afferebant secum elogii tui*

de Repub. mea vtinam tam veri quam candidi. Rogaueram Erasmum nostrum vt tibi inter confabulandum rem exponeret; ne legendam verò ingereret vetui. Non quòd legi abs te nollem (quo nihil magis cupiebam) sed memor sapientissimi consilii tui quo decreueras non ante nouorum quicquam in manus sumere, quam veterum authorum te lectione expleueras: quam rem si profectu metiare, iam dudum ætatem compleuisti, sin affectu, nunquā perficies. Verebar itaque quem egregia aliorum multorū opera deuocare ad se non potuere, ne nunquam fieret vt libenter ad meas nugas descenderes. Nec fecisses certè nisi te amor magis impulisset, quàm traxisset res. Quamobrē quòd tam diligenter perlegisti Vtopiam, hoc est, quòd amicitiæ nostræ tantum laboris impendisti, maximas ago gratias: quòd verò placuit opus, non minores. Nam hoc quoque non minus amicitiæ tribuo, quàm te habuisse in consilium loco censoriæ virgæ video. Quanquam vtcunq; res habet, dici profectò non potest quanto hoc tuo tam cādido suffragio gaudeam. Nam sentire te quæ dicis propemodum mihi persuadeo, quum & te sciam ab omni fuco alienissimum, & memet videam humiliorem quàm cui sit abs te palpandum, amantiorem tui quàm cui sit illudēdum. Quamobrem siue incorruptus vidisti verum, lætor vehementer tuo iudicio; siue legenti tibi mei studium imposuit, non minus amore delector: quem necesse est esse vehementem qui iudicium suum Tonstallo posit abripere. Hæc ad Tonstallum Morus, non minus (vt omnia) eleganter ac ingeniosè, quàm etiam (vt solet) humiliter & candidè. In alia quadam epistola ad eundem Tonstallum sic scribit. *Quòd in literis tuis tam accuratè mihi agis gratias de meis officiis in causis tuorū tuendis, facis tu quidem perhumaniter, qui meum factum per se exiguum tua bonitate amplificas, sed pro nostra amicitia timidiusculè, si quicquam à me perfectum tanquā debiturus accipias, ac non velut tuum potius ac tibi debitū officiū tuo tibi iure desumas.* Et post multa. *Succinē quod*

quod ad me misisti pretiosum muscarum sepulchrũ, multis nominibus mihi fuit gratißimum. Nam & materia ea est quae colore & luce nullam gemmam non prouocet, & forma multo praestantior quae cordis figura quasi symbolum quoddam amoris in me tui repraesentat; quem neque auolaturum vnquam & semper incorruptum fore ex eo te intelligi velle interpretor, quod muscam animal neque minus volatile quam est Veneris filius, neque magis durabile, sic tamen inclusam atq; implicatam succini visco video vt non poßit effugere, sic aromaticis conditam succis vt non poßit interire. Quod nõ habeo quo te redonem, non valde moueor. Scio enim te vicißitudinem non expectare munerũ, & ego tibi etiã libens debeo. Sed hoc me angit aliquantulum quòd quae meae facultatulae tenuitas est, nunquã gerere me tam officiosè poßim, vt nõ indignus tamen hac tanta amicitiae tuae significatione videar. Quãobrem cùm aliis approbare me nõ poßim, necesse est mea conscientia tuaq; cõtentus sim. Hęc ibi. Extat huius Tõstalli de veritate corporis & sanguinis Domini in Eucharistia liber doctissimus. Etsi verò in prima illa concussione religionis in Anglia cessit hic Tonstallus tempori, regiæque voluntati morem gessit, sicut cæteri episcopi tũc omnes, solo Roffensi excepto; tamen tum in omnib. aliis orthodoxã atque Catholicã fidem sem p tenuit, & docuit, tum ad Elizabethę vsque tẽpora nunc regnantis pertingens, quum illã videret hæreses denuo in Angliam inuehere velle, venit sponte Dunelmo Londinũ via lõgissima, vir senex & plus quàm nonagenarius; Elisabetham quã è sacro fonte susceperat grauiter & fortiter de non immutanda religione admonuit, q si facere præsumeret, nec diuina (inquit) benedictione gaudebis, nec mea. Ac deniq; non auditus, sed in custodiam datus, nobilem fidei suæ in extremis confessionẽ fecit, & contractã pri⁹ nefarii schismatis maculã vtcunq; eluit. Atque hi quidę Mori in

Externi amici.

ri in Anglia literarum & eruditionis ergo amici fuere. Extra Angliam præter Erasmum quem ex singulari animi sui candore, & propter bonas literas, de quibus vir ille tunc optimè meritus fuerat, supra meritum Morus dilexit, amicos habuit literatissimos & doctissimos non paucos : Budæum imprimis, ad quem sic in quadam epistola Morus scribit.

Budæus.

Nescio, mi Budæe, quæ valde cordi charaq; sunt, an præstet vnquam possidere nisi possis retinere. Nam ego me putaui planè fœlicem fore si Budæum contingeret (cuius effigiem pulcherrimam lectio mihi delini arat) coram aliquando cernere : & postquam voti sum factus compos, visus sum mihi ipsa fœlicitate fœlicior. Verum quum neque per vtriusque negotia licuerit tam sæpe congredi, vt meum illud desiderium colloquendi tecum posset expleri, & intra paucos dies (auocantibus reges ditionum negotiis) nostra illa consuetudo vix iam cœpta simul abrupta sit; nosque (quos necesse erat suum quemque principem comitari) in diuersa distracti sumus, haud scio an vnquã reuisuri mutuo; quanto lætior occursus fuerat, tanto nimirum mihi ex hoc digressu maior est obortus mæror. Quem ita demum nonnihil potes leuare, si te digneris interim literis præsentem reddere, quas tamen nisi vehementior me cupiditas vrgeret, non auderem petere. Hæc ibi. Rursum in alia ad eundem epistola. *Cùm omnia tuorum nihil obiter legam, sed inter solida & primaria collocem studia, Assem verò tuum sic attente perdisco, quomodo non quemlibet veterum. Nam ne transeunter intelligi posit, ipse delectis verbis, exquisitis sententiis, elaborata sermonis grauitate, postremò pondere & difficultate rerum tam altè petitarum penéque iam euanidarum vetustate prouidisti: quibus tamen si quis intendat oculos contineatque atque infigat pressius, eam adfudisti lucem, sic propemodum deleta refecisti, vt tua verba dũ versat, omnibus interea præteritis seculis interuersari videatur, & omnium regum, tyrannorum, gentium collustrare*

strare, numerare, velutque manu contrectare diuitias: quod ferè maius est, quàm vt quibuslibet auaris contingat in suis. Vix profecto numerare possum quàm multis te nominibus, mi Budæe, complectar, vel quod mihi tam impense faues, vel quòd nemo mihi valde diligitur, quin bona sit fortunaf actum, idem quoque vt vehementer ametur abs te; vel quòd tam multas, tam egregias tibi virtutes inesse conspicio, vel quod animum tuum auguror prorsus haud abhorrentem à meo, vel quòd hic tam vtilis labor in literis, omnes tibi mortales obstringit, vel quòd tam incomparabilis eruditio quæ peculiaris olim cleri gloria fuerat, tibi fœliciter obtigit vxorato. Nam λαϊκὸν appellare non sustineo, tam multis, tam egregiis dotibus, tam altè subuectum supra λαὸν. Hæc ad Budæum Morus. Ipsius autem Budæi de Moro iudicium in epistola superius citata patet: vbi sic scribit. *Vtopiam Mori mihi donasti hominis imprimis acris, ingenioque amœno, & in rerum humanarum æstimatione veteratoris.* Sed & Martinum Dorpium virum excellentis eruditionis cum singulari pietate coniunctæ plurimum dilexit Morus ab eo vicissim dilectus. De eo sic ad Erasmum scribit. *Martinum Dorpium insalutatum præterire non potui, qui mihi mirum in modum cùm ob eximiam eruditionem, cùm multis etiam aliis nominibus placet, nec ideo in postremis, quòd taxata Moria scribendæ tibi Apologiæ præbuit occasionem.* Ad hunc Dorpium scripsit Morus prolixam & eruditissimam epistolam de necessaria linguæ Græcæ cognitione, quæ Basilææ excusa fuit anno 1563 per Episcopium F. vna cum reliquis Mori opusculis. Quæ sane epistola quum Dorpio persuasisset, isque sententia mutata, (erat enim ingenio non minus candido quàm acuto, nec minus pietate quàm eruditione celebris) Græcarum studium literarum, quod prius improbauerat, publicè defenderet & approbaret; scribit ad eum secundò Morus factum

mirificè

mirificè laudans. Est quidem epistola longiuscula; nec hactenus excusa: sed quæ ad propriam Dorpii laudem eleganter à Moro illustratam pertinent, hic subiiciam. *Prædiuinabam facilè aliter aliquando sensurum te quàm sentiebas. Verùm enimuerò vt non resipisceres modò; sed edita quoque in id ornatissima oratione mutatum esse temet testareris, idque tam ingenuè, tam citra fucum vllum, tam nullis prorsus ambagibus, hoc verò quum expectationem meam, tum omnē omnium spem ac ferme vota superauit: adeo res videbatur & incredibilis esse probitatis & absolutæ modestiæ. Nam vt nihil est tritius quàm vti eisdem de rebus aliis aliter sententiis, ita nihil est vsquam rarius, quàm vbi sententiam semel declararis, deinde asseueratione firmaris, postremò contētione defenderis; tū vela rursus agnita veritate vertere, atq; in portū vnde soluisti velut frustra nauigasses, remigrare denuo. Crede, mi Dorpi, mihi quod tu modestissimè fecisti, id ab istis frustra quos hodie mundus pro modestissimis habet, exegisses. Ita sunt plæriq; omnes præpostero quodam pudore stupidi, vt esse potius sese stultos indicent quàm fuisse vnquam olim fateantur. Quanto tu, mi Dorpi, sanctius, cui quum illud acumen ingenii fuerit, ea doctrinæ copia, ea dicendi vis, vt si quid tueri liberet tibi, quod vel parum probabile videretur, vel omnino paradoxon, potens esses tamen approbare lectoribus; maluisti certe veritatis quā fuci cupidior omnibus declarare mortalibus falsum aliquando fuisse te potius, quàm perpetuò falleres. Quid quod eximiam hanc modestiam alia rursus modestia superasti, qui quod ingenii tui fœlicitate contigit, vt verum quod esset ipse perspiceres, id aliorum tribuas admonitionibus atque etiam meis. Ita quum primus tibi sapientiæ gradus & debeatur, & omnium deferatur calculis, ipse temet solus in secundum detrudis; eruditorum certè vel cubitis retrudendus in primum. Etenim quum meam illam epistolam verbis magis quàm rebus vberem cum oratione tua tam eloquente, tam densis, tam effica-*

Mori ad Martinum Dorpiū epistola.

efficacibus argumentis referta comparo; satis, mi Dorpi, satis meo cum rubore video quàm nihil illa momenti ad te mutandum attulerit, cui nunc vel ciuilitatis causa vel modestiæ, tuam laudem cedis: sed quæ te rursum quo magis fugitur magis haud dubiè sequitur. Itaque, mi charissime Dorpi, hoc tuum factum quo rarioris exempli est, eò plus tibi cogites veræ peperisse gloriæ, nec vllo vnquã seculo intermoritura. Hæc ad Dorpiũ Morus: ex quibus apparet Morum iam antea ad Dorpium tunc Græcarum literarum hostem, sic accuratè scripsisse & Græcarum literarum cognitionem cuiuis docto, maximè Theologo & Philosopho necessariam firmis & solidis argumentis sic ostendisse, vt (quod Erasmus petulanter nimis in hunc Dorpium excurrens non grauiter differens efficere nunquam potuit) Dorpio planè persuaserit: etsi in his literis hãc à se laudem à Dorpio agnitam studiosè amoliatur, & sancta quadam humilitate cum eo contendat. Ex quibus manifestum fuit, quantum bonas literas, linguæ Græcæ & eloquentię studium Thomas Morus non domi tantum, sed & foris promouere studuerit. Vnde & in eadem epistola quia Dorpiũ Louanii profitentem propter hanc animi sui mutationem Louanienses professione spoliasse audiuerat, sic de eis scribit. *Certe si qua cœperunt gnauiter intendant via, bonas vt literas opprimant atque extrudant è scholis, miram expecto mutationem breui: nempe vt vbilibet potius emergant eruditi: tum vt qui versantur in Gymnasiis publicis, quemadmodum actus indifferentes esse decernunt, sic ipsi tandem decernantur inter doctos & indoctos medii. Piget me, mi Dorpi, de rebus istis illorum quadam miseratione cogitare, qui paucorum factione pertinacium, in partem inuidiæ nihil merentes veniunt. De tua verò laude quàm illorum opprobrio multo magis libenter cogito.* Hæc ibi. Sed alios nunc doctissimos viros Mori amicos profe-

Morus Dorpium ad Græcarum literarum studiũ induxit.

Ioannes Lascaris. proferamus. Ioannem Lascarim & Philippum Beroaldum in literis ad Budæum his verbis salutat. *Lascari viro optimo atque doctissimo plurimam ex me salutem dicito. Nam Beroaldum etiam non monitus opinor ex me salutasses; quem scis ita mihi charum esse quàm debet is quo vel eruditiorem virum vel amicum iucundiorem vix vsquam quenquam repperi.* De Hieronymo Buslidiano, qui Collegium Trilingue Louanii erexit, cuius est ad Morum elegans & grauis epistola Vtopiæ in operum editione præfixa, sic in epistola quadam ad Erasmum Morus loquitur. *Caterum in illa mea legatione quædam me impendio delectarunt: Primum Tonstalli contubernium,* &c. vt supra. *Deinde quòd cum Buslidiano mihi intercessit amicitia, qui me & pro egregia fortuna sua magnificè* (erat tunc Legatus & Consiliarius Cæsaris, & Præpositus Ariensis) *& pro animi bonitate comiter recepit. Domum tam singulari artificio excultam, tam eximia suppellectile instructam ostendit : ad hæc tot vetustatis monimenta quorum me scis esse percupidum: postremò tam egregiè refertam bibliothecam, & ipsius pectus quauis etiam bibliotheca refertius, vt me planè obstupefecerit.* Mox etiam de altero singulari eius amico & viro doctissimo Petro Aegidio Antuerpiensi & ciue & Pensionario sic ibidem scribit. *Sed in tota peregrinatione mea nihil mihi contigit optatius, quàm Petri Aegidii Antuerpiensis consuetudo, hominis tam docti, faceti, modesti, ac verè amici, vt peream nisi eius vnius conuictum libenter mihi velim bona mearum fortunarum parte redimere.* De hoc Petro Aegidio sic in principio Vtopiæ suæ scribit. *Antuerpiæ dum versor, sæpe me inter alios sed quo non alius gratior, inuisit Petrus Aegidius Antuerpiæ natus, magna fide & loco apud suos honesto, dignus honestissimo : quippe iuuenis haud scio doctior ne an moratior. Est enim & optimus & literatissimus : ad hæc animo in omnes candido, in amicos verò tam propenso pectore,*

Philippus Beroaldus.

Hieronym. Buslidianus.

Petrus Aegidius Antuerpiensis.

flore, amore, fide, affectu tam sincero; vt vix vnum aut alterum vsquam inuenias quem illi sentias omnibus amicitiæ numeris esse conferendum. Rara illi modestia; nemini longius abest fucus: nulli simplicitas inest prudentior. Porro sermone tam lepidus, & tam innoxiè facetus vt patriæ desiderium ac laris domestici, vxoris & liberorum, quorum studio reuisendorum nimis quàm anxiè tenebar, magna ex parte mihi dulcissima consuetudine sua & mellitissima confabulatione leuauerit. Talibus amicis Morus sui similis coniunctus fuit. Habuit etiam Morus amicum beatum Rhenanum virum doctissimum, cuius ad Bilibaldum Pirchimerum literæ Mori laudatoriæ in operibus Latinis Mori extant, eius epigrammatibus præfixæ. De quo etiam in epistola quadam ad Erasmum quæ in Farragine non extat, sic scribit *Rhenanum mirè deamo, & honestissimæ præfationis gratia multum debeo: cui iam olim per literas egissem gratias, nisi me ineluctabilis illa pigritiæ chiragra tenuisset.* His adiungendus est Ioannes Cochlæus insignis ille Lutheromastix, qui frequenter ex Germania ad Morum scripsit, & ad ipsum Morus. Inter cætera sic scribit *Dici non potest, vir ornatissime, quãtum tibi me debere sentiam, qui me dignaris toties eorum quæ isthic occurrunt certiorem reddere. Quæ nunc neque minus assidua & multo magis monstrosa parit nobis Germania quàm olim solebat Africa. Nam quid monstrosius Anabaptistis, & quantum eiusmodi pestium aliquot annis iam continuis exortum est? Ego profectò, mi Cochlæe, quum hæc in hunc modum video quotidie in peius ruere, expecto propediem fore vt existat aliquis qui Christum prorsus prædicet abnegandum. Nec potest exoriri tam absurdus nebulo, vt (qui nunc populi furor est) careat sectatoribus.* Hæc ille. Quam non vana fuerit coniectura, docuit paulo post exortus Dauid Georgius Hollandus qui se Christum prædicauit, & sectarios habuit Basilææ: Docent

Beatus Rhenanus.

Ioannes Cochlæus Saxo.

Trinitarii, noui Ariani, noui Sabelliani in Polonia & Transsiluania. Rursum ad eundem Cochlæum in alia epistola. *Hoc mihi velim credas pro amore nostro mutuo, charissime Cochlae, multis annis nullas venisse amicorum literas iis gratiores quas à te proximè accepi: quum propter multa, tum ex duabus nominatim causis. Priore quòd in eis ingens mei studium perspexi, haud incognitum ante hac mihi, sed multis partibus solito auctius. Quod est eximiæ cuiusdam fœlicitatis instar. Vt enim merita tua seponam, quis non vel fauorem solum tanti amici plurimi faciat: Posteriore, quòd eisdem literis de Principum actis fecisti me certiorem: &c.* Hæ epistolæ vel potius harum & aliarum epistolarum Mori ad Cochlæum fragmenta, per ipsum Cochlæum in lucem emissa fuere Lipsiæ, an. 1536. Fuit porro inter Mori doctos & claros amicos, vir clarissimus & doctissimus Franciscus Craneueldius, Græcè & Latinè doctissimus, cuius extat Procopii de ædificiis Iustiniani versio ex Græco in Latinum elegantissima, & quædam S Basilii similiter versa. Atqui propter egregiam legum peritiam, prudentiam & virtutem fuerat primum quidem Pensionarius Brugensis, postea Cæsareæ Maiestati à Consiliis. Hunc virum in Mori notitiam ac familiaritatem adduxerat Erasmus, quo nomine maximas Erasmo gratias Craneueldius egit per epistolam quæ in Farragine epistolarum Erasmi extat, vbi sic scribit. *Non possum non agere tibi gratias, vir vndecunq; doctissime, quanquàm ineptioribus meis literis, pro tuo illo nuper in me collato beneficio, cuius erit apud nos sane memoria sempiterna: quod ego tanti æstimo, vt ne Crœsi quidem opibus redimi patiar. Quod inquis beneficium? Quod me ad suauissimum illum Morum tuum, imò nunc nostrum deduxeris; apud quem post tuam abitionem frequens fui, vocante quidem illo: cuius ego non tanti facio τὰς ξενίας ὑπὲρ τὰς ἐν σιμικλίᾳ, quanti eruditionem, humanitatem,*

Lib. 15. pag. 474.

Mori amicitiam quanti fecerit Craneueldius.

tem, liberalitatém. Proinde plurimũ tibi me debere profiteor, cupioque tibi grati animi ſigna demonſtrare. Et paulò poſt. *Morus abſens* δακτύλιον χρυσοῦν *donauit vxori meæ, in quo verbis Britannicis* γέγραπται, *Bona voluntate cenſeri omnia. Mihi verò vetuſta nomiſmata dedit, aureum argenteumq́ue: in altero eſt Tiberii effigies: in altero Auguſti. Quæ te ſcire volui, quia pro his etiam tibi me debere gratiam ſemper confitebor.* Hæc ad Eraſmum Craneueldius de inita cum Moro amicitia, eiuſque varia humanitate: cui in hæc verba reſpondet Eraſmus. *Nimirum hoc eſt quod vulgo dici ſolet; vnica filiola mihi duos conciliaui generos. Agis mihi gratias cuius opera tibi contigerit Morus tam candidus amicus. At ille mihi viciſſim gratias agit, per quem contigerit noſſe Craneueldium. Sciebam illico, quæ morum & ingeniorum eſt ſimilitudo, naſcituram inter vos amicitiam ſi modo vterque alteri innotuiſſet. Talium amicorum vt eſt cum primis precioſa, ita rariſſima eſt poſſeſſio* Hæc ille. De hac quoque Craneueldii cum Moro amicitia iam penitus coalita & intima in quadam ad Morum ipſum epiſtola ſcribit Eraſmus, vbi nouum illi amicum Conradum Goclenium commendat. *Maiorem*, inquit, *in modum probo laudoque mentem iſtam tuam, More chariſſime, qui nulla re magis gaudeas diteſcere quàm fidis ac ſynceris amicis; nec alibi præcipuam huius vitæ delectationem ponendam eſſe ducas. Aliis cautio ſumma eſt ne gemmis adulterinis deludantur. Tu talium opum contemptor abundè locuples tibi videris ſi tuis poſſeſſionibus acceſſerit amicus neutiquam fucatus. Nec vlli ſuauior eſt alea, latrunculi, venatio, Muſica, quã tibi cum amico docto ingenuoq́ue libera confabulatio. Hoc opum genere cum vehementer abundes, tamen quoniam ſciebam homini auaro nihil eſſe ſatis, & mihi tibiq́; iam ſæpe ſucceſſit fœliciter, vnũ etiam tibi traditurus ſum in manũ, quẽ tu totũ totus, totoq́; pectore potes amare. Is eſt*

In Farrag. epiſt. lib. 17. pag. 536.

Morus amicorũ auidus.

Conradus Goclenius gente VVestphalus, qui in Collegio Trilingui Louanii nuper(vt scis)instituto, Latinas literas maxima cum laude, summo totius Academiæ fructu profitetur. Moxque in fine epistolæ. *Iam spero futurum vt simul atque Goclenium propius cognoris ab vtroque mihi gratiæ agantur, quod nuper accidit in FranciscoCraneueldio qui vnum sic te totum possidet, vt propemodum inuideam.* Hæc ad Morum Erasmus. Subiiciam itaque hoc loco vnas aut alteras ad hunc Craneueldiũ Thomæ Mori literas, mutuæ inter eos amicitiæ testes locupletes, quas eiusdem filius vir humanissimus, V.I Licentiatus adhuc Louanii viuens mihi perbenignè communicauit, ipsius Mori propria manu scriptas: Duobus id mihi procurantibus amicis, Ioanne Camerino V.I. Doctore, & Collegii Donatiani Louanii Pręside viro grauissimo; atque Maximiliano Vignacurtio nobili Atrebate, adolescente docto & moribus incorrupto. In vnis ita scribit. *Quantum tibi debeam, mi Craneueldi, video & agnosco Ita nunquam intermittis id facere quod est animo meo rerum omnium iucundissimum, id est, de tuis rebus & amicorum ad me scribere. Quid enim Thomæ Moro aut debet aut potest esse vel in aduersis gratius, vel in lætis iucundius quàm Craneueldii* τῶ φιλτάτῳ ἀνδρῶν ἁπάντων *epistolas accipere? nisi quis ipsius hominis colloquium præstare mihi possit. Quanquam quoties tua scripta lego, ita ab illis afficior, vt coram tecum interim colloqui ipse mihi videar. Quamobrem nihil ita disertè doleo quàm tuas literas non esse longiores: quamuis & huic quoque malo qualecunque remedium inueni. Eas enim quas accipio perlego sæpius; idque lentè facio, vt ne citata lectio nimium cito voluptatem auferat.* καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα. *Quod de Viue nostro scribis,* καὶ περὶ γυναικῶν διαλεγόμενοι τὴν κακῶν *dico, adeo tuæ sententiæ accedo, vt ne cũ optima quidẽ sine omni incommodo viui posse putẽ.* καὶ γὰρ ἐὰν τιν' οὖν ἔχης γάμον οὐκ ἀμέριμνος

Mori ad Craneueldium epistola.

Ludouicus Viues alius Mori amicus

μυος ἴασιν: vereq́; Metellus Numidicus mea opinione de vxoribus dixit. Verum id tum magis dicerem si non nostrapte culpa prauæ magis redderentur pleræq́;. Verumtamen Viues eo ingenio, eaq́; prudentia est; talemq́; est coniugem nactus, vt non solum omnem coniugii molestiam, quoad eius fieri potest, vitare queat, quin magnam quoq; oblectationem ibidem percipiat. Porro iam omnium animi sic publica cura tenentur occupati, dum belli furor ad hunc modum vbique ardescit, vt nemini vacet ad priuatas sollicitudines respicere. Quocirca si quem domestica negotia ante grauarunt, ea communi malo obscurata sunt. Sed de his satis. Ad te redeo, cuius humanitas & amicitia erga me quoties subit mihi (subit autem sæpissimè) omnem mihi tristitiam excutit. De libello quem ad me misisti habeo gratiam: & gratulor tibi vehementer noua prole aucto: neque sanè tua magis quàm Reipublicæ causa; cuia refert plurimum qui parentes numerosissima procreatione ipsam adaugeant. Ex te nisi optimum nasci non potest. Vale, & vxorem tuam optimam ex me diligentissimè atque officiosissimè saluta; cui faustam ac fœlicem valetudinem ex animo precor. Vxor mea & liberi salutem tibi comprecantur, quibus nostra prædicatione non minus notus & charus es quam mihi ipsi. Iterum vale. Londini, quarto Idus Augusti 1524. Diuturnam porro hanc amicitiam & non interruptam fuisse ex aliis literis quadriennio pòst datis quas hic subiiciam constare poterit. Sic enim scribit. Pudefacit me ita me Deus amet, mi Craneueldi, tua ista tam ingens humanitas erga me, qui me tam sæpe, tam amanter, tam accuratè salutas tam raro resalutantem: præsertim quum tibi liceat non pauciores occupationes tuas prætendere, imò verò non pauciores allegare, quàm licet mihi. Sed is est animi tui candor, ea constantia, vt quum in amicis excuses omnia, ipse tam perpetuo perstes, & pergas in instituto tuo, vt nihil cesses quod tibi possit ignosci. Sed hoc tibi, mi charissime Craneueldi,

Alia Mori. ad Craneueldiū epistola.

persuadeas, si quid incidat in quo amici partes seriò sint ostendendæ, ibi me nunquam esse cessaturum. Dominam meam coniugem tuam (nam ordinem non audeo rursus interuertere) quæso vt ex me salutes cum tota familia tua, quam mea toto salutat pectore. Vale. Ex rusculo meo decimo Iunii, 1528. Prætermittere hoc loco non possum inter amicos Thomæ Mori virum optimum & magnæ prudentiæ Antonium Bonuisium Italū; qui verè se amicum præstans eo maximè tempore quo probari amicus solet, maximum se & integerrimum Mori amicum ostēdit: eum in carcere multis ac variis modis fouens necessariaque subministrans. Ad hunc extat elegantissima Mori epistola Latina paulò ante mortē carbone scripta; qua sincerissimo amico & plurimas gratias agit, & suauissimè valedicit. Inseritur hęc epistola in fronte operum Tho. Mori Latinorum, alioqui hic inserenda. Denique sic ad doctorum ac bonorum virorum amicitiam propensus erat Morus, vt quum ad Germani Brixii amicitiam, qui Antimorū contra quędam Mori epigrammata scripserat, Erasmus eum hortaretur, in hæc verba elegantissimè & cordatissimè responderit. *Iam quod ais eum esse Brixium quem si pernossem intimus, eum sentirem talem, quo nemo sit amore meo dignior; equidem, mi Erasme, non me pro tanto viro gero, vt tam tenui quenquam conditione videā quē indignum censeam amore meo, modo ne sit improbus, qui non amari debeat à quoquam: eoq; Brixium facilè assentior nō indignum esse qui maiorum sit amore virorum dignus quàm ipse sum. Nam omnino videtur aliquanto plus habere, non dico superbiæ, sed planè generosi cuiusdā spiritus & magnificentiæ, quàm vt ad pusillam hanc atq; humilem indolem meam poßit vsquequaq; congruere; nisi in amicitia tam malè copulari vellem; quam malè inæquales veniunt ad aratra iuuenci. Nec tamen eam, mi Erasme, te consulente recusem.* Et paulò pòst. *Etsi nulla de causa*

Antonius Bonuisius.

In editione Louaniensi anno 1566.

In Farrag. epist. Erasm. lib. 15. pag.

causa sic egit in me Brixius, vt planè declarauerit nihil ad meam perniciem præter vires defuisse sibi; tamē quādo tu, mi Erasme, plus es mihi quam dimidium mei, plus apud me valebit in Brixio, quod sit amicus tuus, quàm quod sit inimicus meus. Hæc Morus. Atque hos quidē viros doctos, & amicos familiares habuit Morus, ipse doctissimus. His domi forisque virtutis & eruditionis ergo, arcta necessitudine coniunctus est. Sed quod in viro tam religiosè Catholico, & Catholicæ fidei assertore tam strenuo mireris, literatos viros sic coluit Morus, bonis literis ita vnicè fauit, vt etiam ipsis hæreticis literarum tamen nomine, fauere & gratificari non recusauerit. Venit in Angliam Simon Grinæus notus Lutheranus eo tempore quo regni Cancellarius Morus erat, & ad Morum venit ab Erasmo vt vir doctus, Grętè peritus, in politiori literatura egregiè versatus, per literas commendatus. Qua illum fronte Morus exceperit, ipse Grinæus loquetur. Opera Platonis Græcè cùm certis Procli commentariis Græcis, dicauerat Ioanni Moro, Thomę Mori filio. In epistola dedicatoria sic scribit. *Non solum amplissimus vir pater tuus, ac tum quidem conditione, per cætera verò, rebus omnibus egregiis facilè toto regno princeps, priuatum hominem ignotumque me, literarum tantum ergo, ad colloquiū inter tot publica priuataque negotia admisit, mensæ suæ sceptra regni gerens adposuit; in Aulam abiens, rediens, secum traxit, lateriq; adiunxit suo; sed omnem meam de religione sententiam locis non paucis diuersam esse ab ipsius non difficulter præsentiens, placidè benigneque cognouit: ac quum ab illa non parum tunc quidem discreparet, opera consilioque sic iuuit nos tamen, vt omne mihi negotium sumptibus etiam suis confecerit. Nam & itineri comitem Ioannem Harrisium iuuenem doctum addidit, & Oxoniensis gymnasii proceribus sic literis insinuauit, vt ad earum conspectum omnes nobis collegiorum*

omnium non ſolum bibliothecæ, ſed ſtudioſorum etiam animi velut Mercuriali quadam virgula tacti pateſcerent. Itaque Bibliothecas quas circiter viginti Schola inſignis vetuſtiſsimis libris refertas habet, omnes euolui, ac commentationum Procli libros non paucos, quantum intra annum vnum alterumve excudi poſſe videretur, ipſis annuentibus auexi. De quibus veluti theſauro inuento gratulantem, pater tuus donatum liberaliter, ac beneficiis ſuis plane cumulatum in patriam remiſit. Hæc in illa præfatione Simon Grynæus. Hæc fuit Tho. Mori erga literatos humanitas; tāti ille bonas literas faciebat; ſic eruditioni fauit, conſuluit, proſpexit. Procli cōmentarios Græcos & ipſum emendatū Platonem huic Mori φιλοφροσύνῃ debent ſtudioſi. Erat quippe vt μάλα πολυμαθὴς, ſic omnino δεινῶς φιλομαθής. Alioqui quàm parum huius Grynæi erroribus fauit, maximè tunc regni Cancellarius, in quo munere hæreticis ſe ex profeſſo moleſtum præbuit & ex officio debuit; luculenter oſtendit longa quædam cum eodem Grinæo Mori diſceptatio domi ſuæ habita poſteaque per literas continuata (quam Anglicè à Moro ipſo deſcriptam etſi imperfectam vidi) in qua à fœdis illis hæreſibus eū abducere conabatur; ac præterea aſſidua hominis quum in Anglia eſſet, ſub ciuilitatis & honoris ſpecie cuſtodia & obſeruatio. Nunquam enim vel à latere Mori vel à comitis ei aſſignati Ioannis Harriſii, quàm diu in Anglia verſabatur, diſceſſit: cauitque diligentiſſimè Morus, (de quo & eum diſerte monuit) ne de rebus religionis vel verbum apud quenquam faceret. Subiiciam hoc loco (vt hunc concludam locum) quæ de ſuauiſſima & amicabili Mori indole ſcribit Eraſmus in epiſtola ad Vldricū

Amicabilis Mori indoles

Huttenum. *Ad amicitiam* (inquit) *natus factusq́, videtur Morus: cuius & ſynceriſsimus eſt cultor, & longè tenaciſsimus. Nec ille metuit πολυφιλίαν ab Heſiodo pa-*

rum

rum laudatam. Nulli non patet ad necessitudinis fœdus. Nequaquam morosus in deligendo, commodissimus in alendo, constantissimus in retinendo. Si fors incidit in quempiam cuius vitiis mederi non possit, hunc per occasionem dimittit dissuens amicitiam non abrumpens. Quos sinceros reperit, & ad ingenium suum appositos, horum consuetudine fabulisq; sic delectatur, vt in his rebus præcipuam vitæ voluptatem ponere videatur. Porro vt propriarum rerum est negligentior, ita nemo diligentior in curandis amicorum negotiis. Quid multis? Si quis absolutum veræ amicitiæ requirat exemplar, à nemine rectius petierit quàm à Moro. In conuictu tam rara comitas ac morũ suauitas, vt nemo tam tristi sit ingenio quem non exhilaret; nulla res tam atrox cuius tædium non excutiat. Hæc Erasmus.

De pietate morum ac sanctitate vitæ.

CAPVT VI.

THomam Morum hactenus vt bonum ciuẽ, & virum doctum descripsimus. Sed sic Cato aliquis aut Cicero describi potuisset. Nunc verò vt lector intelligat omnia in Thoma Moro summa extitisse, nec minus vera pietate, quã vel eruditione vel rerum gerendarũ peritia illustrem eũ fuisse; de veris eius & solidis virtutib. de Dei cultu, de charitate, de humilitate, de vitæ parsimonia, aliisq; Christiano propriis ea dicemus quæ ad nostrã notitiã hactenus peruenerunt, quæq; eius domestici & familiares in eo aduertere potuerunt. Nã præter eas virtutes quarũ actio quum in aperto sit dissimulari non potest, non sine magna difficultate animaduerti cætera potuerant. Erat enim vt in doctrinæ suæ sic & in virtutũ dissimulatione magnus artifex. Quàm singulari techna quã artificiosè, quã *Morus magnus dissimulãdi artifex.*

probabili fuco,& qui bene nasutis imponat, Vtopiam suam quasi rei auditæ narrationem non inuentæ descriptionem composuerit,ipsa eius introductio,Petriq; Aegidii præfatio(qui etiam simulationi Mori cõsentiens & fabulæ subseruiens , suas partes satis agit veteratoriè} manifestè nec sine ioco lectori ostendit, & vt loquitur Paulus Iouius, *commento periucundo*.Eadem felicitate Rosseum introducit in Italia Luthero respondentem, hospite instigante,posteaq; illo inscio,responsum publicãte.Ita sane vt viuente Moro,nemo suspicatus aliud fuerit,quàm nescio quem Rosseũ illius operis authorem fuisse:quod & Lutherum non modicè torsit;quum & miserè se flagellatum videret nec quẽ repercuteret sciret Non minori artificio scripsit in carcere de Consolatione in aduersis libros tres, quasi opus in Hungaria cõscriptum,primum quidem Hungaricè, postea ex Hungarico in Latinum traductum,ac nunc demum ex Latino in Anglicũ. Quo in libro quicquid ad Henrici Regis crudelitatem,ad præsentem in Anglia rerum perturbationem, ad grassaturæ in Anglia hæresis metum & expectationem,ad bonorum cõtra huiusmodi vel impendentia mala vel præsentia consolationem pertinet,ita tectè,probabiliter, artificiosè in persona hominis Hungari ad Turcarum Imperatoris acerbitatem, ad præsentes in Hungaria motus, ac futurorum malorum metus transfert,vt iures propemodum rem seriam narrari & de sua Hungaria Hungarum non de rebus Britãnicis Morum loqui. Sed vt in huiusmodi technis merus erat artifex & verè πανοῦργος, sic virtutes suas omnes quas potuit mira solertia dissimulabat.Homo enim in cõmuni vita semper positus,variis in Rep. honoribus atque officiis functus,vt videri quod erat foris nõ potuit, ità etiam suos domesticos magna ex parte latuit. Quæ

Quæ tamen vel per se manifesta erant vel domestici in eo & familiares aduertere potuerũt, quemadmodum ex eorum fideli relatione accepimus, fideliter hic referemus.

Primum itaque quod ad Dei cultum attinet, religiosam penè vitam ducebat. Singulis diebus ante alia negotia quæcunque {studiis interdum valde matutinis exceptis} sacrum audiebat. Quod quidẽ quotidianum pensum ita defixum habebat strictéque obseruabat, vt à Rege ipso forte accersitus quum sacro audiendo intenderet, ad Regem iterum & tertio vocatus, venire noluerit, donec totum absolutum fuisset; vocantibus & vrgentibus eum vt relicto sacro Regem accederet respondens; se meliori Domino obsequium præstare & perficere prius oportere. Quod eius memorabile factum, dum recolo, sancti Ludgeri primi Episcopi Monasteriensis viri sanctissimi similem pietatem nec obliuisci possum, nec prætereundam censeo. Euocatus hic Episcopus à Carolo Magno Imperatore ad Aulam quum sub vesperam venisset, postridie primo mane misso ad eum cubiculario ab Imperatore accersitur. Ea ipse hora persoluendis ex more horis Canonicis cum suis insistebat. Cumque his expletis se venturum nuntio respondisset, & hoc Regi ille renuntiasset, secunda quoque & tertia vice ad eum accersendum misit. Sed ille diuinum officium cunctis aliis rebus anteponendum esse non ignorans omnino venire distulit, donec cœptam psalmodiam consummaret. Qua finita in conspectum Regis quum venisset, eum cur ad imperium suum venire contempsit, Rex interrogauit. Cui ille vultu intrepido, mente constantiore. *Ego*, inquit, *Imperator tuum semper præceptum ita in omnibus semper exequendum putaui; vt tamen Deum tibi vbi-*

Mori vita pene religiosa.

Apud Surium Mart. 26. cap. 32.

Cordata S. Episcopi responsio.

que

que præferendum esse non dubitarem. Ideo non propter Regiæ maiest. contemptum, sed propter tuam salutem quæ Deo debebam exoluere curaui. Hac responsione delectatus Imperator, gratias, inquit, tibi habeo Episcope, quia qualem te esse credidi semper, talem te nũc esse expertus sum. Neque hæc etiam Mori pietas in homine laico magis spectabilis & rara, Regi Henrico tunc pio & Deum timenti quicquam displicuit. Sed ad cætera pergamus. Recitabat quotidie preces matutinas ac vespertinas, quibus 7. psalmos pœnitentiales & Letanias adiungebat. Addebat frequenter Cantica graduum & psalmum, *Beati immaculati.* Habebat etiam quasdam priuatas preces quæ in farragine operum eius Anglicè scriptorum habentur, partim Latinæ partim vernaculæ. Fecit sibi etiam ex selectis psalmis {S. Hieronymum & alios imitatus } paruum quasi psalterium seu psalmorum compendium, quod etiam extat cum cæteris iam dictis, quo frequenter vtebatur. Ex hoc impenso orationis studio non solum domi suæ in remotiori parte ędium, domunculam sibi secretiorem extruxerat, in qua vacabat studiis, orationi, meditationi, & in quam ex Aula regressus statim se contulit, vt excusso quasi rerum Aulicarum puluere sese totum recolligeret; sed etiam in ecclesia sua parochiali, in villa Chelscy sacellum cõstruxit, & rebus omnib. ad Dei cultum necessariis, vel alioqui ad ornatũ & decorẽ domus Dei pertinentibus, copiosè instruxit Erat quippe in hoc genere pietatis valde liberalis; multaq; vasa aurea & argentea ecclesiæ suæ contulit, dicere solitus, *Boni dant, mali auferunt.* Sed & in ipsa sua ecclesia sacerdoti a[illegible] indutus superpellicium concinebat Quod quũ etiã Regni Cãcellarius faceret, monitus à Duce Northfolcię qui aliquãdo superueniens eũ sic cum superpellicio in choro canentẽ deprehenderat, hunc eius

Preces eius quotidianæ.

Ministrat in ecclesia.

agendi

agendi morem Regi haud dubiè displiciturum vt nimis humilem ac dignitati qua fùgeretur minus congruum, respondit: *Domino meo Regi displicere nō potest, quod ipsius Regis Domino obsequium impendo.* Iam verò sacerdoti sacrificanti (supplens locum idiotę) ad altare ministrabat: & interdum in supplicationibus de more publicis, sed parochiæ suæ, Crucem sacerdoti præferebat, vulgaris clerici vel æditui officium facere nihil recusans, nihil detrectans, nihil erubescens, imò vehementer gaudens, quasique cū Dauid tripudians ante arcam Domini & dicens; *Vilior fiam plus quam factus sum, & ero humilis in oculis meis.* Fecit hoc assiduè nisi quum Regni Cancellarius esset. Quo tamen tempore quum prolixæ illæ supplicationes fierent in hebdomada Rogationū, in quibus procul sæpe itur multumque ambulandum est, monitus à suis vt propter dignitatem equo vehi vellet, recusauit dicens: *Nolo Dominū meum peditem eques subsequi:* quod propter Crucifixi imaginem in qua Dominum venerabatur dixit. Porrò Ecclesiam ingressus, etsi aliquot annis esset occupatissimus, nūquam tamen eo in loco vllum prorsus admittebat cuiusquam colloquium aut negotium: Quoties verò nouus aliquis magistratus ineundus aut negotium aliquod arduum aggrediendum fuit, sacra se Synaxi præmuniebat. Peregrinabatur etiā nonnunquā ad sancta loca quæ 7. circiter milliarib. domo aberāt; idq; pedes semper: quod in Anglia vix plebei faciunt. Ad hanc pietatem in Deum spectat impensus ille, quo flagrabat Morus, Catholicæ fidei contra hæreticos tuendæ & scriptis asserendę zelus. Qua vna in re plus solus laborauit, quā vniuersus tunc Angliæ clerus, homo non tantū laicus, sed & Reip. negotiis impeditissimus, quo minus vacaret in summis honorib. cōstitutus quo minus liberet. Quot & quanta pro fide scripserit, idque

2. Reg. 6.

Zelus cōtra hæreticos.

idque eruditè, acutè, facundè (eo certe facundius in lingua Anglicana vix alius vnquam scripsit) supra commemoratum est. Hæc quum viderent hæretici, obiecerunt illi ignaui aduersarii, eum à clero amplis mercedibus ad hoc conductum esse. Quibus quid responderit, mox suo loco dicetur. Hunc suum zelum in epistola quadam ad Ioan. Cochlæum ex abundantia cordis loquitur. *Vtinam*, inquit, *mi Cochlæe, ea mihi foret sacrarum literarum & theologicæ rei peritia vt contra pestes eiusmodi possem non frustra scribere.* De hoc Mori zelo sic in quadam epistola Erasmus; *O dit ille seditiosa dogmata quibus nunc miserè concutitur orbis. Hoc ille non dissimulat sic addictus pietati, vt si in alterutram partem aliquantulum inclinet momentum, superstitioni quàm impietati vicinior esse videatur.* Hæc ille.

Supra ca. 7.

Infra cap. 7.

Inter epist. Cochlæi.

In farrag. lib. 27. epist. ad Io. Fabiũ episc. Viennensem.

Ex hac denique pietate in Deum, maxima fuit eius orationum vis: plurimum apud Deum sanctæ eius preces valuerunt. *Multum enim valet deprecatio iusti assidua*, & multum exercita & operosa, ἐνεργουμένη. Quod aliquot nunc exemplis in Moro ostendemus. Gener Mori Gulielmus Roperus qui Margaretam filiam Mori natu maximam in vxorem duxerat, inciderat aliquando in hæresin; à qua vt illum reuocaret, multum & sæpe cum eo disserebat Morus. Quum autem nihil se proficere disserendo videret, deinceps, ait, tecum non disputabo; sed pro te Deum orabo. Paucis post diebus Roperus absque vlla disputatione sua sponte Moro significat, se nũc à suis quas sustinebat hæresibus abhorrere; & veritatis orthodoxæ lucem per Dei gratiam videre ac credere. Hinc in celebrem & optimum postea euasit virum; & vsque ad decrepitam ætatem constãtissime Catholicus, magnusque & liberalis Catholicorum tam domi captiuorum quàm foris exulum Mæcenas, ante hos paucos annos, fœliciter

Preces Mori quam apud Deum efficaces.

1\. *Gulielmus Roperus ad Catho. fidem conuersus.*

citer in Domino obdormiuit. Margareta Mori filia sudore Britannico vehementissimè laborabat. Negligentia autem seu sua seu suorum factum est, vt sudor ille (cuius copiosus fluxus sola salus est) se remitteret penitusque cessaret: ex quo illa vniuerso iam malo intus recepto, mente alienari quasique phrenesi corripi cœpit. Vehementer indolescens Pater (illam enim supra cæteros liberos omnes diligebat) consulto medico an clysterium prodesset, & accepto responso paruam admodũ in eo remedio spem esse, nihil tamen nocere si tentetur, tẽtata res est; & Moro se confestim orationi dante, operatur clysterium, ad mentẽ redit, nouus sudor copiose profluxit; maculæq; toto corpore quas ronchas vocant, apparuerunt; quæ in aliis quidem vel mortis indicia certa, vel mortẽ subsequi solitæ; sed in illa salutis signa erant; precum magis paternarum quã artis medicæ vi, ipso attestante medico. Altera Mori filia Elisabetha Damcæo nupta graui morbo laborans, quo & sublata est, deliquium animæ aliquantò ante ipsam mortem passa est, satis diuturnum. Ad se rediens, cum lachrymis & eiulatu profitetur se grauissimas pœnas in eo excessu luisse; & nisi patris sui preces ei gratiam impetrassent (hoc autem post Mori martyrium contigit) in illis se fuisse perpetuò mansurã. Sed illustre est istud & insigne admodum diuinæ gratiæ Mori pectus inhabitantis, precumq; eius Deo gratissimarum argumentum. Ciuis quidã Vintoniensis, grauissima desperationis tentatione longo tempore ita afflictus & agitatus fuit, nullis vt cõsiliis precibusve aut suis aut suorum eam excutere potuerit. Deducitur tandem per amicum in colloquium Thomę Mori etsi tunc in summa dignitate constituti; qui casum hominis acerbum miseratus, primum bonis & sanis consiliis egit; quæ quum non proficerent, precibus apud

idque eruditè, acutè, facundè (eo certe facundius in lingua Anglicana vix alius vnquam scripsit) supra commemoratum est. Hæc quum viderent hęretici, obiecerunt illi ignaui aduersarii, eum à clero amplis mercedibus ad hoc conductum esse. Quibus q̃d responderit, mox suo loco dicetur. Hunc suum zelum in epistola quadam ad Ioan. Cochlæum ex abundantia cordis loquitur. *Vtinam*, inquit, *mi Cochlæe, ea mihi foret sacrarum literarum & theologicæ rei peritia vt contra pestes eiusmodi possem non frustra scribere*. De hoc Mori zelo sic in quadam epistola Erasmus; *O dit ille seditiosa dogmata quibus nunc miserè cõcutitur orbis. Hoc ille non dissimulat sic addictus pietati, vt si in alterutram partem aliquantulum inclinet momentum, superstitioni quàm impietati vicinior esse videatur*, Hæc ille.

Supra ca. 7.

Infra cap. 7.

Inter epist. Cochlæi.

In farrag. lib. 27. epist. ad Io. Fabiũ episc. Viennensem.

Ex hac denique pietate in Deum, maxima fuit eius orationum vis: plurimum apud Deum sanctæ eius preces valuerunt. *Multum enim valet deprecatio iusti assidua*, & multum exercita & operosa, *ἐνεργουμένη*. Quod aliquot nunc exemplis in Moro ostendemus. Gener Mori Gulielmus Roperus qui Margaretam filiam Mori natu maximam in vxorem duxerat, inciderat aliquando in hęresin; à qua vt illum reuocaret, multum & sæpe cum eo disserebat Morus. Quum autem nihil se proficere disserendo videret, deinceps, ait, tecum non disputabo; sed pro te Deum orabo. Paucis post diebus Roperus absque vlla disputatione sua sponte Moro significat, se nũc à suis quas sustinebat hæresibus abhorrere; & veritatis orthodoxæ lucem per Dei gratiam videre ac credere. Hinc in celebrem & optimum postea euasit virum; & vsque ad decrepitam ætatem constãtissime Catholicus, magnusque & liberalis Catholicorum tam domi captiuorum quàm foris exulum Mæcenas, ante hos paucos annos, fœliciter

Preces Mori quam apud Deum efficaces.

1. *Gulielmus Roperus ad Catho. fidem conuersus.*

citer in Domino obdormiuit. Margareta Mori filia sudore Britannico vehementissimè laborabat. Negligentia autem seu sua seu suorum factum est, vt sudor ille (cuius copiosus fluxus sola salus est) se remitteret penitusque cessaret: ex quo illa vniuerso iam malo intus recepto, mente alienari quasique phrenesi corripi cœpit. Vehementer indolescens Pater (illam enim supra cæteros liberos omnes diligebat) consulto medico an clysterium prodesset, & accepto responso paruam admodũ in eo remedio spem esse, nihil tamen nocere si tentetur, tẽtata res est; & Moro se confestim orationi dante, operatur clysterium, ad mentẽ redit, nouus sudor copiose profluxit; maculæq; toto corpore quas ronchas vocant, apparuerunt; quæ in aliis quidem vel mortis indicia certa, vel mortẽ subsequi solitæ; sed in illa salutis signa erant; precum magis paternarum quã artis medicæ vi, ipso attestante medico. Altera Mori filia Elisabetha Damcæo nupta graui morbo laborans, quo & sublata est, deliquium animæ aliquantò ante ipsam mortem passa est, satis diuturnum. Ad se rediens, cum lachrymis & eiulatu profitetur se grauissimas pœnas in eo excessu luisse; & nisi patris sui preces ei gratiam impetrassent (hoc autem post Mori martyrium contigit) in illis se fuisse perpetuò mansurã. Sed illustre est istud & insigne admodum diuinæ gratiæ Mori pectus inhabitantis, precumq; eius Deo gratissimarum argumentum. Ciuis quidã Vintoniensis, grauissima desperationis tentatione longo tempore ita afflictus & agitatus fuit, nullis vt cõsiliis precibusve aut suis aut suorum eam excutere potuerit. Deducitur tandem per amicum in colloquium Thomę Mori etsi tunc in summa dignitate constituti; qui casum hominis acerbum miseratus, primum bonis & sanis consiliis egit; quæ quum non proficerent, precibus

apud

apud Deum impetrauit vt à dira illa tentatione liberaretur. Mãsit ciuis ille ab omni huiusmodi perturbatione immunis quàm diu Moro liberè agente, liber ad eum accessus patuit. Vbi verò in carcerem coniectus Morus fuit, tentatio ad hominem rediit, eaque solito vehementior. Miser ille ciuis quàm diu Morus in vinculis tenebatur, extra omnẽ remedii spem tristes agebat dies. Vbi autem intellexerat mortis sententiam contra Morum latam, Londinum accurrit, vt ad supplicium prodeuntem quocunq; tandem suo periculo alloquatur. E carcere igitur ad patibuli locum Moro exeunti occurrit hic ciuis per satellites irrumpens & alta voce exclamans: An me, inquit, Domine More recognoscis? Adiuua me quęso. Nam tentatio illa ad me recurrit, nec ea carere possum Cui statim Morus. Optime te, inquit, recognosco. Sed vade & ora pro me: atque ego pro te sedulò orabo. Abiit homo ille, nec in tota vita amplius tentationem huiusmodi expertus fuit. Tanta vis fuit orationis & precum huius sancti viri Certe hoc in more habebat Morus vt quoties vel domi suæ vel in toto pago suo aliqua in puerperio laboraret, statim se orationi daret. Nec prius orare destitit quàm de fœlici partu nuntium accepisset. Postremò festa Ecclesiæ ea religione colebat, vt quum in carcere solitarius degeret, pulchriores vestes in singulis festis afferri curaret quas indueret. Mirantibus quibusdam cur id ibi solus faceret, respondit se non ad conspectum populi sed ad Dei honorem festa colere, & honestè vestiri. Atque hæc de eius erga Deum pietate verè Christiana, quantum de ea nobis constare potuit.

Liberat à graui tentatione.

Charitas eius erga proximos.

Charitatem Mori erga proximos frequentes eius & liberales eleemosynæ loquuntur. Solebat ipse circuire obscuras plateas & lustrare familias paupe-

pauperum, easque liberaliter fouere, datis, nō more communi obolis aut drachmis sed aureis 2. 3. aut 4 prout indigentis necessitas requirebat. Quum vero ipse propter dignitatem hoc obire non posset, mittebat suos qui fideliter dispensarent egenis familiis, maximè aut morbo vexatis aut senio confectis. Hoc munus sæpè præstitit Margareta Gyge Ioan. Clementis vxor quam inter filias suas educauit Morus. Sed circa festa anni præcipua potissimum mittebatur. Quin & pauperes vicinos frequētissimè mensæ suæ adhibuit, familiariter ac iucundè eos excipiens; diuites raro: nobiles ac magnates rarissimè. Porrò in parochia sua Chelsey conduxit domum in qua collegit multos debiles & pauperes & senes quos suis sumptibus aluit. Horum curam absente patre gerebat Margaretha Ropera (hoc enim cognomen à marito suo more gentis nostræ acceperat) filia eius natu maxima. Denique quandam viduam pauperculam, Paulam nomine, quum omnes facultates suas expendisset in lite, in familiam recepit suam & sustentauit. Omnibus postremò viduis & pupillis, quum causas in foro ageret, gratuitam operam præstabat. Ne autem vllum omnino proximum odio haberet, sed pura charitate omnes & singulos diligeret (iuxta certissimam illam hominis verè Christiani notam de qua Christus dixit: *In hoc cognoscent omnes quòd discipuli mei estis si dilectionem ad inuicem habueritis*) speculationem quandam insignem sibi composuerat, ipsa quasi viua ac certa ratione nitentem: quam ex operibus eius Anglicis ad communem vtilitatem hic & huc transferam. Ille quidem carbone eam in carcere cōscripserat: ego verò vt aureis literis scribatur, dignam censeo. *Neminem*, inquit, *mortalium oderis. Aut enim bonus est aut malus. Si bonus est, tu malus es qui bonum oderis. Si malus est, aut se emendabit*

Ioan. 13.

Demōstratio egregia neminē esse odio habendū

bit & piè moriens saluabitur, aut malus perseuerans damnabitur. Quod si saluabitur, meminerim tunc fore vt me intimè ac sempiternè diligat, egóque eum vicissim æterno amore complectar. si tamen & ego (quod quidem spero) saluus fiam. Cur ergo nunc ad tempus eum odio prosequar, qui me in æternum dilecturus est? Cur ab eo nunc ad momentum odio diuellar, cui æterna dilectione postea coniungar? Quòd si damnabitur, tantos illic miser cruciatus feret, tam graues pœnas luet, vt immanis plane sim si non magis miseriis eius compatiar, quàm personam odio prosequar. Quòd si hic quispiam dicat, posse nos tuta ac salua conscientia homini malo male optare ne bonis noceat, nolim quidem de ea re seriò nunc disputare, (habet enim hæc quæstio plures articulos quasi radix palmites, bona & longa consideratione dignos, quam vt à me commode describi queant, maximè quum non alio calamo quàm carbone vtar) verùm hoc dicam, hoc bono cuique & pio cõsilium dederim (nisi forte huiusmodi sit vt improbos punire ex officio ei incumbat) malos ac improbos vt Deo ac publicæ iustitiæ relinquat, aliisúe ita pura charitate ac firma Deo coniunctis, vt nullus maleuolentiæ stimulus sub zeli ac iustitiæ prætextu eis clanculum irrepere aut illudere & imponere valeat. Nos autem priuati & infirmi pro malis atque improbis sedulò oremus: quo videlicet subsidio & nos ipsos vel maximè indigere nostra nobis dictat conscientia. Hæc Morus non minus piè ac sanctè quàm prudenter &(qualis semper erat) submisse atque humiliter. Et talis quidem erga Deum & proximum Mori charitas fuit.

De corporis cura.

Nunc quam corporis sui curam habuerit, paucis dicemus. Vno tantum cibi genere in mensa vescebatur, quod vt plurimum caro bouina erat qua delectabatur: etsi ratione officii, loci, & familiæ cibaria multa apponerentur. In quodcunque autem cibi genus primum inciderat, ex eo se solo reficiebat. Iuuenis multo tempore à vino abstinebat,

& se-

& ſenex non niſi dilutum bibebat. quod & in epiſtola ad Vldrichum Huttenum notauit Eraſmus. Veſtitus minimam curam habuit. Dum gereret publicos magiſtratus, ratione officii ſericis vtebatur. Alioqui ſimplicem amictum geſtabat; cuius adeo nullam fere curam gerebat vt eiſdem perpetuo vteretur niſi admoneretur à famulo. Habuit autem inter famulos vnum quem tutorem ſuum vocabat. Hic caligas illi, calceos, cæteraque neceſſaria emebat. Accidit aliquando vt calceis valde attritis prodiret. Monitus ea de re ab Harriſio ſuo, Roga; inquit, tutorem meum vt alios mihi emat. Deniq; in his quæ ad corporis curam attinebant; voluit vir plane ſanctus, religioſorum more, ſub aliorum regimine eſſe, & alterius imperio parere: ſiue vt ad res tam minutas excelſus eius animus non deuocaretur; ſiue (quod magis crediderim) vt primariā Chriſtiani hominis virtutem, humilitatem, exerceret. Hac etiam de cauſa, quum eſſet ipſe prudentiſſimus, in quibuſdam ſuis negotiis & ſtudiis conſilium à ſuo Harriſio (quo ſecretario & amanuenſi vtebatur) petebat: & ab eo ſi quid erratum videret; moneri voluit. Erat enim Harriſius vir grauis, cordatus, Achate fidelior, & boni iudicii. Iſtud verò non iam boni tantū Chriſtiani, ſed & viri religioſiſſimi erat; quòd per totā vitā certis diebus ac temporib. ciliciū gerebat, & ſeuerè ſeipſum flagellabat. Nempe ſingulis feriis ſextis, præter ſanctorū vigilias & 4. temporum. Sedebat aliquando pro tribunali regni Cācellarius cilicio indutus. Pridie mortis, ſeu paſſionis; magis miſit ad Margaretam filiā ſuam, ciliciū ſuum & flagellum cū paruo epiſtolio carbone ſcripto, quòd poſtea huic operi inſeremus. Nempe finito certamine arma depoſuit: tela remiſit. In illa autē domūcula quam ſibi ſoli extruxit, de qua ſupra diximus, hāc diſciplinā faciebat: diu quidem

Sub tutore fuit quoad corporis amictum.

Mortificatio corporis.

dem ita occultè vt nemo resciret, ne vxor quidem. Postea tamen ex pia suorum curiositate res (sed domesticis tantum paucissimis) innotuit. Cilicium beati viri mihi ostendit Margareta D. Clementis vxor ante annos plus quam viginti, quum Bergis prope Antuerpiam patrem meum piæ memoriæ, ipsum Doctorem Clementem, aliosque nobiles Anglos qui ibi tunc domicilia sua posuerant, familiaque alebant, inuiserem. Fuit cilicium per modum reticuli valde nodosum, magis sanè quàm vulgaria religiosorum cilicia esse solent. flagellum quorundam negligentia intercidit. Hæc eius erga Deum pietas, erga proximum charitas, erga seipsũ temperantia, frugalitas, mortificatio fuit. Sic sobriè iustè & piè in hoc sæculo viuebat. Sic mortificabat membra sua quæ sunt super terram, circumferens in corpore suo mortificationem Iesu Christi. Sed ista magis adhuc elucescent, vbi de certis eius virtutibus particularius aliquid dicetur, vbi etiã qualis pater & paterfamilias fuerit, explicabitur.

Quantus honorum & laudis propriæ contemptor fuerit

CAPVT VII.

VT Thomæ Mori quàm vera pietas quàm solida virtus, quàm purus & verè excelsus animus fuerit, magis adhuc intelligatur, considerabimus quomodo erga illa adfectus fuerit, quæ hic mundus maximè admiratur; à quibus ille vt in stultam admirationem traheretur, & quorum cupiditate insana vt abunde frueretur, maximas illi oportunitates & occasiones mundus subministrauit. Aulicam vitam multis annis gessit. Variis honoribus perfunctus est. Multa & varia literatura

eratura præditus fuit. Multa scripsit, multa perfecit, in multis negotiis amplam laudem reportauit. Diuitias si non collegit multas, certe potuit collegisse. Ingenio acutissimo, memoria fœlicissima fuit. Naturæ dotes & fortunæ bona, vocationum munera, sic in eo singula excellebant, vt difficile sit iudicare, plus ne naturæ debeat; an fortuna contulerit; an ars & industria perfecerit. Hæc huiusmodi sunt vt animum è suo statu deiicere, ad vana pellicere, aliqua labe inficere, non tam facile possint quam frequenter soleant. Attamen, vt ex sequentibus apparebit, fortem eius animum & in diuina gratia solidatum nihil horum emollire aut inflectere potuit, vt vel tantillum à vera Dei & sui ipsius cognitione deflecteret: hoc est, vt Dei in se munera vnquam non agnosceret, vt sibi ipsi propter hæc omnia vel hilo aut maior aut melior videretur; sed in altissima humilitate suique contemptu, quæ vere est Christiana philosophia, & disciplina propria Christianorum, perpetuò consisteret, nec vel honorum vel diuitiarum vlla cupiditate tangeretur, ideoque eorum accessione nihil à pristina pietate quàm puer imbiberat, adolescens tenuerat, immutaretur Ex mediocri fortuna in Aulam assumptus & Regi à secretis consiliis factus est, idque talis Consiliarius, vt serenissima Regina Catharina prima Henrici regis vxor, prudentissima & piissima fœmina, inter tot Regis consiliarios vnum Morū Consiliarii rem & nomen obtinere eoque loco dignum esse, ipsi Regi aliquoties liberè dixerit. Vide tamen vt huic se vitæ generi ineptissimum existimauerit, vt ab Aulica vita (quam tot malè sani homines auidissimè appetunt) totus abhorruerit. Gratulatus est ei aliquando Episcopus Roffensis vir grauissimus, hunc in Aula statum, fidemque & authoritatem qua apud regem pollebat, quæ sane

Catharinæ Reginæ iudicium de Moro.

fuit maxima, vt aucti perpetuò honores per se loquuntur. Ad hæc respondet his verbis : *In Aulam (quod nemo nescit & princeps ipse mihi ludens interdum libenter exprobrat) inuitissimus veni. In qua adhuc non minus male hæreo quàm quisquam equitandi insolens hæret in sella. Sed princeps (à cuius intimo fauore longe absum) tam comis est ac benignus vniuersis, vt quiuis (cui paululum insit pluscula spei) inueniat vnde possit ei se met interpretari charissimum: more matronarum Londinensium quibus persuasum est Deiparæ Virginis imaginem quæ prope arcem visitur, vbi pressius intuentes eam adprecatæ sunt, adridere. Sed ego neque tam fœlix sum vt tam beata signa conspiciam, & abiectioris animi quàm vt ipse mihi confingam. Cæterum tanta est virtus & doctrina regis & in vtroque quotidie velut de integro inualescens industria, vt quo magis ac magis eius Maiest. video bonis vereq; regiis artibus increscere, eo minus minusq; sentiam aulicam hanc vitam mihi ingrauescere.*

Ab Aulica vita abhorret.

Hæc ille ibi. Fuit videlicet vita Aulica vt per se Moro ingratissima, ita tantisper & eatenus grata, quàm diu virtutis & honestatis schola erat, qualis certe primis 20. annis quibus regnauit Henrici Regis Aula fuit. Qua de re sic Erasmus in epist. ad Henricum Guilfordum scribit lib. 13 epist. p. 427. *Fragrātia honestissimæ famæ qua nusquam non diuulgat Aulam Britannicam, præter regem omnibus absoluti principis dotibus egregiè cumulatum, & huic simillimam Reginam, tot insuper integris, eruditis, grauibus, cordatisque viris abundare, Principem Bergensem excitauit vt Antonium filium non alteri scholæ tradendum iudicarit*, &c. anno 1519. Talis verò quū esse destitit, & virtus profligari, libido dominari cœpit, Aulæ atq; honori in regno maximo renunciauit Morus. Quū enim Regni Cancellarius per annos duos cum dimidio fuisset (vt nostri annales testantur) Aulæ tunc vitæq; Aulicæ pertæsus, quam vt antea nūquam dilexerat ita

Resignat honores amplissimos.

tunc

tunc odio habere cæperat, munus illud ampliſſimũ vt reſignaret, & à tota ſeruitute Aulica manumitteretur, multis magniſq; à Rege precibus impetrauit: Impetratũ maximi & incomparabilis beneficii loco duxit. Et quidem ꝙ precibus hoc à rege impetrauerit, geſtumq; Magiſtratum cum ſumma laude dimiſerit, in præcedentibus dictum eſt. Nunc hanc reſignationem quanti beneficii loco duxerit, quo fine fecerit, quãtæ virtutis teſtimonium ſubſequutũ fuerit, hoc loco dicetur. De primo & ſecundo ſic ad Eraſmũ ſcribit. *Quam rem ad hunc vſq; diem à puero penè ſemper optaui, Deſideri dulciſſime, vt publicarum rerum negotiis liberatus aliquid olim tẽporis viuere Deo duntaxat ac mihimet ipſi poſſem, id nunc tandẽ Dei Opt. Maxim. benignitate ac principis indulgentiſſimi beneficio conſequutus ſum.* Et poſt pauca quæ de pectoris afflicta valetudine interſerit, ait. *Hæc ergo mecum verſans animo, quum aut deponendum mihi Magiſtratũ viderem aut operam meam in eo gerendo claudicaturam, quando negotia quæ res poſcebat obiri, per me nõ poſſent, niſi mortem ipſe obire periclitarer, quaſi defungerer, vel ſic omnino cum vita relinquendum mihi officium fuit, decreui mecum tandem altero potius quàm vtroq; carere. Quamobrem vt & publicis rebus pariter & meæ ſaluti conſulerem, à clariſſimi principis & optimi benignitate ſupplex impetraui vt magiſtratu iſto quo me (quod tute ſcis) regni totius ampliſſimo, incredibilis eius in me fauor tam longe ſupra meritum quàm ſupra ſpem ac votum omne meum honorauerat, nunc ſub eius pondere fatiſcentem dignaretur eius pietas exonerare. Superos igitur vniuerſos precor vt & iſtos indulgentiſſimos in me clariſſimi Regis adfectus Deus qui ſolus poteſt, digna repenſet gratia, & mihi quicquid temporis reliquũ daturus eſt, ne per iners atque ignauum tranſigatur otium, non eam modo mẽtem donet vt bonas horas bene collocare velim, ſed eam etiã corporis addat firmitatem qua poſſem.* Hæc ad Eraſmũ.

Inter epiſt. Eraſmi lib. 27. p. 1073.

Epist. ad Cochlæum.

Nec dissimiliter ad Ioannem Cochlæum eodem tempore *Valetudine aliquot superioribus mensibus non tam in speciem graui me inuentibus quàm sentienti mihi formidolosa vsus sum. Quam ne nunc quidem post impetratam omnium munerum vacationem satis possum excutere. Ita fiebat vt Cancellarii obire officium haud satis possem nisi valetudinis malum finerem indies magis magisque crescere. Mouit ergo animum meum recuperandæ cura sanitatis. Sed multo magis publicæ vtilitatis respectus: quam multis modis remoraturus videbar, si homo valetudinis impeditæ, negocia publica simul cogerer impedire. Ocium quod Illustrissimi principis in me prona benignitas precibus meis annuere dignata est, posthac studiis & Deo constitui dedicare.* Hæc ibi. In epitaphio quoque suo, quod post resignationem hanc in ecclesia parochiali sua extrui fecerat sic loquitur:

Ex epitaphio suo.

Mortalium harum rerum satur; quam rem à puero pene semper optauerat, vt vltimos aliquot vitæ suæ annos obtineret liberos, quibus huius vitæ negociis paulatim se subducens futuræ posset immortalitati meditari, (si cœptis annuat Deus) indulgentissimi principis incomparabili beneficio resignatis honoribus impetrauit. Hæc de seipso Morus Quæ quanquam haud dubiè verissima sunt; tamen nec solæ nec præcipuæ hæ causæ fuerunt, vt illi attestantur qui Moro tunc intimi fuerunt, cur honores omnes resignauerit & ab Aula dimissionem petiuerit. Rex iam ducta in vxorem Anna Bolenia non solum contra consensum Mori {vt infra suo loco latius explicabimus} sed etiam Sede Apostolica repugnante, in alium virum totus mutari cœpit. Perfractis enim semel pudoris & honestatis repagulis, in omnem se postea cupiditatem ac libidinem præcipitem dedit. Postquam contra Sedis Apostolicæ supremum iudicium, suam voluntatem facere, suæque libidini seruire Rex præsumpserat, facile vidit Morus, suam in cæteris rebus

Cur Morus in florenti ætate Aulæ nūciū remisit.

bus

bus omnibus voluntatem aut cupiditatem potius Regem deinceps sequuturum: quicquid in diuersum Consiliarii totusve Senatus sentiat. Videbat itaque vir prudentissimus se amplius Regi placere non posse, nisi Deo suo displiceret. Videbat Sede Apostolica contempta, causam fidei & ecclesiæ authoritatem necessariò concutiendam, cui sub tali principe etiam Cancellarius mederi non posset. Videbat postremò cum Regis voluntate, suam (id est sanam) conscientiam conuenire amplius non posse. Maluit ergo dignitatis suæ quàm honestatis iacturam facere; maluit honorem quàm conscientiam suam periclitari. Postremò magno desiderio tenebatur soli Deo sibique ac studiis vacandi, maximè contra hæreticos toto impetu & plenis velis excurrendi, contra quos iam antea aliquandiu in certamen descenderat. Has veras quoque ac præcipuas causas amicis suis aperiebat. Nam quod advaletudinem attinet, non ea sic afflicta fuit quin toto sequenti anno, qui resignatos honores sequebatur (nam anno exacto in carceres coniicitur) varia illa & prolixa contra hæreticos opera euulgauerit, quæ superius sigillatim recensuimus. Nec erat tanta ætas quæ ferendis laboribus par non esset. Neq; enim tunc annum quinquagesimum Morus excesserat. Passus enim biennio post pauloque amplius, annos 52. non expleuerat. Sed voluit vir admirabilis & suarum virtutum occultator maximus, quod virtutis erat necessitati tribuere. Voluit sic Aulam deserere, vt nec Regem offenderet, nec hominum laudem captaret. Nam quòd ea potissimum ex causa Aulam deserere & honoribus abdicatis Deo deinceps ac sibi viuere instituerit, quia futuram Reipub. calamitatem cui ipse mederi non posset, seu vt vir prudens seu vt Deo charus ac familiaris præuideret, variæ eius hac de re prædictio-

nes argumento sunt. Adhuc Cancellarius regni quum esset, genero eius Ropero quo præ cæteris familiarius vtebatur, rerum tunc in Anglia statum plurimum collaudante, eo quod & florentissima tunc esset Respub ipseque Rex Henricus domi suis omnibus, foris maximis principibus charus foret; Morus præsenti rerum facie nihil captus, respondit vtcunque belle nunc omnia procedere; sed orãdum Deum ne Rex derepente in alium virũ mutetur, & Consiliarios parum fortes inueniat. Et quidẽ quod ad pietatis studium attinebat, quum idẽ Roperus quasi in Domino exultans gratularetur multum religionis orthodoxæ integritati, ipsiusq; Regis in ea asserenda magnanimitati, addens vix vsquam tanto in precio diuini numinis cultum, orationis assiduitatem, vitæ puritatem haberi quanto tunc in Anglia habebatur; respõdit Morus cum eo tunc fortè iuxta Tamesim inambulans; Est quidem nunc ita vt dicis, mi fili: Sed veniet breui tempus quo totum hoc pietatis studium nosq; & alios eius cultores passim contemni & despici videbis, nec pluris fieri quam miseras istas formicas nos facimus; colliculum formicis scatentem qui forte in via occurrebat pede protinus calcans. Idem alias quum ex Aula domum rediens filias suas ac neptes orationi intentas inuenisset; orate nunc, inquit, filiolæ diligẽter dum hoc vobis studium adhuc gratum est; breui enim fiet vt (nisi magna animi fortitudine resistatis) hoc studio orandi nihil despicabilius esse existimaturæ sitis. Quod quidem à multis retrò annis in Anglia accidisse nemo Anglus ignorat. Abdicato verò iam Cancellarii munere, & priuatam vitam quum ageret, nuptiæque Annæ Boleniæ (quas integerrimus Senator nunquam approbare voluit) iam peractæ essent, referente ei quodam, Annam Boleniam in Aula incessantes

Mori prædictiones de Reip. Anglicanæ mutatione sequuta.

1. 2. 3. 4.

ſanter tripudiare, die ac nocte choreas ducere, nihilque eſſe nunc Aulica vita iucundius, respondit Morus; Hæc Annæ Boleniæ tripudia alium longè ludum ſecum adferunt; Noſtris enim capitibus quaſi pila pedaria hoc eius tripudia ludunt: Sed & ipſius quoque caput eundem ludum ſubibit. Quod totum veriſſimè paulò poſt ita factum eſt. Nam & instigante hac Anna (quæ ſuis ſaltationibus hunc nouum Herodem, Henricum 8. prorſus incantauerat) multis magnis & bonis viris capita ſublata ſunt, inter cæteros Ioanni Roffenſi epiſcopo & Thomæ Moro; & ipſa Anna Bolenia eodem ſupplicii genere, ſed ex cauſis longe aliis interempta eſt; vt poſtea ſuo loco latius dicetur. Reſignauit igitur ampliſſimos in Repub. honores Morus, tum ne Regis in omnem iam impietatem propendentis libidini ſeruiret, tum vt ſanctis ſtudiis atque ocio honeſtiſſimo liberius vacaret. Vnde manifeſtè liquet nihil illum honoribus illis inflatum, nulla vana dominandi cupiditate infectum fuiſſe. Verū eſſe oſtendit quod quum adhuc in honore illo eſſet, ad filium eius Ioannem Morum Eraſmus ſcribit. *Quin & illud habet philoſophiæ pater tuus quòd nec tanta dignitas tantillum illi addidit ſupercilii, nec negociorum vndiq; circunſtrepentium vnde quicquam de priſtina comitate diminuerint.* Hæc ille Cui enim honor ſupercilium obducit, cui criſtas erigit, quem inani gloriola titillat, ne ille totius potiùs virtutis naufragiū facere quàm honore excidere mallet: honore ſe abdicare nunquam in animum inducet. Impetrauit ergo ꝙ à ſuo principe Caſſiodorus, hoc ab Henrico Morus, vt honorū titulis renūciatis, ſolidè pietati ac ſtudiis fructuoſis vacaret. Sed heroicum hoc Mori factū verbis idoneis laudare ſolus Morus vt vir prudētiſſimus, doctiſſimus, ita eloquētiſſim. poteſt. Ipſa ergo eius verba in medium proferemus.

In præfat. in Arist. Græcum.

Non

Non quibus hoc suum factum commendat (quid enim vanius?) sed quibus alterius Cancellarii similem resignationem egregiè tunc laudauit, sed magis egregiè postmodum imitatus est; & priores laudes verbo factas, postea in seipso re & facto bis laudandus confirmauit. Non ante multos annos Gulielmus Waramus Archiepiscopus Cantuariẽsis regni Cancellarius (cui successit Wolsæus Archiepiscopus Eboracensis, Wolsæo Morus) Cancellarii munus deposuerat, dimissione à Rege impetrata. De hoc eius facto sic ad eum scribit Morus: *Semper quidem fœlicem paternitatis tuæ sortem indicaui; & dum Cancellariæ munere præclare fungereris, & nunc fœliciorem, postquam eodem defunctus in ocium optatissimum quo tibi possis ac Deo viuere, secessisti. Ocium inquam non iucundius tantum quàm erant illa negotia, sed omnibus etiam honoribus mea quidem sententia magis honorificum. Nam gerere Magistratus id quidẽ plurimis contingit & interdum pessimis. At quum habebas maximum, & qui quantum authoritatis habet ac licentiæ dum geritur, tantum depositus calumniis obnoxius est; eum sua sponte deponere (quod tua paternitas magno labore vix impetrauit, vt liceret facere) nisi modesto non libet, nisi innocens non audet. Quamobrem huius animi tui nescio, modestioris ne qui munus tam amplum ac magnificum voluisti relinquere, an sublimioris qui potuisti contemnere, an innocentioris qui non metuisti deponere, certe optimi ac prudentissimi, multos quidem sed imprimis me suffragatorem & admiratorem habes: qui dici nõ potest huic tam raræ fœlicitati tuæ quàm impense gratuler, mihique tuo nomine gaudeam; quum tuam paternitatem videam procul ab secularibus negotiis, procul ab forensium tumultu rerum secedentem, & gesti magistratus, & positi honorifica fama rarissima gloria frui; ac reliquũ vitæ tempus anteactæ conscientia lætum, clementer ac placidè in literis ac philosophia traducere. Cuius tuæ conditionis*

Epistol. Mori ad Gul. VVaramum Archiep. Cant. de abdicato Cancellariæ munere.

ditionis dulcedinem indies magis ac magis illustrem, mihi mea reddit miseria, qui quanquam nihil habeam negotii quod quidem memoratu sit dignum(erat nihilominus quum hæc scriberet Consiliarius regius, & regni proquæstor & frequenti legatione occupatus) *tamen vt imbecillæ vires facile premuntur paruis rebus, ita distringor assidue vt ne tantulum temporis habeam liberum, quo tuam paternitatem vel inuisam aliquando vel prætermissum officium per epistolam excusem: adeo vt vix licuerit has parare literas. Quibus haud satis lepidum hunc libellum tuæ dominationi commendarem* (Vtopiam suam dicit)*quem quum Antuerpiensis quidam amicus meus*(Petrus Aegidius) *elapsum potius quam elaboratum, amori indulgens suo, editione dignum putauit atque insciente me curauit excudendum, quamquam ipse, indignum vel hac dignitate tua vel rerum vsu vel eruditione tua censeam, tamen sum ausus mittere; fretus videlicet tum benignitate tua qua semper soles omnium ingeniis candidè fauere, tum experto tuo in me fauore confisus: quo spero fore vt si opus parum per se arrideat, Author tamen aliquid conciliet gratiæ. Vale Præsul amplissime.*

Et sic quidem Morus eo tempore sapientissimi illius Archiepiscopi nobile factum laudauit. Sed vt erat alienæ virtutis candidus admirator & sedulus laudator, sic eiusdem erat fœlix imitator. Omnes igitur laudes Archiepiscopo isti verè attributæ, ipsi Moro verissimè competunt. Illud fecit quod nisi modesto non libet, nisi innocens non audet. Animum ostendit, nescio modestiorem ne qui munus tam amplum atque magnificum voluit relinquere an sublimiorem qui potuit contemnere, an innocentiorem qui non metuit deponere; certe optimũ & præstantissimum. Denique gesti magistratus & positi honorifica fama rarissima gloria fruitur. Sed nunc ad alia.

Lega-

An. 1519.

Legationes multas obiit & quidem honorificas in Galliam sæpe de fædere componendo & de rebus repetundis. Regem quoque Henricum in Franciam comitatus est quum ille Rex & Franciæ Rex Franciscus primus sese mutuò Ardææ inuiserent, vbi & amicum suum Budæum suauissimè complexus est, sicuti ex epistolæ eius ad Budæum extracto superius posito patet. In Flandriam quoque duabus splendidis legationibus interfuit iūctus comes & socius Cuthberto Tonstallo. Sed hæ legationes quarum alii splendore oblectantur, modesto & humili Mori ingenio vehementer displicuerunt. Sic ad Erasmum in quadam epistola scribit. *In negotiis istis principum haud credas quàm inuitus verser: neque potest esse quicquam odiosius quàm est ista legatio.* Et in alia epistola ad eundem. *Mihi nunquam admodum legati munus arrisit* Rursum in epistola quadam manuscripta ad Tonstallum. *In legationibus versari quāquam liberali atque in me propenso principe, tamen mihi non modo non ambienti, sed abhorrenti quoque ab auctoramentis aulicis quid potest esse lucri?* Vtopiam mori quantopere omnes docti viri laudent, quanta laude sit dignus liber, in superioribus ostensum est. Hunc tamen librum nec in lucem emitti voluit, nec nisi paucis amicis, quasi lepidum commētum communicari; nec postea excusum suo vnquā calculo comprobare. De eo quid & quomodo ad Tōstallum suum scripserit, supra commemoraui. Amori tantum Tonstalli sui imputat quòd nugas suas (sic Vtopiam vocat) legere, & lectas approbare voluerit. In alia epistola sua manuscripta ad Antonium quēdam virum doctissimum (neque enim cognomen apponitur, & ego diuinare nolim etsi fortasse possem) qui Vtopiam eius laudauerat sic scribit: *De me quòd tale quicquam existimes, ex affectu potius quàm indicio profectum suspicor. Offundit enim plerun-*

A legationibus alienissimus fuit.

In farrag. li. 7. & 2.

Vtopiā suam nulla laude vel luce dignā indicat.

plerunque amor vbi altius insederit, hominum cogitationibus tenebras; quod tibi video contigisse: maximè quum Vtopia nostra tam impensè placuerit: quem ego librum plane dignum censeo qui in sua semper insula delitesceret. Hæc ibi. Sed & in alia quadam epistola ad primarium aliquem Aulæ regiæ virum (neque enim nomen cuiusquam apponitur) sic de sua Vtopia scribit. *Ego Vtopiam meam vni Cardinali VVolsæo (si non ea ante meus Petrus me vt sis insciente multasset primum virginitatis florem) animo despōderam; si modo cuiquam: ac non cælebem perpetuò apud me seruarem, aut vestæ forsan consecrarem; sacrisq; eius initiarem ignibus.* Tam ille exiliter tam demisse de sua Vtopia (quam totus admiratur orbis) sensit.

Iam verò qui vel illam Vtopiam, vel Mori declamationes aut versiones è Luciano, aut Richardi regis historiam, aut variarum epistolarum fragmenta à nobis hic prolata, magisque adhuc proferenda legit; negare certe non potest Morum eloquentia & dicendi vi atque elegantia singulariter excelluisse. Tamen pro innata sibi modestia, suam semper infantiam deprecatur. In epistola ad P. Aegidium Vtopiæ suæ præfixa sic scribit. *Quod si exigeretur vt disertè etiam res, non tantum verè scriberetur; id verò à me præstari nullo tempore nullo studio potuisset.* Hæc ille, qui tamen rem illam omnem vt prudenter adinuenit, sic disertissimè explicuit. In epistola quadam ad Budæum sic scribit. *Literas tuas quibus hanc absentiam tuam faceres mihi minus grauem; nisi vehementer me cupiditas vrgeret non auderem petere: quando vereor neque tibi nunc in Christianissimi regis negocia pertracto multum superfuturum ocii; & mihi conscius sim in hoc officii genere meæ pigritiæ, quoties rescribendum sit ad quenquam. Ad te verò mi Budæe ne scribam, infantiæ meæ non nescius, eruditionis tuæ admiratione distineor vsque adeo, vt*

Eloquentiæ laudē omnē sibi demit.

Ex epistola ad Budæum m.s.

ne has

ne has quidem literas extorquere potuerim à pudore meo, nisi eas alius extorsisset pudor. Nempe ne meæ literæ quas nunc habes in manibus cum tuis euulgentur vnâ; quæ si incomitatæ exirent, satis superque conspicua deformitate viderentur, vt non tuarum splendor admotus mearum pudendæ formæ velut facem quandam claram præferat. Nam memini dum colloquebamur incidisse mentionem de epistolis me is olim scriptis ad te, quas videbaris editurus si id te putares mea voluntate facturum. Qua in re quoniam obiter tractata est, quid tum respondi nescio. Nunc verò quando rem cogito mecum, video tutius esse vt tantisper premas, quoad recognoscam saltem: non tantum ne quid insit fortè parum Latine dictum; verum etiam quia de pace, de bello, de moribus, de coniugatis, de sacerdotibus, de populo, &c. quædam vereor ne non sint tam caute ac circumspecte scripta vt expediat obiici calumniatoribus. Hæc ibi Morus. Vides vt suam scriptionem infra Budæi stilum longe deiiciat, vt suas epistolas in publicum emitti nisi recognitas nolit, denique vt ab ipsa literarum suarum latinitate {quibus tamen nihil est Latinius} sibi metuat. Hęc animi moderatio & modestia singularis si in Erasmo, si in Georgio Cassandro, si in aliis sciolis fuisset, non esset opus illa scopa bibliothecaria, quam Indicem expurgatorium vocamus, Pontificia ac Regia Maiestate edita; nec tot in ecclesia libelli vel inutiles & nugaces vel scandalis & offensione pleni extarent. Iam verò quamuis esset omnium iudicio non minus poëta elegans quàm orator facundus, tamen sua ipsi poëmata nunquam ita placuerunt, vt in omnium ea conspectum prodire cuperet. Sic in epistola quadam ad Erasmum scribit *Mea epigrammata nunquam admodum animo placuerunt meo: id quod & ipse mihi Erasme conscius es: cui & quibusdam aliis nisi liber ille arrisisset amplius, quàm adblanditus est mihi, nusquam fortassis extaret hodie.*

Poemata si bi sua non placent.

In farrag. epist. lib. 15.

Sic

Sic ille vt honores publicos ita laudem literariam non solum non venatus ambitiose vnquam, sed & aspernatus est studio semper: etsi in vtroque genere summa se laude dignum præbuerit. Ita videlicet per summa honorum fastigia quasi per tectorum culmina illæsus ambulauit, nullo vanitatis præcipitio deiectus; quod fortis& cordati pectoris atque in Dei amore bene firmati erat.

Quàm fortis pecuniæ ac diuitiarum contemptor extiterit.

CAPVT VIII.

NVnc vt diuitias contempserit, alterum in seculo pręcipitium explicabimus. Illis muneribus in Republ. functus est, tam variis, tam amplis, tam compendiosis, tanto tempore; tantum apud Regem Henricum gratia & authoritate valebat, vt si Moro libuisset, aut illis viis ac rationibus institisset, non dico quibus hodie insistūt Aulici, præsertim in Anglia in hoc corruptissimo rerum statu {vbi breuissimo tempore amplissimas sibi opes, prædia, fundos conquirunt} sed quibus in illa tunc mediocritate ipsi etiam boni ac moderati Aulici insistebant, facile illi fuerit ita censum augere vt inter opulentissimos Angliæ nobiles numeraretur. Honesto loco natus, vnicus patris filius, legum Britannicarum peritissimus, Actor causarū, Orator populi, Syndicus ciuitatis Londinēsis, Cōsiliarius Regius in supremo Senatu, Legatus frequenter, Proquæstor regni, Ducatus Lancastriæ Cancellarius, ac demum regni totius Cācellarius, Regi gratissimus, vir prudentia, ingenio, eruditione clarissimus; moribus iucundissimus; à prima ætate vsque ad annum vitæ quinquagesimum in

Repub. versatus, quas quæso & quàm amplas opes, in tam opulento regno, congerere potuisset, si possidere voluisset? At in tota vita sua non auxit censum vltra sexaginta aureos annuos aut paulò amplius. Et viuit iam in Anglia fœdæ libidinis minister, qui talibus officiis infra 5. annorum spacium censum ad sexaginta millia aureorum acquisiuit. Porro (quæ satis iusta causa augendi census videri posset) aluit apud se domi suæ quatuor suas proles, filium vnum & filias tres cum vxore & maritis ac prolibus singulorum, quæ quidem proles antequã in carcerem duceretur vndecim erant: vt ex epitaphio eius constat. Annuam pensionem & honorificam & amplam sibi à rege oblatam quum ex legatione quadam re bene gesta rediret, penitus recusauit ne honestam tunc in sua ciuitate Syndicatus conditionem minus compendiosam sed magis Reipublicæ vtilem aut deserere cogeretur, aut parum sincere tractare videretur; vt est supra explicatum. Denique obiicientibus ei hæreticis quod ab vniuerso clero magnis mercedibus conductus, aduersum eos tam multa scriberet (neque enim grauius aliquid ignaui aduersarii obiicere potuerunt) respondet eis hunc in modum, verbis Anglicis quę

Apolog. c.10 hic transfero. *Omnes mei in Anglia reditus & pensiones omnes (exceptis illis redditibus & pensionibus quæ Regia liberalitas mihi concessit) non attingunt quinquaginta libras annuas, hoc est 150. aureos: quod totum vel ex patrimonio, vel ex vxore, vel à meipso acquisitum, prouenit. Ex quo perspicuum est quàm mihi nihil clerus contulerit. Deinde bigamus sum ne me existiment ad ecclesiasticam aliquã dignitatẽ defuncta coniuge aspirare. Sed & quicquid mihi Regia Maiestas donauit, sua sola liberalitate ac voluntate concessit, non ad ecclesiastici alicuius viri preces aut commendationem. Deniq; à quo primũ tẽpore contra hæreticos cœpi scribere, nullus mihi reditus, nulla pẽ-*

sio

sio accessit. Attamen adhuc mihi obiiciunt hi boni fratres, quod ab ipso clero in parata pecunia magnã pecuniæ vim mercedis loco acceperim. Equidem non diffitebor quod res est, quosdam è clero & viros bonos & honoratos, pecunia me donare voluisse ampliori quàm vel meruerim vel mereri possim, quasi huius meæ in hac causa propensionis ac laboris mercede. Sed Deum atque ipsos testes inuoco, nũquam mihi hactenus vel vnum teruncium obtrudere potuerunt. Quin illis apertè dixi, me potius pecuniam illam totam in Tamesim fluuium (alluit ille domum Mori) *proiecturum, quàm ab illis denarium accepturum. Quamuis enim & boni & honorati ex clero essent qui mihi hoc obtulerunt, tamen merces mea Deus est, qui illos longe superat, & in cuius gratiam non illorum qualemcunque hunc laborem assumpsi. Quòd si qui tamen ex his bonis fratribus suis hac in re bonis patribus (à quibus ista accipiũt) magis quam mihi credunt, existimantque nihilominus me non ita sanctulum esse vt oblatas pecunias respuam; nolo quidem hac in re multum cum illis contendere. Credant illi quod volent. Istud tamen confidenter ad meam defensionem dicam, etsi me propterea & Pharisæum iactabundum, & Pelagianum operarium vocitent; me, quicquid de me iudicent, non ita prorsus improbum esse, quin ex quadam inclinatione naturæ, absque speciali ad hoc diuinæ gratiæ adiutorio, & superbior sim atque etiam ignauior, quàm qui velim ad eorum laborum mediam partem pecunia conduci, quos in scribendo contra hæreticos sumpsi.* Hæc ille non minus piè quàm festiuè. *Vide quàm facetè ludat.*

Hæc autem magnanimi Mori verba dum lego, videor mihi magnum illum Abraham ab internecione quatuor Regum redeuntem, & spolia sibi oblata recusantem audire dicentem. *Leuo manum meam ad Dominum Deum excelsum possessorem cæli & terræ quod à filo subtegminus vsque ad corrigiam caligæ, non accipiam ex omnibus quæ tua sunt: ne dicas: Ego ditaui Abraham.* Videor mihi magnum illum Spiridonem *Gen. 4*

Apud Suriū in vita Spiri donis tom.6. nem Constantio Imperatori propter sanitatem per manus eius impositionem ab eo acceptum, innumerabilem auri vim offerenti respondētem audire. *Non sic oportebat Imperator odio remunerare amicitiam. Ego enim longum & asperum iter confeci vt tibi parerem; & tu mihi aurum reddis quod est omnis mali causa.* *Apud Suriū in vita S. Melanæ to.1* Denique videor mihi Ephestionem illum eremitam Aegyptium videre pecuniam iterum in fluuium proiicientem, quam nobilis matrona Melana in eius domuncula eo inscio posuerat; & ab Ephestione reddere volente recipere recusarat. Hic erat in Moro pecuniæ contemptus, sic ille ditescere, quum facilè potuerit, nullo modo voluit. Huc etiam pertinet quòd in tot muneribus atque officiis peractis ab omni prorsus munerum corruptela immunis fuerit: de qua instituta semel contra eum accusatione, in risum res versa est, vt supra cōmemorauimus. Sed & quam nihil fuerit ad diuitias congerendas attentus, quàm earum iacturam fortiter tulerit, copiam contempserit, non solum ipsa honorum omnium abdicatio, & nobilis postea sequuta confessio ob quam non opes tantum sed & libertatem ac vitam præsentem perdidit; verùm etiam casus quidam & infortunium (quod in Mori familia ad patientiam & fortitudinem viri probādam Deus fieri permisit) egregiè demonstrauit. Quum ex legatione quadam transmarina rediens apud Regem domo procul absens ageret, mense Augusto, culpa vicini cuiusdam sui, pars quædam domus eius & omnia horrea eius atque ea occasione vicinorum quædam proximè adiacentia iam nouo frumento plena repentino incendio conflagrarunt: Huius calamitatis noua quum mœsta vxor per generi sui literas ei significasset, in hunc modum vxori suæ verbis Anglicis respondit, quæ nos hic Latina damus.

Domina

Domina Alicia, salutem plurimam. Quum ex genero meo Heron intelligam horrea nostra & quorundam vicinorum cum vniuerso frumento incendio periisse, tametsi (salua Dei voluntate) dolendum sit tantam boni frumenti iacturam accidisse, tamen postquam ita visum est Deo, debemus omnino non solum patienter sed & libenter hāc Dei manum super nos ferre. Quicquid amisimus Dominus dedit. Postquam hoc casu ea nobis eripuit, voluntas eius fiat. Nunquam super hac re murmuremus, sed æqui bonique consulamus, & Deo magnas gratias agamus æquè pro aduersis atque pro secundis. Forte enim maius est Dei beneficium hæc iactura, quàm fuisset lucrum. Quid enim nobis expediat, Deo magis quàm nobis est perspectū. Sis ergo, precor, bono animo, & tota assumpta familia ad ecclesiam perge, Deoque gratias age tàm de his quæ nobis donauit, quàm quæ nunc abstulit, quæque adhuc nobis reliquit: quæ quidem quum ei visum fuerit, facile augebit. Quòd si etiam adhuc plura nobis auferre volet, sicut Domino placebit, ita fiat. Inquiratur, rogo, diligenter quam & quantam iacturam vicini mei subierint; moneanturq; ne de ea re contristentur. Non enim patiar vt ex aliquo casu domestici infortunii, vicini mei lædantur; etiam si vsque ad vnicum cochlear omnia mihi distrahenda forent. Sis obsecro læta in Domino cum liberis meis totaq; familia. Da operam ex consilio amicorum qua demum melius ratione frumenti prouisio fiat quæ alendæ familiæ sufficiat, seminibusque iaciendis in annum proximum, si forte expedire videatur vt anno sequenti agros nostros ipsi colamus. Siue autem ita videatur siue non, expedire non iudico vt statim ab agricultura cessetur, & operariis dimissis prædium elocetur, donec maturius adhuc de toto negotio dispiciatur. Quod si tamen plures iam domi sint operarii quàm qui opus sit, & qui apud nouos dominos cōmodè collocari queant, poterunt tales dimitti. Nolim quenquam subito dimitti, exiturum in incertum. Rediens ad Regem ita omnia disponi video, vt verisimile sit me

In operibus Anglic. pag. 1419.

apud suam Maiest. continuo hæsurum. Nunc autem propter istud infortunium, veniam forsan impetrabo proxima hebdomada ad vos redeundi: quo tempore communi consilio rem istam tractabimus. Vale. Ex Aula VVodstochii 13. *Septembris. an.* 1529. Est hæc epistola hominis plane cordati, de bonis huius mundi parum solliciti, boni patrisfamilias, optimi Christiani; qui & Dei voluntati se in omnibus cõformat, & de proximorum damnis magis quàm de suis sollicitus est. Et vide an non huic patientiæ sanctæ rerumque terrenarum contemptui ad modum alterius Iob, duplicia Dominus cito non reddiderit. Quum enim de hac iactura mense Septembri noua accepisset, & eo modo quo iam vidimus, respondisset; proximo mense Octobri, Cancellarius regni renunciatur, & nouam dignitatem accipit, non solum vnde vetera horrea restaurentur, sed vnde si vellet noua veteribus horrea adiungerentur.

Qualis Paterfamilias fuerit.

CAP. IX.

QVia Thomam Morum virum coniugatum, virum honoratum, virum rei familiaris satis amplæ describimus, non est hæc pars œconomica prætermittenda; sed qualis in familiam qualis in liberos fuerit, illam quo modo rexerit, hos quo modo instituerit, diligenter dispiciẽdum. Sane vt hactenus ciuem egregium, Senatorem prudẽtem, virum doctum, & pium in Moro descripsimus, sic nisi fallor, patrem familias excellentem, patrem optimum describemus. Ac primum quod ad familiam attinet, eam in genere describit Erasmus, prout ipse suis oculis viderat, in Anglia satis longo tempore dum ageret, & Mori limina subinde frequentaret. Eius hic verba subiiciam. *Extruxit*

Morus

Morus ad flumē Thamesin haud procul ab vrbe Londino, prætorium nec sordidum nec ad inuidiam vsque magnificum, commodum tamen. Illic agit cum intimo sodalitio, vxore, filio, & nuru, tribus filiabus & totidem generis, vnà cum nepotibus iam vndecim. Vix alius viuit liberorum amantior, neque ille nescit discrimen inter anum (qualis tunc vxor erat) *& puellam. Sed ea est ingenii commoditas, imò vt melius dicam, ea est pietas ac prudētia, vt quicquid obuenerit quod corrigi non possit, sic adamet quasi nihil fælicius potuisset obtingere. Dicas apud illum esse alteram Platonis Academiam. Sed contumeliam facio domui illius, quum eam Platonis Academiæ confero, in qua disputabatur de numeris ac figuris geometricis, interdum de virtutibus moralibus. Hanc domum rectius dixeris scholā & gymnasium Christianæ religionis. Nullus ac nulla illic est non vacans liberalibus disciplinis frugiferæq; lectioni, tametsi præcipua primaq; pietatis cura est. Nulla illic rixa, nullum petulantius verbum auditur, nemo conspicitur otiosus. Ac tantam familiæ disciplinam vir ille non supercilio iurgiisve tuetur, sed comitate ac beneuolentia. In officio sunt omnes: sed adest alacritas, nec deest sobria hilaritas.* Hæc Erasmus. Sed quædam nos particularia recensebimus, prout tum in epist. ad Huttenum ipse Erasmus commemorat, tum ab eius domesticis accepimus. *Vxorem quum admodum puellam duxisset, eam & literis instruendam curauit, & omni musices genere doctam reddidit. Illa quatuor liberos enixa, ex hac vita sublata, non ita multo post viduus viduam duxit magis curandæ familiæ, quàm voluptati. Quam etsi ad senium iam vergentem, ad hoc animi minimè mollis, postremò ad rem attentissimam, induxit, tamen vt cithara, testitudine, monochordo, tibiis canere disceret, & in hisce rebus quotidie præscriptum operæ pensum exigenti marito redderet. Consimili comitate totam familiam moderabatur.* [illegible] ororum educatione postea. Sed quod ad famulos ac mini-

In farragine epist. lib. 27.

Ex epist. Erasmi.

ſtros domeſticos attinet, habebat in eo magnam curam, ne(quod in nobilium & honoratorum ędibus, vbi magna eſt more gentis noſtræ ſtipatorum & fabulantium copia, nimis frequenter contingit) vel otiosè vel ludos inhoneſtos exercendo, tempus aut perderent aut male collocarent. Quoſdam itaque eorum qui eum foris comitabantur, horto colendo præfecit: diſtributo quaſi in regiones horto, vt erat amplus, ſuaque cuique regione aſſignata. Quoſdam cantare, alios in organis ludere voluit: nullum ne quidem nobilem alea vel chartis ludere permittebat. Caſtitatis eam curam habebat vt in diuerſis habitaculis miniſtri & ancillæ cubarent, & rarius conuerſarentur, nec niſi ob res neceſſarias fœminæ in eam partem domus prodirent in qua agebant viri. In more habebat ſingulis noctibus quum domi eſſet, familiæ ſuæ bonam partem in Aulam domus conuocare, antequam cubitum iret pariterque cum illis orare; & tres pſalmos, omnibus genua flectentibus, recitare. vt, *Miſerere mei Deus; Ad te Domine leuaui: Deus miſereatur noſtri.* His adiunxit, *Salue Regina*, cum collecta: & in fine, *De profundis*, pro defunctis. Hoc etiam Cancellarius regni facere non deſtitit. Non eſt paſſus quenquã ſuorum diebus feſtis à diuino officio abeſſe: & quidem vt principio intereſſent, fecit. Diebus magis ſolennibus, Natalis Domini & Reſurrectionis, de nocte omnes ſurgere & toti officio adeſſe curauit. Quum aliquis ſuorum peccaret, ita obiurgabat & cum tanta lenitate, vt poſt obiurgationem magis amaretur. Narrare ſolebat Margareta Gyge vxor doctoris Clementis, quæ (vt ſæpe diximus) vna cũ filiabus Mori ab infantia pene educata fuerat, quòd aliquando ex induſtria Morum offenderit, vt amiciſſima & ſuauiſſima eius frui poſſit correctione. Bis tantum in tota vita commotus fuiſſe videbatur.

tur. Curabat singulis annis in feria sextaParasceue, conuocata tota familia, in ea parte domus quę nouum ędificium vocabatur, cæteris amplior, Passionem Dominicam, totam per aliquem suorum (is vt plurimum fuit Ioannes Harrisius) cunctis audientibus legi: ipso interdum per modum piæ adhortationis aliqua interponente. Cancellarii munere abdicato, quum omnes famulos duobus duntaxat exceptis dimitteret, singulos vel apud nouos dominos bene collocauit, vel alioqui illis probè consuluit. *Quin huius domus* (vt scribit Erasmus) *fatalis quædam videtur fœlicitas, in qua nemo vixit, qui non prouectus sit ad meliorem fortunam: nullus vnquam villam famæ labem contraxit.* Hæc ille. Ad mensam eius recitabatur aliquid de sacris literis cum commentariis Nicolai Lyrani aut alterius cuiusquam ex veterbus. Legebat aliqua ex filiabus, idque (quum scriptura legeretur) intonando more prorsus ecclesiastico vel potius monastico. Nam & subiiciebatur in fine, vt apud religiosos fit, *Tu autem Domine miserere nostri:* & legebatur quousque daretur signum. Post lectionem quærebat ab aliquo suorum quomodo hic vel ille locus intelligeretur, & fiebat amica quædam & familiaris collatio. Quòd si aliquis vir eruditus mensæ adesset (quod frequenter fiebat) in commune cōferebatur de lectione facta. Postea ipse prior excitabat leporem aliquem (in quo erat fœlicissimus) & omnes mirè recreabat. Nam & tunc Henricus Patensonus Mori morio suas partes agebat: quem tamen quadriennio ante passionem suam, nempe ex quo factus est Cancellarius, à mensa sua amouit & patri dedit. Quatuor Mori liberi, filius & tres filiæ vnà cum Margareta Gyge per vices legebant in mensa, donec ille vxorem, reliquæ maritos accepissent. Nam tunc sola Gyge legebat. Denique ea cum pietate ac grauitate

In epist. ad Vldrichum Huttenum.

familiam rexit, vt ad eum postea in carcere constitutum filia eius Margareta sic scribat. *Quid esse arbitraris pater charissimè, quod in hac absentia tua nos potissimum consolatur? Certè ipsa vitæ tuæ nobiscum anteactæ memoria, conuersatio tua sancta, consilia salutaria, exempla virtutum; spes ac fiducia fore vt hæc in te non perseuerent modo sed & augeantur magis diuina astipulante gratia.* Et talis quidem paterfamilias Morus fuit, sic illam rexit.

In operibus Anglicis pag 1432.

Quomodo liberos ac nepotes suos educauerit.

CAPVT X.

NVnc qualis pater extiterit, quomodo liberos suos vir tantus ac talis instituerit, quãtum scire potuimus, dicemus. Certe non aliter quàm virum literatissimum & sanctum decuit. Prima Mori in liberis suis educandis pietatis, proxima eruditionis cura fuit: ditandi aut in seculo euehendi vel nulla vel minima. *Fuit eius domus,* vt Erasmus rectissimè ait, *schola & gymnasium Christianæ religionis.* Quàm primum igitur capaces literarum essent vel ipse eos docuit, vel præceptorem domi suæ instituendis liberis locauit. Fuerunt in domo Mori liberorum & nepotum præceptores tres potissimum. Primus erat Ioannes Clemens, postea Doctor Medicus celeberrimus, & Græcæ linguæ peritissimus, cuius mentionem facit in principio Vtopiæ suæ vt supra recitauimus. Hic postea Oxonii magna cum laude Græcas literas professus est: de quo sic in epistola ad Erasmum non excusa scribit. *Clemens meus Oxonii profitetur auditorio tanto quanto non ante quisquam. Mirum est quam placeat, ac deametur vniuersis. Quibus bonæ literæ propemodum sunt inuisæ, tamen illum charum habent, audiunt ac paula-*

Schola Mori.

Ioan. Clem. laus.

paulatim mitescunt. Linacer qui neminem, vt scis, temere probat, tamen illius epistolas sic effert atque admiratur, vt ego quoque qui vnicè homini faueo, propemodum tamen tam cumulatis laudibus ab illo viro congestis inuideam. Hæc ille Hic Ioannes Clemens varia Græcorum monimenta è Græco in Latinum verterat. Inter alia multas epistolas Gregorii Nazianzeni quæ non extant, & Nicephori Callisti Συναξάριαν seu homilias super omnes sanctos Græcorum iuxta illorum Calendarium. Quæ duo ab eo viro laboriosissimè & eloquentissimè translata vidi, & versionem vnà cum illo (sic enim vt facerem me rogauerat) cum textu Græco contuli. In locis difficilioribus vxor eius Margareta & quondam discipula eius cum reliquis Mori filiabus; (quod quis vix credat) maritum iuuit, vt Græcæ dictionis proprietatem assequeretur. Huic Clementi in Schola Mori domestica præceptor successit Gulielmus Gonellus vir doctissimus & qui postea Cantabrigiæ diu vixit, docuit, præfuit. Gonello successit Richardus Hirtius, qui nepotes docuit, filiabus iam in matrimonio collocatis. Inuenio etiam quendam Druum & alium Nicolaum liberorum aut nepotum Mori præceptores fuisse, vt ex epistolis Mori sequentib. patebit. Docebant isti non solum bonas literas, Latinas & Græcas, sed etiam Dialecticam & philosophiam (qua in rè per disputationes se exercebãt) mathematica quoque; interdum etiam aliqua sanctorum Patrum scripta vt mox ex epistolis Mori docebo. Linguæ Latinæ exercitia erant pene quotidiana, Anglicum in Latinum, Latina in Anglicum vertebant. Scripserat Thom. Morus ad Academiã Oxoniensem ꝓ bonis literis quasi Apologiã quandam Latine cuius fragmentũ supra posuimus. Hãc per vnã ex familiab. in aliũ sermonẽ Latinũ, per alterã in Anglicum cõuersam vidi.

Præceptores in schola Mori.

Atqui

Atqui vt lector intelligat & quanto studio in huiusmodi disciplinis liberos suos Morus instituerit, & quare eos sic institui voluerit, epistolam quandã ipsius Mori integram, necdum excusam, ad Gul. Gonellum vnum ex præceptoribus ea de re scriptã, subiiciam; si prius Mori liberos & liberorum proles in domo Mori institutas breuiter enumrauero: vt quos discipulos schola Mori habuerit non secus lector intelligat, quàm quos præceptores habuerit, iam intellexit. Habuit Thomas Morus ex priore coniuge (nam ex secunda quam viduam duxit nullos suscepit liberos) filium vnum, Ioannẽ Morum, filias tres, Margaretam, Elisabetham, Cæciliam: Margareta nupsit Gulielmo Ropero, qui ex ea suscepit duos filios, Thomam & Antonium: tres filias, Elisabetham, Mariam, Margaretam. Quarum Maria matris indolem proxime sequuta fœmina fuit doctissima & Reginæ Mariæ pedissequa honoraria. Vertit illa ex Latino in Anglicum illam expositionis partem in passionem Domini quam Thomas Morus Latinè scripserat, ita puro ac eleganti stilo vt difficulter ab aui stilo decernatur. Vertit eadem Eusebii historiam Ecclesiasticam è Græco in Latinum, sed propter exactiorem Christophorsoni episcopi versionem non prodiit in lucem. Elisabetham secundam Thomæ Mori filiam duxit in vxorem Ioannes Damsæus, & ex ea habuit filios quinque, Ioannem, Thomam, Bartholomæum, Gulielmum, Germanum: filias duas, Aliciam & Elisabetham. Cæciliam tertiam Mori filiam vxorem habuit Aegidius Geron, & ex ea filios duos, Ioannem & Thomam: filiam vnicam, Annam. Ioannes Morus vnicus Thomæ Mori filius Annam Grysacriam vxorem duxit, ex qua suscepit filios quinque: Thomã, Augustinum, Edouardum, Bartholomæum & alium Thomam: filiam vnam An-

Thomæ Mori progenies.

nam.

nam. Ex hac numerosa sobole, (de qua non immerito illud psalmi dici potest: *Filii tui sicut nouellæ oliuarum in circuitu mensæ tuæ*) quatuor liberi proprii & nepotes vndecim Scholam Mori, eo adhuc viuente in ea educati & instituti, continuarunt. Reliqui decem (nepotes enim viginti & vnum habuit) passo Moro nati sunt. vna cum his liberis suis educauit Margaretam Gyge postea vxorem Ioann. Clementis. Nunc ad epistolam Mori ad suum Gonellum veniamus.

Accepi, mi Gonelle, tuas literas quales esse semper solent, hoc est, elegantissimas, amorisque plenissimas. Adfectum tuum in liberos meos ex tuis literis perspicio, diligentiam ex ipsorum: quorum nemo fuit, cuius epistola mihi non perplacuerit. Sed illud super omnia quod Elisabethā sentio eam morum modestiam absente matre præstitisse quam non quæuis præsente solent. Eam rem fac intelligat gratiorem mihi quàm omnes omnium literas esse mortalium. Nam vt doctrinam quæ cum virtute coniuncta sit, vniuersis regum thesauris antepono, ita si morum probitatem seiunxeris, quid aliud affert fama literarum, quàm celebrem & insignem infamiam? præsertim in fœmina, cuius eruditionem, velut rem nouam & virilis ignauiæ redargutricem plærique libenter inuadent, & naturæ malitiam transferent in literas: rati ex peritiorum vitiis inscitiam suam virtutis vice fore. Quòd si contra quæpiam (id quod meas omnes opto, & spero certe te præceptore, facturas) egregiis animi virtutibus vel mediocrem literarum peritiam adstruxerit, huic ego plus accessisse veri boni puto, quàm si Crœsi diuitias cum Helenes forma consequeretur. Non quòd ea res gloriæ futura sit, quanquam ea quoque virtutem velut vmbra corpus comitabitur; sed quòd solidius est Sapientiæ præmium, quàm vt vel cum diuitiis auferri vel cum forma deperire queat: vtpote quod à recti conscientia non ab aliorum sermone pendeat, quo nihil est neq; stultius neq; pestilentius.

Epist. Thomæ Mori sapientissima de liberorum suorum educatione.

Gloriam ex literis captare quam pre posterum.

tius.

tius. Nam vt infamiam vitare viri est boni, sic ad famam se componere non superbi modo verum etiam ridiculi miserique. Necesse est enim animus inquietus sit qui lætitiam inter ac mœrorem ex aliena semper opinione fluctuet. At inter egregia illa beneficia quæ doctrina confert hominibus haud aliud hercle duco præstabilius, quàm quòd ex literis docemur, in perdiscendis literis non laudem spectare sed vsum. Quam rem sane (quanquam nonnulli disciplinis velut cæteris bonis abusi sint in solum gloriolæ ac famæ popularis aucupium) doctissimi tamen quique tradiderunt, philosophi præsertim, vitæ moderatores humanæ. Hæc ego, mi Gonelle, de non appetenda gloria perscripsi pluribus, propter ea verba quibus in epistola tua censuisti, in Margareta mea altam illam & excelsam animi indolem non esse deiiciendam. Qua in sententia ipse quoque tecum, mi Gonelle, consentio. Sed is mihi, non dubito quin tibi quoque, deiicere videtur animi generosam indolem, quisquis assuescit vana atque inferna suspicere: erigere contra quisquis in virtutem ac vera bona consurgit, quisquis vmbras istas bonorum (quas omnes prope mortales inscitia veri pro bonis veris auidè captant,) sublimium contemplatione rerum supernè despexerit. Ego igitur quum hac via pergendum ducerem, non te modo, mi Gonelle charissime, quem pro eximio tuo in meos omnes adfectu sciebam tuapte sponte facturum; non vxorem meam (quam satis impellit multis explorata modis mihi verè materna pietas) sed amicos prorsus omnes oraui sæpe, vti liberos meos subinde admonerent vitatis vt fastus & superbiæ præcipitiis, per amœna modestiæ prata graderentur; ne ad auri conspectum obstupescerent; ne sibi deesse suspirent quæ per errorem admirentur in aliis: ne pluris ducant sese nitore cultus addito, neu quicquam minoris adempto: formam quæ natura insit, neglectu ne corrumpant, neque malis intendant artibus: virtutem primo, literas proximo bonorum loco ducant: ex his eas maximè è quibus maximè possint pieta-

Aurea sententia.

Generosa animi indoles quæ in re cõsistat.

Qualem philosophiã liberos suos Morus doceat.

tem in Deum, charitatem in omnes, in se modestiam & Christianam humilitatem discere. Ita fiet vt innocuæ vitæ præmium à Deo referant: cuius expectatione certâ nec mortem horreant, & interim solido fruentes gaudio neque inanibus hominum laudibus insolescant, nec iniquo sermone frangantur. Hos ego veros ac genuinos doctrinæ fructus esse censeo: quos vt non omnibus fateor literatis contingere, ita qui hoc proposito animum ad literas appellunt, emergere facile atque in consummatos euadere contenderim. Neque referre arbitror ad messem, vir an fœmina sementem fecerit. Quorum vtrique si hominis vocabulum conueniat, cuius naturam ratio distinguit à belluis, vtrique inquam ex æquo conuenit peritia literarum qua ratio colitur, & velut aruum insertis bonorum præceptorum seminibus frugē progerminat. Quòd si muliebre solum suaptè sit natura malignum & filicum quam frugum feracius (quo dicto multi fœminas deterrent à literis) ego contra censeo tanto diligentius esse muliebre ingenium literis ac disciplinis bonis excolendum, quo naturæ vitium corrigatur industria. Hæc censuere veteres viri prudentissimi iidemque sanctissimi. E quibus, vt omittam reliquos, Hieronymus atque Augustinus optimas matronas, honestissimas virgines, non hortati modo sunt ad capessendas literas, verum etiam quo facilius promouerent, abstrusos scripturarum sensus eis diligenter exposuerunt, ac teneris virgunculis scripserunt tanta eruditione refertas epistolas, vt eas nūc viri senes & sese doctores sacrarum literarum professi vix bene legant, tantum abest vt intelligant. Quæ sanctorum virorum opera, Gonelle doctissime, pro tua bonitate curabis vt filiolæ meæ perdiscāt. Vnde potissimum cognoscent; quem doctrinæ suæ scopum debeant destinare, fructumq; sui laboris omnem in teste Deo & cōscientia recti constituant. Ita fiet vt intus placidæ ac tranquillæ neque adulatorum laude moueantur, neque ridētium literas illiteratorum mordeantur ineptiis. Sed iam dudum audire

Literarum peritiam fœminis optime conuenire.

vides

videor occlamante te hæc præcepta etiam si vera sint, esse tamen fortiora quàm tenera mearum capere possit ætatula: quando quotus est quisque virorum ætate grandiū ac prouectorum disciplinis, qui vsque adeo certus animi atque obfirmatus sit, vt nullo gloriæ pruritu titilletur. Ego, mi Gonelle, quo difficilius video superbiæ pestem excutere, eo magis enitendum censeo, vt id quisque statim meditetur ab infantia. Neque aliam causam puto, cur hoc malum tam ineluctabile pectoribus nostris inhæreat, quā quòd prope simul ac nati sumus, mollibus animulis puerorum à nutricibus inseritur, fouetur à magistris, à parentibus alitur atque perficitur; dum nemo quicquam ne bonum quidem docet à quo non laudem iubeat protinus expectare velut hostimentum preciumque virtutis. Inde laudes diu sueti magnifacere, tandem eò venitur, vt dum pluribus, hoc est peioribus, placere student, bonos esse pudescat. Quæ pestis quo longius arceatur à meis liberis, & tute mi Gonelle, & mater, & cæteri amici omnes occinant, inculcent, obtundant, abiectam ac despuibilem esse gloriolam: nec esse quicquam sublimius, quàm sit humilis illa toties à Christo prædicata modestia: quam prudens charitas sic præcipiet vt virtutem doceat libentius quam exprobret vitia, & amorem bonæ monitioni quam odium conciliet. Neque ad eam rem quicquam est cautius, quàm veterum eis Patrum præcepta legere; quos neque iratos sibi intelligunt; & quum sanctimoniæ gratia venerentur, necesse est vehementer eorum authoritate moueantur. Cuiusmodi quippiam si præter Salustianam lectionem Margaretæ meæ & Eilsabethæ (nam hæ maturiores videntur quàm Ioannes & Cæcilia) prælegeris, & me simul & illas, iam ante tibi multum addictos, multo adhuc magis obstrinxeris. Præterea liberos meos naturæ primū iure charos, at deinde literis & virtute chariores, efficies eo doctrinæ ac bonorum incremento morum charissimos. Vale. In Aula pridie Pentecostes. Hæc est Thomæ Mori de Institutione liberorum suorum epistola verè

Gloriæ fuga ab infātia instillanda.

Nihil sublimius humilitate Christiana.

paterna,

paterna, philoſophica, Chriſtiana, denique Moro patre digna. Tales patres ſi multos Reſpubl. haberet; aut ita ſuos liberos in fuga gloriolæ, in amore virtutis, in ſtudio bonarum literarum erudirent, non ſic regnarent vitia, non ſic dominaretur maledicta ſuperbia. Correxit hic pro ſua ſapientia Morus in liberis ſuis communem illum parentum errorem; de quo ſic Auguſtinus in lib. de diſciplina Chriſtiana cap 2 *Chriſtiani parentes quum ad ſcholam filios ſuos mittunt, dicunt illis. Diſcite bonas literas. Quare? vt ſis homo, id eſt, vt ſis eminens inter homines. At nemo illis dicit; vt habeatis vnde legere poßitis codices Dominicos. Sed rem perituram, vt cum illa periremus, tanto labore didicimus.* Hæc ille. At non ſic Morus vt hæc vna epiſtola manifeſtè declarat. Studium igitur Thomæ Mori fuit quum frequenter domo procul abeſſet, Aulam & Regem ſemper ſequutus, & ad ſuam ſcholam ſæpe ſcribere, & à ſuis frequentes literas accipere; hiſque reciprocis officiis ſuorum diligentiam acuere, ingenia exercere, profectum ſtimulare Subiiciam exempli cauſa vnam aut alteram eius hac de re epiſtolam. Thomas Morus toti Scholæ ſuæ ſalutem. *En quod compendium ſalutationis inueni, quo mihi temporis & chartæ diſpendium redimerem, quod alioquin erat in ſingulorum nominibus recenſendis in ſalutatione ſubeundum. Qua in re meus labor eo ſuperuacaneus fuerit; quòd quum mihi ſitis alius alio nomine chari, quorum nullum in ambitioſa ſalutatione omitti conueniebat, haud vllo tamen fere quiſquam charior quàm ſcholaſtico quiſque. Adeo me doctrinæ ſtudiũ vobis arctius propemodum quam ipſa ſanguinis neceßitudo conſtringit. Gaudeo itaque D. Drunum rediiſſe ſoſpitem, de cuius eram (vt ſcitis) incolumitate ſollicitus. Niſi vos tam vehementer amarem, inuiderem plane vobis tantam iſtam fœlicitatem, quibus tot & tanti præceptores obtigerunt. Sed D. Nicolaum nunc ſupereſſe vobis puto:*

Epiſtol. Mori ad totã ſcholam ſuam.

ita quicquid habet astronomicarum rerum edidicistis. In quibus adeo vos prouectos esse audio, vt non iam polarē tantum stellam, aut caninam, aut alind quiduis è gregariis astris, verum etiam (quæ res peritum & absolutum Astrologum postulat) in præcipuis illis ac primariis sy-deribus, solem dinoscatis à luna. Macte igitur noua ista & admiranda peritia vestra, qua sic conscenditis astra. Quæ dum assiduè suspicitis, cogitetis interim sacrum hoc ieiunii tempus admonere vos, atque auribus vestris occinere carmen illud optimum ac sanctissimum Boetii, quo docemini mentem simul in cœlum ferre, ne animus Belluarum vita pronus feratur in terram corpore celsius leuato. Valete omnes charissimi. Ex Aula 23. Mart. Ne verò istud scribendi studium, (quo ille quidem vir tantus & negotiis grauissimis semper præpeditus non grauatur ad suorum nænias descendere, quasique illis colludere, tersè interim & eleganter scribens; illi verò literis elaboratis industriæ suæ quisque specimen exhibebat) rarius cuipiam & casu potius quàm consilio factum videatur; alias ad scholam suam Mori literas in lucem {etsi pene corrosas} proferā, quibus de toto hoc scribendi genere, de assiduitate, de inuentione, de dispositione in literis tenenda, diligenter suos monet, hortatur, docet.

Ludit in seriis.

Thomas Morus charissimis liberis suis ac Margaretæ Gyge quam inter suos numerat liberos S.P.D.

Epistola ad omnes suos liberos

Literas vestras Bristoliensis ille mercator postridie quàm à vobis tulit, ad me pertulit, quibus vehementer sum delectatus. Nihil enim ab illa vestra proficisci potest officina, quantumuis rude sit, quantumuis illaboratum, quin mihi plus voluptatis adferat quàm quicquid scripserit alius accuratissimum. Ita meus in vos adfectus vestra mihi scripta commendat. Quanquam & citra illam

merito placere poßint suis æstimata virtutibus, lepore videlicet ac pura Latinitate sermonis. Itaque nulla fuit epistolarum vestrarum quæ mihi non perplacuerit. Sed tamen vt ingenuè dicam quod sentio, præcipuè mihi arriserunt Ioannis literæ, tū quod erant longiores reliquis, tū ꝙ in eas pluſculū laboris ac studii videtur impendisse. Nā nō solum bellè depinxit, & castigatè satis est elocutus omnia, verum suauiter etiam & non ineptè ludit mecum, meosq; iocos non inconcinne retaliat: nec id amænè solum sed etiam temperanter: quo se declaret memorem esse se cum Patre ludere, quem ita studeat oblectare, vt tamen vereatur offendere. Nunc expecto à singulis in singulos ferme dies epistolas. Nec excusationes has accipiam, si qua vestrum (nam Ioannes nihil tale solet prætexere) vel temporis angustiam causabitur, vel præcipitem discessum tabellarii, vel argumenti inopiam. Nam vobis adeo nullus obstat scribentibus, vt etiam inhortentur omnes. Tabellarium verò ne quid remoremini, an non præuenire licet? biduoque ante peraratas atque obsignatas in promptu habere literas, quam offerat se vobis quisquam qui afferat? Materia porro quo pacto deesse vnquam poterit quam scribatis ad me: cui vel de studiis vestris vel de ludis audire libet: cui vel tum placebitis maximè, si quum nihil est quod scribatur, id ipsum scribatis effusissimè: quo nihil est facilius vobis, præsertim fœminis, nempe natura loquaculis, & quibus assiduè.

Ioannis Mori ingenium paterno simile.

Hortatur ad sæpe scribendum.

Maxima de nihilo nascitur historia.

Verum hoc vnum moneo seu seria scripseritis, seu meracissimas nugas, omnia tamen diligenter & meditatè scribi volo. Neque nocuerit si primum Britannica lingua scribatis omnia, quæ postea multo commodius multoq; minore labore transferetis in Latinam, dum animus ab inueniendi studio liber, solo intendet eloquio. Quanquam vt illud arbitrii vestri facio, sic istud omnib. modis iniungo, vt quicquid effeceritis, id priusquā exscribatis in mundū,

Præceptorē agit.

diligenter examinetis; primumque dato ordine considerate sententiam: deinde singulas partes excutiatis. Ita fiet vt si qui vobis exciderint solœcismi, facile deprehendatis: quibus expunctis, & tota epistola de integro exscripta, tamen rursus examinare ne pigeat. Nam solent interdum dum rescribimus vitia quæ deleueramus irrepere. Hac diligentia effeceritis breui vt vel nugæ vestræ seria videantur. Nam vt nihil est tam concinne salsum quod non reddat insipidum futilis ac secura loquacitas, ita nihil suapte natura tam insulsum quin meditando facile gratia & lepore condias. Valete liberi dulcissimi. Ex Aula 3. Septembris.

Ostendit facile hæc Mori epistola, quàm accurate & diligenter quàm sollicitè & studiosè suos liberos in bonis literis earumque assiduis exercitiis instituerit. Non verbis hortatur modo vt pater, sed docet vt præceptor, suis quoque elegantissimis epistolis facem illis præfert, vt exemplo extimulet: & præstet ipse primus quod suos præstare tam ardenter concupiscit. Enimuero sic hanc rem cordi habuit, sic suorum sanctæ & eruditæ institutioni aduigilauit, vt quum paulo remissius, aut certè nō ex animi sui voto res illa procederet, statuerit Aulam ipsam negotiaque publica potius deserere, quā familiæ & liberorum suorum institutioni, qualem desiderabat, parum consultum esse. Sic enim scribit ad Margaretam filiam suam vnicè dilectam. *Iucundæ mihi fuerūt literæ tuæ, Margareta charissima, quæ me de Shai statu reddidere certiorem: iucundiores futuræ si mihi tua fratrisque tui studia recensuissent: quid quoque die legitur inter vos, quam iucundè confertis, quæ componitis, & inter dulcissimos literarum fructus transigitis diem. Etenim quanquam nihil mihi iucundum esse non potest quod scribis tu, tamen ista sunt mellitissima quæ nisi à te fratreque tuo ad me perscribi non possunt.* Et sub finem epistolæ. *Quæso te Margareta fac de studiis*

diis vestris quid sit intelligam. Nam ego potius quàm meos patiar inertia torpescere, profecto cum aliquo fortunarum mearum dispendio valedicens aliis curis ac negociis, intendam liberis meis & familiæ. Quos inter nihil est mihi te dulcissima filia charius. Vale. Talis ille ac tam sollicitus suorum pater ac paterfamilias erat. Nam ex suorum diligentia & industria quantam animo voluptatem ceperit, quàm mirè oblectatus fuerit, quantam in ea re sola fœlicitatis præsentis partem posuerit, quàm effusè eos bene rem gerentes laudauerit, ex vna adhuc alia epistola ad filias suas omnes conscripta apparebit: quam hic propterea integram subiicio.

Liberorũ educationẽ omnibus aliis negotiis anteponit.

Thomas Morus Margaretæ, Elisabethæ, Cæciliæ dulcissimis natis, & Margaretæ Gyge haud secus ac si nata esset, charæ S.P.D.

Satis explicare non possum, puellæ iucundissimæ, quam vehementer mihi placeant elegantes epistolæ vestræ: nec illud minus quòd video vos in itinere quanquam subinde loca mutantes, nihil tamen omisisse consuetudinis vestræ, siue in dialecticis exercitationibus, siue in conficiendis declamationibus, siue componendis carminibus. Iam plane mihi persuadeo vobis vt par est, charum esse me, quando absentis tantam rationem vos habere video vt ea certatim agatis quæ præsenti scitis voluptati fore. Quem ego animum erga me vestrum vt mihi iucundissimum esse sentio, sic efficiam reuersus vt eundem vobis sentiatis vtilem. Nam hoc habete persuasissimum nihil esse quicquam quod me inter hæc molesta negotia magis reficit, quàm quum ea lego quæ proficiscuntur à vobis. Quibus vera esse illa perspicio quæ præceptor vester amantissimus vestri tam amanter scribit de vobis, vt nisi literæ vestræ studium erga literas egregium declararent, vide-

Epistola ad filias omnes laudatoria.

ri possit amori potius indulsisse quàm veritati. Nunc verò ex his quæ scribitis fidem illi conciliatis, vt ea credam esse vera quæ propemodum supra fidem iactat, quàm pulchrè & quàm acutè disseritis. Itaque gestit animus domum recurrere, vt discipulum nostrum componamus audiamusque vobiscum: qui paulo segnior est hac in re, quod desperare non potest quin vos inuenturus sit citra præceptoris prædicationẽ subsistere. Quas ego spem concipio (vt noui pertinaces esse vos) præceptorem ipsum breui si non differendo, certe litem non deserendo superaturas. Valete puellæ charissimæ.

Docet hæc Mori epistola, & quantum eius schola profecerit, & quàm præclara planeque Academica exercitia habuerit, & quam ille studiosè hanc rem curauerit, denique quanta animi lætitia suorum studia ac profectus acceperit. In gratiam huius scholæ Morianæ Erasmus, Ouidii nucem scholiis illustrauit eique dedicauit. De hac schola honorificam mentionem facit Ludouicus Viues in sua Institutione Principis ad Catharinam Castellæ Angliæ reginam. Denique Ioanni Moro, Thomæ Mori filio vnico, tum Erasmus Aristotelem Græcum, tum Simon Grynæus Platonem Græcum, tanquam iuueni Græcè doctissimo & philosophicis præceptis imbuto, dedicauit. Ex eorum epistolis dedicatoriis quædam supra posuimus. Sed & quædam alia ad hunc locum magis proprie spectantia ex epistola Simonis Grynæi ad Ioannem Morum adiiciam. *Ad te* (inquit) *quum iure paternarum virtutum, omnium beneficiorum fructus redeat, magna necessitas fuit, cur hos Procli libros miranda doctrina refertos, nostra quidem opera sed beneficio tuorum, in lucem prodeuntes tibi potissimum dedicarem. Tum quod ipsis quidem ornamento te, hos contra maximo tibi vsui futuros sperabam, quem perpetua tanti patris consuetudine, sororum omni doctrinæ genere excultis-*

Schola Mori ab exteris laudata.

cultißimarum conuictu, ad istas iam grauiores disputationes satis instructum scirem. Quid autem cupidis natura pulcherrimarum rerum mentibus (tibi inquam & musis istis sororibus, quas diuinus animi calor, nouo sæculi nostri exemplo, tam procul, tam fœliciter in istud literarum pelagus egit, vt iam discendi philosophandique difficultatem nullam supra se esse videant) accommodus magis sit quã is author, quo nemo implicatas res melius producere; profundas penitius inspicere, amplas & copiosas facilius animo complecti potuit? Hæc Grynæus in epistola dedicatoria Platoni Græco præfixa ad Ioannem Morũ vnicum Mori nostri filium. Adiungam postremo loco vnam ad Margaretam suam epistolam amoris plenissimam; in qua indulgentissimum patris affectum mira suauitate expressit. *Grynæus de schola Mori.*

Nimium tu pudenter & timide mea Margareta pecuniam petis & à patre qui dare cupit, & quando tali nos epistola salutasti, cuius ego non singulos versus singulis Philippis aureis (quod in Cherilo fecit Alexander) sed si facultas esset animo meo par, singulas syllabas vnciis auri binis compensarem. Nunc vero quantum poposcisti mitto, plus additurus, nisi quemadmodum dare gestio, sic & rogari me & blandiri mihi liberet à filia: abs te præsertim quam virtus & literæ faciunt animo meo charißimam. Itaque hanc pecuniam quanto citius bene, quod soles, impenderis, quanto citius pro noua recurreris, tanto magis te scito gratificaturum patri. Vale charißima filia. Sed de hac Margareta seorsim nobis aliquid & specialius dicendum est. *Epistola Mori ad Margaretam filiam.*

DE MARGARETA ROPERA THOMAE Mori filia.

CAPVT XI.

QVum scriptura dicat, *filius sapiens lætificat patrem*, antequam hanc partem abrumpamus in qua, qualis pater Morus fuit describimus, de vna

eius prole dicemus quæ sapientissimum patrem ipsa sapiens quantum lætificauerit, quantum sub tali patre profecerit, ex nonnullis ipsius patris ad illam epistolis, & stili venustate {vt omnia Mori sunt} & rei nouitate lectu iucundissimis, perspicuū faciemus. Ex illis enim perspiciemus quantos in bonis literis aliisque disciplinis vna eius filia{quod in sexu illo vix credibile est)progressus fecerit. Vnde etiam facile constabit, quæ fuerit cæterorum omnium & quam fœlix educatio. De cæteris enim non ideo nihil dicimus, quia nihil dicendum erat, sed quia ad notitiam nostram quod diceretur non peruenit. Sed de Margareta filia eius natu maxima Gulielmo Ropero viro grauissimo nupta quasdam Thomæ Mori literas repperi ex quibus qualis illa fuerit, obuium fuit cognoscere Hæc Margareta liberorum natu maxima præter omnes alias Mori proles & statura corporis, & forma, & voce, & ingenio, & tota indole proximè ad patrem accedebat. Composuit Græcè Latineque, soluta & pedestri oratione elegantissimè. Vidi ego duas eius declamationes Latinas exercitii causa scriptas, quæ vt stilo quidem ornatæ & facundæ erant, sic inuentione non ita multum patri cedebant. Et altera quidem declamatio quum Anglicè primum scripta esset, ab vtroque Latinè versa, à patre & filia ea elegantia ab vtroque vertitur vt nescias vtra alteri sit præferenda. Certe quum Thomas Morus librum suum de 4. nouissimis scriberet, dedit idem argumentum Margaretæ tractandum: quod quum fecisset, affirmabat sanctè filiæ tractatum nulla ex parte suo esse inferiorem: vt profecto quod fuerat S. Augustino suus Adeodatus, cuius ingenium admirabile satis mirari non potuit, hoc fuerit Moro sua Margareta. De hac Margareta sic in suis ad Vincentium Lyrenensem commentariis vir doctissimus

In cap. 9. Vincentii.

ctissimus

ctissimus Ioannes Costerius scribit. *Quum Clement medicinæ Doctor natione Anglus, vir ornatissimus ac Græcarum literarum peritissimus, mecum subinde pro sua humanitate de literis conferret, atque harum occasione multa de præclarissimi viri Thomæ Mori, quo familiariter dum viueret, vsus erat, humanitate, pietate, prudentia, ac eruditione diceret, meminit quoque subinde Margaretæ Mori filiæ cuius ingenium atque doctrinam mirificè prædicabat. Vt autem cognoscas, inquit, vera esse quæ dico, adferam tibi ex Cipriano locum deprauatum admodum, quem illa citra exemplaris subsidium sola ingenii sui fœlicitate restituit. Erat autem hæc sententia. Absit enim ab ecclesia Romana vigorem suum tam prophana facilitate dimittere, & nisi vos seueritatis, euersa fidei maiestate dissoluere.* Hunc locum ita corruptum vt nihil ex eo colligi queat, sic restituit Margareta vt diceret, pro eo quod ibi legimus, *nisi vos seueritatis*, reponendum esse, *neruos seueritatis*: quo posito integrum & apertum sensum sententia habet. hoc modo. *Absit ab ecclesia Romana vigorem suum tam prophana facilitate dimittere, & neruos seueritatis euersa fidei maiestate dissoluere.* Hanc huius loci restitutionem à Margareta factam agnoscit Iacobus Pamelius in suis in Cyprianum annotationibus ad locum citatum. Ad hanc Margaretam extat vna Erasmi epistola in farragine epistolarum eius lib. 26. an. 1529. scripta tanquam ad fœminam non moribus tantũ lectissimam sed& literis ac eruditione prestantem. Hæc sola ex liberis Margareta patrem in carcere adeundi facultatem à Rege obtinuit, hoc videlicet astu, Scripserat ad patrem {vt erat ingeniosa} literas quibus eam hortari videbatur, ad Regis voluntatem animum vt inflecteret atque conformaret suum, non quod ita sentiret { vt quæ sola omnium eius consiliorum optimè conscia erat } sed vt illis literis per custodem à senatu inspectis (vt plærunqi

Apud Cypr. lib. 2. epist. 7 iuxta Pamel epist. 51.

S 5 fiebat}

fiebat) liberam accedendi patrem à senatu potestatem acciperet, quasi quę eum ad Regis voluntati obsequendum inducere vellet. Hoc astu satis longo tempore liberè accedebat. Hoc accessu negato, frequenter hæc ad patrem scribebat & à patre literas frequentius accepit: Cæterum de huius erga patrem officiis plura postea suo loco. Nunc (quod cæpimus } quos fructus in re literaria fecerit, ex patris literis ostendemus. Antea retulimus quantum epistola eius quædam Latina Reginaldo Polo placuerit qui forte tunc Moro aderat quum traderetur. Nunc in eadem epistola quæ proxime sequuntur adiungam. Quæ sane huiusmodi sunt, vt si nullum aliud Mori testimonium haberemus de huius filiæ suæ excellenti eruditione, hoc vnum abunde sufficeret. Sic in ea epistola post verba superius citata scribit. *Ego vero interea reputabam mecum quam id nimium verum esse comperiebam quod aliquando memini dixisse quasi per iocum tibi, quum id in tua fortuna miserebam quod ignoratio veri nonnihil esset de meritissima vigiliarum tuarum laude detractura, suspicantibus qui tua lecturi forent in labores tuos alienæ aliquid operæ insparsum atque inpensum esse: quum tu vna omnium minime digna sis de cuius laude debeat aliquid tali suspitione decedere: quæ ne tantilla quidem vnquam sustinere potuisti vt te alienis plumis ornares. Sed tu Margareta dulcissima longe magis eo nomine laudanda es, quod quum solidam laboris tui laudem sperare non potes, nihilo tamen minus pergis cum egregia ista virtute tua cultiores literas & bonarum artium studia coniungere; & conscientiæ tuæ fructu & voluptate contenta, à populo famam pro tua modestia nec aucuperis, nec oblatam libenter velis amplecti: sed pro eximia pietate qua nos prosequeris satis amplum frequensque legenti tibi theatrum simus, maritus tuus & ego: qui vicissim tibi quam maximo possumus affectu comprecamur faustum*

Eruditio Margaretæ qualem posteritas non credat.

istum

istum ac facilem partum quem tibi tam cito scribis instare: quo faxit Deus ac Diua Virgo vt leniter ac fœliciter enixa prole familiam augeas matri per omnia præter sexum simillima: quanquam vel fæmella certe; modo quæ sit eiusmodi vt quod sexus ei conditione deteritur, id olim aliquando studeat maternæ virtutis & eruditionis æmulatione rependere. Nam ego certe puellam talem pueris tribus prætulerim. Vale dulcissima filia.

Ex hac sane epistola liquet Margaretam non vulgariter eruditam aut mediocriter literatam fuisse, sed ea scribendo elaborasse quę in lucem emitti & omnibus communicari merebantur: etsi vel sexus pudor, vel animi modestia, vel ipsa rei vix credenda nouitas (vt hic Morus insinuat) vt id aliquando fieret, non permiserit. Quod si vero quis quam patris tantum de filia iudicium, cui amor forte imposuerit, hoc esse existimet (quanquam in tali viro quis hoc suspicetur?) recolat quæ superius de doctissimi tunc iuuenis Reginaldi Poli eadem aut etiam maiora sentientis iudicio, ex alia occasione in hunc commentarium intulimus: cui etiam si minor forte fides habeatur, alias hic Mori literas proferemus, ex quibus quale de Margaretæ literis, stilo, eruditione iudicium, doctissimus quidam Angliæ episcopus expresserit, quam sententiam tulerit, quantam admirationem habuerit, apparebit.

Thomas Morus Margaretæ filiæ suæ charissimæ S.P.D.

Epistola tua dulcissima filia quã me voluptate perfuderit, supersedebo dicere. Poteris opinor plenius æstimare quam impensè placuerit patri, quum intelliges quos affectus excitarit alieno. Sedere mihi contigit hoc vespere cũ R.P. Ioãne episcopo Exoniæ viro & literatissimo & omniũ confessione integerrimo; quum inter confabulandum

bulandum vt fit schedulam quandam quæ faciebat ad rem è loculo meo depromerem, epistolam tuam extraxi casu. Delectatus manu cœpit inspicere: vbi ex salutatione deprahendit esse mulieris, legere cœpit auidius. Sic est inuitabat nouitas. Sed quum legisset & (quod nisi me affirmante non erat crediturus) tuam ipsius manum esse didicisset, epistolam vt nihil dicam amplius talem: (quanquam cur non dicam quod dixit ille?) tam Latinam, tam emendatam, tam eruditam, tam dulcibus refertam affectibus, vehementer admiratus est. Id quum sentirem, protuli declamationem. Eam verò legens & simul carmina, re tam insperata sic est affectus, vt ipse vultus hominis minimè fucati facile planum faceret, animum eius verba, quanquam in tuas laudes effusa, longe superare. Protinus exemit è loculo nummum aureum Portugalensem, quem his inclusum literis accipies. Eum quin me reciperem ad te missurum pro signo ac monimento animi erga te sui, nullo modo quiui declinare; quanquam id omnibus profecto modis conabar. Ea res impedimento fuit ne cæterarum etiam literas ostenderem. Verebar enim ne videri possem in id ostendisse, vt simili in cæteras quoque benignitate vteretur; qua ego vel in te vsum esse molestè ferebam. Sed est, vt dixi, talis vt ei placuisse fœlicitas sit. Scribe ad eum gratias accuratè, & literas quàm potes elegantissimas. Gaudebis aliquando tali viro placuisse. Vale. Ex Aula xj. die Septembris fere media nocte. Debuit profecto singularis fuisse huius Margaretæ eloquentia, eruditio, indoles, quam tantopere talis episcopus non verbo tantum laudare, sed & amplo munere cohonestare voluit. Est penes me declamatio quædam huius Margaretæ eloquentissima & ingeniosa admodum, omnibusque veri oratoris numeris absoluta, qua Quintilianum imitata vel æmulata potius respondet illi eius orationi quę est de pauperis apibus in horto diuitis veneno floribus asperso necatis. Pauperis causam defendit

Episcopus Margaretæ eloquentiam admiratur & laudat.

fendit Quintilianus. Diuitis tuetur Margareta. Quæ sane causa quanto ad defendendum difficilior, tanto ars & eloquentia Margaretæ excellentior videri debet. Nisi prolixitatis hic tædium aut nimiam à proposita Thomæ Mori vita digressionem metuerem, vtramque declamationem Quintiliani & Margaretæ vel hoc loco vel huic operi subiecissem. Nunc vt alias Mori literas prætermittam, in quibus supra quam dici potest Margaretam suam eruditionis nomine laudat (quæ tamen conditione minor erat quàm cui adulari, ætate tunc maior quàm cui adblandiri, charior quàm cui illudere, pater & talis pater voluerit) vt non illas proferam in quibus de carminibus Margaretæ suæ ait *se singulos eius versus non singulis Philippicis aureis quod in Cherilo fecit Alexander, sed si facultas esset animo par, singulas syllabas vnciis aureis binis compensaturũ*; denique vt cæteras omnes prolixitatis vitãdæ causa, quæ supra opinionem meam excreuit, intactas relinquam, vnicas amplius transcribam, sed certe tales quæ & admirabile Margaretæ ingenium & varium ac multiplex scholæ suæ exercitium magis adhuc & magis ob oculos lectoris ponent.

Thomas Morus Marg. filiæ dulcissimæ S.P.D.

Non erat causæ quicquam dulcißima filia cur vnum diem scribere distulisses, quòd tibi nimis diffisa vererere, ne non eius generis tuæ forent epistolæ quæ citra nauseam nobis legerentur. Etenim si non emendatißimæ prodirent, tamen & sexus honor à quouis impetraret veniam, & patri solet in liberorum facie vel næuus videri formosus. Nunc verò istæ, mea Margareta, tuæ tam elegantes, tam politæ, adeo nihil habebant quamobrem formidare debebant parentis indulgentißimum iudicium, vt Momi quoque censuram contemnere quantumuis irati possent.

sent. Quòd Nicolaus & amantissimus nostri & astrologicarum rerum peritissimus, iterum vobis cælestium corporum sphæram auspicatus est, & illi gratias ago & vobis istam gratulor fœlicitatem; quibus intra vnum mensem continget minimo labore pernoscere tot & tam sublimia Opificis æterni miracula, quæ tam multa tam præclara fereque supra mortalium sortem ingenia, tot sudoribus & studiis, imò tot algoribus & sub dio peruigilatis noctibus multarum ætatum decursu repererunt. Placet igitur illud vehementer mihi quod te decreuisse tecum scribis, tam diligenter philosophiæ nunc incumbere; vt quod antehac per negligentiam periit tibi, imposterum diligentia resarcias. Ego certe Margareta charissima, quum nunquam te cessasse deprehenderim, imo progressū gnauiter eruditio ista tua minimè vulgaris, sed ferme per omne literarum genus absoluta prædicet, velut eximiæ in te modestiæ specimen amplector, quòd desidiam potius accusare falso maluisti, quàm verè iactare diligentiam. Nisi tua fortassis isthuc spectet oratio, tam sedulo posthac incubituram te, vt præteriti temporis industria, quanquam & illa fuit egregia, tamen si cum futura comparetur, videri possit ignauia. Quòd si ita, mea Margareta, sentis, (id quod plane te sentire puto) nihil reor posse contingere aut animo meo iucundius, aut tibi dulcissima nata fœlicius. Etenim vt totam fermè vitam reliquam vehementer opto te in rem medicam & literas sacras impendere, quo nusquam tibi desint ad humanæ vitæ scopum adminicula (nempe vt sit mens sana in corpore sano) quarum literarum & aliqua iam fundamenta iecisti, & nunquam deerit superstruendi facultas; ita primos aliquot annos efflorescentis adhuc ætatis, existimem in humanis literis & liberalibus quas vocant disciplinis, magno cum fructu collocari posse: quum quòd hæc ætas commodissimè potest per eas difficultates eluctari; tum quòd incertum est, an alias vnquam futura sit præceptoris tam seduli, tam amantis, tam eruditi copia: vt interim

In omni literarii genere versata fuit Margareta.

taceam

taceam quòd ab his literis vel paratur, vel certe iuuatur iudicium. Liberet mea Margareta mihi diu tecum his de rebus colloqui: sed ecce subitò nos interpellant auocantque hi qui iam iam cœnam inferunt; mihi certe, nisi aliorum esset habenda ratio, multò minus suauem quàm hoc colloquium tecum. Vale charissima filia, & cõiugem tuum filium mihi dulcissimum meo nomine saluta: qui quod eadem iam tecum legit, dici non potest quàm vehementer exulto. Iam qui semper tibi suadere soleo vt omnibus in rebus marito cederes, contra potestatem facio vt in pernoscenda sphæra maritum superare contẽdas. Iterum vale, & totum saluta sodalitiũ, sed præceptorem in primis. Atque ex his hactenus facilè perspicere lector poterit, qualis erga liberos suos pater fuerit, quanta sedulitate, quibus in studiis, quanto cum affectu & perficiendi desiderio eoque non plane vano (vt in vna apparet Margareta) eos instituerit Thomas Morus.

APOPHTHEGMATA, SAPIENTER ET PIE dicta Thomæ Mori.

CAPVT XII.

THomam Morum virum doctum, magni ingenii, pium ac religiosum in primis fuisse, ex iis quæ iam commemorauimus facile lector deprehendet. Cæterum vt eius ingenii, doctrinæ, pietatis, fructus aliquis in hac eius vita describenda ad Latinum lectorem accedat, vtque ea qualia in Moro fuerint, non communibus tantum argumentis, sed propriis & ad oculum demonstretur, quasique digito palpandum præbeatur, proferam hoc loco varia eius apophthegmata, sapienter aut pie dicta, Similia quoque ex Anglicis eius operibus à me obiter collecta: nõ sane omnia quæ maiori forte studio colligi poterãt, sed q̃ mihi ea nuꝑ

percus-

percurrenti occurrere potuerunt. Existimaui enim istud non ad Mori tantùm commendationem facere, sed{quod magis spectabam} ad lectoris vtilitatem, & ædificationem facere posse. Neque insolens est in magnis aut sanctis viris describendis eorum præclara dicta & γνώμας recensere. Sermo enim indicat hominem, & ex abundantia cordis os loquitur. Illa igitur sine vlla connexione aut ordine(neque enim illud hic locus postulat} notatis tantum ex volumine Anglico locis subiungam.

Pag. 73. Vulgi iudicium.

Ac primum ex libro de quatuor nouissimis. *Ne existimes iucundum esse, quicquid insani homines ridentes faciunt. Nam & phreneticum videas, quum caput parieti strenuò impingit, affatim ridere.* Hoc de vulgi iudicio & opinione dicebat, à qua pendere stultissimum duxit.

Pag. 74. Spiritualia cur non placent.

Peccator spiritualem voluptatem ideo gustare non potest, quia abiicienda prius carnalis est. Rationem reddit cur multi nullum in oratione aut diuino cultu gustum inueniunt. Cur mortem pauci recogitant neque formidant, hoc simili docuit.

Pag. 79. Mortis memoria.

Vt qui eminus aliquid videt, confusè videt, nesciens homo ne an arbor sit; sic qui vitam sibi longam promittens, mortem quasi eminus & longissimè adhuc à se distantem respicit; ille eam qualis sit, quàm terribilis & acerba, & horrenda, quos angores, quæ pericula adfert, non videt. Vt in nulla ætate aliquis sibi longam vitam promitteret, hac hypotyposi suasit.

Pag. 82. Perpetua mortis expectatio.

Sicut qui è carcere ad patibulum ducitur, quo duæ quidem viæ ducunt, vna per circuitum longa, alia recta & breuis, sed vtraque ad patibulum ducto ignoratur, donec ad exitum ventum sit; nō habet exiens vnde longiorem sibi promittat propter alterius viæ incertam longitudinem, sic iuuenis non potest longiorem sibi vitam promittere quàm senex. Nempe statuit {quod res est) omnem hominem propter peccatum originale nasci ad patibulum mortis damnatum: ad quod per circuitum senex, per diame-

trum iuuenis tendit: sed neuter suam viam nouit donec mors veniat. Contra vanitatem honoris mundani dicebat. *Sicut vanissimus ille facinorosus haberetur, qui è carcere ad patibulum ducendus in carceris vestibulo aut valuis nobilitatis suæ insignia collocaret; sic vani sunt omnes peccatores terræ qui in hoc mundi carcere magno studio honoris & dignitatis monimenta relinquunt.* Ne quis in superfluorum iactura se lædi existimet, hoc dilemmate vtebatur. *Qui rerum iacturam patitur, bona quæ amisit vel laudabiliter expendere voluit, & Deus voluntatem pro facto habet; vel nequiter absumere; & est quod gaudeat materiam peccati sublatam esse.* Vt stultitiam auari maxime senis ad viuum exprimeret, hunc apologum finxit. *Latrunculus accepta in crastinum mortis sententia, præcedenti die furatur. Causam rogatus respondit, quia vel vna nocte eius pecuniæ dominum esse, magna ei voluptas fuit. Sic auarus senex etiam in decrepita ætate cumulum augere non desinit.* Hæc in illo imperfecto opusculo, cuius si quod intercidit inuentum fuisset, multo haud dubie plura sapientiæ suæ & ingenii documenta in illo pio opere Morus reliquisset. Stultitiam atque adeo insaniam eorum qui thesauris pecuniæ reconditis oblectantur, hac comparatione egregie expressit. Scribit in persona animarum defunctarum, & in purgatorio existentium, in libello supplici earundem de quo supra diximus. *Nos,* inquit, *hic in purgatorio constituti, quum auri & argenti sacculos quos olim in seculo recondidimus, recordamur, non secus stultitiam illam nostram etiam cum stomacho ridemus atque damnamus, quam olim viri risimus sacculos nostros cerasčis lapillis plenos, quos forte dum pueri essemus magno studio in nescio quo domus angulo reposueramus, postea que viri facti casu inueneramus. Sicut enim tunc puerilē ineptiā circa cerasorū lapillos risimus & dānauimus, ita nunc ineptiā virilē circa auri num-*

Pag. 84.
Pag. 91.
Pag. 92.

mos reconditos ridemus & damnamus. Nunc ex libris de consolatione in aduersis, consimilia proferemus. Ne aduersis quis perturbaretur, hoc graue documētum quasiq; paradoxon posuit. *Tam cæca est mortalium mens & futuri incerta, tam etiā in suis affectibus inconstans & mutabilis, vt vix acerbius hominem Deus punire posset, quàm si ei omnia ex animi voto & sententia succedere pateretur.* Præsentis tribulationis fructū hac erudita partitione demonstrauit. *In inferno omnis pœna per modū iustæ vindicationis tantū infertur, quia purgationis ille locus non est. In purgatorio omnis pœna purgat tantum, quia merendi locus ille non est. In hac vita omnis pœna & purgare potest peccatorē, & meritum adferre iusto, quia vtriusq; locus hæc vita est.* Eorum vanitatem qui hanc vitā ociosè aut vanè trāsigunt hoc simili expressit. *Qui hoc peregrinationis tempore ocio & voluptati indulgent, similes ei sunt qui domū iter faciens, vbi omnibus rebus abundaret, in aliquo diuersorio in gratiam cauponis stabularius esse vellet; vitamq; in stabulo finire.* Nempe in regnum cœlorum tendimus; sed interim vt congerrone aliquo aut amiculo fruamur, terrenis inhęremus. Contra ignauos & molles animarum curatores hac egregia hypotyposi vtebatur. *Sicut astuta mater tenerum paruulum qui nimium diu in lecto stertinit, & iturus ad scholam plorat virgam metuens, blandis verbis & promissis emittit, omnia ei salua promittens, vel quia tam serū non est, vel quia præceptor hac vice indulgebit, nec quam pœnam in schola luat pensi habet modo hilari vultu cum suo butyraceo eum à se dimittat: sic multi animarum curatores diuitibus & voluptuosis placentia loquuntur; ad mortē properantes, & à pœnis infernalibus sibi metuētes vana spe lactant, omniaq; salua promittunt; vel quia non ita grauiter Deum offenderunt, vel quia misericors Deus facile indulgebit: nec quas postea in inferno pœnas luāt quicquam curant, modò eos in hac vita non contristent, sed beneficos*

Lib. 1. c. 6.

Lib. 1. cap. 11
Tribulationis fructus.

Lib. 1. c. 13.

Voluptuariorum error.

Lib. 1. c. 14.

Pastores placentia loquentes.

neficos & liberales erga se sentiant. Volens declarare vtra fortuna magis ab orando Deum hominem auocet, aduersa ne an secunda, hoc discrimen ponit. *Impium quidem hominem tam in prosperis voluptas, quā in aduersis afflictio ab oratione reuocat. Hoc tamē discrimen est quòd afflictio etiam ab impiissimo aliquam interdum oratiunculam extorquet, voluptas autem etiam mediocriter bonum ab omni oratione auocat.* Contra impœnitentes, & vsque ad vitę finem emendationem procrastinantes, hanc seu rem fictam seu rem gestā narrat. *Impœnitens nequam qui per totam vitam scelerate viuebat, iactitare solebat se in vltimo articulo tribus tantum verbis recitatis, saluum fore. Hic tandem necdū adeo senex, equo pontem diffractum transiens, titubante equo, quum illum erigere conaretur nec posset, sed necessariò sibi in aquas præcipitem cadendum videret, laxatis habenis cadens exclamat, Capiat omnia dæmon: atque cū tribus suis verbis immersus periit.* Inter verā & falsam visionem hoc discrimen posuit. *Qui vera visione persuadetur, & qui falsa illuditur, sic differunt sicut vigilās à somniante.* Eorum qui pusillanimes sunt vanā formidinem hac similitudine appositè demonstrauit. *Sicut qui pontem sublimem paulò angustiorem transiens, formidine nonnunquam sic tangitur, vt ex eius sola apprehensione cadat deorsum qui alioqui si nihil metueret, facillimè transiret illæsus, fortè & transcurreret: & sicut tali formidine perculsò si astantes acclamant, Ecce cadis, ecce cadis, certissimè cadet, alioquin non casurus si hilari vultu eum astantes aspicerent, nihilque esse periculi assererent; eodem plane modo qui natura meticulosus, pusillanimis & suspicax est, diabolo in aurem cordis acclamante, Damnaris, damnaris, in barathrum desperationis se præcipitem dat; non sic facturus; sed omnem illam tentationem facile superaturus; si vel natura paulò fortior esset, vel sanis & salubribus bonorū consiliis ad meliorem spem erigeretur.*

Lib. 1. c. 19.

Lib. 2. c. 5.

Sera pœnitentia.

Lib. 2. c. 16.

Ibidem.

Pusillanimitatis error.

Ibidem. Res huius vitæ secundæ quam fluxæ & caducæ essent hac comparatione ostendit. *Prospera huius mundi sunt velut dies brumalis breuissima, nosque in ea quasi sagitta altè eiaculata ad momentum attollimur, vbi quasi aer calidior nobis aspirat; sed vnde rursum in momento in terram cadimus, ibique fixi hæremus, satis interdum vel sordidi & infamiæ luto conspurcati, vel frigidi & plumis omnibus spoliati,* Diuitias & honores peccandi quandam secum necessitatem adferre his similibus explicauit. *Sicut difficile est picem tangere & non inquinari ab ea; stuppam igni apponi & non comburi, colubrum in sinu alere & non morderi ab illo; sic difficillimum est diuitem & honoratum in seculo superbiæ & ambitionis iaculo non feriri.* Hominem in summa dignitate constitutum, vt in vanam sui complacentiam non infletur; monet, vt existimet quemlibet etiam mendicum parem sibi ac socium esse. Ad hoc persuadendum hac hypotyposi vtitur. *Sint duo mendici qui simul diu mendicarunt; quorum alterum dines aliquis in domum suam recipiat, veste holoserica induat, multis pecuniis donet; ita tamen vt ei prædicat infra breue tempus domo illi exeundum, omniaque illa deponenda ac reddenda esse. Si is interea in socium mendicum incidat splendide vestitus ipse, an eum pro socio non agnoscet? an propter paucorum dierum fortunam, meliorem se illo iudicabit?* Sic quippe omnes æque nudi in hunc mundum venimus: æque nudi hinc discedemus; sola Dei gratuita liberalitate, plus interea minusue induti. Auaritiam dicebat esse *igni similem qui quanto plus lignorum depascit, tanto fit feruentior ad plura depascenda.* Dicebat domicellæ quæ multo cum labore atque etiam dolore crines complicabat vt frons lata esset, tunicamque constringebat, vt gracili corpore videretur; *Nisi Deus tibi pro hoc tuo tanto labore infernum reddat, magnam tibi profecto iniuriam faciet.* Affirmabat serio persuasissimum sibi esse

Prosperitas fallax.

Ibidem.

Ibidem.

Superbiæ absurditas.

Lib. 2. c. 17.

Ibidem.

Impiorum labor.

Ibidem.

bi esse *quam plurimos in hac vita eo labore infernum mercari, cuius vel dimidio cœlum lucrati fuissent.* De grassatura hæresi in Anglia { quod nimis vere prævidit & prædixit } dicebat sub hypotyposi Mahometicæ blasphemiæ in Hungariam inuehendæ. *Sicut aduersus instantem procellam exæstuat mare, & ventis necdum spirantibus motus insolitos inquietum excitat; sic videre mihi videor complures ex nostris quia paucis annis hæretici, schismatici, Lutherani, aut sacramentarii nomen audire non sustinebant; nunc id genus hominum æquo animo ferre: sed & nonnunquam aliquantulum laudare, ac paulatim (quantum permitti sibi posse putant) Ecclesiam, clerum, ceremonias, sacramenta, leges cupide reprehendere & libenter taxare.* Diuitias vocari non debere vt solent bona hoc argumento ostendit, *Si fortitudinem qui habet fortis est, qui calorem calidus, qui sapientiam sapiens, diuitias autem qui habet bonus ilico non est, bona vocari diuitiæ non debent.* De honoribus in Republ. dicebat, virum honoratum quo sit in Republ. aliquis honoratior (quales omnes sunt excepto Rege} frustra sibi de honore placere. *Viginti enim,* inquiebat, *vel etiam centum aperto capite circumstantes non sic caput tuum à frigore defendant, sicut vnicus tuus pileus quem coram superiore exuere necesse habes.* Istud verò piè admodum ac sanctè dicebat, salubriterque tota vita ruminabat. *Nulla animi peior affectio, quàm ea re delectari, quæ nisi peccando obtineri non potest.* Ad quod etiam confirmandum addebat. *Qui cum Dei offensa bona mundi vel acquirit vel conseruat, certissimè sibi persuadeat, illa bona nunquam ei bona futura. Nam vel cito Deus malè parta auferet; vel ad maius malum conseruari permittet.* Contra tenaces & eleemosynas non facientes hoc simili absurditatem eorum ostendere voluit. *Sicut qui certo sciens fore vt breui in exteram regionem compellatur, vbi natali solo relicto toto reli-*

Lib. 3. c. 1.

Prognostica futuræ hæresis.

Lib. 3. cap. 5.

Lib. 3. c. 11.

Lib. 3. ca. 14

Lib. 3. ca. 15.

quo vitæ tempore agere debeat, ægrè tamen ferret bona sua in illam regionem exportare, & eis tantisper domi carere, vsurus postmodum semper, meritò insanire iudicaretur; sic plane insaniunt qui stulta cupiditate illecti, bona sua penes se quàm possunt diutissimè retinendi, aut vano timore futuræ indigentiæ negligunt ea per eleemosynas aliosque bonos vsus in cœlum præmittere, vbi certissimè sciunt perpetuò se cum omni affluentia & geminata mercede victuros. Vt carceris sui incommodum leuaret, dicebat totum mundum in quem homines ex paradiso eiecti ob peccatum deturbantur, nihil esse aliud quàm carcerem, vnde omnes ad causam dicendam suis singuli diebus euocarentur. Atque hæc ex libris eius moralibus moralia decerpsi. Ex familiari eius consuetudine quædam sapienter dicta animaduersa sunt. Inter quæ illud celebre est quod & frequenter in ore habuit. *Facile fieri potest vt capite quis minuatur, nec quicquam tamen lædatur.* Nempe quum pro fide & iustitia id fit. Illud etiam eleganter dicere solebat. *Bene ac laudabiliter facta pro merito compensare mũdus hic nec ingratus solet, nec gratus potest.* De hæreticis dicebat. *Sustulerunt hypocrisim sed impudentiam substituerunt; vt qui ante religionẽ simulabant, nunc in impietate glorientur.* Orare sic solebat. *Domine Deus fac me in illis consequendis operam collocare, pro quibus obtinendis soleo ad te orare.* Quum domi suæ loco quo hospites excipere solebat, aliquem sermonem detractorium audiret contra honorem vel Dei vel principum vel proximi, vt eum interrumperet, in more semper habebat dicere. *Dicant & sentiant cæteri vt volunt; mihi sanè videtur quòd istud ambulachrum est egregiè & valde commodè extructum,* atque ita ad alia sermonem deflectebat. Dicebat de ingratis. *Beneficia pulueri, si quid mali patimur marmori insculpimus.* Nunc ex operibus contra hæreticos elaboratis nonnulla proferemus.

mus.

mius. Quum hæretici rationis vſum in rebus fidei prorſus reijcerent, importunam illam & ſuperſtitioſam ineptiam ſic reiecit. *Ratio, inquit, non eſt cenſenda inimica fidei, niſi forte inimicum iudices quiſquis te melior aut maior eſt qui tamen non noceat. Quo certe modo ex quinque ſenſibus tuis alter alteri inimicus fuerit, vt viſus tactui, quia ad longiſſimè diſſita ille pertingit, hic niſi ad proxima.* Moxque quo tandem modo fiat vt ratio fidei non aduerſetur, ſed ad eam illuſtrandam multum valeat, hoc ſimili docet. *Sicut ancilla ſi laxatis habenis audacula eſſe & procaciter agere permittatur, non dubitabit dominæ contradicere & petulanter cum ea altercari; ſi vero in officio contineatur, morigeram ſe & obſequentem in omnibus præbebit, & vtile obſequium faciet; ſic ratio humana vbi ſemel audax & arrogans eſſe cœperit, non dubitat in multis fidei contradicere, & de his quæ ſunt fidei arroganter contendere: pia autem & humilis ratio facile ſe captiuabit in obſequium fidei, adeoque fidei dictata & præcepta inuabit.* Erat certe Morus in ſimilibus acute inueniendis & ſapienter applicandis fœliciſſimus Hæreticorum diſſentientes ſententias nihil aliud eſſe quã improborum hominum conſpirationem quãdam qua toti orbi illudatur, hac feſtiua comparatione expreſſit. *Ab hæreticis hodie veritatem velle exquirere non aliud eſſet quàm eam fortunam ſubire quæ alicui in deſerto aberranti, & viam quærenti cõtingeret, ſi forte in nebulones quoſdã incideret qui de via rogati, oẽs ſe in circulũ cõiicerent, dorſo ad dorſum contrapoſito, quorũ vnuſquiſq; diuerſa & auerſa facie reſpiciens quærẽti diceret, hæc quæ ante me iacet tua via recta eſt, digito demonſtrans quiſq; ꝗ illi obuerſatur viæ.* Vt enim iſtos nebulones certũ eſt q̃renti illudere, ſic & hodie hæretici faciũt. Hereticorũ libros nõ eſſe ab indoctis legẽdos hoc ſimili ſuadet. *Deſiperet planè qui ſciẽs & prudẽs venenũ prius exoptaret; vt poſtea antidotũ præ-*

In li. de vita Richardi regis.
Dialog. li. 1. cap. 23.
Ratio & fides.
Ibidem.
In confutat. Tindalli pa. 707.
Hæreticorũ diſſenſiones.
Contra Tindalium pag. 356.

sentem acciperet. Sapit qui veneno intacto vel potius effuso, illis antidotum relinquit, qui illa opus habent. De translatione bibliorum hæretica dicebat. *Sicut æquè facile est telam de nouo texere, quàm telæ reticulatæ hiatus replere; sic non minor esset labor biblia de nouo vertere, quàm corruptas hæreticorum versiones emendare.* De non legendis hæreticorum versionibus etiam correctis dicebat. *Nemo qui quicquam sapit pane illo vesceretur quem sciret ab inimico venenatum, quomodocunque ab amico postea abrasum & emundatum cerneret.* Maximè quum ad manum panis alius sit, nunquam infectus Hac fœlicitate ingenii vsus varia hæreticorum argumenta rationibus à natura petitis sæpe refutauit. Arguentibus hæreticis sic. Deus pro sua bona voluntate saluat nos, & voluntariè genuit nos in verbo veritatis; & fides est donum Dei non ex nobis: ergo nulla nostra voluntate hoc fecit, neque prout nos voluimus, sed tantum prout ipse voluit, respondit Morus *Quum multis precibus magnoque labore & industria aliquid impetramus indebitum, non dubium quin qui beneficium confert pro sua bona voluntate & voluntariè conferat. Quis tamen neget nostram quoque voluntatem cooperatam fuisse, quæ nisi adfuisset, nec precibus, nec labore vsa fuisset?* Sic enim & pœnitentes veniam & iusti multa gratiæ beneficia à Deo impetrant. Dicentibus hæreticis ieiunia non nisi ad edomandam carnem assumenda esse, respondit: *Hoc si ita est, nec coniugatos vnquam facile ieiunaturos qui aliud remedium in promptu habent, nec virgines ieiunare ausuras, ne impudici iuuenes aduertant à carnis illecebris eas titillari. Denique hoc nihil aliud esse quam vt suam quisque libidinem prodat.* Sed huius generis in sequenti capite nonnulla proferemus. Dicebat, eum demum ad videndum Deum facilè à Deo admitti qui Deũ videndi ingenti desiderio tenetur. Contrà verò nemi-

[Margin notes: *Apolog. c. 4.* (beside "fuso, illis antidotum"); *Ibidem.* (beside "iam correctis"); *Apolog. c. 8.* (beside "Deus pro sua bona"); *Contra Tindallum pag. 368.* (beside "ta gratiæ beneficia … assumenda")]

neminem ad videndum Deum vnquam admitti, qui vt eo admitteretur diu multumque non desiderauit. Sed nunc contenti his paucis sapienter & pie dictis, quasi verbi gratia prolatis, è quibus quãtum doctrina, quantum ingenio, quantum pietate Morus valebat, facile est deprehendere; ad alia transeamus, vnde ingenii non pietate tantum & eruditione clari, sed etiam acuti, lepidi, atque innoxie faceti documenta proferentur: vt ita totam quasi naturam & indolem viri huius admirabilis perspectam lector habeat.

Acute & facete dicta vel responsa.

CAPVT XIII.

THomas Morus cui *pectus erat omninive candidius* (vt scribit Erasmus familiaris eius amicus) vt vir erat prudentia grauis, moribus seuerus, consilio altus; ita quoque erat in vitę consuetudine mire suauis, lepidus, ac facetus. Quam quidem suam grauitatem in supremis & variis Reipub. muneribus bene comprobatã, perpetua quadam suauitate & lepore ita condiuit; vt nescias an fuerit Senator grauior, an amicus iucundior. Rebus etiã grauissimis facetias ita intermiscuit, vultus tamen totiusque corporis externa grauitate nihil prorsus immutata; vt nec vnquam toruus, sed semper iucundus, nec vnquam solutus aut leuis, sed semper grauis ac sibi constans videretur: adeo sane vt quum meros iocos diceret, etiam à familiarissimis serio loqui putaretur. Nam & quum fortiter aduersario respondet, ipsa responsio sæpenumero iocus est. Nusquam tamen in eius scriptis sarcasmos, scommata, vel acerbas ironias videas. Ludendo hæreticum confutat, accusationem diluit, obiectioni respõdet. Denique quum maxime premit

In præfat. sui Ecclesiastis.

mit vel premitur, aliquo lepore vel ferit vel ictum auertit; idq; tanto ingenio tam acutè, vt nescias quid mirere magis, ingenii fœlicitatem an morũ facilitatem, acumen ne an elegantiam. Sed satius est nunc vt harum rerum omnium exempla profeṙamus. Id autem fiet partim ex scriptis eius, partim ex iis quæ certa relatione didicimus. Sed primum quæ ex scriptis collegimus. Luthero postulante pro miraculo haberi quod tantus Christianus populus tam breui tẽpore in sectam eius concesserit; respõdet Morus. *Ad propositam vitæ libidinosæ licentiam populum ruere, id habet tantam miraculi speciem, quàm saxa deorsum cadere.* Rursum paulò post. *Monasticam vitæ genus si est, vt vos videri vultis, aduersus Euangelium, oportet Euangelicam vitam huic esse contrariam: hoc est, esse talem, vt se curet molliter, bene comedat, bene bibat, bene dormiat, libidinetur & voluptate diffluat.* Et iusta & grauis simulque acuta & faceta responsio Talis etiam est ista. *Si bona sunt opera quæ necessario producat fides* {hoc enim aiunt vt aliquo honesto prætextu solam fidẽ retineant} *quid aliud facitis disputantes aduersus opera bona, quàm deblateratis aduersus fructum fidei?* Rursum & ista. Quum hæretici tanquã mercenarios reiiciant qui bonorum operũ mercedem statuunt, respondet Morus. *Isti boni viri tam generoso sunt animo vt potius quã in vineã sese conduci sinant denario, extra vineã velint perire suspendio.* Deniq; & illa. *Quũ eo nomine soleatis insectari Theologiam scholasticam, quod illic cum periculo veritas trahatur in dubium; à vobis falsum pro indubio aduersus verum asseritur.* Nunc ad Anglica scripta veniamus: nã cætera Latina in volumine Latino contenta omnium manibus teruntur. Quum hæreticorum libri ex breuitate commendarentur, respondit. *Scripta hæreticorum quum nihil concludant boni, vtcunq; breuia hoc totum quod sunt, nimis sunt prolixa.* Rursum alio in loco

In epist. aduersus Pomeranum. Pag. 12. b
Pag. 25. a
Pag. 29. b
Pag. 39. a
Pag. 13. b
Pag. 248.

loco elegantius. *Sicuti nemo breuiorem cursum cõjicit, quam qui vtroque pede caret, sic nemo breuius scribit quã qui tum verbis aptis tum materia iusta destituitur.* Dicente quodam hæretico non debere errorum eos scripto arguere, qui schismata & dissensiones excitant, nisi ipsemet eisdem remedium posset adferre, respondit; *hoc perinde dici ac si nemini liceret incendiarios taxare, nisi qui incensas ædes restaurare queat.* Sed acutius istud magisq; facetum. Scripsit per cõtumeliã hæreticus quidã. *Debet hæc nobis Morus probare expresso Scripturæ verbo, non autẽ somniis suis non scriptis.* Respondet Morus. *Equidem somniis meis maiorem authoritatem tribuit, quam ego vel somniare vnquam ausus essem. Quum enim ea solum reiicit mea somnia quæ scripta non sunt, ostendit se ad ea credenda paratum, quæ scripto mandare vellem.* Dicebat hæreticos argumenta sibiipsis formare & fingere (tanquam Catholicorum) lubrica & debilia, quæ nullo negotio possent statim confutare; *sicuti*, inquit, *paruuli ex tegularum fragmentis domunculas sibi extruunt, quas mox cum magna voluptate subuertant.* De hæreticorũ maledictis quibus eum obruebant dicebat. *Non sum ita rationis expers, vt ab hominibus rationi aduersis, aliquid ratione dignum expectem.* Istas & alias Mori facetias quum hæretici ægrius ferrent atque culparent, magis, vt opinor, ingenio eius inuidentes, quàm quòd læsos se sentirent, ipsas quoque facetias suas facete defendit. *Vix*, inquit, *crediderim me in scriptis meis nimis iucundum his bonis fratribus videri, quos hactenus non audiui in meis scriptis aliquid ipsis iucundum legisse.* De Theologis in scholastica tantum doctrina versatis, Patrum & Scripturæ lectione neglecta, solo contentis vel Petro Lombardo vel Gratiano, locisque Patrum apud eos citatis, vt eorum magnum errorẽ & defectum ostenderet in epistola ad Martinum Dor-

Pag. 931.
Pag. 935.
Pag. 1117.
Pag. 1131.
Pag. 930.
Apolog. c. 1.

Dorpium sic scripsit. *Qui sunt ex hac Farragine, qui neque veterum quenquam neque Scripturarum quicquam legunt, nisi in sententiis & earum commentariis, perinde mihi videntur facere ac si quis authoribus omnibus qui Latine scripserunt, omissis; Constructionum praeceptis ab Alexandro petitis, reliquum ex Perotti Cornucopia, & Calepino conentur ediscere: quod persuasum habeant, in his omnia linguae Latinae vocabula sese reperturos: & profecto reperient plurima eademque selectissima. Nempe vt apud recentiores Theologos priorum dicta authoritatis loco leguntur inserta, ita hic quoque veteres poetae atque oratores, aliquot etiam qui nunc nec extant quidem. Sed neque haec vnquam facient Latinum, neque illa Theologum si sola sint.* Iam vero non in scriptione tantum, cui lepores tamquam condimenta quaedam inserere sese aiebat, sed multo magis in rebus ipsis sermoneque familiari mira quadam gratia lepores inspersit, saepe etiam quod offendere grauiter possit, adhibito lepore declinauit. Quum Cancellarius esset, effregerat carceres eius domesticos haereticus

Pag. 902. quidam, Constantinus dictus. Vocato igitur confestim ianitore *seriò mandat vt carceres bene reficiat ac diligenter obseratos teneat, ne forte reuersus qui fugerat denuo eos ingrediatur.* Quumque haeretici de hac sodalis sui euasione iactabundi passim dicerent Cancellarium hoc errore ita turbatum fuisse, vt vix

Ibidem. triduo post prae ira comederet, respondit. *Ego profecto ob hoc factum nequaquam eum reprehenderim. Nunquam enim ita morosus esse velim vt ei irascar qui quum minus commode sedeat, surgit quum potest.* Quantum autem haec animi perpetua serenitas (quae haud dubie ex conscientia perpetuo innoxia ideoque laeta processit) & coniuncta verborum suauitas ac lepor ingeniosus in causis grauissimis Morum iuuerit, & innocentiam eius atque constantiam, commodè tutata fuerit; aliquot nunc exemplis docebo, ex qui-

ex quibus facetissimum hominis ingenium cum magna animi libertate & serenitate coniunctum luculenter apparebit. Quum orator populi esset in pleno Senatu seu regni Comitiis quae parleamenta vocamus, Cardinalis Wolsaei { qui vnus omnia tunc apud Regem poterat } iniquas quasdam propositiones magna facundia, prudentia, constantia subuertit. Soluto conuentu accersitur à Cardinali, Mori{vt putabat)audaciam sua authoritate repressuro, in palatium nouum quod idem Cardinalis magnificum sibi recenter extruxerat. Quum diu expectatus prodiret tandem Cardinalis, Moro in praesentia multorum dixit, *Vtinam Thoma More quum Orator populi in his comitiis declarareris, ad portas vrbis Romae fuisses.* Cui extemplo Morus, *Illustriss. Domine, & ego certe illud quam maxime optassem. Vidissem enim profecto praeclaram vrbem de qua multa audiui nec hactenus vidi.* Neque plura adiecit. Hoc inopinato responso accepto, diu tacuit Cardinalis cum Thoma Moro inambulans. Tandem Morus silentii illius in tot & tantorum virorum praesentia pudore quodam suffusus, indecorum putans nihil ab alterutro dici, in hunc sermonem erupit. Illustriss. Domine Celsit. V. magnificum hic certe & illustre palatium extruxit: quaedamque alia in eam sententiam. Cardinalis viri constantiā videns (existimabat enim fore vt veniā deprecaretur Morus, seque totum in potestate Cardinalis fore diceret) nullo dato responso confestim se & festinanter in cubiculū proripuit. Constanter hoc & libere. Quod autem sequitur non libere tantum sed & ingeniosè acutissimeque responsum, ita quidem vt acerbā contumeliam cordatè reiiceret, non offenderet tamen. Thoma Moro in Concilium regium recēter cooptato, Cardinalis idem Wolsaeus Concilii Praeses proposuerat in pleno Senatu expedire vt Co-

Constāter & liberè respōsum.

nestabilis aliquis erigeretur supremus & generalis in toto regno qui regis personam vbique repręsentaret (qualem magistratum raro videt Anglia) haud dubiè vt ipsemet ille Cardinalis declararetur: { vt erat homo ad patriæ suæ perniciem ambitiosus } quumque multa in eam sententiam dixisset, totus Senatus qui tunc ex nobilissimis Ducibus, Comitibus, totiusque regni præcipua nobilitate constabat, in Cardinalis sententiam pedibus ibat, nullo plane contradicente aut vllum scrupum iniiciente; donec ad Morum ventum est. Is cui postremo loco dicendum erat, aliter sensit; suamque sententiam ita multis & firmis argumentis probauit vt reliquus iam Senatus nutare, nouamque deliberationem expetere videretur. Iratus Cardinalis sic Morum alloquitur. Ante verò non pudet More quum sis omnium & loco & dignitate infimus, sic solum sapere & à tot nobilissimis ac prudentissimis viris dissentire? Ostendis te plane ineptum & stultum esse Consiliarium. Cui euestigio Morus. Enimuerò magnæ Deo gratiæ agendæ sunt quod Regia Maiestas in hoc suo supremo Senatu vnicum tantum stultum habeat. Nec plura apposuit Deliberatio in aliud tempus dilata; Postulatum reiectum est. Hoc eius responsum nescias maioris ne fuerit prudentiæ an modestię: non sine sale tamen. Atque hæc quidem eius acutè responsa fuerunt.

Cordatè responsum.

Quod nunc referam etiam in pleno consessu factum non acutum modo sed & valde lepidum fuit. Nam & in ipsis tribunalibus, adeoque { vt mox dicetur } in carcere, in patibulo, à faceriis non abstinuit. Sedente pro tribunali Moro, latrunculi quidam ex illis qui sacculos pecuniarios & crumenas mira facilitate resecant, producuntur, præsentibus & iacturas suas grauiter deplorantibus illis quorũ fuerant resectæ crumenæ. Hic ex assessoribus vnus

vir

vir grauis & senex ipsos innocentes acerrimè cæpit obiurgare quòd sacculos suos accuratius non seruarēt, sed sua incuria & negligentia nebulonibus illis furti huius exercēdi ansam præberent. Morus audita hominis importuna oratione, qua eos obiurgabat quibus iustitiā administrare debebat, reiecta in proximū conuentū huius rei cognitione, sequēti nocte vnū ex latrunculis istis clam è custodia ad se adduci fecit. Agit cū eo, vt in proxima sessione senis illius qui sic innocētes obiurgarat, crumenā sedenti pro tribunali resecaret. Quod si faceret, gratiā ab eo hac vice expectaret. Recipit se facturū latrunculus nec illibēter. Considēte igitur cum suis Assessoribus in proximo cōuentu Moro, euocatus inter primos latrūculus ille vt obiecto crimini responderet; ait habere se quidē quo se facile purget; non tamen id facere posse, nisi secretū quoddam ad sui purgationem pertinens vel supremo iudici vel ex Assessoribus alicui prius aperire permittatur. Rogat itaque vt ei liceat id facere. Iubetur deligere quem velit ex omnibus cui hoc aperiat. Deligit senem illum. Ad quem accedens vt ei in aurem secretum suum demurmuret, eadem opera crumenā illi ad latus pendētem bene onustam celerrimè resecat: moxque finito sermone ad locum suum descendit. Morus accepto indicio rei bene gestæ, captata occasione alterius cuiusdam miseri in discrimine capitis constituti aliqua præsenti eleemosyna iuuandi, collectam publicam fieri permittit; capto à se & à suis initio. Quum ad senem primo fere ordine veniretur, eleemosynam daturus resectā sibi crumenam videt: moxque & ira & pudore plenus iurat sibi ad tribunal conscēdēti crumenā adfuisse. Monens igitur eum Morus non esse obiurgādos quibus id infortunii accidit, reddi à latrūculo crumenā fecit: ridentibus qui aderant omnibus,

Morique

ingressus minister monet omnia in mensa parata esse: cui Morus. At, inquit, vide prius vt honestior cibus nobis apponatur. Quod ille serio dictum accipiens, ad dominam accurrens, & alios cibos parari dominum velle nuncians, vxorem & familiam non modice turbauit, donec re intellecta, in risum omnes soluti sunt: Sed minutulum istud. Grauius hoc & quod viri non minus prudentiam ac moderationem egregiam, quam elegantiam ostendit. Resignato amplissimo Cancellarii munere, moxque domum suam Londino rediens, nemine rei gestæ conscio, ecclesiam recta ingressus (erat enim officii vespertini hora) finito officio ad vxoris suæ sedem (quam seorsim & clausam honoris causa in templo habuit) veniens dixit ei (quod vnus quispiam ex ministris alias ei dicere solebat) placet ne egredi? dominus enim Cancellarius abiit. Quod quum eum ipsum loquentem videret, iocum putans, enimuero, inquit, Domine More sic iocari te libet. Cui ille. Imo serio loquor & quod res est dico. Dominus enim Cancellarius discessit & non est hic. Cui amplius miranti & statim surgenti quum rem totam aperuisset, illa quidem fœminarum more de viri honore imminuto multum dolebat. Morus vero hac faceta rei significatione, & ægrum vxoris animum delinire, & quantuli hunc amplissimum honorem fecerit, docere voluit. Quum duas vxores duxisset & vtramque statura modicam, rogatus cur ita fecisset, quia, inquit, ex duobus malis minus eligendum. In vincula quum coniiceretur, carcerem ingressus, iussus vt supremam vestem custodi de more tradat, pileum porrigit. (Hæc enim, inquit, supremo plane loco consistit) quum togam custos intelligeret ac consuetudo flagitaret. In carcere quum ageret, & ad custodis mensam pro sua dignitate & statu (sicut moris ibi est) tractaretur, dicente ali-

Vxorem facete ludit. 2.

1.

te aliquando ciuiliter custode(qui vir nobilis & ex equestri ordine fuit estque fere in castro Londinensi semper) ac rogante vt appositis contentus esse
4. velit. Si quis hic nostrum(inquit Morus;erant autem præsentes omnes concaptiui) his appositis contentus non sit,hunc meo iudicio,domo abigito & in malam rem abire iubeto. Quum tandem in carcere arctius custodiretur, sublatique essent libri omnes & chartæ,cubiculi sui fenestras deinceps die ac nocte occlusit prorsus. Rogatus à custode
5. cur sic faceret,respondit. Sublatis mercibus & instrumentis clauden la officina. Theatrum supplicii locum conscensurus, manum sibi à quodam
6. vt facilius conscenderet, porrigi petens; Iuua me, inquit, vt conscendam. In descensu nemini mo-
7. lestus ero. Denique petente veniam carnifice, vt moris est,ego vero,inquit,tui misereor qui in tam curta ceruice præscindenda vix te poteris honeste expedire. Propter has & similes facetias quales aliæ multæ circunferuntur (quas hoc loco omnes recensere nec opus est, nec incerta quarundam permittit relatio) hæretici & æmuli eius leuitatem & ineptiam illi obiiciebant quod sic in rebus grauissimis ludere quasique ineptire soleret. Inter quos est Edoärdus Hallus annalium nostrorum scriptor, qui Morum propterea vocat, vel stultum sapientem, vel sapientem stultum. Cuius leuissimi hominis inepto scommati & contumeliæ sic responsdit quidam ex nostris.

Ἢ ἐμὲ μωροσοφὸν μὲν ἂν εἴποις, ἢ σοφόμωρον.
Μῶρος γὰρ κόσμῳ εἰμὶ, σοφός τε Θεῷ.

Quæ sic alius quidam Latina reddidit.

Halle tibi Morus stultus sapiensq; videtur:
Stultus erat mundo, nempe, Deo sapiens.

Morus quippe nō ex aliqua animi leuitate,aut ineptia,

eptia, sed certo iudicio, & ingenii facilitate has facetias rebus etiam grauissimis inspersit. Cuius rei causam ipsemet apposita quadam similitudine quodam in loco idoneam adfert. *Sicut, inquit, quidam ægroti non aliter medicamenta sumunt nisi admixto aliquo (quod multum appetunt) vtcunque aliquantulum noxio, idque permitti medicus quum aliter fieri non possit; sic quia multi seria, & grauia documenta non libenter audiunt nisi aliquo ioco aut fabella intermixta, adhiberi illa & seriis admisceri recta ratio permittit.* Hanc ille causam adfert cur in grauissimis disputationibus suis, apologos, iocos, facetias interponit; quod quidem satis frequenter facit. Cur autem etiam in communi sermone hoc fecerit, aliam alibi causam satis iustam proponit. Dicebat enim *iocos & facetias condimenta quædam esse quibus animi tædia & labores reficiuntur vt maiori cum alacritate postmodum resumantur. Quemadmodum autem ineptum & absurdum esset conuiuium, in quo cibi parum, condimentorum magna varietas & copia apponeretur; insipidum vero & insulsum in quo nihil; sic omnino pessime profecto illa vita instituitur, quæ fructuosi laboris parum aut nihil assumeret, iocis autem & inani ocio tota vacaret; arida autem & ingrata, tristis & morosa illa vita est, cui nihil iucunditatis & leporis aspergitur.* Quod quidem vt semper verum est, ita maxime in homine in communi vita posito, coniugato, aulico, verissime locum habet. Atque hæc de eius acute & facete dictis ac responsis hactenus ex multis pauca.

Lib. 2. cap. 1. de cōsolat. in aduersis.

In operibus Anglic. pag. 1048.

Quæ sane omnia, totamque reliquam Thomæ Mori vitam hactenus descriptam dum considero; dum quot in Republ. munera & quam præclare gesserit, quantus in literis variaque eruditione, qualis poeta, orator, philosophus, atque adeo theologus extiterit, quam multa scripserit; quanta virtute ac pietate præditus, qualis paterfamilias,

qualis liberorum Pater, quantus diuitiarum & honoris contemptor fuerit; quam multa sapienter, acute, facete dixerit: quanta vi ingenii, quam fœlici memoria, quam candidis moribus; quam comem, suauem, atque humilem in tantis donis, in tantis honoribus, in vita semper aulica sese præbuerit, apud me recolo atque recogito; videor mihi de Thoma Moro ea omnia adeoque verius & grauius dicere posse, quæ de M. Portio Catone Censorio scribit Titus Liuius. *In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, vt quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur. Nulla ars neque priuatæ neque publicæ rei gerẽdæ ei defuit. Vrbanas rusticasque res pariter callebat. Ad summos honores alios scientia iuris, alios eloquentia, alios virtus prouexit. Huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit vt natum ad id vnum diceres quodcunque ageret.* In virtutis studio vir religiosus magis quam aulicus. Idẽ in literis scriptor clarissimus. *Si ius consideres peritissimus; Si causa oranda esset eloquentissimus. Nec is tantum cuius lingua viuo eo viguerit,* in rostris, in tribunalibus, in plenis regni comitiis, Actor, Iudex, Orator populi; *monumentum eloquentiæ nullum extet. Viuit imo vigetque eloquentia eius sacrata scriptis omnis generis,* Latinis, Græcis, prophanis, sacris. Legatio si obeunda, nemo dexterior, fælicior nemo. In consiliis rerum maximarum nemo prudentior. In asserenda veritate nemo liberior: tam ab omni fuco & assentatione alienus, quã in sententia dicenda simplex, apertus, & semper tamen iucundus. Nam quod de Catone scribit Liuius, *Asperi procul dubio animi, & linguæ acerbæ, & immodicè liberæ fuit, sed inuicti cupiditatibus animi & rigidæ innocentiæ, contemptor gratiæ & diuitiarum,* à Thoma Moro cui pectus erat omni niue candidius longissime aberat, discipulo videlicet Christi non Zenonis stoici, & à quo didicerat

Dec. 4. lib. 9

Comparatio Thomæ Mori cum M. Catone.

cerat

terat *mitis esse & humilis corde;* quia *non in spiritu grādi, non in commotione Dominus; sed sibilus auræ tenuis:* Matth.11.
de quo etiam dicitur. *Non clamabit, non erit tristis neque turbulentus.* Illa igitur animi asperitate, linguæ 3.Reg.19.
acerbitate & immodica libertate excepta, fuit etiam inuicti cupiditatibus animi Morus, fuit rigidæ Esai.42.
innocentiæ, contemptor gratiæ & diuitiarum; vt præcedentia quidem hactenus declararunt; sed ex sequentibus declarabitur adhuc magis: quæ docebunt omnem principis sui gratiam, amplas opes, summos honores contempsisse Morum vt rigidus esset innocentiæ cultor, vt inuictum cupiditatibus animum, vt illęsam, vt illibatam conscientiam seruaret. Rursum Cato illa morum suorum asperitate *tot cum patriciis viris simultates exercuit, totque eum exercuerunt, vt non facile dixeris, vtrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitauerit nobilitatem.* Contra vero Thomas Morus totus ad amicitiam & candorem natus, nec vllas vnquam vel priuatim vel publice simultates exercuit, nec quenquam inimicum habuit, sed vt est in eius Epitaphio, *in maximo officiorum & honorum cursu ita versatus est, vt neque nobilibus esset inuisus, neque populo iniucundus: furibus autem, homicidis, hæreticisque molestus:* Grauitatem igitur, integritatem, innocentiam rigidam Catonis sic tenuit, vitiis infestus, improbis molestus; vt hęc tamen perpetua morum comitate, suauitate, mansuetudine temperaret; imo etiam lepore ac iucunditate morum reficeret, grataque redderet: Catone propteria ingenio, eloquentia, scientia, virtute & innocentia nihil inferior, morum autem suauitate & melior & fœlicior. Sed ad maiora nunc & excelsiora Thomæ Mori dona transeamus.

ORIGO PERSECVTIONIS ET OFFENsionis regiæ contra Thomam Morum.

CAPVT XIV.

VEnio nunc tandem, amice lector, ad locum illum propter quem præcipuè totam hanc narrationem institui. Neque enim vt nobilem vt doctum vt ingeniosum virum summisq; honoribus perfunctum, non vt bonum patrem, prudentem patremfamilias, æquum iudicem, sapientem elegãtem describerem; sed vt virum sanctum & gloriosum pro veritate ac iustitia Martyrem literis commendarem, Thomæ Mori vitam explicandam suscepi. Cætera enim quæ hactenus commemorata sunt eo pertinent, vt quantus vir, quam principi suo charus & gratiosus; quam prudens, iustus, vtilis Consiliarius; quantos in Repub. honores, domi forisque amicitias consecutus; quanta eruditione, quantis ingenii viribus præditus; qualium liberorum pater, quam suis pignoribus charus, quam impensus eorum amator; omnibus his relictis atque abiectis, pro veritate occumbere voluerit: illudque Caput securi subiicere, quod per multos annos in patria sua eminebat; honore, gratia, authoritate valebat; per annos etiam plurimos valere & eminere poterat si vel latum vnguem à veritatis confessione recedere voluisset. Est quidem causa martyrii tanta, tam gloriosa, tam illustris, tam Deo chara, vt in quouis etiam perditissimo & vilissimo, vere tamen & sincere ad Deum conuerso, mortemque pro veritate fortiter oppetente, sua iusta laude non careat; ab ecclesia Dei honoretur; à Deo ipso copiosa mercede remuneretur. Atqui vt in triumphãte illa ecclesia *multæ mansiones sunt*, *stellaque à stella claritate differt*; sic & in hac militãte ecclesia, ordo meritorũ & dis-

Ioan. 14.
1. Cor. 15.

& discrimen honorum est: quantoque plures & maiores tentationes superatæ, quanto confessio illustrior fuit; tanto & meliorem spirauit odorem virtutis exemplo, & ampliorem consequitur laudem ecclesiæ iudicio. Nec absque causa notauit Apostolus, *non multos sapientes secundum carnem, non multos potentes non multos nobiles*, Christi crucem suo tempore amplexos fuisse Quam etiam ob caussam etsi omnes Martyres honoret ecclesia, tamen in letaniis illis publicis & quotidianis nobiles il los maxime conspicimus, Sebastianum Ducem Diocletiano familiarem, Ioannem & Paulum duos fratres nobilissimos, ideoque clanculum interfectos, Cosmam & Damianum medicinæ scientia claros & Diocletiano ac Maximiano Imperatoribus familiariter notos, Geruasium & Protasium viros nobiles & in seculo opulentos q patrimonio pauperibus distributo & seruis domesticis libertate donatis persecutorem præuenire volebant. Sic S. Paulinus quia vir nobilis, quia opulentissimus, quia ordinis Senatorii, omnibus relictis humilis ecclesiæ minister esse, operamque suam Ecclesiæ nauare voluit, miris & magnificis laudibus ab Ambrosio *a*, Augustino *b*, Hieronymo *c* eius contemporaneis celebratur. Tanto igitur hactenus dili gentius Thomæ Mori in seculo honores, literaturam, gratiam, authoritatem, naturæ quoque dotes, & charissima pignora, persequutus sum, vt quæ postea pro sola Dei gloria & conscientiæ suæ pace ac salute, acerba sustinuit, tanto vt erant, illustria appareant. Sed neque illa tantopere in Moro vnquam prædicassem aut prædicanda putarem nisi omnia veritati seruiissent, nisi Dei voluntati ac vocationi omnia subiecisset: non solũ quia finis coro nat opus & fruct⁹ boni operis perseuerantia est; sed etiam quia ea demum hominis docti, literati, pru-

1. Cor. 1

Viros illustres martyrio perfunctos magis honorat ecclesia.

a *epist.* 36.
b *epist.* 32. & *de ciuit. Dei lib.* 1. c. 10.
c *in epist. ad eundē tom.* 1

dentis, honorati, boni ciuis, boni Senatoris, boni patrisfamilias, addo etiam boni Christiani vera laus est, & solida gloria; si vt multa bona opera laudabiliter facere, sic multa aduersa fortiter tolerare potest. Nos enim Christiani & veri Dei cultores *in patientia nostra poßidemus animas nostras*, *secundum laborem nostrum mercedem accipiemus*, & beatos illos agnoscimus *qui lugent, qui crucem suam post Christum ferunt, qui persecutionem pro iustitia patiuntur*, maxime qui pro iustitia sanguinem fundunt. *Maiorem enim charitatem nemo habet quàm vt animã suam ponat quis pro amicis suis*, quòd si pro amicis, quidni pro Deo super omnia diligendo? Nunc ergo martyrem Morum, gloriosum atque illustrem martyrem describamus. Quia autem causa martyrem facit non mors, causam ipsam ante omnia diligenter exponemus: idque eo diligentius quo minus à Latinis & externis scriptoribus hactenus intellecta fuit. Rem itaque ab ouo auspicabimur, omnemque accusationem vel potius accusationis speciem, totamque Mori innocentiam & integritatem luce meridiana clariorem ob oculos lectoris ponemus.

Luc. 21. 1. Cor. 3. Matth. 5. Luc. 14. Ioan. 10.

Origo schismatis in Anglia.

Quum circa annum Domini 1528. infausta illa quæstio de primis Henrici regis nuptiis cum Catharina, Arthuri fratris relicta coniuge moueri cœpisset, Thomas Morus etsi tunc Regi à Consiliis, ad illius tamen causæ nec discussionem nec examẽ à Rege fuit à principio adhibitus: sed per solos theologos & Canonistas examinata res erat. In cuius rei examine quum multa hinc inde dicta ac disputata fuissent, ac primum quidem de bulla dispensationis quasi per defectum certarum clausularum insufficienter vel non satis iuridice concepta, ad quem defectum supplendum alii breue quoddam Apostolicum protulerunt; postea vero de ipsa

In operibus Mori Anglicis pag. 1422

psa Pontificis{non in vniuersum,sed} in hac materia potestate{quæ videbatur quibusdam propter ius diuinum in Leuitico contrarium non posse subsistere}disputatum esset, Thoma Moro tunc fortè in Flandrica legatione absente, plane inscio & ignaro omnia fiebant. Illo vero ex dicta legatione reuerso,& quæ acta fuissent referente, Rex ipse ei seorsim vocato aperuit hāc diuortii causam, ipsisque bibliis prolatis,& locis in Leuitico & Deuteronomio designatis, quid ipsum aliosque multos doctos viros moneret,ostendit;simulque quid ei in ea causa videretur rogauit. Morus sic à rege rogatus quid sibi de illo textu scripturæ videretur ingenuè aperuit. Quæ eius sententia quum Regi non placeret,clementer tamen {vt videbatur saltem}eam accipiens,iubet eum hac de re cum Nicolao Foxio Doctore Theologo, postea episcopo Vintoniensi, sed tunc eleemosynario regio conferre, simulque librum quendam qui de hac quæstione iam præ manibus erat,perlegere. Contulit, legit,iterumque & secundo eandem suam sententiam {in qua prius erat}Regi exposuit. Rex paulò post in palatio suo Hamptoniensi conuentum doctorum virorum satis numerosum celebrat: cui tamen Morus non interfuit. Nec ferè in eo conuentu aliud actum est, quàm quòd de modo & forma libri supradicti de huius diuortii causa conscribendi,aliquid tunc certi statuebant: qui quidem liber paullo post coram Cardinali VVolsæo aliisque quibusdam episcopis & viris doctis perlectus est: quibus omnibus videbatur certas & iustas causas continere,propter quas merito Rex scrupum aliquem de primis suis nuptiis cōcipere posset, ideoque rectissime facturum Regem si hunc scrupum Ecclesiæ iudicio eximendum curaret. Hoc facto processus fieri cœptus est,& Legati Apostolici cōsidebant.

Morus de diuortio sententiam rogatus improbauit.

Collatione facta secūdò improbat.

sidebant. Quo sane toto tempore Morus nunquam se negotio immiscuit. Neque (vt ipsemet scribit) idoneus erat, quum totus processus coram theologis & Canonistis penderet. Quin & legatis hac in causa considentibus (Campegio Italo & VVolsæo Anglo) Morus iterum à Rege legatus Cameracum mittitur ad pacem concludendam inter Carolum Imperatorem, Ferdinandum Regem Romanorum, Henricum Angliæ & Franciscum Francorum Reges, quæ & tunc fæliciter confecta fuit. Absente Moro, legati ita rem & causam hanc ad aliquot menses protraxerunt (de quo vide Polydorum) vt indignatus VVolsæo rex 18. Octobris anni 1529. eum Cancellarii dignitate priuarit, & eiusdem mensis die 26. Morum tunc à legatione Cameracensi re bene gesta recenter reuersum eadem dignitate ornarit. Cancellarium iam factum Morum iterum monet Rex vt de hac sua causa matrimoniali rursum diligentius cogitaret; remque totam indifferenter examinaret; quo in examine si animaduerteret posse se in diuortium consentire, vsurum se perlibenter eius opera ea in re cum aliis magnis viris quibus hoc negotium mandauerat. Sperabat nimirum Rex fore vt hoc nouo & amplissimo honore auctum Morum omnino in suas partes traheret. *Certe ipse rerum exitus* { vt Cardinalis Polus scribit } *satis declarat illum hac de causa Cancellarium esse factum, quo hac quasi mercede corruptus, se eo trahi pateretur.* Addidit tamen tunc Rex { siue quia adhuc indifferenter se in hac causa gerebat, quod non est adeo probabile propter VVolsæum à dignitate deiectum, propterque alia quæ mox dicemus; siue quia cum Moro viro integerrimo aliter se agere non posse videbat } addidit, inquam, vt in toto rei examine nihil aliud diceret vel faceret Morus, quam quod ipsa eius conscientia dictaret;

Morus Cancellarius creatus iterum de diuortio interpellatur.

vtque

vtque Deum primo, postea regē præ oculis haberet. Quibus verbis Morus mirifice, vt par erat, ad totam rem exactissime indagandam instigatus, vehementer à Rege petiit, vt præter id quod proprio studio forte assequeretur, dignaretur sua Maiestas aliquos ei designare, quibuscum conferre rem tantam posset. Designati à Rege sunt Cranmerus paulo post Archiepisc. Cantuariēs. & Lœus paulo post Archiepisc. Eboracēsis, Richar. Foxius, & Nicolaus Italus, omnes vel Theologię, vel Canonū doctores. Morus igitur habita cū istis doctissimis viris diligēti collatione, legens ac perlegēs quęcunque in eam rem scripta à quoquam fuerant, suo studio omnia quæ poterat perquirēs, animo nulla ratiōe in alteram partem obfirmato, sed maxime indifferenter se gerens, & quantum ratio ferebat aliorum se iudicio conformans (quod totum dictæ personæ honoratæ Regi testificatæ sunt) vbi post omnem operam nauatam in priori tamen sua sententia persistens, eam Regi iterum aperuisset, protestatus se multo libentius Regiæ voluntati hac in re gratificari voluisse, quam honores vllos aut opes quātascunq; (siue quas iam adeptus esset, siue quas adhuc adipisci poterat) à sua Maiest. recipere; Rex seu vero vultu seu composito, perbenigne Mori studium ac responsum accepit, eosq; *solos deinceps ad causæ huius matrimonialis discissionem admisit, eorum tantummodo opera vsus est, quorum conscientias videbat diuortium istud sine vllo scrupulo probare Moro autem ipso, aliisque permultis quorum conscientiæ hoc probare non poterant, Rex in aliis Reipublicæ negotiis vtebatur; nullius adhuc conscientiam premens, nulli super hac re molestiam aut negotium facessens. Morus hoc officio peracto, in causa diuortii ita se deinceps sincerum gessit, vt etsi libros pro diuortio editos omnes auide

Cancellarius factus rursum diuortiū improbat.

** Hine apparet Regem in diuortiū sua sponte propendisse.*

auidè legeret, tamen libros contra diuortium editos nunquam postea inspiceret; etsi multi tum domi Anglicè tum foris Latinè contra diuortium scripsissent. Sed & librum quendam Episcopi Bathoniensis quem contra diuortium ille scripserat eo tempore quo Legati Pontificii hanc causam cognoscebant, Morus inter suas chartas postea inuentum Vulcano tradidit. Hæc omnia à me hoc loco recitata, Morus ipse post abdicatam Cancellarii dignitatem in literis suis ad Thomam Cromvvellum Consiliarium tunc regium scribit; & ego huc idcirco ex Anglico transtuli, vt intelligat lector, quæ esse potuit prima causa offensionis regie contra Morum (quæ tamen hactenus non apparuit) quamque sincere, prudenter, cordatè Morus hactenus se gesserit, ne vel Regem offenderet vel conscientiam læderet, denique quantum Rex contenderit, vt Morum in suam sententiam pertraheret.

Toto tempore quo Morus Cancellarius erat, causa diuortii pendebat indecisa. Rege autem voluntatem suam vel libidinem potius continuante, & eam omnibus modis explere volente, Morus turbarum quæ sequutæ sunt facilè præscius, multis magnisque precibus à Rege impetrauit vt Cancellarii munere ac dignitate defungeretur, postquam duobus annis cum dimidio amplissimo illo munere integerrimè fuisset functus. Renunciatus enim 26. Octobris anni 1529 resignauit 15. Maii anni 1532.

Morus resignatis honoribus calumniis impetitur.

DE PRIMA MORI VEXATIONE ET examinatione.

CAPVT XV.

MOrus nunc igitur priuatam domi vitam agens, soli Deo & studiis vacans (quod ab ipsa ineunte ætate desiderauerat, vt

supra

supra explicatum est) mox futurus nobilis veritatis Confessor, & virtutis & fortitudinis speculum, variis calumniis appetitur: siue id Rege ipso per suos clam procurante (cui hominis seuera integritas, iam fastidio esse cœpit) siue æmulis suis id agentibus vt summum Regis odium in nocentissimo viro conflarent. Primum quum paucis post 1.
mensibus, (mense Augusto eiusdem anni) defuncto Gulielmo Waramo Archiepiscopo Cantuariensi, & in eius locum suffecto Thoma Cranmero Annæ Boleniç à sacris, homine ad voluntatem Regis facto, & toto ad adulandum composito; idem Cranmerus (vt latius videre licet in libello de origine schismatis Anglicani) illud tantopere à Rege desideratum, tantoque innocentum sanguine fœdandum, tam horrendi futuri schismatis fundamentum, diuortium pronunciasset, tanquam videlicet Angliæ Primas & Metropolita; postquam Sedem Apostolicam potius abnegare Regi in animo erat, quam concupitis suis nuptiis diutius fraudari: statim post diuortium factum, libellus prodiit authoritate Senatus Regii editus, qui huius diuortii causas redderet: vbi inter cætera dicitur Regem ideo Sedis Apostolicæ iudicium non morari, quia ab eo ad generale Concilium appellaret. Rumor statim percrebuit Morum huic libello respondisse, eumque refutasse. De hac calumnia purgat se diligenter Morus per epistolam ad Thomam Cromvvellum Regi à consiliis & magnæ tunc authoritatis virum, affirmans se neque aliquid contra illum librum scripsisse, nec vnquam scribere voluisse, quod multis ibi argumentis etiam plane im- 2.
probabile esse demonstrat. Hac labe abstersa, alia *In operibus* inspergitur. Non ita multo post, monialis quędam *Anglicis pag* Anna Bertona, spiritu vt videbatur diuino afflata, 1422. & Regi & regno male ominabatur. In suspicionem 1423.
itaque

itaque læsæ Maiest. vocata post diuturna vincula, extremo tandem supplicio cum quibusdam aliis religiosis personis afficitur. Huius rei inuidia in Thomam Morum qui illam iussu Regis examinauerat deuoluitur, quod præter examinationis tempora, secretò cum ipsa contulerit, quodque literas ad illam miserit, ab eaque acceperit. Iamque adeò in plenis regni comitiis accusatur hoc nomine Morus, ipso Procuratore regio sese per libellum porrectum inscribente. Cæterum totam hanc odiosam & conuictam calumniam Thomas Morus scriptis iterum ad eundem Cromvvellum, præterea que ad Regem ipsum literis à se excussit: effecitque vt ab illa intentata in Morum calumnia in Comitiis desisteretur. Hac duplici calumnia vtcunque depulsa, etsi hæc posterior animo Regis altius insederat, cuius suspicionem improbatam semper à Moro diuortium magis auxerat, Morus hactenus in iudicium non vocatur. Interea diuortio, vt dictum est, pronunciato, & per libellum illum Senatorium publicato, desideratis nuptiis potitur Rex. Mense siquidem Octobri Anni 1532. Rex Annam Boleniam clanculum in vxorem ducit, paucis consciis. Neque vsque ad Pascha proximum solenniter celebratæ hæ infaustæ nuptiæ fuere. Anno igitur 1533. 12. Aprilis Anna regina per edictum pronunciatur, & 5 Iulii anni eiusdem regina Catharina, Arthuri principis vidua per edictum etiam declaratur. Sub initiũ verò anni 1534. mense Aprili Anna iam ante octo menses prolem suam enixa, mali corui malum ouum, voluit Rex ad maiorem diuortii sui confirmationem, vt exhæredata Maria principi, Catharinæ filia, oẽs in verba Elisabethæ quam peperit Anna iurarent, velut quę sola proles iam Regis legitima esset, & regni hæres; simulq; Romani Ponti-
ficis

ficis authoritatem in regno Angliæ abiurarent. Hoc geminum iuramentum quum Londini proponi cœptum esset, totusque Clerus ad certum diem coram Cranmero Cantuariensi Archiepisco, totoque fere Senatu regio vocaretur, solus ex laicis Tho Morus vocatur, primusque sententiam rogatur. Qua in re quid responderit, & quomodo se gesserit, malo ipsius verbis huc translatis quàm meis dicere. Sic ergo iam in carcere Castri Londinensis constitutus ad filiam suam Margaretam scribit. *In operibus Anglicis pa. 1428.* *Quum Lambethum peruenissem, vbi Domini Commissarij consederant, causa mihi explicata ob quam eo citatus essem (etsi plurimum mirabar me solum ex laicis eo vocatum fuisse) petij inspectionem iuramenti quam mihi sub sigillo Regio maiori exhibuerãt; Mox etiam Statutũ de noua successione vt ostenderent rogaui; quod mihi typis excusum communicarunt. Vtroque secreto apud meipsum perlecto & considerato, respondi, me quidem nec Statutum ipsum aut Statuti authores, nec iuramentum ipsum vel qui in id iurassent, culpare velle nec cuiusquam alterius conscientiam reprobare. Quod ad me vero pertinebat, dixi bona fide iuxta meam ipsius conscientiam, etsi non recusarem in successionem ipsam iurare, tamen iuramentum illud mihi tunc exhibitum me præstare non posse, nisi animam meam æternæ damnationis periculo obiicere velim. Quod si dubitarent me ex solo conscientiæ scrupulo iuramentum hoc recusare, paratum me dixi hoc ipsum iureiurando affirmare: cui si fidem non adhiberent; quomodo essent de mea voluntate certi, etiam oblato mihi ab illis iuramento præstito? At vero si crederent me hac in re vera iuraturum, sperare me tanta eos benignitate erga me vsuros, vt altero illo iuramento me non premerent, quod nisi periurus esse vellem, præstare non possem. Quum hæc dixissem, dominus Cancellarius regni, mihi respondit, magnopere præsentes oẽs dolere me talia dixisse, ipsumque iuramẽtum*

his

bis verbis recusasse. Addebant etiam omnes fidem suam contestantes, me esse omnium Anglorum primum, qui hoc iuramentum recusauerit : quæ vna res regiæ Maiest. grauem contra me indignationem, & prauam de me suspicionem prouocaret. Moxque catalogum mihi ostenderunt, totius nobilitatis & populi, qui omnes iuramento suscepto * nomina etiam sua subscripserant. Quo non obstante quia me sic videbant hoc iuramentum recusare, vt alios tamen qui iurassent non culparem, iusserunt me in hortum tantisper recedere. Interea vero totus clerus Londinensis, Pastores, Doctores, presbyteri omnes & nonnulli Episcopi (inter quos Roffensis) ad præstandum hoc iuramentum vocati sunt, omnesque ad vnum (excepto Domino Roffensi, & doctore Theologo VVilsono) sine vlla difficultate aut mora iurarunt & subscripserunt. Hac scena peracta, denuo vocor. Ingresso mihi ostensum est quot, quàm multi & quanti viri interea temporis tam breui interuallo sine vlla hæsitatione iurassent & subscripsissent. Quo ego viso neminem tamen reprehendere volui, sed eo modo respondi vt prius. Iam vero quum & hoc tempore & prius quoque pertinaciam & obstinationem animi mihi sæpius obiecissent, quòd nec iuramentum admittere, nec causas aliquas recusationis meæ explicare voluissem, quod posterius ideo me non facturum dixi, quia sola iuramenti recusatio satis magnam Maiest. suæ erga me indignationem prouocaret; causas verò ipsas si aperirem, suam Maiest. grauius adhuc aduersus me concitarem, quod nullo modo facere vellem, neque Regem plus quàm necessitas ipsa me cogebat, offendere; quum, inquam, hac mea satisfactione accepta, vrgerent nihilominus ac identidem repeterent me animo tantum obstinato & pertinaci causas explicare nolle; ego hactenus illis acquieui, vt potius quàm obstinatus videri vellem, dicerem, casu quo sua Maiest. id mihi facere permittat, aut (quod malim) iubeat, data mihi interim cautione idonea, hanc ipsam explicationem mihi præiudicio non futuram, neq; causam meam

Morus Anglorum primus qui iuramentum contra Primatum Ro. Pont. recusauit.

** Hæc nominum subscriptio eorum fuit qui Parlamento interfuerunt.*

Cur causas explicare renuerit.

Morus ab omni pertinacia alienissimus.

meam inde deteriorem fore, me paratum esse causas ipsas scripto explicare: simulque iuramento affirmare quod iuramentum istud principale mihi oblatum ex toto animo suscipiam, si causis illis ita à quoquam satis fieret, vt conscientiam meam quietam & contentam redderet. Huic meo responso replicatum est, etiamsi Rex literis etiam patentibus talem mihi potestatem faceret, hoc tamen sufficere mihi ad indemnitatem non posse contra Statuti vim, aut decretum Parleamentale. Cui ego rursum respondi, si literas Regias obtinerem, me illis contentum fore, & de reliquo Maiest. suæ honori ac fidei rem totam me meo periculo commissurum. Interim illud mihi, inquiebam, ex his verbis vestris perspicuum sit, quòd si absque tanto periculo vt dicitis, causas explicare nequeo, profecto causarum explicationem detrectare, obstinati animi non est. Hoc autem in loco Archiepiscopus Cantuariensis (Cranmerus) memor eius quod dixeram, me eorum conscientias qui iurarunt nec damnare nec reprehendere, sic aduersum me inferebat: satis inde apparere, quòd hanc iuramenti recusationem necdum vt rem certam, constitutam, & exploratam haberem; sed potius vt rem dubiam, incertam, controuersam; Nunc autem, inquit, certum & exploratum tenes, oportere te Regiæ Maiest. obtemperare. Debes igitur, & omnino teneris id quod incertum est dimittere, quod autem certum est amplecti: Iuramenti recusationem vt rem tibi adhuc incertam abijcere; obedientiam erga Regem vt rem certissimam exequi & præstare. Hoc certe argumentum etsi non mihi videbatur prorsus concludere quod intendit, tamen ita mihi derepente subtile visum est, maximè à viro tantæ authoritatis prolatum, vt profectò nihil aliud ex tempore respondere potuerim, quam mihi adhuc videri me reluctante conscientia facere hoc non posse, quia ipsa mihi conscientia dictabat, causam præsentem euiusmodi esse in qua Regi non sit obediendum: quia videlicet quicquid alij in hac causa sibi persuadeant (quorum ego vel conscientias vel eru-

Offert iurare causis suis refutatis.

Iudicum calumniam ex ipsorum confessis refellit

Obiectio Cranmeri Cantuariens. Archiepiscop

Responsio extemporanea.

ditionem aut damnare aut iudicare præsumere nolim) ego certe mihi persuadeo ab altera parte veritatem stare. Qua etiam in re meam conscientiam nec leuiter nec subito informaui, sed longa prius atque diligenti inquisitione facta. (sicut videlicet ex alia eius epist. superius declaratum est) *Et profectò si illud D. Cantuariensis argumentum validum ac bonum est, via nobis expedita & clara monstratur qua omnes quascunque magnas de religione quæstiones concludere liceat. De quacunque enim in re inter Doctores controuertatur, Regis in alteram partem assertio, omnem controuersiam dirimit. Hic vero R. D. Abbas VVestmonasteriensis me aggreditur dicens, mihi meritò metuendum esse ne mea hic conscientia errонea esset, quum videam vniuersum totius regni Senatum diuersum non sentire tantùm, sed & decernere, ideoque reformandam hanc meam conscientiam esse: Cui respondi, Si ego solus hoc sentirem, nec quisquam alius à meis staret partibus, toto regni Senatu ab alia parte stante, merito multum metuerem meæ singulari sententiæ inniti à tam multis reprobatæ. Nunc vero si econtra in certis causis ob quas hoc iuramentum suscipere detrecto, habeo mihi consentientem (vt mihi sanè persuadeo) æquè magnum adeoque maiorem Senatum, non tunc teneor conscientiam meam reformare, nec vnius regni concilio contra generale totius orbis Christiani Concilium eam conformare. Hic quum Dominus Secretarius, qui mihi vnicè fauet, grauissimè se dolere diceret, multisque verbis dolorem suum exprimeret, regiamque aduersus me indignationem vrgeret respondi, quicquid mihi hac in causa triste accideret, à me corrigi non posse, absque euidenti animæ meæ periculo. His dictis Dominus Cancellarius repetit Secretario quasi iam ad Regem ituro recusationem meam prædictam. Quam quum repeteret, adiecit expresse quod ad decretum de successione attinebat, me non recusare quo minus in id iurarem. Quod ego quidem statim me facturum repetii ea conditione vt iuramentum illud eo ver-*

Alia meditatio.

Abbatis VVestmonasteriensis obiectio.

Responsio.

eo verborum tenore & forma conciperetur, in quam salua conscientia iurare possem. Quo dicto adiecit Cancellarius Vide igitur domine Secretarie, & aduerte quòd nec in ipsam successionem iurare vult, nisi sub certa verborum forma. Omnino domine Cancellarie, inquiebam ego; nisi prius iuramentum ita conceptum videro, vt ipsemet clarè videam me sic iuraturum, quo nec periurus fiam, nec aduersus conscientiam iurem. Hæc hactenus ad filiam suam Margaretam Morus Hæc fuit prima eius examinatio; hoc persecutionis exordium; hic primus actus funestæ istius quo ad Regem tragediæ, fœlicis quo ad Morum comediæ. Videt hic lector quàm sapienter, cordatè, modestè ad singula responderit; quam pie conscientiam non lædat; quam studiosè Regem non offendat; quàm appositè singulis (quasi ceruum canibus allatrantibus) satisfaciat; denique quàm piè & Christianè se gerat. Mira res, inter tot laicos literis claros, prudentia conspicuos, authoritate magnos, nobilitate illustres, solum Thomam Morum, & quidem ante clerum ipsum examinari, rogari, tentari. Antea apparuit quantum tentauerit Rex vt hunc vnum hominem in suam sententiã pelliceret. Nunc videmus totum Regis Senatum, Cancellarium, Archiepiscopum, Abbatem, Secretarium, & communiter & sigillatim in vno Moro pertrahendo frustra contendere. Ostendunt ista & maximæ authoritatis ac fidei Morum apud Regem, Senatum, ac populum fuisse, & virum tamen in causa Dei fortissimũ, in veritate tuẽda integerrimũ.

Vt Morus ad persecutiones tolerandas sese præparauerit.

Hic verò operæ precium est, quo studio, qua pietate ad hoc se certamen athleta Christi fortissimus præparauerit, lectori ostendere Cancellarii amplissimo munere abdicato, domum suam se recipiens, ab aulicis videlicet & publicis negotiis quasi manumissus ac rude donatus, non solum

fidem Catholicam contra exorientes tunc in Anglia hæreses perpetua & doctissima scriptione defendit; sed etiam pietati, precib⁹, corporis sui mortificationi, solito arctius & seuerius incubuit. Morionem à mensa & conspectu suo remouit. Familiam magna ex parte imminuit, famulis tamen optimè apud diuersos collocatis. Supellectilem omnem auream & argenteam quam vsque ad 400. aureos & amplius habebat, diuendidit; ne (quod postea accidit) fisco regio præda esset. Liberos suos omnes iam coniugatos cum prolibus in singulas familias, alios alibi dispartiit, sola Margareta cum suo coniuge etsi non in eadem domo, attamen in eodem pago domicilium habente Sępe admodum (vt in quadam ad Margaretam Roperam ex carcere epistola scribit) etiam in lecto ad vxoris latus cubitans, eique dormire visus, totas fere noctes insomnis duxit, omnia sibi quę accidere poterant difficillima, etiam mortem ipsam præmeditando: multisque lachrymis & precibus carnis suæ (quam ita fragilem ac teneram alicubi esse scribit, vt nec talitrum libenter sustineret) victoriam obtinuit. Singulare est illud quòd abdicato Cancellarii munere, apparitorem Regium seu ostiarium subornarit, qui hora prandii quando cum suis omnibus se recreabat, pulsatis repente foribus & intromissus, eum nomine Regio citaret, coram Commissariis regiis die proximo comparituram. Quo repentino nuntio suos perculsos, & quosdam quidem gemitum & ploratum edentes, alios rem fortiter ferentes, hos studiose collaudabat, illos acri oratione obiurgabat; hacque ratione & se & suos ad futuram calamitatem prudentissime armabat. Quod eius insigne stratagema dum recolo, Ioannem illum eleemosynarium Alexandrinum patriacham videre mihi videor, simili quodam stratagemate ad mor-

In operibus Anglicis pag 1442.

1448.

Stratagema Mori.

Apud Suriū in vita eius tom. 1.

ad mortem ipsam sese præparantem. Iusserat sibi extrui monimentum, ei autem finem non imponi, sed sic imperfectum relinqui: deinde eos qui præfecti erant operi, quum esset festum aliquod insigne accedentes in conspectu omnium qui considebant, apertè dicere. Monimentum tuum in hodiernum vsque diem imperfectum est Domine. Iube ergo vt id finem accipiat. Incerta est enim mortis hora. Quàm autem tota hæc præmeditatio & præparatio etiam in viro tanto fuerit necessaria, ipse rei exitus & adueniens tentatio comprobauit. Erat fortè Morus Londini ipsa Dominica Palmarum cum genero suo Ropero, vt concionem ad D. Paulum audiret Ea finita, quum ad domum Ioannis Clementis diuertisset, accedit ad eum Ostiatius regius, qui in proximum mane eum citat vt coram regiis Commissariis in Lambetho, palatio Archiepiscopali (vt iam dictum est) compareret. Mox igitur domum rediens ea nocte omnibus suis penitus valedicēs, proximo mane sumpta prius vener. Eucharistia, quum domo abeuntem vxor & liberi flentes comitari vellent vsque ad aquas, clauso ostio eos inclusit, soloque genero suo prædicto eum comitante Londinum nauigio venit, totus meditabundus, & tristis, quasique cum Christo in horto, pauens ac dicens, *Tristis est anima mea vsque ad mortem.* Tandem tamen hilari & exporrecto vultu ad generum dixit. *Vicimus filii, bene se res habet.* Nempe in via ad accusationem suam tendēs, vnde passionem consequi posse præuidebat, fuit & Morus in agonia ac prolixius orabat: sed Christi fretus auxilio, & propter verbum Christi, *Confidite ego vici mundum*, vicit quoque ille mundum. Nisi enim Christus prius vicisset, quomodo membra eius vincere potuissent? Imò, *nec vicisset ille mundum, si eius membra vinceret mundus*, ait S. Augustinus

Prima Mori tentatio & victoria.

Ioan. 16.

Tract. 101. *in Ioannem.*

Eo quippe vincente nos vicimus, quia per illum vicimus. Hæc ergo prima persecutio, prima examinatio, prima ad passionem futuram tentatio, prima victoria fuit.

DE EIVS INCARCERATIONE, VARIAque illic tentatione.
CAPVT XVI.

REiecto & recusato, vt in præcedentibus dictum est, vtroque iuramento tam de primatu Regis, quàm de noua successione, Morus primum Abbati Vestmonasteriensi ad aliquot dies in custodiam datur; sed mox in carcerem turris Londinensis coniicitur, ad perpetuos carceres damnatus. Bonis quoque ac fortunis omnibus spoliatus. Quàm primum verò in carcerem turris Londinensis coniectus esset, & in arctissima custodia positus, scripsit carbone paruum epistolium ad filiam suam Margaretam, quod hic propterea subiiciam, vt intelligat lector quanta animi alacritate primum illum carceris horrorem, & squalorem sustinuerit. *Charissima filia, ego, laus Deo, rectè valeo, corpore sanus, animo tranquillus, rerumque mundanarum non plus appeto quam habeo. Deum precor, vt vos omnes lætificet in spe vitæ æternæ. Quæque ego iam dudum de bonis æternis vobiscum omnibus communicare statueram, multumque desideraueram, ea Deus diuino suo Spiritu mentibus vestris vt instillet precor: quod eum facturum spero, idque multo viuacius quàm vllus sermo meus auribus instillare potuisset: qui & vobis benedicat, vosque omnes conseruet. Scriptum carbone per amantissimum vestri patrem, qui in suis precibus quibuscunque tandem illis nullius vestrum obliuiscitur, neque liberorum vestrorum, neque nutricum, neque maritorum vestrorum, neque improbarum quas habent vxorum, neque etiam*

In operibus Anglicis pa. 1430.

Prima Mori epistola in carcere scripta.

Improbas per iocum vocat.

etiam improbæ vxoris patris vestri, neque cæterorum amicorum. Atqui ita deficiente charta, valete. Postscriptum, *Det mihi Deus animum perpetuò fidelem, simplicem ac apertum, nec si alio sim animo, superesse me diutius permittat. Nam quod ad vitam diuturnam attinet, neque expecto, neque desidero (quod tibi sæpius, mea Margareta, me dixisse memini) sed eam abrumpere paratus sum etiam crastino die, si ita Domino videatur. Neque quenquam mortalium noui (Deo sit laus) cui velim mea causa vel talitrum inferri. De quo quidem animo magis mihi gaudeo, quàm si vniuersum mundum possiderem. Commenda me improbo tuo Gulielmo, & aliis liberis meis, Ioanni quoque Harrisio amico meo, & cæteris quos ipsa bene nosti, sed præ cæteris omnibus improbæ vxori meæ, & Deus vos omnes conseruet, & seruos suos vos faciat atque custodiat.* Hæc ille in primo carceris ingressu, nec suorum oblitus, nec ita in suos affectus, vt eorum præsentia magis quàm Dei obsequio delectaretur. Mox verò non ita multo pòst vt varia tentatione affligitur (Rege omnibus modis id satagente vt hominem ad suam flecteret voluntatem) ita omnem illam diuino astipulante numine fortis Christi athleta fæliciter superauit. Primum Margareta Ropera filia eius vnicè dilecta, & quam supra cæteros omnes amauit, (vt ex præcedentibus satis apparet) illum iam in carcere positum hortatur seu vero vultu seu ex composito (certè ab illo vero vultu res accepta est) vt iuramẽtum illud præstare non grauaretur, quod tam multi per totam Angliam magni & docti & pii viri præstitissent. Hæc illi tentatio tam grauis erat, vt his planè verbis ei rescriberet. *Nisi iam dudum à satis longo tempore animus meus in hac causa (diuina opitulante gratia) plane firmus ac stabilis constitisset, tua profectò lachrymabilis epistola, filia dulcissima, non mediocriter eũ labefactasset; certe vehemẽtius eũ concussisset, quàm cætera*

Charitas perfecta.

1. tentatio in carcere.

In operibus Anglicis pag. 1431.

tera omnia qualia non pauca eademque terrore & horrore plena hoc in loco subinde audio. Sed nihil eorum ita me perculit, nec eum mihi dolorem attulit, sicut illa tua epistola, in qua videbam charissimam mihi prolem verbis valde flebilibus, id mihi persuadere velle, quod à me fieri nullo modo posse, ipsa salutis meæ necessitate sic cogente toties & tam disertè aliàs respondi. Tuæ ergo epistolæ argumentis non est quod respondeam. Non enim dubito quin memineris, quàm sæpe tibi dixerim, causas & rationes huius facti mei (sine quibus explicatis tuis literis respondere nequeo) me nulli mortalium vnquam explicaturum. Hac igitur in re, mea Margareta, nihil aliud possum, quàm vt sicuti me multum rogas vt tui animi sententiam sequar, sic te vicissim plurimum rogem atque obsecrem, ne id amplius me roges; sed in quæ prius tibi hac in re sæpenumero respondi contenta esse velis. Incredibilis mihi dolor est, multoque ipso mortis nuntio grauior (mortis enim timorem, Deo sit laus, timor gehennæ, spes æterni gaudij, & Christi passio magis ac magis quotidie imminuunt) quum intelligo generum meum teque filiam meam charissimam atque vxorem meam dulcissimam, aliosque liberos meos et amicos meos innoxios, magnum propter me in discrimen vocari, magno imminentium malorum metu concuti. Quæ sanè à vobis remouere quum penes me non sit, nihil aliud possum quàm vt soli Deo rem vniuersam committam. Nam in manu Dei cor Regis est, & sicut diuisiones aquarum quocunque voluerit impellit illud. Hæc ille, quæ facile ostendunt quàm grauem tentationem querula illa filiæ suæ dulcissimæ epistola, fortissimo Confessori attulit, maximè tali patri tam suorum amanti, tam tenerè diligenti; vt ex superius dictis manifestè constat; quanta etiam spiritus fortitudine illum à se reiecerit planeque deuicerit. Alia Mori in carcere tentatio fuit, eiusdem filiæ Margaretæ sermo cum eo habitus. In quo sermone prudens fœmina quasi in persona aliorum omnia

Mortis metū quomodo vicerit.

2. tentatio in carcere.

omnia in medium adfert, quæ contra hanc solius fere Th. Mori recusationem à magnis & paruis dicebantur. Non erit abs re ea hic breuiter commemorare, quæque singulis Morus piè ac prudenter responderit, huc transcribere. Sic enim tum factum ipsum Mori per se manifestè pium ac sanctum, contra cauillationes tamen & iudicia mundi defendetur, tum etiam contra similes casus qui non rarò in Rep. contingunt, lector instruetur. Capita igitur obiectionum hęc sunt, omnia à Margareta proposita. *Obiectiones contra Mori constantiam.* Primum, vir tantopere Regi deuinctus, tot honoribus ab eo donatus, &c. Regiæ voluntati si 1. quis alius maximè obtemperare tenetur, nisi vbi clarè & perspicuè diuino mandato contradiceretur. At hac in causa (quod secundò obiiciebatur) ita generalis est totius regni consensus, tot & 2. tantorum virorum, vt vix videatur credibile illos omnes Deo repugnare velle. Tertiò videat iterum 3. atque iterum ne vnius Roffensis Episcopi iudicium sequatur, aut vnius eius voluntati se obstringat. Quartò qui hoc iuramentum pręstiterunt tales 4. ac tanti viri sunt, Episcopi, Doctores, Pastores, Religiosi, nobiles & illustres ac prudentissimi viri, vt non solum non temerè vel absque periculo salutis, eorum iudicio homo laicus & non nobilissimus accommodare se possit, verum etiam quòd accõmodare debeat. Quintò & postremò quum in plenis regni comitiis publico omnium ordinum con- 5. sensu & authoritate sancita res sit, existimant omnes, ad eius decreti publici confessionem & approbationem etiã in conscientia eum teneri. Propter has ergo causas alii temerè & inconsultè, alii periculosè, alii denique improbe & pertinaciter Morum agere clamitabant, qui pene solus hoc iuramentum præstare detrectauerit. Ad hæc singula hoc fere modo respondit Morus. Ad primum, ne- *Ad 1.*

minē certe in vniuerso regno Anglicano iuramẽtum hoc libentius præstitisse quàm ille præstiturus erat, idque quia Reg. Maiest. se multis nominibus deuinctissimum agnoscit, si id faciens Deum grauiter non offenderet. *Neque*, inquit, *leuiter aut perfunctoriè rem hanc expendi, sed per totos annos septem à quo tempore Rex ipse contra Lutherum scripsit, (cuius in libro primum omnium aduerti primatum Rom. Pont. de iure diuino esse) in hanc rem incubui, patres omnes tam Græcos quam Latinos quos habere potui lectitando; qui omnes à D. Ignatio, Ioannis, Euang. discipulo vsque ad modernos doctores, ita in hoc Primatu tanquam à Deo ordinato consentiunt; resque ipsa per Concilia generalia sic confirmatur; vt in contrariam partem nihil vnquam tale legere potuerim, vnde conscientiæ meæ tuto consultum putarem, sed potius vnde in certissimo damnationis periculo versari cernerem si Primatum esse de iure diuino negarē. Quod tamē si negari posset, non video an illud nobis quicquam commodaret. Illud enim certissimum est Primatum hunc vt minimum totius orbis Christiani consensu stabilitum esse, & ad schisma vitandum introductum, continuaque annorum fere mille, vt minimum, successione roboratum. A tempore enim D. Gregorii Magni anni iam penè mille effluxerunt. Quum autem totus orbis Christianus vnum sit corpus, non video qua ratione vnum aliquod membrum sine totius corporis consensu, à communi capite possit recedere. Quod autem ad Regis in hoc articulo offensionem attinet, etsi hæc mea sit semperque fuerit de Papæ primatu sententia, tamen in libris meis vernaculè contra hæreticos scriptis Papæ potestatem haud ita multum defendo. Tametsi enim loquor interdum de Rom. Pont. tanquam de supremo Ecclesiæ capite, iuxta communem omnium Christianorum loquendi morem, tamen id argumentum nusquam premo, nusquam studiosè cōfirmo. Sed ab altera parte quum in confutatione mea cōtra Tindallum incidisset locus de primatu Rom. Pont, eumque prolixè*

Pag. 1428. in epistola ad Cromvvel.

Cur primatū Rom. Pont. abnegare noluerit.

prolixè tractassem, & ad eius confirmationem omnia quæcunque inueneram collegissem, quum eo tempore de futura inter Rom. Pont. ac Regem tali dissensione qualis nunc est exorta nihil diuinarem; quum paulò pòst animaduerterem res ad huiusmodi discordiam tendere, totum illud quod de primatu scripseram resecaui, ipsamque confutationem absque illa disputatione in lucem dedi. Ex quo satis liquet quàm noluerim in hac primatus quæstione Regem offendere, quomodocunque ille mihi persuasissimus esset. Nunc vero hoc mihi proposito iuramento in arctum me conpingi video, vt aut Regem necessariò offēdam aut Deum: aut maximis me hic in mundo periculis exponam (quæ tamen omnia diu præuidi & præcogitaui) aut æternæ damnationi obnoxium me reddam. Ad secundum respondit se aliorum conscientias nullo modo scrutari aut iudicare velle, *Multa* inquit, *multos possunt ad hoc iuramentum pellicere. Alii vel vt placeant vel ne displiceant, & displicendo vel in fortunis vel in corpore luant, iurare possunt aliter sentientes, vel certe derepentè nouam sibi conscientiam formantes. Quod quidem absit à me longissimè vt de quoquam existimem qui iurarunt. Melius de illis confido. Si enim talia quemquam mouerent, nemo me citius moueretur* (vide insignem viri sancti humilitatem) *vt qui neminem putem ita fragilem ac meticulosum, quàm sum ipsemet. Alii fortasse huiusmodi sibi conscientiam formare poterunt, qua putent Deum illis hoc non imputaturum, quia metu id faciunt, non ex animo; & coacti non sponte. Alii sperant fortasse se huius abnegationis pœnitentiam acturos; atque ita rebus suis saluis veniam à Deo consequuturos. Alii postremo hoc sibi forsan persuadent, Deum omnino non offendi, quicquid ore dicant, quando animus integer est, & ab omni errore vacuus. His ego me periculis exponere non audeo, neque tales cogitationes induere tutum existimo.* Ad tertiam illam obiectionem respondit nihil habere probabile, tum

Ad 2.
Pa. 1440. b.
Christiana Charitas.
Humilitas.
Pag. 1437. b
Ad 3.
Pag. 1437. a

le, tum quia Roffensi necdum vocato aut audito ipse prior recusauerat, tum etiam quia Dominus Roffensis paratus erat plusculum aliquid illius iuramenti admittere, & certo quodam modo, aliter quàm ipse vnquam voluerit iurare. *Denique*, inquit, *etsi virum illum ita reuerear, vt planè ei parem in toto hoc regno non esse existimem, seu prudentiam, seu eruditionem, seu spectatissimam pietatem spectes, tamen nec ad illius, nec ad alterius cuiusquam particularis nutum conscientiam meam formare velim.* Quartò sic respondit; *Etsi omnes in hoc regno docti, prudentes, boni aliter sentiant (quanquam facile fieri potest, vt multi ex illis non idem sentiant quod iurando sentire videntur), tamen in aliis orbis Christiani partibus non pauciores sunt qui idem mecum sentiant. Ex iis autem qui ante nos vixerunt, aut omnes aut pene omnes eiusdem sententiæ mecum fuere. Vt taceam de sanctis Ecclesiæ Doctoribus, ac patribus, qui idem plane docuerunt atque senserunt: non omnes dico & singuli, sed certè tanto numero, vt vehementer optem meam animam eodem quo illi sunt loco ac statu esse.* Ad quintum atque postremum respondit, *etsi leges ciuiles ac locales obligent subditos sub pœna temporaria atque interdum etiam sub æterna, tamen nemo tenetur iuramento asserere omnes tales leges legitimè esse ac rectè institutas. Nemo etiam legi illi ciuili aut regali obedire tenetur, quæ rationi aut pietati aduersatur. Sed & in dogmatibus adhuc in ecclesia dubiis & controuersis, de quibus ipsi docti & sancti inter se dissentiunt salua fidei compage, qui alterutram tenet sententiam (verbi gratia, circa Conceptionem B. Virginis, eam non esse conceptam in peccato originali) nec contra illam quam tenet vlla lege iurare cogi potest, quia hoc esset contra conscientiam iurare, nec vt conscientiam suam mutet, & contrariam induat vlla lege locali aut regionali cogi potest, quia talia determinatè credenda præscribere solius est Cōcilii generalis aut legislatoris vniuersalis. Iam vero in his quæ*

Roffensis laus.

Ad 4.

Pag. 1439. Ad 5.

Quatenus leges locales approbandæ.

planè sunt in alteram partem determinata per Concilia generalia aut Ecclesiæ consensum vnanimem, contra illa sentire, loqui, conscientiam sibi formare nulla cogente lege potest, qui Christianus est & saluus esse vult: vtcunque multi & docti id faciant, & suo exemplo alios ad se pertrahere conantur. Sic ad singula obiecta variaque tunc hominum de eius facto iudicia Thomas Morus respondit, quæ ab eius ore accepta Margareta filia ad sororem suam D. Alingtonii viri equestris vxorem scribit: nosque ex Margaretæ epistola, alijsque ex locis operum Anglicorum in hunc locum transtulimus & congessimus. Pag. 1440.

Iam verò quum Margareta ista (vt in eadem adhuc epistola copiosè refert.) animum patris sui alijs quibusdam modis non tam ad malum tentasset, quàm de constantia & fortitudine pertentasset, ad ea tam piè ac sapienter respondet Morus, vt veri Martyris animum, & ad quæuis pro veritate subeunda promptissimum facile agnoscas. Ea hoc loco breuiter commemorabo, vt lector intelligat, quãta pietate, integritate, sapientia in tota hac causa Th. Morus vsus fuerit: quàm nihil temerè, vanè, pertinaciter aut obstinatè ab eo actum sit, non nisi re tota grauissimè & exactissimè perpensa, non vt solus saperet, non vt Regem offenderet; sed prorsus ne Deum offenderet. Margareta quum omnia sua argumenta diluta cerneret, *Attamen*, aiebat, *vehementer metuo ne hæc res in maximas te, mi pater, angustias, & in acerbissimos dolores conijciat. Nam & dudum D. Secretarius amicus vester integerrimus vos monuit, Comitia parleamentalia necdum esse finita.* Quibus verbis mortis periculum patri proponebat, ne videlicet in ipsis Comitiis Thomas Morus nominatim condemnaretur Sic enim in Comitiis Anglicanis non rarò fit. Ad hæc ille respondit, omnia etiam extrema à se esse præcogitata, nec quicquam Pag. 1441.

illi

illi tam graue posse accidere, ad quod ferendum animo se & voluntate dudum non comparauerit. *Etsi*, inquit, *nec lex vlla in me ferri potest quæ iusta sit, iniusta autem nocere non possit, nisi simul iniuriam faciat; etsi profecto bene confidam Deum non permissurum, vt Rex ipse princeps ita bonus & prudens tam multa & tam diuturna fidelis sui ministri obsequia ita retaliet; tamen quia ista accidere possunt, omnino Christi consilium secutus sum, sedensque sumptus omnes computaui, quos in hanc turrim conseruandæ animæ meæ, expendere necesse habui: nihilque non præcogitatum reliqui, neque hactenus, quacunque proposita mihi acerbitate, ab eo quod dictat mihi conscientia, recedendum putaui.* Ad hæc iterum Margareta. *At verò, mi pater, aliud est rem aliquã cogitando decernere, aliud rem ipsam de facto exequi: aliud animo futurum præuidere, aliud rem existentem cernere. Quòd si verò quum ad rem ipsam ventum esset (quod Deus auertat) aliter tunc forte faceres, quàm nũc faciendum iudicasti, metuo valde ne eo tunc tempore nimis hoc serum foret. Serum*, ait Morus, *mea Margareta? Precor Deum si aliter vnquam faciam, vt illud mihi nimis serò contingat. Certissime enim scio, certam hoc mihi perniciem fore, si vnquam hunc animum mutem, si, inquam, ex metu aut formidine malorum mutem. Itaque Deum ex animo precor, vt talis mutatio nunquam mihi bene cedat. Quantò enim hic grauiora patiar, tanto vt minimum in altera vita leuiora feram. Quid? quod si nunc existimarem fore vt postea deficerem, metuque correptus iurarem, attamen malim interea ex hac recusatione aliquid durum & acerbum pati. Sic enim faciliorem mihi resurgendi à lapsu gratiam à Deo sperarem. Et quamuis, mea Margareta, bene mihi conscius sum, eam fuisse vitæ meæ anteactæ prauitatem, vt plane merear à Deo deseri, tamen non desinam in eius immensam bonitatem semper confidere, optimeque sperare; quòd quemadmodum hactenus sanctissima eius gratia mihi*

Pag. 1442. Regis ingratitudo.

Humiliter de seipso sentit.

Fiducia in Deum.

lla mihi vires subministrauit, omnia animo contemnendi opes, redditus, ac vitam ipsam, potius quàm reluctante conscientia vt iurem; ipsique Regi eam benignā mentem suggessit, vt hactenus sola me libertate priuarit (qua certe vna in re sua Maiestas maius mihi beneficium contulit, propter spiritualem animæ meæ profectum, quem inde me consequi spero, quàm in omnibus illis honoribus & bonis sic antea erga me accumulatis) sic eadem gratia vel Regis animum ita moderabitur, vt nihil in me grauius statuat, vel mihi eas perpetuo vires dabit, vt quantumcunque grauia patienter (fortè & libenter) feram. Quæ mea patientia cum meritis acerbissimæ passionis Dominicæ coniuncta (quæ quidem meam omnem tolerantiam infinitis parasangis, & merito & modo excellit) mitigabit debitas mihi in purgatorio pœnas, diuina largiente bonitate, aliquantulum etiam mercedis in cœlo augmentum dabit. De Dei bonitate diffidere, mea Margareta, nolo, vtcunque me debilem ac fragilem persentiam. Imo si in eo me terrore & consternatione cernerem, vt iam iam lapsurus viderer, meminero tamen D. Petrum vnico venti flatu, ex modica fide, submergi cœpisse, faciamque quod ille fecit. Christum cōpellabo. Domine, saluum me fac. Spero enim quod extendens manum suam apprehendet me, nec submergi patietur. Quòd si verò Petri partes adhuc vlterius me agere permitteret, planeque præcipitem cadere, iurare & abiurare (quod pro sua misericordia Deus longissimè auertat, potiusque damnum mibi quàm commodum ex eo lapsu creet) spero nihilominus fore, vt oculo misericordiæ pleno me respiciat, sicut Petrum respexit, meq; denuò erigat, vt de nouo veritatem confitear, & conscientiam exonerem; pœnamque & pudorem prioris abnegationis fortiter perferam. Denique, mea Margareta, illud compertissimum habeo, quòd absque mea culpa Deus me non deseret. In omni itaque spe & fiducia me illi totum committam. Si propter peccata mea me sinat perire,

Maximum Regis erga Morum beneficium.

Fiducia in Deum.

Totū se Deo cōmittit. Sanctissimū pectus.

perire, saltem Iustitia eius in me laudabitur. Spero tamen & certissimè spero quòd clementissima eius bonitas animam meam fideliter custodiet, facietque vt misericordia eius potius quam Iustitia in me commendetur. Sis ergo bono animo, mea filia, neque de me admodum sollicita. quicquid mihi in hoc mundo contingat. Nihil contingere potest, quod Deus non velit. Quicquid autem ille vult, vtcunque nobis malum videatur, est tamen re vera optimū. Hæc ad suam Margaretam in carcere Morus. Videas in his verbis & facile recognoscas, non solum virum ad omnia toleranda paratum, sed (quod multo amplius est, ipsiusque fortitudinis atque adeo aliarum omnium virtutū fortissima custodia) virum humilem, de seipso humillimè sentientem, diuinæ sese voluntati in omnibus conformantem virum iustum, sanctum, virum simplicem, rectum & timentem Deum.

Has ergo (quas puto omniū difficillimas fuisse) circa persuasiones, scrupos, timores dulcissimæ filiæ suæ, tentationes quum superasset, successit altera non modica. Præter Episcopum Roffensem, vnicus ex inferiori clero, Nicolaus VVilson Theologiæ Doctor, vir grauis, prudens, erudirus, & quo Rex plurimum vtebatur, Moro etiam ipsi familiarissimus, & in examine diuortii atque primatus cōiunctissimus, iuramentum eo die recusauerat, quo, vt supra dictum est, à toto clero illud exactum fuerat. Hic vir postea in carcere flexus, & mutatus, iāque iuraturum se pollicitus, antequam id faceret, scribit ad Thomam Morum, an ille idem facturus esset, percontatus. Illi in hæc verba respondet Morus. *Quod à me flagitas an iuramentum hoc tandē præstare velim, meminisse potes quum vterque foris liberè ageremus, me nec animi tui sententiam vnquam explorasse, nec vt mea à quoquam exploraretur pati voluisse. Neque enim ego vnquam alicui me factioni adiungam, nullius*

Quarta tentatio.

Pag. 1443. *Ex epist. ad Doct. VVilsonum.*

nullius ego partes tuebor; sed suam vnicuique conscientiam relinquens, meam solam curabo ne quà in re offendat. Postquam tibi iam visum est, iuramentum illud suscipere, faustum id tibi fęlixque sit. Nemini vnquam mortalium ne iuraret dissuasi; nemini scrupum aliquem hac de re inieci. Hæc ille. Doctore autem isto adhuc acrius responsum vrgente latissimè denuò respondet Morus, ea fere omnia repetens, quæ vel in epistola ad Th. Cromvvellum, vel in illo cum Margareta sua sermone habito dixerat, nosque sup. retulimus, vbi inter cætera ait. *Ego nullo modo mihi id arrogare velim, aliorum vt conscientias discutiam, fidem, & eruditionem discernam. Circa aliorum conscientias curiosus non sum. Meam solius diligenter curo. Et profectò in mea curanda, parcat mihi Deus, satis superque quòd agam inuenio. Videor mihi vitam iam diuturnam egisse: diu multum adhuc viuere nec spero nec opto. A quo tempore carcerem sum ingressus, semel atque iterum mortis in meipso sententiam acceperā: & profectò, ingenuè dicam, eius rei expectatio incredibili me perfudit gaudio. Nec tamen dubitari possum, magnam à me & prolixam rationem reddendam. Sed in Domino confido, & in merito passionis filij eius: precorque vt eum mihi animum donare semper velit, quo cupiam dissolui & esse cum illo. Non possum enim dubitare, quin gratus admodum ad eum veniet, qui vt veniret, diu multumque concupiuit. Sed & id quoque mihi persuadeo: quicunque ad Deum peruenturus est, eū hoc enixè desideraturum, prius quàm eò poßit peruenire* Hæc ibi Morus diuinè admodum ac sapienter philosophatus, tantum abest, vt tanti viri exemplo & lapsu quicquam fuerit deterritus; aut è statu suo deturbatus, etsi profectò homini laico tanti Theologi exemplum, non modico scandalo esse potuisset, si de vulgo laicorum Morus fuisset, ac non supra τὸν λάον.

Pag. 1445.

Sapienter dictum.

Multas adhuc in carcere alias tentationes sustinuit

Y

nuit fortissimus Morus, partim Rege, partim amicis, partim etiam inimicis id satagentibus, vt vel ad eius vitam conseruandam, vel ad ipsorum desideria adimplenda (quos pessimè habebat vnum quasi hominem, & talem, hoc ab omnibus fere susceptum iuramentum recusare) Morus cederet. Sparsus igitur non obscurus rumor est, & ad Mori aures studio perlatus, forè vt si pertinax persisteret, cogatur Rex nouam in eum legem, considente adhuc Senatu, ferre. De quo rumore & noua tentatione seu terrore potius sic ad filiam suam Margaretam scribit *Equidem impedire nequeo quo minus talis lex feratur. Cæterum illud certissimè compertum habeo, quod si vi huiusmodi legis morte afficerer, innocens coram Deo morerer. Ego verò quicquid talis lex inferre potest, iam dudum præcogitatum & præmeditatum habeo. In qua cogitatione mea etsi, dilecta filia, magnā vim sensualis partis, magnam carnis pugnam ac rebellionem sensi (ignoscat mihi Deus) maioremque doloris & mortis metum quàm qui Christianum in huiusmodi casu deceret; tamen, laus Deo, exitus huius pugnæ fuit victoria spiritus, fide atque adeo rationis lumine spiritum adiuuante, atque dictante, ex morte innocenti lucrum non damnum reportari. Sed & ipsius mortis violentæ in tali causa susceptæ despectum iste carcer me magis ac magis quotidie docet. Etsi enim aliquid præsentis vitæ ex tali morte minuatur, at compensatio infinita est, quòd tanto citius cœlesti gaudio perfruitur. Et quamuis doleat multum quum sanus quis moritur, neminem tamen adhuc noui qui ægrotans sine dolore moriatur. Sed & illud scio, quandocunque hora mortis naturalis aduenire (quæ hora semper incerta est & fortè crastina) pro magno beneficio tunc haberem, si violenta morte vi huiusmodi legis sublatus fuissem. Ipsa itaque ratio me docet ineptam esse illam mortem horrere, qua defunctum me fuisse postea exoptarem. Postremò violenta mors*

Quinta tentatio.

pag. 1447.

Magnam carnis pugnam sensit & vicit.

Rationes pro contemptu mortis in iusta causa. 1. 2. 3. 4.

mors multis aliis casibus accidere posset, æquè acerba ac dura, vbi minor esset apud Deum gratia, & maius animæ ac salutis periculum. Quas sane ob causas; etsi olim mortis memoria me valde terruerit; nunc certe non terret quicquam. Nec tamen meæ fragilitatis sum immemor, sed Petri lapsum intuitus, id vnum quotidie Deum supplex rogo, vt hunc in me animum perpetuum & constantem esse velit. Postremò, mea Margareta, (vt intimum cordis mei arcanum tibi aperiam) ego me totum diuinæ voluntati resignaui; vt ex quo in hunc locum veni, nunquam adhuc Deum rogauerim, vt ex hoc me carcere eripiat, aut à morte conseruet, sed id de me faciat, quod eius diuinæ voluntati prorsus videbitur: vt quæ melius videt quid mihi expediat, quàm ego videre possum. Sed nec optaui aliquando domi meæ esse, ex quo huc veni, ex aliquo domus ipsius desiderio aut voluptate: sed id vnum aliquoties optaui, vt amicos aliquando conuenirem, maximè vxorem & vos, quorum cura mihi incumbit. Quod ipsum tamen, quia aliter Deus disposuit, eius omnino sanctæ voluntati committo, lætus interim & exultans in Domino, quòd intelligam vos domi meæ tam suauiter & tranquillè agere, tanta cum charitate & tranquillitate simul viuere. Hæc ad illius legis rumorem Margaretæ filiæ scribit Morus, magis certè ne illa cum familia turbaretur, quàm de se ipso sollicitus. Ad has tentationes accessit alia vexatio & grauis obiectio, qua ei dicitur, ideo non nisi obstinato & pertinaci animo hæc omnia eum facere, pluribus videri, ipsique adeo Regi, quia toto hoc tempore quo carceri mancipatus fuit, nullas ad Regem literas scripserit, nihil ab eo gratiæ aut veniæ supplex petierit. Ad hanc obiectionem respondit in literis ad pium quendam sacerdotem: se hactenus id non fecisse non ex vlla animi obstinati pertinacia, sed potius ex humilitate, & illa quam Regi defert animi submissione ac reuerentia. Maximè

Oratione se confirmat.

Resignatio sui.

Sexta tentatio.

Pag. 1450.

quum non videat quid in hac causa scribat absque maiori suæ Maiestatis offensione, cui videlicet persuaderi non potest, quod ex conscientia & Dei timore hactenus iuramentum detrectet: sed qui contra sibi persuadet solam obstinationem huius recusationis causam esse. Quam ille opinionem nec per literas Regis animo eximere, nec ea manente aliquid apud Regem scribendo proficere se posse sperauit.

Septima tentatio.

Venit porrò ad Morum in carcere non ita diu ante mortis latam sententiam Richardus Riche Sollicitator Regius Generalis vir nobilis, specie quidem amicitiæ, sed vt rei exitus comprobauit, animo accusandi. Totus enim sermo inter eos habitus libello Actoris Regii contra Morum ad verbum insertus fuit. Quum igitur multis verbis cum Moro ageret, vt regni legibus subscriberet; inter alia sic Morum premebat. Quid si, inquit, in plenis regni Comitiis ego Richardus Riche, communi decreto, & ab omnibus approbato, Rex Angliæ declararer, simulque proditor patriæ, & læsæ Maiestatis decerneretur qui Richardum Riche Regem esse negaret; nunquid cõsensus tuus, quum sis Angliæ ciuis, per hoc decretum non obligatur? nunquid non crimen esset Regem à Parleamento declaratum non agnoscere? Ad hoc respondit Morus, in tali casu consensum eius obligari. Sed, inquit, hic tuus casus quem ponis leuis est. Ego tibi grauiorem proponam. Quid si in plenis regni Comitiis decerneretur Deum non esse Deum? Nunquid tu Richarde Riche interrogatus an Deus esset Deus, propter decretum Parleamenti negares? Cui Richardus respondit: hoc nullo modo negarem, quia casus iste plane impossibilis est. At postquam casum ita sublimem mihi proponis, en tibi alium mediocrem. Non ignoras Regem nostrum decreto Par-

Disceptatio Sollicitatoris regii cum Moro in carcere.

to Parleamentali declaratum esse supremum Ecclesiæ Anglicanæ in terris Caput. Quare huic decreto non æquè morem geris & consensum pbes, sicuti in casu à me pposito te morē gessurū dixeras? Cui Morus. Latū, inquit, & euidens discrimen est. Rex enim authoritate Parleamenti creari potest & priuari potest, & omnes Angliæ subditi obedire tenentur. At nullo regni decreto Ecclesiæ Anglicanæ caput Rex declarari legitimè potest, quum extra regnum Anglię cæteri omnes Reges ac principes ab huius generis primatu abhorreant. Sed & huic Regis prærogatiuæ omnes aliæ Christiani orbis prouinciæ contradicunt. Ecclesiæ quippe præesse, & causas Ecclesiasticas cognoscere, fidei ac religionis res est, non regni ac Reipublicæ. Hæc ad illum Morus, saltem vt in libello Actoris refertur. Qui etiam si verus sit, nihil in Moro aut morte aut reprehensione dignum continet; sed assertionem tantum liberam veræ & orthodoxæ sentētiæ: quam quia nusquam antea fecisse legitur, non ita fortasse ex omni parte verum libellus dicit. Vtcunque sit, ab isto Sollicitatore Regio egregiè sollicitatum fuisse Thomam Morum, vano tamen & irrito labore, ex libello constat. Quum nihil horum omnium Morum frangere, perterrefacere, aut vel minimum commouere potuisset, mittitur in carcerem vxor, quæ viri animum pertentatura, verbisque blandis & illecebris fœmineis pectus fortissimum emolliat, aut ad aliquam suorum commiserationem inflectat. Venit, salutat, orat obnixè ne illam, ne liberos, ne patriam & vitam qua multis adhuc annis frui poterat, pro derelicto haberet. Cū hæc apud eum occineret, & de vitæ prolixitate sæpius inculcaret; & quàm diu, mea Aloysia (inquit Morus) frui hac vita potero? Tum illa. Totis viginti annis, mi vir, si Deus ita voluerit. Vis ergo, ait

Octaua tentatio per vxorem.

Morus, vt æternitatem viginti annis commutem? Næ tu imperita es mercatrix mea vxor. Nam si annorum aliquot millia diceres, aliquid tu quidem diceres: sed tamen ad æternitatem quid essent? Sic ille vxorculę persuasiones non minus lepidè quàm grauiter excussit. Istud verò omnino lepidum,& tamen animi in re grauissima ac aliis difficillima plane tranquilli & cordati. Quum multi magni viri ad illum in carcere ventitarent seu sponte sua seu (quod verisimilius est) à Rege submissi {neque enim ita facilis ad Turris Londinensis captiuos patet accessus} inter alios vnus, ad aliquod à Moro extorquendum magis vehemens quàm prudēs, quum sæpe & identidem moneret, rogaret, obsecraret, ne sic propositi tenax esset, vt sentētiam mutaret, vt animum flecteret; nec tamen in tota oratione de causa vel diuortii vel iuramenti propositi verbum diceret; Morus seu iocari volens seu ab hominis importunitate liberari cupiens, seu denique modum illum loquendi & agendi rudem & inciuilem notans, ei grauiter & seriò respondit. Equidem domine mi, fatebor quod res est. Rebus meis omnibus bene perpensis & consideratis ego consilium mutaui meum, planeque aliter facere institui quàm decreueram. Ille bonus vir his auditis, nec quicquam amplius aut interrogans aut expectans, vbi hoc se responso lætissimum ostendit, vtque in eadem bona sententia firmus persisteret, monuit; festinus ad Regem accurrit, eique renunciat Morum sententiam suam mutasse. Rex vbi id audiuit facile credēs quod libenter optabat, certior tamen optati fieri cupiens, redi, inquit, ad Morum:& me plurimū gaudere dicito quòd tandē aliquando ad animi nostri sententiā suam deflexerit: verū hoc vnū me amplius velle, vt animi ac propositi sui mutationē scripto cōplectatur atque confirmet;

Tentator ridiculus.

met; vt qui ex hac eius reluctatione scandalum passi sunt, ex eius nunc retractatione ædificentur. Rediens igitur in carcerem ad Morum qui hoc beatum nuncium ad Regem imprudens detulerat, verba ac voluntatem Regis Moro renunciat. Quibus ille auditis, magnopere attonitus; apud Regem ergo {inquit} fuisti? & mea verba inter nos duos hic habita Reg Mai retulisti?Quidni{respondit aliter}referrem,quæ sciebam suæ Mai.fore gratissima? At, ait Morus, meá verba melius debueras intelligere, priusquam ea cuiquam alteri, nedum Regi referres. Quasi verò{replicat alter) non clarè quid dixeris intellexerim, te videlicet rebus omnibus bene perpensis sententiam tuam mutasse Plane(inquit Morus}rem ridiculam fecisti. Ego enim sententiam & mutaui & me mutasse tibi familiariter dixeram, dicturus cætera si sermonis finem expectasses; sed de grauissima hac causa iuramenti mihi oblati nec sententiam mutaui, nec tu mihi es loquutus, nec ego intellexi. Qua ergo demum in re alia (subiunxit alter) sententiam mutasti tuam? Dicam tibi sincerè, respondit Morus. Scis me tota hactenus vita ex quo in Aula versatus sum, barbam perpetuo rasisse more cæterorum qui vel Regi à consiliis sunt,vel alioqui ius in Repub di unt. Atqui quum hæc mihi{vt vides}plurimum in carcere excreuerit, decreueram plane satis diu ad supplicium iturus barbam radere, ne alio quasi vultu apud notos apparerem, quàm solitus essem. Nunc autem mutaui plane consilium, voloque vt barba idem discrimen subeat quod Caput. Confusus alter, vbi Regi quod res erat{vrgebat enim mandatum Regis) renunciasset, commotus Rex: enimuerò ait, sic suis nos dicteriis hic ludit semper. Ac sic quidē in carcere variè ac multū tentatus ac per tētatus Morus fuit: hilaris nihilominus semper

ac iucundus: quam ob causam, quotidie fere in carcere psalmos solus canebat, maximam & perpetuam animi sui tanquillitatem ea in re declarans juxta illud Iacobi: *AEquo animo quis est? psallat.* Denique filiæ suæ Margaretæ, fide sanctè interposita affirmauit, nullum se vnquam à Rege maius beneficium accepisse quàm carceri ab eo mancipatum fuisse, propter incredibilem spiritualem profectum quem in eo se percipere sperabat. Sed & in carcere lusit quosdam rythmos anglicos, de ludibrio fortunæ, quos hic Latinos damus.

Iac. 5.

In fortunæ ludibrium.

In operibus Anglicis. pag. 1432.

Blanda quid arrides? Nostris fortuna ruinis
Cur noua promittis fœdera, spesque nouas?
Non tua fucato frons exporrecta nitore
Nos iterum fallet. Sat patuisse semel.
His ego iactatus cœlestem aduauigo portum,
Succedit lætis dira procella tuis.

Aliud.

Pag. 1433.

Te fortuna diu, rebus mihi læta secundis,
Vt dominam colui. Tu mihi Numen eras.
At nunc auersa postquam rapis omnia vultu,
Non pleno fraudes execrer ore tuas?
Est tamen hoc vnum cur te, fortuna, bearim,
Quòd facis ista meis otia carminibus.

DE DVPLICI EIVS EXAMINATIONE in carcere facta.

CAP. XVII.

QVum vnus in Anglia Morus esset, qui & authoritate præcipuus, & gratia apud Regem maximus, & integritate vitæ optimus, & eruditione

tione summus, & à rebus in Rep gestis celeberrimus haberetur; simulque ex ordine laicorum solus qui diuortium & primatum Regis probare nollet; vt idcirco in vnum Morum omnium tunc oculi coniicerentur, dici non potest, quantopere contenderit Rex, illum hominem quouis tandem modo in suam sententiam pertrahere. Quæ & quāta aliquot præcedētibus annis Rex cum eo in hunc finem molitus fuerit, quanta tentauerit, quot viis & modis hominis animum sollicitarit, ex iis quæ iam in superioribus dicta sunt, facile lector animaduertit. *In operib. Anglicis. pag. 1442.* Attamen quum illorum nihil ex voto succederet, bis ad eum in carcerem misit delectos ex supremo Senatu viros, qui cum rursum hac de re conuenirent, eiusque consensum si qua fieri posset extorquerent. Quid in gemina illa missione egerint, quo modo se, quàm prudenter, piè, fortiter Morus gesserit, hoc nunc loco commemorabimus. Morus enim quæcunque in carcere cum eo gesta erant, dilectissimæ filiæ suæ Margaretæ semper per literas communicabat, partim ad eius totiusque familiæ consolationem, partim etiam ad veram rerum gestarum instructionem, propter falsos qui de eo passim tunc spargebantur rumores. Quum ergo circa medium Aprilis anni 1534. in carcerem primò coniectus Morus fuisset, non præstito quod ei delatum fuit iuramento, iamque toto anno integro, nec carceris tædio, nec amicorum precibus, nec tam varia & frequenti tentatione vinci posset, tandem mensis Maii die 7. an. 1535. Venerunt ad eum in carcerem à Rege destinati, quinque ex Senatoribus regiis, Secretarius, Aduocatus, Sollicitator & duo doctores iuris: quibus considentibus & vocato ad se Moro, qui etiam sedere iussus, stetit tamen, Secretarius dux verbi sic eum affatur. Quū nuper in comitiis regni seu parleamento, decre-

tum quoddam emanarit, in quo decernitur Regiam Maiest. eiusque hæredes esse semperque de iure fuisse, & esse in perpetuum oportere, supremum Ecclesiæ Anglicanæ post Christum in terris Caput; voluit nunc sua Maiestas, vt Amplissimi viri Senatores regii præsentes, tuam de hoc decreto opinionem, sententiam, ac iudicium cognoscerent. Cui sic respondit Morus. *Equidem sperabam suam Maiest. nunquam id mandaturam, vt huiusmodi quæstio à me peteretur, quum iam à principio motæ quæstionis huius, ego subinde ac sæpe suæ Maiest. meam hac de re sententiam, aperiè & ingenuè declarauerim; sicuti etiam tuæ dominationi, D. Secretarie, & verbo & scripto plenissimè feci.* (Nempe in epistola ad hunc Secretarium Thomam Cromvvellum, vt ex ea paulò superius prolixè recitauimus) *Nunc autem ego certe omnes huiusmodi cogitationes deposui, nec de Regum aut Pontificum titulis disputare amplius velim. Regiæ autem Maiest. fidelis subditus sum & semper ero; eiusque memoriam in meis orationibus quotidie habeo, suorumque omnium, & vestrarum Amplitud. qui ei à Consiliis estis, adeoque totius regni. Nec me aliter rebus immiscere volo.* Ad hæc Secretarius: Regia (inquit) Mai. hoc tuo responso minimè videtur fore contenta, sed explicatius aliquid & plenius à te responderi volet. Addebat quoque Reg. Mai. clementem esse principem non immitem; qui etsi aliquam interdum in subdito suo pertinaciam videret, ea tamen emendata & submissione facta, ad ignoscendum promptissimus sit. Quod ad te autem attinet (Domine More) gestit imprimis sua Mai. vt libertati tuæ redditus inter homines, vt prius, in mundo conuerseris. Quibus verbis ad emolliendum animum factis sic breuiter & fortiter respondit Morus *Quod ad mundum attinet, non me amplius ei immiscere vellem etiā si totus mihi daretur mundus.* Ad rem ipsam

Ostēdit examen & super uacaneū & importunum esse.

Blanditiis pertentant.

Mundo superior.

ipsam autem respondit vt prius, se rebus & curis seculi nuncium remisisse, deinceps verò de passione Christi {quam propterea in carcere diuinè exposuit} & vita futura meditari velle. His dictis recedere ad tempus iubetur. Moxque denuo vocato, in hunc modum loquitur Secretarius. Etsi ad perpetuos carceres damnatus hic agas, Domine More, non tamen desinis esse Regi subditus, nec ab obedientia Regi debita propterea liberaris. Dic igitur nobis quid tibi videatur. An existimas Regem non posse à te exigere quæ decreta parleamentalia statuerunt, idque sub eisdem pœnis quæ in eis decernuntur? Respondit Morus se id negare non velle. Infert Secretarius. Sicuti ergo sua Mai. clementem se erga eos ostendet, quos obsequentes videt; sic è diuerso, legum rigorem in eos adhibebit quos pertinaces sentit. Sed & hic tuus agendi modus, aliis animum addere videtur, qui se in hac causa pertinaces præbent. His verbis iam minacibus quia blanda prius non commouerant, respondet Morus, se nemini occasionem præbere hanc vel illam sententiam sustinendi, se nemini vnquam super hac re consilium dedisse, nemini quicquam in alterutram partem persuasisse. Denique *quæcunque* {inquit) *me pœna maneat, aliud facere nequeo. Regiæ Maiest. fidelis subditus & precator assiduus sum. pro sua Maiest. suisque omnibus & pro toto regno quotidie preces ad Deum fundo. Nemini male volo, nihil mali dico, nihil mali cogito, sed omnibus bene precor. Hæc mihi si ad vitam conseruandam non sufficiunt, equidem diutius viuere non exopto. Sed & iam morior: atque ex quo in hunc locum veni ita proximus morti aliquoties fui, vt infra vnam horam me migraturum existimarem. Neque propterea (Deo sit laus} contristatus vnquam fui; sed contra vbi spem mortis elapsam vidi, multum indolui. Quare miserum meum corpusculum ad mandatum*

Minis perterrent.

Innocentiam suam clarissimè demonstrat.

Regis

Regis est. Vtinam mea mors illi proficiat. His dictis Secretarius intulit, vir Mori secundum carnem {vt videbatur certè} amicissimus. Rectè igitur: In illo decreto nihil est quod reprehendas. Est ne in aliis decretis aliquid quod displicet? Voluit nempe hic amicus eius vt saltem non improbare videretur, etsi probare nollet; vtque silentiũ eius tacita quædam approbatio indicaretur aut certè simularetur: qualem beneuolentiam circa senem Eleazarum

2. Machab. 6 quidam Principis Antiochi ministri exercere voluerant. Cæterum Morus ingenuè & apertè sic respondit. *Mi Domine, quicquid siue in hoc siue in aliis statutis atque decretis mihi non probandum videretur, non velim ea vllo verbo reprehendere, nec omnino aliquid dicere.* Quibus auditis benignè Moro respondit Secretarius, quicquid coram illis Morus dixisset, nullum ex eo præiudicium ei futurum. Regi tantum eius responsum referrent, vt quid suæ Maiest. videretur, diceret. Atque hic fuit primæ in carcere examinationis exitus. Sic Senatores re infecta redierunt. Morus de animi sui constantia ac fortitudine nihil remisit. Veritatis confessionem nec ad punctum deserere voluit. Mensis Iunii proximè sequentis die 3. alius ad audiendum in carcere Mo-

Pag. 1453. rum denuòque pertentandum Amplissimorum virorum consessus fit. Mittuntur à Rege ad Morum, Archiepiscopus Cantuariensis, Cancellarius

Secũda examinatio. regni, Dux Suffolciæ, Comes Viltoniæ, & Cromvvellus Secretarius. Illis considentibus, Secretarius dux verbi refert, & quidem fidelissimè, quid in priori conuentu cum Moro actum fuerit, quid ille responderit, quid Regi retulerint. Regia autem (inquit) Maiestas hoc responso tuo, Domine More,

Maleuolẽtia in regem arguitur. minimè contenta fuit: quin plane existimat hunc modum agendi vestrium magnam in hoc regno offensionem gignere, multum detrimenti adferre: sed &

sed & animo te esse obstinato ac in Regem maleuolo: denique debere te ex officio erga eum tuo, tanquam subditum suæ Maiestati perspicuè & determinatè ei respondere, videaturne tibi hoc decretum rectè constitutum an secus; eamque ob causam, vt hoc à te officium exigerent, nomineque Maiestatis Regiæ ad respondendum te cogerent, Amplissimos & summos hos viros huc venire voluit. Quare aut agnoscere debes, Regem rectè atque legitimè supremum esse ecclesiæ Anglicanæ in terris Caput, aut tuam animi maleuolentiam plane prodere. Cui sic respondit Morus. *Ego nullam in me video animi maleuolentiam, ideoque nullam possum prodere. Quod ad rem autem ipsam attinet, aliam responsionem dare nequeo, quàm quæ à me prius data est, quamque dominus Secretarius iam retulit. Magno certe animi dolore afficior, quòd huiusmodi de me opinionem malam sua Maiestas conceperit. Cæterum si quis forte me apud Regem falsò detulisset, cui ad momentum Rex fidem haberet, dolerem profectò vel vno tantum die Regem de me male sentire. Verùm si certò mihi constaret fore, vt die crastino alius quispiam tota veritate Regi explicata, meam illi innocentiam probaret, eius sane crastini expectatione me interea solarer. Ad eundem planè modum etsi nunc vehementer doleam suam Maiestatem ita male de me interim existimare, tamen aliud huic malo remedium afferre nequeo, quàm vt hac me certa spe interea consoler, diem aliquando venturum in quo animi mei innocentiam & integritatem diuina iustitia Regi totique mundo patefaciet. Quamuis autem frigida hæc & parua consolatio cuipiam forte videatur, eo quòd interea nocere mihi grauiter posset hæc Regis indignatio, tamen Deo gratias ago, eam esse conscientiæ meæ integritatem & innocentiam in hac causa, vt pœnam quidem aliquam mihi Rex inferre valeat, nocere tamen nequeat. Certò enim cognoui me nulla erga Regem praua affectione esse;*

Defensio Mori.

Vide responsum egregie piū atque ingeniosum.

Pœna quæ iusto infertur nō nocet.

ne esse; sed à principio huius controuersiæ, sincerissimè semper cum Rege egi: primum quidem & ante omnia Deum præ oculis habens, postea Regem; idque iuxta Regis ipsius præceptum mihi à sua Mai. disertè datum, quum primum ad suum me seruitium vocauit. Hac Mori responsione audita, Dominus Cancellarius pariterque D. Secretarius illud iterum vrgebant, posse Regem vi legum eum cogere, vt certi aliquid responsi det, quo prædictum decretum vel approbet, vel improbet. Cui eorum allegationi sic respondit Morus. *De Regiæ Mai. authoritate ac potentia hac in re disputare nolo; quidve in præsenti casu legitimè facere possit vel non facere, nihil nunc definiam. Attamen, saluo meliori iudicio, talis coactio mihi paulò iniquior videretur. Casu enim quo illi decreto mea conscientia reluctaretur (quanquam reluctetur ne an non reluctetur, nihil nunc dicendum arbitror) dum interea contra id decretum nec dico nec facio quicquam, iniqua res mihi videtur vt cogar nihilominus, vel contra conscientiam illud disertè approbare cum animæ meæ detrimento, vel improbare iuxta conscientiam cum certo corporis detrimento. Si ergo in vtroque est periculum, & si ista lex per modum gladij versatilis qui vtrinque porrectus secat, se habet, dura mihi conditio videtur vt illa mihi nihil vel verbo vel facto contradicenti porrigatur.* Contra hanc responsionem sic instabat Secretarius. Cùm Cancellarius esses, hæreticos, fures, & alios malefactores magna cum prudentia, industria, diligentia examinasti. In illo autem examine, ab hæreticis (nisi fallor) illud diligenter quærebas (saltem ita quærere & interrogare solent episcopi) an crederent Papã esse Caput ecclesiæ, & huic interrogato disertè respondere cogebãtur. Cur ergo non liceat Regi & interrogare & ad respõdendũ cogere, de ipsius primatu, postquã lege publica primatus ille stabilitus nũc est? Ad hoc respondit

Ostendit Regis iniquitatem.

Pu

ſpondit Morus (proteſtando ſe nolle in contentionem aliquam deſcendere, aut ſuas partes contentiosè defendere) inter hæc duo diſcrimen quoddam eſſe. *Illo enim* (inquit) *tempore quo hæreticis talis interrogatio proponebatur, non in hoc tantum regno sed & in toto orbe Chriſtiano Rom. Pont. Primatus pro re certa & indubitata agnoſcebatur. Quod autem nunc in hoc regno decretum eſt in aliis orbis Chriſtiani partibus pro falſo habetur.* Cui diſtinctioni obiecit Secretarius, æquè hodie capitis pœnam luere qui huic decreto obſiſtunt, atque tunc igne conſumpti ſunt qui alterum negarunt. Ad vtrumque igitur vt reſpondeatur, æquè compelli poſſe. Ad quod iterum reſpondit Morus. *Poſtquam (vt in cauſa præſenti) nemo ſic vnius regni lege in conſcientia tenetur, vbi totius orbis Chriſtiani lex in materia fidei contrarium dictat, quemadmodum lege totius Chriſtianitatis obligatur, etiamſi in certo aliquo regno lex aliqua localis in contrarium feratur; ratio obligandi vel non obligandi ad reſpondendum in huiuſmodi, non pendet ex differentia pœnæ capitis & pœnæ ignis temporalis, ſed ex differentia pœnæ capitis & ignis æterni.* Hæc Mori reſponſio magnam inter Senatores & ipſum altercationem peperit, & modo hic modo ille multa, ſed parum ad rem contra obiectabat: quæ idcirco Morus in epiſtola ad filiam ſeſe prætermittere aiebat. Tandem aliud illi iuramentum exhibent, quo iuret ſe ad omnia interrogata veraciter reſponſurum, quæ Regis nomine, & perſonam Regis concernentia, ei proponerentur. Ad quod reſpondit Morus, ſe plane decreuiſſe, nunquam in vita amplius iuridicum aliquod iuramentum præſtare. Hic fere omnes vna voce reſponderunt, in hoc demum illũ verè obſtinatũ ſeſe oſtẽdere. Omnes enim (inquiunt) in Camera iudiciali aliisq; per Angliã tribunalib⁹ hoc iuramẽtũ ſine vlla difficultate prçſtãt. Quibus

Iurare pro primatu cogi quis poteſt non contra Primatum.

Cauſa non pœnæ paritas leges facit æquè legitimas.

Aliud iuramentum offertur.

bus ille respondit hoc sane ita sese habere. Cæterum, inquit, non sum ita rerum ignarus, quin facile coniiciam qualia mihi ex parte Interrogata proponentur. Perinde igitur duco ea ab initio reiicere & recusare quàm postea. Ad quam Mori responsionem, Non male coniecisti, ait Cancellarius. Nam & illa qualia sunt videbis. Duo ergo tantum erant interrogata. Prius vtrum decretum parleamentale de Regis primatu aliquando vidisset. Posterius, vtrum illud decretum legitimè & rectè factum ei videretur an non. Sic igitur iuramentum istud penitus recusauit. Atque hic fuit secundæ in carcere adeoque postremæ examinationis exitus. Ex his facile perspicere lector potest, tum quanto studio Rex vt vnum Morum suæ impietati suffragari cogeret incubuerit, quam multa & varia tentauerit, quam nulli arti aut labori parserit; tum ab altera parte quanta constantia, prudentia, moderatione, pietate pro veritate non prodenda Morus dimicauerit. Regis studium, quanti illeMorum fecerit, ostendit. Mori virtus quanti merito faciendus erat docet. Sed & quanta & quàm clara atque perspicua Mori innocentia fuerit, tota hæc tam diligens, tam acutata, ita repetita examinatio demonstrat. Quia nullum morte dignum crimen viro sancto inhæsit; diu multumque examinando, aliquam criminis notam ei impingere, alicuius criminis reum peragere student. Quia sola recusatio iuramenti necdum vlla lege stabiliti, sed sola voluntate Regis exacti satis iusta mortis causa non videbatur, nec contra legem Morus in carcere deliquerat, aliquam saltem reprehensionem legis extorquere conantur. Vt videlicet tanquam hostem & aduersarium legum publicarum puniant, quem approbatorem habere non poterant, & tacere non permitterent. Quanquam sic extorta reprehensio quam

Prudenter recusat.

Innocentia Mori.

quam non in vulgus ſparſit, non ſponte effutiuit, non acerbè protulit, non arguens aſſeruit, ſed iudice vrgente, Rege poſtulante extorta fuiſſet, quam quæſo criminis notam aut ſuſpicionem habere potuit? Morus tamen pro ſua prudentia, vt ſuam innocentiam clarius tueretur, vt regem quam minimè offenderet; nec improbare legem vult, Regem reueritus; nec approbare, Deum timens. Hæc fuit viri pietas, prudentia, fortitudo. His tamen omnibus ita conſtitutis quia Regis ira placari non potuit, cui contradicere capitale fuit, ad mortem vir innocens per fas nefaſque poſtul.tur. Id quo tandem modo, quo fuco, quo prætextu à parte Regis; qua pietate, qua fortitudine ex parte Mori factum fuerit, nunc explicabitur: ſi illud vnum lectori prius indicauero, hoc finito examine, Morum arctiſſimè ſtatim concluſum fuiſſe, vt hominem videlicet damnationi proximum. Sic incluſus facile proſpiciens quod futurum erat, ſcribit carbone ad integerrimum ſuum amicum Antonium Bonuiſium mercatorem Italum familiarem epiſtolam perelegantem, de fideli amicitia in rebus aduerſis præſtita magnas gratias agens: Quam ſane hoc loco inſeruiſſem, ſi in operibus Mori Latinis iam excuſa non extaret.

DE ACCVSATIONE ET CONDEMNAtione Thomæ Mori.

CAP. XVIII.

POſtquam in carcere Morus per quindecim fere menſes arctiſſimo in loco, & in quo grauiſſimorum criminum rei aſſeruari ſolent, amicorum & familiarium ſuorum acceſſu plærũque & multo maiori temporis parte negato, egiſ-

set; nec tam variè, tam diu, tam potenter tentatus; semel atque iterum examinatus; vt conscientiæ suæ integritatem violaret, impium regni decretum approbaret, ipsam denique veritatem orthodoxam vel minima dissimulatione proderet, induci vnquam potuerit; tandem Cal. Iunii an 1535. è carcere ad tribunal regium toto regno celeberrimum in palatio Westmonasteriensi educitur, per Aduocatum regium iuridicè accusandus. Citabatur ad causam capitis in eo loco dicendam Morus in quo paulò ante Iudex summa cum potestate & incredibili totius regni gratulatione sederat. Ibat baculo innixus tam longam viam, non tam ætate, quàm graui ægritudine in carcere debilitatus, nihil tamen perturbationis vultu præ se ferens. Recitabatur contra eum longa & perplexa accusatio, tam longis verborum & sententiarum ambagibus contexta, vt Morus ipse, quo nemo memoria magis valuit, palam testaretur se vix tertiam partem eorum quæ sibi obiicerentur memoria comprehēdere potuisse. Quæcunque enim contra sceleratissimum hominem dici poterant, quæcunque in proditorem patriæ, & legum omnium euersorem, conferebantur in vnum, vt videlicet quum ad omnia quæ proponebantur respondere non posset; apud astantes quidem & præsentes suspicio saltem aliqua grauis de Moro iniiceretur, ipse autem Morus ad rem quod responderet vel multitudine verborum obrutus, vel rerum obiectarum magnitudine attonitus, vel toto orationis perplexitate turbatus, omninò non haberet. Sed tota Aduocati regii oratio, id vnū contendebat, hoc vnum agebat, vt probaret nouū Senatus decretū de Rege supremo Ecclesię Anglicanæ capite à Thoma Moro procaciter & pditoriè reiici. Ad hoc probādū recitatur duplex illa in carcere per Senatores regis facta examinatio,

Hæc Thomæ Mori accusatio & defensio à variis authoribus refertur à Reginaldo Polo Card. in lib. de vnit. eccl. à Nicolao Card. Capuano inter epistol. Principum per Belleforest. Gallicè versas; ab Erasmo, à G. Cousino Nuceriano, à Philippo Montano, in libellis de morte Thomæ Mori Lutetiæ & Antuerpiæ an. 1536.

minatio, quam vtramque supra posuimus. Proferebatur colloquium cum Richardo Riche habitum quod etiam totum iam superioribus inseruimus. Addebatur, quòd in carcere constitutus ad Roffensem literas scripserit, in quibus assereret, hoc nouum decretum instar esse gladii ancipitis qui ab vtraque parte ferit. Si enim decretum approbas animam, si improbas, corpus in discrimen vocas. Veterem quoque querelam de secundis nuptiis Regis odiosè replicabat. Ex his concludebat Morum decreto regni hostiliter aduersari, Regis potestatem abnegare, læsæ Maiestatis reum esse. Accusatione peracta, priusquàm responderet, Cancellarius qui Moro successerat, & Nortfolciæ Dux hunc in modum reum compellarunt. En vides, Domine More, ex his quæ prolata sunt quæque inficias ire non potes, te grauiter in Regiam Maiest. deliquisse. Attamen si resipiscere velis hancque animi tui pertinaciam deponere, & sententiam mutare, veniam à Regis clementia te consequuturum speramus. Hic rursum videlicet adblandiebatur serpens antiquus, cum illo suo. *Nequaquam moriemini.* Sed ad hæc Morus vir fortis in bello & sciens pugnare cum antiquo serpente. *Amplissimi viri, magnas quidem ex animo huic humanitati vestræ gratias ago; Deum tamen omnipotentem enixius oro vt in hac orthodoxa qua sum sententia ita me confirmet vt vsque ad mortem in ea perseuerem.* Vides quàm præsenti animo, nec ciuilitatis officium prætermittit, & Deum sollicitè inuocat, & causam principalem fortiter tenet. Tribus quasi verbis tria facit officia, humanitatis, pietatis, fortitudinis; honesti ciuis, pii fidelis, & nobilis Cõfessoris. Hæc paucis præfatus, ad defensionẽ suam descendit. *Cæterum,* inquit, *recolenti mihi accusationis factæ prolixitatem & obiectorum grauitatem, metus subit, ne nec ingeniũ mihi suppetat, nec memoria, nec*

Rursum tētatur blandis pollicitationibus.

Morus pro tribũali causam dicit.

vlla orationis vis, qua singulis respondeam, ita grauem ex ægritudine in carcere contracta { qua needum liberatus sum) corporis debilitatem sentio. Tum iussu Iudicū allata est sella in qua sederet. Vbi consedisset, institutum sermonem hunc in modum prosequitur.

Quatuor accusationis capita. *Quatuor, nisi fallor, sunt totius accusationis capita. Singulis ordine respondebo.*

Ad 1. cap. *Quod primo loco obiicitur me animo maleuolo secundis istis nuptiis Regis nostri semper aduersatum fuisse; ingenuè fateor me has nuptias semper apud suum Maiest. improbasse. Nec est animus aliud hac de re dicere vel sentire, quàm quæ hactenus dixi & sensi: ipsa mea conscientia idem mihi semper dictitante. Quam profectò conscientiam meam Regiam Maiest. celare nec volui, nec debui rogatus. Neque hac in re vlla læsæ Maiestatis suspicio hærere potest. Sed è diuerso, si rem tantam à principe rogatus, vnde & Principis honos & regni tranquillitas pendebat, ad gratiam magis quam ad veritatem loquutus fuissem, verè eius quod nunc obiicitur, reus fuissem, maleuolus, perfidus ac proditor. Sed & ob hoc delictum meum { si Principi roganti veritatem dicere delictum est } grauissimas iam dedi pœnas, omnium bonorum proscriptionem passus, & perpetuo carceri addictus, in quo menses iam prope quindecim exegi.*

Ad 2. cap. *Alterum est accusationis caput & præsenti negotio proprium, me violati decreti Parleamentalis pœnæ obnoxium esse, eò quod iam in carcere detentus animo maleuolo, perfido, ac proditorio Regiæ Maiestati debitum honorem subtraxerim, qui in eo decreto Regi decernitur: nouum videlicet titulum quo Ecclesiæ Anglicanæ supremum in terris caput declaratur. Subtraxisse autem & negasse hanc nouam prærogatiuam dicor, eò quòd à domino Secretario aliisque suæ Maiestatis Consiliariis bis in carcere rogatus quæ mea esset de hoc decreto sententia, nihil aliud responsi dare voluerim, quam ad me hanc legem siue iusta siue iniusta sit nihil pertinere, quem & occidisse ciuiliter iura dicunt; nec iam respondere de legibus deberem, quibus ipse*

ipse amplius non uterer. Deinde ut maximè ad me pertineret, me tamen nec facto ullo nec dicto commisisse, ut illam improbare viderer; ideoque iure condemnari ea lege non posse, contra quam nihil à me factum dictumve obiici posset. Me igitur in posterum de Christi Saluatoris acerba passione, deque mea ex hac vitæ migratione (aliis curis reiectis) cogitare velle. Hanc certè meam tunc responsionem agnosco. Sed aio hac mea responsione legem hanc seu decretum minimè violari, aut crimen aliquod capitale committi. Neque enim hæc lex vestra aut totius mundi leges in solum silentium animaduertunt, sed dictū aliquod factumve vindicant. De occultis enim solus iudicat Deus. Hic sermonem Mori (premere enim videbatur) Aduocatus Regius interpellat. Verum, inquit, si nullum neque dictum neque factum habemus quod tibi obiiciamus, at silentium certè habemus, & illud quidem malæ tuæ mentis signum, malitiæque certum argumentum. Nemo enim toto regno subditus bene erga regem affectus de hoc decreto interrogatus, suam sententiam categoricè dicere recusabit. Ad hæc Morus. *Meum silentium nec ullæ malæ mentis signum est, quod ex aliis argumentis multis deprehendere sua Maiestas potuit, nec legis vestræ aliqua improbatio conuincitur. Iudicium magis est assentientis potius legi quàm aduersantis animi, idque peruulgato Iurisperitorum verbo confirmatur, quo dici solet. Qui tacet, consentire Videtur. Quod autem de boni subditi officio infertur exemplo omnium in Anglia subditorum, plane iudico boni subditi officium esse (nisi sic velit esse bonus subditus ut sit malus Christianus) magis obedire Deo quàm hominibus, maiorem conscientiæ & animæ suæ seruandæ curam habere, quàm cuiuscunque alterius rei. Maximè quum huiusmodi sit conscientia (qualis certè mea est) quæ nihil offendiculi, scandali & seditionis nihil principi suo pariat. Sanctè enim affirmo me nemini vnquam mortalium conscientiam hanc meam aperuisse.*

Nulla lex silentium punit

Silentiū Mori nō fuit maleuolum, sed necessarium.

Ad 3. cap.

Venio nunc ad tertium accusationis caput, quo arguor contra Constitutionem hanc & legem Parleamentalem impegisse, malitiosè molitum esse, proditoria machinasse, & perfidè practicasse (sic enim accusatio loquitur) eò quòd ad D. Roffensem Episcopum octo paria epistolarum in carcere scripserim, quibus aduersus hanc legem eum hortatus fuerim & ad illud improbandum animum ei addiderim. Equidem vehementer optarim eas epistolas hic proferri ac recitari quæ me vel conuincerent vel liberarent. Cæterum quando illæ, quemadmodum prædicatis, per episcopum exustæ sunt, non grauabor ego earum veram sententiam commemorare. In earum quibusdam de priuatis nostris negotiis agebatur, pro vetere nostra amicitia ac familiaritate. In vna quadam continebatur responsum meum ad Episcopi literas, quibus scire cupiebat, quid & quo pacto de hac noua constitutione Senatoribus Regiis in carcere responderam. Ad quod ego nihil aliud rescripsi, nisi me iam meam composuisse conscientiam; componeret ipse suam. Ita me Deus amet & hanc animam meam seruet; vt ego nihil aliud in illis literis scripsi: Deo teste sic & non aliter se rem habere affirmo. Non est igitur ex hoc parte aliquid contra legem vestrã morte dignum à me perpetratum.

Nec ipsi Roffensi suam mẽtem aperire vult.

Ad 4. cap.

Quartum & postremum obiectum mihi crimen est, quòd quum de hac lege in carcere examinarer, dixerim eam esse gladio ancipiti similem, cui contradicere capitis, cui assentiri animæ detrimentum esset. Cuius generis responsum quia & D. Roffensis dedit, arguitur hinc perspicuum esse, conspiratum inter nos fuisse. Ad hæc respondeo me illa verba non nisi conditionaliter in carcere coram amplissimo Senatu protulisse. Hoc videlicet modo. Si in vtroque est periculum, siue probem siue improbem hanc legem, ideoque gladii ancipitis ad instar est, qui vtrinque porrectus secat, dura mihi conditio videtur vt illa mihi nihil vel facto vel verbo contradicẽti porrigatur. Hæc mea tunc fuit oratio. Quid & quo modo responderit

Roffensis & Mori respõnsio eadem prorsus.

Episco-

Episcopus nescio. Si illius ratio cum mea congruebat, id nequaquam accidit ex vlla inter nos conspiratione, sed potius ex ingeniorum ac doctrinæ similitudine. In summa pro certo habetote, me nunquam cuiquam mortalium aduersus hanc constitutionem fuisse loquutum: etsi fortasse ad benignam Regis clementiã aliquid de me falsò fuerit delatum. Hæc fuit Thomę Mori contra prolixam accusationem, verbis odiosam & grauem, re inanem, veritate vacuam, perspicua & breuis responsio, iusta & sancta defensio. Qua peracta quum nihil contra tantam veritatis & innocentiæ lucem quod replicaret, Aduocatus Regius haberet, solo *Malitiæ* verbo per totũ tribunal perstrepente, cuius malitiæ argumentum non factum dictumve aliquod, sed silentium ponebatur, aduocantur duodecim viri quorum est ex gentis nostræ more de capite omnium cognoscere & interloqui. Iubentur isti super accusatione facta, quæ illis in scripto datur simul consultare: posteaque de eo pronunciare, an Constitutioni Parleamentali prędictæ Thomas Morus malitiosè non obstiterit. Hi quum per horæ quartam partem recessissent, cito reuersi (neque enim magna deliberatione opus fuit, vbi non ex causæ æquitate, sed ex Principis voluntate interloquendum fuit) pronunciant, Gilty: hoc est, reum mortis. Neque enim isti duodecim viri vllam suæ interlocutionis causam aut rationem adferunt, sed vno vocabulo, vitã vel necem pronuntiant. Illud enim, *Non liquet*, hic locũ non habet. Fuerunt autẽ isti duodecim viri nobiles, sicuti ipse Morus; Duo equestris ordinis, duo armigeri, reliqui octo generosi seu simpliciter nobiles. Cuius enim ordinis reus est, eiusdem delegũtur à Iudice duodecim viri. Nomina singulorum & cognomina possem hic apponere; sed propter tam infame Iudicium, satius duco prætermittere,

Duodecim viri interloquuntur.

& honestissimarum familiarum nominibus parcere. Accepto duodecim virorum verbo, Iudex qui Cancellarius erat, mortis sententiam in hæc verba pronuntiat. *Visum est nobis, Thomam Morum opera & ministerio Gulielmi Bingston Shyreui, ab hoc loco in carcerem Turris Londinensis reduci, & ab eo loco per medium ciuitatis directè vsque ad furcas de Tybourne trahi, super illas furcas ibidem suspendi, adhuc spirantem in terram ex furcis demitti, ibi euiscerari, viscera ipso viuente comburi, inde caput amputari, corpus in quatuor partes secari, caput cum partibus eis locis poni quæ Rex postea designauerit.* Hæc est illa præclara sententia contra Thomam Morum prolata. Hæc est solius silentii pœna. Hæc hominis de Rege & Republica optimè meriti, hoc solo nomine quòd conscientiæ suæ prospectum voluit, condemnatio. Hæc est fidelissimi Consiliarii, quia fideliter Regi seruiit, quia nefariam libidinem approbare noluit, quia turpiter adulari recusauit, egregia remuneratio. Non malè Paulus Iouius Henricum Regem hoc vno facinore Phalaridis æmulum vocat. Nam quòd hæc teterrima sententia non nisi in maximè facinorosos ferri solita, in aliam postea mitiorem mutata est, vt sola capitis truncatione occumberet, de more potius & consuetudine Regum Angliæ, qui viros aut genere aut dignitate illustres non nisi eo modo tollunt, quàm de aliqua Regis clementia profectum fuit. Neque hoc beneficium vlli videri potest, nisi fortè quale latronum est, qui vitam illis dedisse se aiunt quibus non ademerint. Quare & ipse Morus quum ad eum allatum esset Regem pro sua clementia benignè cum eo agere velle, quia non nisi capite truncaretur, hanc, inquit, Regiam benignitatem ab amicis meis omnibus Deus auertat. Sed de hac re plura postea. Nunc sentẽtia mortis prolata, quid Morus, vel dixerit vel egerit, explicandum

Sentẽtia cõtra Morum.

In Elogiis titul. 89.

plicandum est. Vbi sententiam Iudex pronunciasset, Morus vocationis suæ ad Martyrium iam certior{hactenus enim dubitans an hac eum vocatione & gratia Deus donaturus esset, apertè quod sentiebat dicere recusauit} vultu constanti & intrepido sic orsus est. *Age, quando sum condemnatus, quo iure nouit Deus, ad exonerandum conscientiam meam, de vestra iam Constitutione liberè eloquar quod sentio. Ego quum viderem statum huius regni eò ferri, vt necessariò inuestigandum esset qua ex origine Pontificis Romani potestas dimanaret, fateor me toto septennio animum studiumque meum in hanc causam intendisse, nec in vllo hactenus Doctorum quos Ecclesia probat scriptum reperire potui, hominem laicum, status Ecclesiastici caput aut fuisse aliquando aut esse vllo modo posse.* Hic cancellarius Mori sermonem interrumpens, ait. Ita scilicet, tu vnus Domine More, omnibus aliis vis haberi sapientior, aut conscientiæ magis integræ, omnibus, inquam, Episcopis, tota nobilitate, atque vniuerso regno. Ad quæ Morus. *Domine Cancellarie, ego contra vnum Episcopum quem pro vestra parte profertis, proferam centum, sanctos & orthodoxos qui meæ sententiæ subscribunt: & contra vnum Senatum vestrum qui qualis fuerit, Deus nouit, habeo mihi suffragantia omnia totius orbis Christiani Concilia ab annis plus mille celebrata: & contra vnum Angliæ regnum stant ex parte mea omnia totius orbis Christiani regna.* Hæc grauissima Mori verba quibus ridiculam & leuissimam Cancellarii interpellationem iusto authoritatis pondere subuerterat, non ferens Nortfolciæ Dux qui sic nobilitate vt alter dignitate primus omnium post Regem erat, sic Morum alloquitur. *Nunc verò, More, perspicuam nobis facis tuam animi maleuolentiam,* Cui statim Morus. *Inclyte Domine, vt hæc loquar, non vlla incitat maleuolentia, sed iusta me cogit necessitas, qua conscientiam meam in loco iudicij exonerare*

Nobilissima veritatis cōfessio.

Vnius regni authoritas ridicula oppositio.

Ignaua obiectio.

rare debeo. Testis est Deus qui solus scrutatur corda & renes, non alio me animo hæc esse proloquutum. Porrò quod ad rem ipsam attinet, hoc etiam adiicio. *Circa Constitutionem hanc vestram in hoc grauiter peccatum esse, quòd quum vos, amplissimi viri, Regni proceres, disertè professi sitis, & iureiurando vosmet obstrinxistis, nihil vos vnquam contra sanctam Ecclesiam molituros, hanc nihilominus legem tulistis, vos in hoc regno soli, citra consensum reliquæ Christianitatis, quæ totius Ecclesiæ vnitatem, pacem, & concordiam dissoluit; quum nemo nesciat Ecclesiam vniuersam vnicum, integrum, & indiuiduum corpus esse, ideoque in iis quæ ad religionem spectant, sine communi & generali consensu nihil statui debere. Atqui non sum nescius quæ sit potissima condemnationis meæ causa. Illa sanè quòd nouas has nuptias nũquam approbare voluerim. Verum enimuerò, hoc nunc tempus discordiarum, hic locus dissentientium opinionum est. Confido autem, diuina bonitate ac misericordia fretus, fore vt quemadmodum Paulus Stephanum persequutus est vsque ad mortem, & tamen iidem nunc vnanimes agunt in cœlo, sic plane nos qui nunc discordes sumus in hunc mundo, & de eisdem rebus aliter sentimus, in futuro sæculo concordes, & cum charitate perfecta vnanimes futuri simus. Hac spe fretus, euixè Deum precor, vt vos omnes conseruet, ipsúmque imprimis dominum Regem, eique bonos semper consultores dare dignetur.* Hæc vltima fuerunt ad illud tribunal celeberrimũ Mori verba, ab his qui astiterunt excerpta, & olim Lutetiæ, recenti rei memoria, typis excusa. Verba certè nobilissimo Christi Martyre digna; q a & veritatem fortiter confitetur, & latam sententiã nulla indignatione prosequitur, & (quod caput est) dum Stephani meminit Stephanum imitatur, orãs pro persequutoribus suis. Nec orans tantum, sed & caput totius mali digito demonstrans, dum Regi bonos consultores exoptat. Fundi enim nostri vel totius

Totum Senatum ac nobilitatem grauiter redarguit.

Orat pro persecutoribus suis.

totius terræ potius calamitas hæc erat quod malis consiliis Rex aurem præbuit. Regi de nouis tunc nuptiis nihil planè cogitanti VVolsæus Cardinalis per interpositam personam primus mortalium suggessit. Homo ambitiosus videns se Papatu quē ambiebat excidisse, Caroli Imperatoris commendatione (quam certò sibi promittebat) frustratus, tum vt de Carolo se vindicaret, tum vt cum Rege Galliarum nouas amicitias faceret, curat de primis nuptiis iam per annos 20. sine scrupulo continuatis scrupum iniici: vt illis solutis, cum sorore Regis Francisci Galli & Henrico Rege nouas fabricaret. Sed malum consilium consultori pessimum. Nouę nuptiæ non iā cum Galla, sed cum Bolenia, VVolsæi primum posteaque totius status Ecclesiastici & religionis in Anglia interitus fuit. Quòd si eo tempore sicut Tho. Morus sic cæteri Consiliarii regii, si sicut Ioannes Roffensis Episcopus sic cæteri Episcopi, ex fide & conscientia rem tractassent; si quod verè sentiebant Regi respondissent, si non ad gratiam sed pro eo quod veritas postulabat & conscientia cuiusque dictabat locuti fuissent; nec illæ infaustissimæ nuptiæ tam horrendas clades ac strages in Anglia dedissent, nec nouus ille & antichristianus Regis titulus vniuersam in Anglia religionem pessundedisset. Concludit igitur Tho. Morus suam pro tribunali defensionem, nō solùm vt nobilissimus veritatis orthodoxæ confessor, & propugnator disertus, sed etiam vt prudentissimus Regis Consiliarius.

Schismatis Anglicani origo, mali Cōsiliarii & ignaui episcopi.

DE IIS QVAE CONDEMNATIONEM & beatam viri mortem intercesserunt.

CAPVT XIX.

SErmone finito, vel potius per Iudices interrupto, (neque enim viri grauissimi & disertissimi sapien-

sapientiam ac libertatem magis sustinere poterãt, quam S. Stephani orationem liberrimam obdurati Iudæi) abducitur è Iudicii loco & ad carcerem reducitur Morus, securi de more prolata, condemnationis indicio. Hic vero miserandum plane & ipsa condemnatione mirabilius accidit spectaculũ. Ioannes quidem Morus, vnicus Mori filius, patri è iudicio redeunti ad pedes prouoluitur, benedictionem paternam flexis genibus nec sine lachrymis petens. Verum illud vt genti nostræ vsitatissimum minus mouit: etsi pater per literas postea (quas suo loco inseremus) hoc filii sui officio eo tunc tempore ac loco plurimum se oblectatum fuisse scribat. Cæterum quum paulò extra Iudicii locum progressus Morus esset, ecce tibi filia eius Margareta Ropera (sic vnicè patri chara, vt vel ad eius solum aspectum si nihil in Moro suprà hominem fuisset, vehementer commoueretur, vt ex præcedentibus satis liquet) non turbæ tantum se immiscet patrem visura aut ei valedictura, sed pectore plusquam virili & acerrimis amoris stimulis incitata, per mediam populi turbam, perque satellitum arma semet iniecit, & ad parentem penetrauit. Quũ & mulier esset, & natura cum primis verecunda, tamen & metum & pudorem excusserat vel impotens animi dolor, vel (quod magis credo) immẽsa dilectionis vis. Accedens enim in charissimi patris collum ruit, & arctissimo complexu aliquandiu tenuit, nihil aliud locuta quam, *Ah mi Pater.* Mouit stipatores tametsi duros hoc spectaculum. Sed Morum ipsum talis filiæ in tali articulo, tam expressa charitas, tam valida dilectio, tam fortis & imperterritus amor, quo tandem modo non solum commouere, sed etiam nonnihil è constantiæ statu dimouere potuisset, nisi diuina quædam vis, qua mortis sententiam nihil exterritus excepit,

A patre damnato filius benedictionem petit.

Margareta Mori filia ruit in amplexus patris

pit,(imò ea excepta & fortius loquebatur & agebat constantius)nunc quoque mentem eius occupasset, ne quid naturæ cederet, aut de constantiæ gradu vel minimum moueretur: Cùm enim generosissima mulier, dignissima tali patri filia, secum omnes naturæ dotes afferẽs, omnia pietatis signa, omnia quæ in liberis iucunda esse parentibus solent, eo in loco quo vix vlli viro patere aditus videbatur, prius penè in sinu patris hæsit, quàm aduenientem pater vidisset; quales doloris stimuli quàm acres patris animo esse poterant, talis præsertim patris, qui quum omnium suorum natura amantissimus esset, præcipuo tamen amore Margaretam dilexerat? Quas verò doloris faces ei admouisse par est, quum aliquandiu in eius complexu nihil effari valens adhærescebat? quas quum inde vix auellebatur? Quæ verò tormenta iam & cruciatus animi, cum semel auulsa, iterum eadem pietate percita, eodem cum impetu rediit, & vi maiore ægrè abstrahi potuit? Quanto hic robore animi opus erat, quanta consolatione illi, cui ipsa naturæ consolatio dolores omni morte grauiores obiiciebat? Atqui sic his omnibus restitit Morus, vt prorsus inuictus dici possit. Ita voce, vultu, gestu ostendit se omnes naturæ insultus superasse, & omnia quæ infra cœlum dolorem facere hominibus soleant vicisse. Nihil enim de oris constantia & grauitate remittens, filiæ respondit *se quæcunque pateretur, etsi innocens pateretur, Dei tamen voluntate pati; illum arcana pectoris sui nosse. Proinde suam ipsa pietatem ad Dei voluntatem accommodaret, & maximo tolerantiæ bono in patris casu vteretur.* Hæc ille in primo congressu. Nam quum secunda vice postquam decem aut duodecim passus digressa reuertisset, colloquio iterum inhæsisset, nihil quidem dixit, sed tacenti

Inuictum Mori pectus.

Mori verba ad filiam.

lachry-

lachrymæ erumpebant, vultu tamen à constantia nihil dimoto. Id tantum abeunti mandauit, vt Deum pro anima patris deprecaretur. Fuit porrò & altera eius filia non natura, sed educatione Margareta Gyge D. Clementis postea vxor, quæ illum similiter eodem tempore amplexa & osculata fuit. Sed & filius quoque Ioannes accepta patris benedictione, osculum quoque dedit, & accepit. Hi omnes postea attestati sunt, ex ore Mori quum illum oscularentur, miri odoris fragrantiam sese hausisse. Certè ad hunc suorum lamẽtabilem concursum, ad hos amplexus & oscula, non solùm ex populari turba permulti, sed & ex ipsis satellitibus aliqui erant, qui à lachrymis sibi temperare non poterant. Id quod certè mirum non est quum (vt Cardinalis Polus scribit) *Externi homines qui Morum nunquam nouerant, tantum dolorem ex eius morte acceperunt tamen, vt quum quæ de ea scripta circumferebantur legissent, lachrymas tenere non potuerint, hominique externo non alia re quàm fama sibi noto illachrymarint. Ac mihi planè * tãto interuallo hæc de illius morte scribenti, qui nõ tam multas priuatim amoris causas cum eo habui; sed virtutis potius & probitatis ergo, quodque patriæ vtilissimum esse scirem, eum amaui & colui, sic tamen (testis est mihi Deus) inuito lachrymæ oboriebantur, vt scriptionem maximè impedirent, & ipsas sæpè literas delerent, vt vix vltra progredi possem.* Hæc de seipso Cardinalis Polus.

Externi Mori mortem cũ lachrymis exceperunt.

**Romæ scripsit.*

De vnitate Ecclesiastica lib. 3.

Reductus ad carcerem Morus, grauiorem in via quàm in Iudicio tentationem expertus, & victoriam maiorem adeptus; sciens quia hora eius veniret vt transeat de hoc mundo ad Deum, quarto post condemnationem die, qui fuit Iulii quintus & feria secunda, postremam suam epistolam carbone scribit (neque enim calami copia fuit) ad suauissimam & charissimam filiam suam Margaretã.

Roperam:

Roperam: quam ex Anglico in Latinum versam (quia postremum est quod Morus scripsit, virique sancti spiritum, humanitatis tamen non oblitum redolet) hic subiiciam.

Benedicat tibi Deus, dilecta filia, & marito tuo, & puerulo tuo, & tuis omnibus, & meis liberis vniuersis, & omnibus ex sacro fonte susceptis, atque amicis omnibus. Commenda me, quum commodum fuerit, filiæ meæ Cæciliæ, quam vt Deus consoletur precor. Benedictionem illi meam impartio, omnibusque liberis eius; & roga illam vt pro me precetur. Mitto illi strophiolum Sed & virum eius generum meum vt Deus consolari velit, precor. Filia mea Dancæa habet imaginem illam in pergameno depictam, quam per te mihi dedit domina Coniers. Nomen eius dorso inscribitur. Dic illi me multum rogare vt illam imaginem tu remittas eidem dominæ in memoriam mei, vt pro me oret. Vehementer probo Dorotheam Coly: (hæc postea vxor fuit Ioannis Harrisii Secretarii Thomæ Mori, estque adhuc hodie Duaci superstes.) *Sis precor illi beneuola & fauens.* (Erat quippe Margaretæ Roperæ pedissequa, & sæpius ad carcerem missa à Domina sua intercurrebat, deferens munuscula Moro.) *Scire velim vtrum hæc illa sit de qua ad me scripsisti. Sin minus, faueas quantum potes illi alteri afflictæ, atque etiam Ioannæ Alanæ filiæ meæ.* {Hanc sic vocat, quia Margaretæ Roperæ altera pedissequa erat, & apud Morum educata) *Benignè quæso ei respondeas. Hodie enim apud me sollicitauit, vt tibi eam commendarem. Multum tibi sum, mea Margareta, molestus. Sed malè me haberet, si diutius quàm die crastino. Est enim vigilia sancti Thomæ Cantuariensis* (cuius videlicet Translatio septima Iulii in Anglia Catholica, & alibi extra Angliam celebrari est solita) *& Octaua sancti Petri. Cras itaque vehementer gestio ad Deum migrare. Esset, enim dies mihi valde conueniens. Nunquam mihi magis*

Vltima Mori epistola ad Margaretam Roperam.

Diem mortis prædicit.

magis placuisti, quam quum postrema vice osculata me es. Multum enim delector, quum dilectio filialis & pura charitas huius mundi ceremonias non expectat. Vale charissima filia, & ora pro me. Ego pro vobis & omnibus amicis vestris orabo, vt suauiter in cœlo nos mutuo conspiciamus. Ago gratias de liberalitate vestra. Mitto nunc filiæ meæ Clementi (hæc erat Margareta Gyge vxor Ioan. Clementis Doctoris Medici) *lapidem eius arithmeticum: simulque illi & filiolo meo è fonte suscepto, omnibusque eius, diuinam benedictionem & meam impartio. Saluta quæso meo nomine, quum oportunum fuerit, filium meum Ioannem Morum. Placuit mihi vehementer bona eius indoles.* (Nempe quia ex iudicio exeunte patre benedictionem eius petierat.) *Benedicat illi Deus, eiusque vxori optimæ, filiæ meæ; cui velim vt impensè faueat, quod & meritò facere debet. Quòd si possessionum mearum hæres fiat, videat ne meam voluntatem in eo quod sororem eius Dancæam concernit, violet. Denique Augustino & Thomæ* (erant hi Ioanni
1. Moro filii iam nati) *& qui nascentur ab illis, benedicat Deus.* In hac Thomæ Mori postrema epistola
2. facile agnoscas & spiritum planè diuinum ac nisi cœlestia sapientem; & animum prorsus tranquil-
3. lum, nullaque perturbatione agitatũ; & denique hominem suorum non immemorem, sed qui ad vltimum vsque spiritum non minus boni patris, quàm fortissimi Confessoris officium faciat. Spiritus eius planè diuinus, nihil nisi benedictiones
1. loquitur. Omnibus suis & singulis bene precatur. Quasi alter Iacob filiis ac nepotibus suis, non è le-
2. cto, sed è carcere benedicit; & gratias spirituales impartit. Omnium quoque se precibus commendat ex spiritu humilitatis & timoris Dei, quem ad vltimum vsque vitæ halitum, tanquam certissimum reliquarum omnium virtutum costodẽ, retinuit. Sed nunquid ille spiritus prophetiæ fuit, & quædam

Spiritus Mori diuinus.

quædam familiaritas cum Deo, quòd diem mortis suæ in hac epistola prædicit? *Malè*, inquit, *me haberet; si vltra diem crastinum molestus tibi essem.* Et certè in illo crastino passus est. Sed quare illum crastinum, magis quam perendie aut ex sequentibus diebus aliquem Morus sibi ad mortem destinauit; nisi quòd id quasi diuinitus reuelatum accepit? Quare in hunc quartum post condemnationem diem has postremas literas distulit? Nam post condemnationem Margareta filia quotidie ad patrem suum Dorotheam mittebat; nec carceris custos, Mori amicus, accessum aliquando prohibuit. Sed non nisi quarto post die suis omnibus valedicit. Non nisi quintum diem passionis suæ diem fore prædicit. Certè illud constat, hunc diem Morum vehementer exoptasse, siue illum prænouerit, siue singulariter à Deo expetierit. *Esset*, inquit, *ille dies mihi conueniens:* Et quare? quia dies ille Translatio erat sancti Thomæ Cantuariensis, etsi non publicè festus, tamen in Ecclesiis magnopere celebratus: erat quoque Octaua S. Petri Apostolorum principis. Rectissimè igitur hunc sibi diem Morus optauit; suauissimè hunc suo Martyri diem Deus concessit: in quo & Patroni eius cuius nomen gerebat, & sancti Apostoli pro cuius primatu sanguinem fundebat, celebris à fidelibus memoria fiebat. Illo enim die magis eos ad intercedendum pro se propitios, optimus Catholicus Morus habiturum se non dubitabat, in quo die Catholici omnes eorum intercessionem communibus votis expetebant: edoctus videlicet celebritatem Sanctorum hunc finem & fructum habere, *vt illis proficiat ad honorem, nobis autem ad salutem: & illi pro nobis intercedere dignentur in cœlis, quorum memoriam hic agimus in terris.* Has ecclesiæ voces optimè tenuit Morus, vir vocatione laicus, sed vitæ totius sanctitate & in-

Cur eũ mortis suæ diem Morus exoptauit.

In Liturgiâ Catholica.

nocentia Ecclesiasticus. Si enim ideo sancti honorantur vt pro nobis intercedant, non dubium quin quo tempore magis ab ecclesia honorantur, eo tempore maiorem intercessionis fructum ecclesia percipiat. Multum igitur desiderauit Thomas Morus (& *desiderium cordis eius tribuit ei Dominus*, quod & de martyribus canit Ecclesia) eo die dissolui & esse cum Christo, quo die vt eo fœliciter perueniret à Sanctis qui magis ei peculiares patroni erant, magis se adiuuandum & commendandum sperabat. Quis fidelis orthodoxus in die patroni sui certius & fidelius auxilium à Deo non expectet? Quis nescit Hispanos in die S. Iacobi (qui patronus est gentis) & confidentius pugnare, & admirabiles victorias esse sæpe consequutos? Sic Angli & Galli quum Catholica tota gens erat, in festis Sanctorum Georgii & Dionysiii magna sæpe & præclara facinora edebant. Non igitur immerito in Translatione gloriosa S. Thomæ martyris, patroni sui, transferri quoque ex his tenebris ad lucem, & Martyr fieri Thomas Morus voluit.

Dies patroni magis propitius.

Porrò pro Christo moriturus quis non optaret ipso Natalis, aut passionis, aut resurrectionis, aut Ascensionis Christi Seruatoris die, mortem oppetere? Certe multos in martyrologiis legimus ipso Resurrectionis & passionis Dominicæ die à persecutoribus ethnicis trucidatos & nobili martyrio perfunctos esse. Atqui S. Petrus ecclesiastici ordinis ac status primus ac Princeps à Christo institutus est. Pro huius in terris primatu (quem *totius orbis magistrum* vocat Chrysostomus Homil 55. in Matth. *totius ecclesiæ gubernacula suscepisse* scribit Damascenus in orat. de Transfigurat. Domini, vterque Græcus: quem Henricus in Anglia D. Petro eripere sibique sacrilegè vendicare ausus est) Thomas Morus capitis supplicium luiturus & nobilissimam

Sapores Rex Persarum vno Passionis Dominicæ die 100. Christianos variis tormentis sustulit. Sozom. lib. 1. cap. 9.

Henrici sacrilegium.

simam confessionem facturus; quidni in Octaua S. Petri vt id fieret, merito exoptaret? Optauit igitur, & *voluntate labiorum eius non fraudauit eum Dominus*: quod vt de omnibus martyribus canit ecclesia, ita singulariter de martyre Moro cantare poterit. Hunc spiritum seu prædictionis propheticæ, seu certe familiaritatis cuiusdam diuinæ hæc postrema Mori epistola loquitur. Tranquillitatem animi omnia epistolæ verba loquuntur: in qua sic de rebus variis amanter disponit, ac si non in carcere damnatus & cras moriturus, sed domi suæ liber & aliquò profecturus disponeret. Postremò suorum immemor non est ad exemplum Christi qui in ipsa Cruce, matris suæ curam dilecto discipulo demandauit. Vna cum hac epistola postrema misit ad filiam Margaretam Cilicium suum cum flagello, panno vtrumque obuoluens; quo in suum corpus disciplinam exercere solebat. Certus quippe de crastino martyrio (non à Rege aut iudicibus aut custode monitus, neque enim hoc fieri solet nisi sub vesperam sequentis diei, sed vt iam dictum est) vel diuinitus admonitus vel bonitati diuinæ confidens; certus de fine certaminis & gloriosa victoria, arma pugnæ spiritualis deposuit & tela remisit; ne sane in aliorum quàm charissimorum suorum manus venirent; & vt illum suum occultissimum mortificandi modum externos omnes celaret: postremò ne in carcere relicta vel affectatæ sanctitatis & hypocrisis suspicionem, vel contumeliæ & irrisionis occasionem darent. Atque hæc de ipsa condemnatione Mori, deque iis quæ eam sequuta sunt, hactenus.

Trāquillitas mentis post condemnationem.

Cilicium & flagellū cur remittit.

DE BEATA MORTE ET ILLVSTRI *martyrio Thomæ Mori.*

CAPVT 20.

THomas Morus accepta mortis sententia & ad carcerem reductus Cal. Iulii an. 1535 se ad mortem proximam componit, nihil plane animo consternatus, nihil turbatus, sed totus non modo tranquillus (vt iam ostensum est) verum etiam plane hilaris more suo ac iucundus vt mox ostendetur. Interim tamen timorem Dei nunquam deponens (*beatus enim homo qui semper est pauidus*) postremis illis diebus in carceris sui angustiis linteo totus obuolutus, ad instar cadaueris in terram deponendi, mirificeque seipsum flagellans obambulat. O sanctum virum qui tanta tam innocenter tamdiu passus, sic tamen in seipsum seuerus est ac si atrocissima flagitia per totam vitam delicatè & luxuriosè viuens perpetrasset. Væ nobis delicatulis qui fastu turgidi, inuidia liuidi, auaritia sordidi, luxuria fœdi ac spurci, nihil tamen vel pro Christo vel pro nobis ipsis durum & asperum sustinere volumus. *Sed regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Quod optimè sciens Thomas Morus, vsque ad vltimum vitæ diem seuerus in seipsum esse & vim sibi ipsi facere voluit. Nempe optimè sciebat strenuos in agone cursores quo propius metam attingunt, eo alacrius & celerius currere. Quum iam dies mortis vel vitæ potius Moro aduenisset, educitur ex carcere in planitiem castri seu turris Londinensis, iam propter diuturni carceris squalorem, vt præter morem barbatus idque prolixè, ita facie pallida ac macilenta, crucem rubeam manu gestans, oculis in cælum elatis, veste seruili & vilissima indutus. Quum enim in honesta veste procedere voluisset, togamque de camelot in-

Prouerb. 28.

Præparatio ad mortem.

Matth. 11.

lot inducere quam ei in carcere Bonuisius donauerat, tum in amici gratiam tum vt eam togam carnifici daret, fecit custodis vel auaritia vel improbitas vt serui sui togam, vilissimi panni quem panos griseam vel friseam vocamus, indutus prodiret, vir tantus, tam celebris, tantis dignitatibus perfunctus. Sed fuit hæc vestis Thomæ Moro verè nuptialis vestis: vel quia Christo pauperi in ea assimilatus, vel quia ad nuptias Agni & Calicem Christi bibendum in ea properauit. Thomæ Mori ad locum supplicii exeuntis viuam effigiem egregie fabrefactam ostendit olim mihi Margareta Gyge Ioan. Clementis vxor, quæ morienti adfuit & mortuum eum alia Margareta sepeliuit: & iuxta illam quam vidi effigiem prodeuntis gestum ac vultum descripsi. Transeunti mulier quædam vinum obtulit, quod recusauit dicens; *Christum in sua passione non vino sed felle potatum fuisse.* Alia quædam mulier magnis clamoribus eum interpellans de chartis quibusdam suis quas dum Cancellarius erat, apud eum deposuerat, hoc responsum accepit *Bona mulier; quod ad chartas tuas attinet, habe quæso ad vnius horulæ patientiam. Tunc enim à chartarum tuarum curis, reliquoque omni onere, Regia Maiest pro sua bonitate me penitus liberabit.* Denique ab alia adhuc muliercula interpellatus, quæ grauem sibi ab illo Cancellario iniuriam factam exclamabat (siue seriò hæc diceret, siue subornata) grauiter respondit *Tuam causam optimè memini, & si nunc mihi in illa causa ferenda sententia foret, non aliter prorsus pronunciarem.* Fuit eodem tempore qui consilii & orationis causa ad eum in media turba accurrit, de quo supra diximus. Cap. 6. Ad patibuli locum quum ventum esset, theatrum conscensurus, manum cuidam porrigens, iuua me quæso (inquit) ad conscensum hunc. in descensu nemini molestus fuero. Vbi con-

Vili veste indutus ad patibulum procedit.

Confeßio Mori vltima. ſcendiſſet, verba ad populum facturus à prætore prohibetur. vnde breuiſſime dixit. *Ego fratres conteſtor me & fidelem Regi, & ſeruum Dei, & in fide Catholica moriturum.* Hæc quidem ille, ſed qui vnus erat toto regno Regi fideliſſimus: vnus ſeruus Dei maximus & innocentiſſimus: vnus non tantum in fide, ſed etiam pro fide Catholica moriturus. His dictis, vtroque genu flexo, pſalmum. 50. *Miſerere mei Deus* clara voce recitauit, ſicuti Roffenſis canticum illud. *Te Deum laudamus.* *Spiritus Roffenſis & Mori.* Roffenſis enim diuina exultatione repletus totus lætus ac gaudens ad patibulum feſtinauit, abiecto ſenectutis ſuæ baculo, & eodem die quo pati debuit, in lecto ſecuriſſimè vſque ad horam bene matutinam dormiens, & lac pro ientaculo petens Morus ſpiritu humilitatis & timoris plenus, pœnitentiæ precem non laudis canticum recitare voluit. Vterque ſpiritus Deo placuit & à Deo fuit. Nam & *fructus ſpiritus gaudium eſt* teſte Apoſtolo, *Gal. 5.* & *ſacrificium Deo ſpiritus contribulatus*, teſte Dauide. *Pſalm. 50.* Quamquam neque ſancto timore vacuus erat Roffenſis, neque ſancta lætitia deſtitutus fuit Morus. Recitato enim pſalmo & finita prece alacriter ſurgens primum carnifici veniam de more petenti, & oſculum chariſſimum porrexit, & angelotum aureum dedit, & ei hæc verba dixit. *Charitas Mori in carnificem.* *Tu mihi hodie maius beneficium præſtabis, quàm mortalium quiſquam aut hactenus præſtitit aut præſtare poterit.* Illud vnum tua cauſa doleo ceruicem tibi tam curtam præſcindendam, vt metuam ne non te poſſis commodè & cum honore tuo expedire. Sed & antea rogauerat filiam & alios amicos, vt ſi qua in re poſſent carnifici ſuo gratificari, id omnino facerent. Denique quum velare eum carnifex vellet, ego (inquit) meipſum velabo: *Beata mors.* mòxque linteo ipſe ſuo quod ſecum detulerat faciem obuoluit, & lubens ac rectiſſimè Caput

trunco

trunco imposuit, quo statim reciso, anima in cœlum euolauit; & qui conspectu hominum seipsum priuauit oculos sibi suos obuoluens, in conspectũ Dei & angelorum repente peruenit. O beatam animam vnico capitis ictu ad cælestia & sempiterna gaudia translatam. Iam tunc experiebaris More verissimum quod sępius antea dicere solebas. Non difficulter fieri posse vt capite toto quis minuatur, nihil tamen lædatur. Capite minutus iaces: sed in quo læsus es, qui breui dolore perfunctus temporalem vitam, quæ seni & valetudinario longa esse non potuit, cũ sempiterna cõmutasti: Infami morte, hominũ iudicio sublatus es. Sed quid tibi detrimẽti accessit, qui nõ cœlesti tantũ gloria, sed immortali apud homines virtutis tuæ famą perfrueris? A tuis charissimis ad momentũ diuelleris. Sed quomodo id tibi molestũ esse potuit, qui certò cõfidis eos propterea in perpetuũ tibi fęlici societate iungẽdos? Honoribus & fortunis spoliatus moreris. Sed quid hoc tibi nocuit copiosissima mercede iam in cœlo donato, nisi de eo quis ambigat quod ipsa veritas de Mori similibus dixit *Gaudete & exultate quia merces vestra copiosa est in cœlo.* Et sic quidẽ Thomas Morus pro veritate Primatus Pontificii, pro vnius supremi ecclesiæ Capitis assertione, {à quo sane Primatu & Capite supremo, pax, ordo, & vnitas totius ecclesiæ depẽdet; quo Capite sublato omnibus hæresibus aperitur ianua, & lupi liberè in ouile grassantur: quod vel vnius Angliæ exẽplum cæteras gẽtes docere potest} carcerẽ primum & bonorũ rapinam passus, pòst etiã mortem ipsam fortiter oppetiit. Sic ille omnibus suis laboribus defunctus, beatus in cœlo regnat; in terris verò non à bonis tantum sed ab ipsis etiam improbis celebrem laudem adeptus est: eius mortem omnibus vt indignissimam deplorantibus; nemine *Matth. 5.*

Rex Henricus sublatū Morum deplorat.

prorsus (nisi forte qui impio Regi adularentur) factum probantibus. Nam & Rex ipse Henricus quum ad eum perlatum esset, sumptum iam esse de Thoma Moro supplicium (forte autem tunc alea ludebat) totus attonitus, est ne, inquit, iam de eo actum? illis qui nuncium perferebant affirmantibus, Annam suam Boleniam quæ iuxta considebat respiciens, Tu, inquit, huius viri necis causa es. Moxque è loco consurgens & in cubiculum sese proripiens, amarè fleuit. Fuit certe Regi Henrico Thomas Morus à prima fere ætate charus. Inter ætatem vtriusque non adeo magnum discrimen erat. Morus septem annis maior natu. Quum Rex anno ætatis. 18 ad regnum peruenisset, Morus eo tempore pulchro epigrammate Regiæ inaugurationi gratulatus fuerat. Rex vt erat ipse bonis literis atque philosophiæ impensè deditus & in illis plus quam mediocriter institutus (neque enim primogenitus patris fuit, sed Arthuro fratri seniori superstes regnum obtinuit) ita doctos & literatos mirè dilexit. Morus igitur quinto aut sexto regni anno, quum adhuc Londinensis esset Syndicus, ad legationes obeundas à Rege assumitur, nec ita multo post in Consilium Regium cooptatur. Viginti igitur & amplius annis (nam anno regni. 27. Morum è medio sustulit) Regi vixit ita charus, ita fidelis, ita per varios honorum gradus continuò euectus, vt nemo magis. Eius igitur mors ita violenta & fœda, & contra omnem iustitiam illata, non potuit non in tam longa, tam fideli, tam officiosa amicitia, etiam ipsi tyranno non displicere. Sed vicit amor Boleniæ carnisque immensa cupido. Rex enim, vt multi asserunt, voluit Morum in perpetuo carcere viuum asseruare. Sed Anna Bolenia conquiescere non potuit, donec vt altera Herodias, Thomæ caput resectum videret. Quo tamen

Morus Regi charissimus.

Anna Bolenia occisi Mori causa.

tamen illa spectaculo non diu gauisa est. Nam ante vnius anni circulum reuolutum, eodem in loco quo passus est Morus propter iustitiam & innocentiam, decollata est illa propter adulterium & incestum.

Sed nunc priusquam ad alias de Thomæ Mori morte non nostras sed exterorum querelas veniamus, quid de Capite & corpore sancti Martyris actum fuerit, commemorabitur. Caput iussu regis ad pontem Londinensem palo affixum est, vbi per aliquot dies, fere per integrum mensem mansit, donec propter alia capita affigenda (Rex enim Hericus vbi semel primos digitos cruentauerat, vsq; ad humeros alieno cruore se intinxit) quum illud deponendum & in flumen subiectum proiiciendũ erat, Margareta Ropera ad omnem rei bene gerendæ occasionem intenta, diligenter ad hoc tempus inuigilans, corrupto pecunia carnifice cuius erat capita deiicere, patris sui Caput quod ipsa cum aliis diligentissimè obseruauerat, recuperauit. Erant signa adeo certa Capitis, vt nemo qui eum cognouisset in vita, non cognouisset post mortem; Non tantum ex defectu vnius dentis quo viuus careb it, verum quia tanto pene pulchritudine facies conspicua erat atque dum viueret. In quo illud mirabantur sui quod pili barbæ præ canicie prius albescentes, in abscisso capite velut rufi apparebant. Hoc caput à Margareta Ropera quam diu viueret, diligentissimè asseruatum est, aromatibus curiosè conditum: & hodie adhuc apud aliquem suorum custoditur. Corpus defuncti à Margareta Ropera cum altera Margareta Clementis coniuge in sacello D. Petri quod in ipso Castro Londinensi est, sepultum fuit, carceris custode hoc permittente. Contigit autem circa sancti corporis sepulturam

Caput Mori à Margareta filia seruatũ.

Corporis sepultura.

quod meritò miraculi speciē habere potest. Margareta Ropera eius diei summo mane peragrabat sanctissimas ecclesias, & eleemosynas pauperibus plena manu distribuebat, iamque omnibus elargitis, cum post sumptum de patre supplicium ad carcerem properaret paternum corpus sepulturæ mādatura (quod ei custos promiserat sub beneplacito regio quod facilè impetratum fuit) exhaustis iam loculis, præ festinatione nec nouas acceperat pecunias, nec syndonem quo corpus inuolueretur secum tulerat. Itaque mire tristis ac sollicita quid faceret, monetur ab ancilla Dorothea (Harrasii post vxore) vt de proximo linteum accipiat. Quomodo, inquit, id faciam quum nihil pecuniæ reliqui habeam? Credent tibi, ait ancilla Quanquam (inquit Margareta) longè à domo absim, nec his hominibus nota existam, tu tamen vade & periculum facito. Ancilla prudēs & cauta ad vicinam tabernam deflectens postulat quantum sufficere potuit: de precio conuenit. Mox velut quærendæ pecuniæ causa manum in peram misit; eo animo vt diceret præter spem sibi euenisse quò minus adessent pecuniæ; sed si crederetur sibi se quàm primū id quod conuenerat à domina sua allaturam & redditurā. Ecce autem quum certò ancillæ constaret nihil se prorsus pecuniæ habere, tamen iam in pera iustū syndonis precium reperit, nec vno teruncio plus minusve, quàm eo tempore ex pacto solui oportebat. Hæc mihi Dorothea ista adhuc superstes & hic Duaci agens sæpius & constanter retulit Accepto igitur non sine miraculo syndone, duæ istæ Margaretæ cum ancilla alterius Dorothea, corpus sepulturæ honestissimè mandarunt. Camisia in qua passus est, sanguine eius tincta à Margareta Clementis vxore asseruata est, quæ mihi totā aliquando & integram ostendit, & bonam eius partem dono de-

Syndonis precium miraculosè inuētum.

no de-

no dedit; siue illam à principio altera Margarèta concesserit; siue quòd (ea multo citius defuncta) post eius obitum acceperit.

Atqui non ita multo post in totam Mori familiam ira Regis desæuiit: Alicia vxor de propriis ædibus expulsa, & pensione sola 20 librarum annua illi assignata (reliquis omnibus ad Morum pertinẽtibus fisco regio addictis) in ipso pago Chelsey satis tenuem egit vitam. Margareta Ropera coram Consiliariis Regiis conuenitur, accusata quòd caput patris quasi reliquiæ loco asseruaret, quodq́ue libros & scripta eius adhuc penes se retineret. Quæ respondit se caput paternum recuperasse sepeliendi studio, ne piscibus esca foret: scripta & libros vix alia se habere quam quæ iam typis excusa essent; exceptis perpaucis familiaribus epistolis, quas ad sui consolationem vt seruare permitteretur, supplex rogauit. Opera amicorum dimissa fuit, quum sola ex fœminis (quæ in familia Mori multæ erant) vexata fuisset. Viri ad vnum omnes, Ioannes Morus, Ioannes Clemens, Gulielmus Roperus, Aegidius Heron, Ioannes Dancæus ob iusiurandum reiectũ in carceres coniecti sunt. Cæterum omnes tãdem, alius alio serius aut citius, magnorum virorum studio dimissi sunt.

Sæuitur in familiam Mori.

Sed nunc ad ipsum Morum redeamus. Huius viri mors quum solus ex laicis esset, & maximæ dignitatis atque existimationis vir, qui Religionis tunc primum in Anglia labefactari cœptæ causam vsque ad sanguinem tueretur, exemplo illo suo plus quàm credi potest, genti nostræ profuit. Neque enim vel tot Carthusianorum Patrum atque aliorum monachorum neque ipsius Roffensis sanctissimi & doctissimi licet episcopi mors (etsi non minus haud dubiè coram Deo pretiosa) sic populum & omnes hominum ordines commouit,

Mori martyrium quã illustre.

mouit, ſicut vnius Mori. Cæteri omnes quum ex clero eſſent, clericalem ſtatum aliquo humano affectu defendere potuiſſe, hominibus male ſuſpicacibus videri poterant. In Moro nihil tale ſuſpicari quiſquam potuit. In cæteris ſola pietas & eruditio ſacra elucebat. In Moro præter notiſſimam pietatem & innocentiam, prudentia rerum agendarum, legum Britannicarum peritia, plurimi & ampliſſimi geſti in Republ. magiſtratus eminebant: hominiſque tanti in tali cauſa conſtantiam, mirificè commendabant. Certe eius viri fama, & illuſtris martyrii memoria quantam nobis pueris in Anglia celebritatem habuerit, quos ad Catholicam amplectendam & retinendam fidem ſtimulos addiderit, & ego optimè recordor & mecum innumeri teſtabuntur. Morus profectò quum viueret ſapientiæ laude ſic excelluit, vt oraculum Angliæ haberetur, non tantum in cauſis forenſibus quando ius dicebat, ſed etiam in duabus iſtis cauſis grauiſſimis, diuortii regii, & Primatus Pontificii. Nec id tantum quum libertate gauderet, honoribus in Rep floreret; ſed etiam vinctus & in carcere quum eſſet, omnes ab illo pendebant. Ad illum laici, ad illum presbyteri, ad illum VVilſonus Doctor, ad illum Ioannes epiſcopus Roffenſis per litteras miſerunt; vt mentem ac iudicium eius his de rebus explorarent. Henricus Rex quanto ſtudio, quo conatu, qua contentione egerit vt vnum Morum in ſuam ſententiam pertraheret, præcedentia declararunt. Certe Germinius Gardinerus vir nobilis & doctus ac laicus, quum octo annis pòſt pro eodem Primatu Pontificio martyrium ſubiret, in loco ſupplicii nullam aliam apud populum rationem afferre voluit, cur ipſe in illa cauſa mortem oppeteret, quàm quia Carthuſianorum pia ſimplicitas, Roffenſis epiſcopi incredibilis doctrina, Thomæ

Mori

Mori singularis sapiẽtia eum vt hoc faceret admonere videbatur. Innumeri exemplo Mori in fide & obedientia Romanæ Ecclesiæ perstiterunt; multi capitis discrimen adierunt. Certe Pastor ipse parochialis Thomæ Mori, D. Larke, ad ouis sui exemplum, nobili quoque martyrio perfunctus est, vt nostri annales testantur. Ac de Mori quidem vita, rebus gestis, ac beata morte hactenus. Corporis statura mediocris erat, bona ac iusta. Complexio ad phlegmaticam accedebat. Colore albus & subpallidus fuit. Facies ei læta, aspectus hilaris ac delectabilis: vultus venustus ac generosus Senatoriam grauitatem repræsentans. Oculi glauci, mediocres, non nimium micantes sed amicabiles. Frons lata. Capilli recti non crispi, colore subnigri & subflaui. Ceruix ei breuis & crassa. Nutriuit comam more Senatorum & magnorum tũc temporis magistratuum. Hic habitus, hæc qualitas corporis fuit, vt qui eum viderunt nobis prodiderunt. *Corporis habitus.*

CLARORVM ET DOCTORVM VIRORVM de Thomæ Mori nece iudicia.

CAPVT XXI.

NON abs re fore iudicaui, si quid extra Angliæ fines viri docti & celebres de Thomæ Mori morte iudicauerint, hunc in locum adferrem. Reginaldus Polus S.R.E Cardinalis Romæ tunc agens quum hæc in Anglia prima feruerct persecutio, in libris ad Henricum Regem pro Ecclesiasticæ vnitatis defensione de exterorum querelis circa hanc Thomæ Mori iniquissimam mortem, sic per apostrophen ad Angliam scribit. *Tuus Anglia, Pater, tuum decus, tuum columen, in conspectu tuo innocens ad supplicium ducebatur: tuus quidem natura filius, conditione ciuis, verùm benefi-* *Lib. 3.*

cijs

tiis Pater, qui plura paterni in te animi signa ediderat quàm vllus vnquam indulgentissimus pater in vnicum & charissimum filium: sed nulla re magis tibi parentem ostendit quàm ipso exitu; qui tua præcipue causa, ne salutem tuam proderet, vitam amiserit. Quare si quod in historiis Græcorum de Socrate legitur, quem iniquo apud Athenienses iudicio circumuentum, vt nunc apud te Morum, morte affectum esse constat; cùm aliquando post in theatro quo populus ad spectacula conuenerat, ex tragœdia quadam recitaretur; Interfecistis, Interfecistis virum omnium Græcorum optimum, *statim ad illa verba, tam acerbam recordationem Socratis omnium animos subiisse, (quamuis poeta cum illa scriberet nihil minus quàm de Socrate cogitasset) vt totum theatrum gemitu & lachrymis impleretur: ex quo paulò post, populi iussu sit in authores mortis quæsitum: & qui inueniri potuerunt, occisi sunt; reliqui exilio mulctati: statua etiam Socrati publicè in foro proposita: si igitur illi causam habuerunt cur eodem tempore & iusto odio in authores sceleris & misericordiæ in hominem innocentissimum ac virtutibus clarissimum incenderentur cum illa quæ dixi modo verba in theatro recitarentur; quantò nunc iustiore & odio & misericordia commoueri debes ciuitas Londinensis, quæ eadem illa verba non domi in theatro tuo semel ab aliquo histrione casu prolata, sed omnibus iam Christiani nominis locis à grauissimis viris, tum cum maximè serio loquuntur, tibi sæpius exprobata excipere cogeris. Interfecistis, interfecistis hominem omnium Anglorum optimum.* Hæc Polus; qui propter generis nobilitatem (ex regio Anglorum stemmate natus) & propter vocationis suæ dignitatem, & propter excellentem eruditionem, ac denique propter virtutem & probitatem ac morum incredibilem gratiam ac suauitatem, summis in Europa viris notus & gratus quum esset, plurimorum & maximorum virorum de Mori

morte iudicia facilè potuit cognoscere, nullo modo voluit fingere aut simulare Quod etiam exempla subiecta perspicuè confirmabunt. Erasmi verba primum proferemus, qui etsi tacito suo nomine hæc scripsit (adhuc enim in Anglia amicos habebat quos retinere cupiebat) tamen stilus & modus scribendi apertissimè clamant authorem illum esse, maximè cum in epistolis eadem fere sed sparsim scripserit. *Illud satis constat Morum & Roffensem nulla in Regem maleuolentia peccasse sed simplici sinceraque conscientia (si errauerunt) errasse. Hoc sibi penitus persuaserant, hoc medullitus infixum habebant, sanctum, pium, Regi honorificum, regno salutare esse quod tuebantur. Silere cupiebant si licuisset: sed patienter ac placidè mortem exceperunt, Regi regnoque bene precantes. At in atrocibus etiam criminibus magnam culpæ partem excusat simplex ac pura conscientia, animusque non lædendi sed bene merendi cupidus. Tum apud efferas etiam nationes frequenter eximiæ virtuti præstantique doctrinæ honor est habitus. Platoni apud AEginetas iuxta ciuitatis constitutionem capite plectendo, profuit Philosophi cognomen. Diogenes impune penetrauit in castra Philippi regis Macedonum, ad quem pro exploratore adductus libere exprobrauit Regi insaniam, qui non contentus suo regno, semet coniiceret in periculum ne perderet omnia Non impunè tantum sed etiam cum munere dimissus est, non ob aliud nisi quod esset philosophus. Quemadmodum Monarcharum in eruditos benignitas plurimum honesti nominis illis conciliat, ita durius tractati plurimum inuidiæ conflant illis. Quis nunc non execratur Antonium qui Ciceronem ferro peremit? Quis non detestatur Neronem qui Senecam occiderit? Nec minimum gratiæ decessit Octauii Cæsaris nomini qui Ouidium apud Getas relegauit. Quum Rex Galliarum Ludouicus 12. regnum adeptus pararet diuortium cum Ludouici Regis 11. filia, res displicuit*

Erasmi querela.

In libello P. M. ad Casparem Agrippam apud Ioan. Stelsii Antuerpiæ an. 1536. de morte Thomæ Mori. Idem libellus Basileæ per Episcopium excusus an. 1563. authorem præfert G. Courinum Nucerinum Philippo Montano scribentem.

Barbari tyranni doctis pepercerunt.

qui-

quibusdam bonis, ex quibus Ioannes Standock, & huius discipulus Thomas in concione nihil aliud dixerant, nisi Deum orandum esse, vt Regi inspiraret bonum consilium. Quæ apud populum dicuntur ad seditionem spectant. Et hi deliquerant aduersus Regis edictum, Rex tamen nihil aliud quàm vertere solum iussit; nec quicquam ademit facultatum. At idem negotio quod agebat confecto eos reuocabat Hac moderatione Rex ille & suo consuluit instituto, & grauem inuidiam euitauit: quod vterque esset Theologus, vterque sanctitatis opinione commendatus. At Thomæ Mori mortem deplorant & ij quorum instituto pro viribus aduersabatur. Tantus erat hominis in omnes candor, tanta comitas, tantaque benignitas. Quem ille vel mediocriter eruditum ab se dimisit indonatum? Aut quis fuit tam alienus de quo non studuerit bene mereri? Multi non fauent nisi suis: Galli Gallis, Germani Germanis, Scotis Scotis. At ille in Hibernos, in Gallos, in Germanos, in Scotos amico fuit animo. Hæc naturæ benignitas sic Morum omnium animis penitus infixit, vt non secus ac parentem aut fratrem plorent extinctum. Ipse vidi multorum lachrymas qui nec viderant Morum, nec vllo officio fuerant ab eo affecti. Ac mihi quoque dum hæc scribo nolenti ac repugnanti lachrymæ prosiliunt: Quod egregias animas vulnerauit illa securis quæ Mori caput amputauit? Hæc Erasmus. Nã paulò pòst oblitus fabulæ personã planè prodit his verbis *Proinde mihi gratulantibus quòd talem haberem amicum in tanto rerum fastigio collocatum* (Morum videlicet Cancellarium regni Angliæ) *respondere soleo non prius illi de dignitatis accessione me gratulaturũ quàm iuberet ipse*, Hæc iam in sua persona Erasmus, vt non sit dubiũ totum hoc scriptum Erasmicum fuisse. Nam de amicitia aliqua inter Morũ & G. Courinum Nucerinũ, vel P. Montanũ nusquam aliquid reperi vel audiui. Ioannes Cochlæus Theologus in Germania doctissimus, statim

Mori mortẽ etiam aduersarii deplorabant.

Morus in omnes benignus.

Ioa. Cochlæi querela.

statim post Roffensis ac Mori martyrium scripsit pro eis defensionem contra Richardum Sampsonem Anglum qui Regis causam tuebatur: contra quem etiam suos libros in defensionem vnitatis Ecclesiasticæ Cardinalis Polus edidit. In eo libro Cochlæus inter alia plurima quæ in Mori laudes effusè scribit, sic de morte habet: ad proceres & Cōsiliarios Henrici Regis sermonem conuertens, quibus quàm ipsi Regi maluit Mori necem imputare. *Quid laudis aut fauoris consequi potuistis ex ea crudelitate quam in Thomam Morum exercuistis? vir erat humanitate, moribus, affabilitate, facilitate, facundia, prudentia, vitæ innocentia, ingenio, doctrina cunctis tum notus & laudatus, tum amabilis & admirabilis; dignitate præterea supremus Regis Iudex & Regi proximus, conspicuus, in Republica maxima cum laude ab adolescentia vsque versatus, splendidis legationibus functus, atque in senectam iam vergens canescente capite venerandus. Qui honorificè impetrata à Rege missione, priuatim domi vixit cum vxore, filiisque & nepotibus, nullius criminis reus vnquam, ac ne suspectus quidem, nemini molestus, nemini grauis, omnibus præsto, mansuetus & comis. Hunc consuluistis rapi è domo sua; è dulcissimo rectè pièque Philosophantium contubernio; ob nullam aliam causam, nisi quòd impietates vestras iustificare nollet, obsistente sua conscientia, & timore Dei, animæque suæ salute. Creditis ne illud facinus vestrum vlli ætati aut sexui placuisse, aut vnquam placiturum esse? Non fiet. Vobis ipsis plus nocuistis, quàm illi: vos ipsos enim fecistis homicidas, & reos sanguinis innoxij in perpetuum. Illum verò & Deo cunctisque cælorum exercitibus, & hominibus acceptissimum, laudatissimumque effecistis Martyrem, De o sine fine viuit & regnat. Vos hanc reatus & infamiæ maculam nunquam delebitis. Scriptum est enim. Ipse nouit & decipientem, & eum qui decipitur. Adducit Consiliarios in stultum finem, & Iudices in stuporem. Balthe-* Iob. 12.

um Regum dissoluit, & præcingit fune renes eorum. Hæc hactenus Cochlæus. Huic adiungam Paulum Iouium Episcopum Nucerinum scriptorem celebrem, qui in Elogiis doctorum virorum de Tho. Moro eiusque iniquissima morte sic scribit *Fortuna impotens, & suo more instabilis, infaustaque virtuti si vnquam superbè & truculenter iocata est sub Henrico nuper 8. in Britannia immanissimè desæuiit, prostrato ante oculos Th. Moro, quem Rex paulò ante præclarus eximiæ virtutis admirator ad summos honores extulerat: vt inde eum fatali oborta insania mutatus in feram, crudeli mox impetu præcipitem daret, quòd ipsius furentis tyranni nefariæ libidini, vir omnibus religionis atque iustitiæ numeris longè optimus atque sanctissimus adulari noluisset. Dum enim ille vxorem repudiare, pellicem inducere, filiamque {Mariam} magno probro abdicare properaret, Morus scrinij magister, pietatis ac innocentiæ suæ reus, causam ad tribunal dicere coactus, impio iudicio ita damnatus est, vti latronum more teterrimo supplicij genere necaretur, nec fas esset dilacerata membra propinquorum pietate sepelire. Sed Henricus vel hoc vno facinore Phalaridis æmulus, eripere non potuit, quin ad sempiternam inusitati sceleris memoriam, Mori nomen in Vtopia perenni constantiæ laude frueretur.* Hæc Paulus Iouius, qui etsi genus mortis aliud describit, quàm quod Morus sustinuit, tamen non aliud refert quàm quod sententia lata complectebatur vt supra ostensum est, vbi etiam cur in mitiorem pœnam ea mutata sententia fuerit, diximus. Nunc Erasmo Belgæ, Cochlero Germano, & Paulo Iouio Italo, Gulielmum Paradinum Gallum adiungemus, vt quasi ex omnibus Christiani orbis prouinciis, de fæda & infami Thomæ Mori occisione, iudicium proferatur. Scripsit ille afflictæ religionis Britanicæ exegema. In eo libro sic scribit. *Iam in alterum annum Angliæ turbæ ac simultates processerant cum*

In Elogiis titul. 89.

Pauli Iouij de Mori nec. iudicium.

Sup. cap. 18.

Pag. 20. Lugduni apud Turnesium an. 1555.

mense Iulio Ioannes Fischerus Roffensis Episcopus Londinum in vincula traducitur: quod diuortium, quodque recens legem in Pontificatum latam damnare videretur. Eius consilii particeps fuit Thomas Morus vicecomes Lōdinensis, vir linguarum literarumque omnis generis supra aulicorum captum peritia clarissimus, ac moribus inculpatissimus. Ii quum Deo potius quàm hominibus obsequendum putarent, atque in ea sententia obfirmassent animum, à qua nec precibus, nec præmiis, nec pollicitationibus, multo minus propositis mortis terriculamentis diduci diuellique vnquam potuere, damnati sunt capitis: quod supplicium constanti animo vterq; subiere. Hæc ille. Longum esset ex aliis authoribus quæ in hanc sententiam scribuntur, in hunc locum adferre. Certè quotquot de rebus horum temporum scripserunt, Thomæ Mori iniquissimam mortem grauiter deplorant: Rouerus Pontanus Germanus in Indice suo rerum memorabilium: Laurentius Surius copiose ad annum 1535. Ioannes Fontanus in historia nostri temporis Gallicè conscripta copiosè quoque Onuphrius Patauinus in Paulo tertio. Nicolaus Cardinalis Capuanus in literis Principum Gallicis. Ioannes Secundus Hagiensis Næniam scripsit de morte Tho. Mori, quæ ad manus meas non peruenit. Addam his omnibus Catholicis scriptoribus (vt Carionem & Sleidanum taceam qui etiam de Thoma Moro honorificè loquuntur) hominem alienæ & aduersæ religionis Ioannem Riuium Atthendoriensem, qui & de Regis crudeli facto, & de Thomæ Mori laudatissima pietate in hæc verba scribit. *Qui in Principis aula versatur, eum quæ in rem fore Principis persuasum habet, libera conscientia potius in medium adferre, si quando adhibitus in consilium fuerit, quàm ad gratiam loqui atque auribus blandiri, neque aut laudanda vituperare, aut crimine digna laudare oportet, etiāsi forte magno ipse*

Lib. 6.

Ioan. Riuius lib. 2. de cōscientia.

in metu sit, ne aut vtilia suadentem, aut liberè consulentē non gratia modo non excipiat ; sed maneat etiam pœna. Et paulò pòst exemplo Papiniani nobilissimi Iureconsulti adducto, qui defendere parricidium Antonini Imperat. iussus, mori satius esse duxerit, quā impium illud reclamante conscientia defendere facinus, subiungit *Talis & nostra memoria nuper ille singulari vir & doctrina, & sanctitate præstans, atque vnicum patriæ suæ decus & ornamentum Th. Morus, qui quoniam in nouum matrimonium Regis Britannici, aliā, repudiata vxore priore, ducere vxorem cupientis cōsentire, contraque animi sententiam comprobare noluit: primum in vincula coniectus, vir optime & de Rege ipso, & de tota Britannia meritus, postquam quod rectum ipse & fas piumque ducebat, optimæ mentis suæ conscientiā fretus ad extremum pertinaciter tueri pergeret, ab impiissimo parricida, & deterrimo crudelissimoque tyranno est supplicio affectus. O inauditam hoc seculo immanitatem, ô ingratitudinem atque impietatem Regis singularem, qui virum integerrimum & sanctissimum, & cum eiusdem ipsius tum gloriæ atque vtilitatum patriæ studiosissimum qui recta & honesta suaderet, dissuaderet contraria, tam diu squalore carceris macerare & conficere, ac nullius demum sceleris compertum ac deuictū, nec innocentem modo, sed & prolixè de ipso meritum, & Consiliarium denique vnum omnium fidelissimum (heu nefas) morte mulctare sustinuerit. Hæccine tandē præmia Rex, hanc gratiam fidei ac beneuolentiæ erga te suæ? Hunc ex seruitio fideli fructum vir optimus, hoc operæ preciū refert: Te verò beatum & æternæ iam compotem fœlicitatis atque salutis, More, qui capitis prius subire periculum, quàm aliquid contra conscientiam probare; ac pluris, denique facere ius & æquum, fas & pium, quàm vitam ipsam malueris. Sed dum hac mortali vita orbaris, ad veram & immortalē migras. Ex hominum consortio dum tolleris, in diuorū numerū referris.* Hęc Ioannes Riuius homo

Ioan Riuii Lutheran. de Mori morte querela.

Henrici 8. iusta reprehensio.

homo plane Lutheranus, in hac tamen causa propter omnibus notissimam Th. Mori innocentiam, Regisque barbaram in eum crudelitatem, verissima narrans. Non est opus vt ego his aliquid addā, aut vel Th. Mori laudibus, vel regis Henrici iustæ reprehensioni quicquam adiiciam. Nemo Anglus Catholicus: vel verius, vel acrius vtrumque efferre potuit, quam fecit hic Germanus Lutheranus. Sed tanta veritatis vis, ea pietatis lux, & iustitię claritas est, vt etiam ab alienis adeoque aduersariis dissimulari aliquando nequeat. Illud postremo loco ponam quod à fide dignis accepi, nobilissimum in hac causa & sempiterna memoria dignum testimonium. Carolus 5. Imperator, Princeps non minus iudicio acer, quam bello fortis & fœlix, audita Roffensis & Mori nece, Thomæ Elioto tunc Henrici apud eum legato hæc verba dixit. *Ego si in meis regnis duo huiusmodi lumina haberem, quamlibet munitissimam ciuitatem potius periclitari sinerem, quàm me illis priuari, nedum iniustè tolli permitterem.* Hæc ille. Præstantissimi Principis pręclarum Elogium fuit. Et verò res loquitur, causa mortis iniquissima, genus infame, Mori patientia admirabilis, pietas, eruditio, aliæque virtutes incomparabiles loquuntur, fœlicem tam nobili martyrio Morum, infamem tali iudicio Henricum. Certè Henrici Regis crudele factum (seposita facti iniustitia manifesta) tria magnopere aggrauant. Primum quia ob eam legem Morum interficit, quam nec dicto nec facto læsit: quæ religionis causam non Reip. politiam concernebat (in qua qui conscientiæ consulebat suæ, non in Regem rebellis, sed vt plurimum homo meticulosus iudicari poterat) quam denique sic approbare recusat, vt tamen non improbet, vel cæteros qui eam approbant damnet. Quo certe animo vtcūque dissentiente nihil potuit esse inno-

Caroli 5. Imperatoris iudicium.

Regis crudelitas ex trib. ostenditur.

1.

 centius,

2. centius, magis integrum & sincerum nihil. Secundo qui talem virum tantæ eruditionis, virtutis, integritatis, tanti ingenii: ea morum suauitate & lenitate præditum, omnibus charum, nemini noxiū è medio sustulerit. Hoc etiam in fonte aliquam veniam merebatur: & perpetui carceris damnatio

3. grauis fuisset pœna. Tertio qui virum de se, de regno, de religione ea quam Rex ipse colebat, optimè meritum: qui tot & tanta Regi obsequia, maxima cum laude sua maxima Regis voluptate præstitisset: tot annis Consiliarium, toties Legatum, tam variis muneribus functum, summo denique magistratu gesto, decollauerit. Rursum ab altera parte Mori sic sublati gloriam & immortale decus multa sunt quæ augent & amplificant. Primum

Thomæ Mori martyrium multismodis illustre.

1. quòd in causa diuortii Regii vtcunque contra Regem semper sensit, tamen apertè, ingenuè, candidè, integerrimè ea in re cum Rege ipso sic egerit, vt nec ipse Rex offenderetur, aut saltem offendi vi-

2. deretur. Secundò quòd iam ex vna recusatione spoliatus bonis omnibus, & ad perpetuos carceres damnatus, nouoque iuramento vexatus, nec dicit nec facit quicquam. Potuit certè dixisse & vere ac fortiter dixisse, legem hanc nouam esse in Deum impiam, in sedem Apostolicam rebellem, in totā Ecclesiam sacrilegam, in populum violentam, in seipsa absurdam. Nihil horum dicit, sed nec improbat omnino. Solum tacet, ne conscientiam læ-

3. dat. Tertiò quod varia & grauissima patiatur, amplæ fortunæ rapinam, honorum amplissimorum iacturam; familiæ dulcissimæ contubernium, vxoris, liberorum, & vndecim nepotum: libertate de-

4. nique tota, ac vita ipsa priuatus. Quartò quòd cum hæc patiatur, nulla alia fuit causa quàm purus Dei amor, & offensæ diuinæ timor. Qua mente nihil

5. sanctius esse potuit. Quintò quod in causa nunquā

antea controuersa & absque vllo ferè exemplo, veritate tamen magno studio explorata & fide firmiter fundata, mori non recusat. Sextò quòd solus ille ex Senatoribus Regiis Regi veritatem dicere, non ad gratiam loqui, non adulari, nō suum Principem fallere, honores vero non solum non ambire, sed nec collatos cum animæ suæ periculo retinere voluerit. Hæc omnia Thomæ Mori candorem animi singularem, modestiam longè maximam, innocentiam clarissimam, fortitudinem heroicam, pietatem admirabilem, constantiam verè Christianam, integritatem laudatissimam manifestè loquuntur. 6.

Habes, amice & candide Lector, quæ de Thomæ Mori viri clarissimi & præstantissimi vita, moribus, rebus gestis, atque illustri martyrio, colligere potui & collecta describere. Deus pater misericordiarum, afflictissimæ genti nostræ, in horrendo schismate & sub hæretica tyrannide, tricesimum {vno minus} nunc laboranti annum, merito sanguinis dilecti filii sui, & tot in Anglia Martyrum, atque imprimis Thomæ Mori, sanctis precibus; clementer tandem propitiari dignetur; & ad communem Catholicæ Ecclesiæ gremium aberrantem reducere: Cui sit omnis honor & gloria in omnem æternitatem.

Amen.

FINIS.

EPITAPHIVM THOMAE MORI, QVOD PAVLO POST ABDICATVM CANCELLArii munus ipse sibi composuit, & sepulchro suo in parochiali sua ecclesia affixit.

THomas Morus, vrbe Londinensi, familia nõ celebri, sed honesta natus, in literis vtcunque versatus, quum & causas aliquot iuuenis egisset in foro, & in vrbe sua pro Shyreuo ius dixisset, ab inuictissimo Rege Henrico octauo, (cui vni Regum omnium * gloria prius inaudita contigit, vt fidei defensor, qualem & gladio se & calamo verè præstitit, meritò vocaretur) adscitꝰ in Aulam est, delectusque in Consilium, & creatus Eques, Proquæstor primùm, pòst Cancellarius Lancastriæ, tandem Angliæ miro Principis fauore factus est. Sed interim in publico regni Senatu lectus est orator populi; præterea legatus Regis nonnunquam fuit, aliàs alibi; postremò verò Cameraci, comes & collega iunctus principi legationis Cuthberto Tonstallo, tum Londinensi, mox Dunelmẽsi Episcopo; quo viro vix habet orbis hodie quicquam eruditius, prudentius, melius. Ibi inter summos Christiani orbis Monarchas rursus refecta fœdera, redditamque mundo diu desideratam pacem, & lætissimus vidit, & legatus interfuit.

Quam Superi pacem firment, faxintque perennem.

** Sed hanc totam gloriã infame schisma & tyrannis subsecuta penitus obliterarunt.*

In hoc officiorum vel honorum cursu quum ita versaretur, vt neque Princeps optimus operam eius improbaret, neque nobilibus esset inuisus, neque iniucundus populo; furibus autem, homicidis, Hæreticisque molestus; Pater eius tãdem Ioannes Morus Eques, & in eum Iudicum ordinem à Principe cooptatus, qui Regius consessus vocatur, homo

ciuilis, innocuus, mitis, misericors, æquus & integer, annis quidem grauis, sed corpore plusquam pro ætate viuido, postquam eò productam sibi vidit vitam, vt filium videret Angliæ Cancellarium, satis in terra iam se moratum ratus, lubens migrauit in cælum. At filius defuncto patre cui quamdiu supererat comparatus, & iuuenis vocari consueuerat, & ipse quoque sibi videbatur, amissum iam patrem requirens, & editos ex se liberos quatuor, ac nepotes vndecim respiciens, apud animum suum cœpit persenescere. Auxit hunc affectum animi subsequuta statim velut adpetentis senii signum, pectoris valetudo deterior. Itaque mortalium harum rerum satur, quam rem à puero penè semper optauerat, vt vltimos aliquot vitæ suæ annos obtineret liberos, quibus huius vitæ negotiis paulatim se subducens, futuram posset immortalitatem meditari, eam rem tandem (si cæptis annuat Deus) indulgentissimi Principis incomparabili beneficio resignatis honoribus impetrauit: atque hoc sepulchrum sibi, quod mortis eum nunquam cessantis adrepere quotidie commonefaceret, translatis huc prioris vxoris ossibus, extruendum curauit. Quod ne superstes frustra sibi fecerit, neve ingruentem trepidus mortem horreat, sed desiderio Christi lubens oppetat, mortẹque vt sibi non omnino mortem, sed ianuam vitę fœlicioris inueniat, precibus eum, Lector optime, spirantem precor, defunctumque prosequere.

SEQVVNTVR VARIA DOctorum virorum Epigrammata in laudem Thomæ Mori.

Variæ virtutes Mori: per Authorem.

EST virtutis amans, cui nulla scientia cordi est.
Sunt literis clari, quos virtus non tamen ornat.
Est qui vtrumque tenet, tractare at publica nescit
Munera. Sunt hæc qui fœliciter omnia possunt;
Sed quibus infaustè res tota domestica currit.
Inuenias alium cui sint hæc omnia: at idem est
Moribus insuauis, seuerus, durus, aggrestis.
Hic sectatur opes, alius conquirit honores,
Et maculat multas hoc vno crimine laudes.
Est qui hæc cuncta tenet, vitio quoque purus ab omni:
Sed moriens latet, atque obscura morte quiescit.
Vnus erat Morus, nulli 1. pietate secundus,
Ingenio, 2. literis clarus, qui 3. munera gessit
Maxima: qui 4. contemptor opum, 5. contemptor honorũ,
6. Familiam & proles rara virtute gubernat.
7. Candidus & suauis Regi populoque iucundus.
8. Martyrio illustri concludit cuncta beatus.
Virtutum fuit hæc Encyclopedia *Mori.*

Varia eruditio Mori: per eundem.

VIs scire in literis, quis, & quid esset
Thomas *ille* Morus *decus suorum*
Orator fuit elegans, disertus.
Festiuus fuit & Poeta suauis,
Non Græcum secus ac Latina callens.
Nec calles modo, sed tuetur illa
Linguarum haud secus Aduocatus acer,
Quàm legum fuerat Britannicarum.
Scribendæ historiæ artifex peritus.

Res gestæ satis hoc docent Richardi
Anglorum grauis & feri tyranni.
Quantus Philosophus, docere possunt
Leges Vtopiæ recens repertæ.
In sacris literis Patrumq; libris,
Quid Morus valuit, probant labores
Quos contra hæreticos domi forisq;
Scribendo tulit: hos libris Latinis
(Sunt testes Pomeranus & Lutherus)
Illos vernaculis piè refutans.
Ingens è quibus edidit volumen:
Anglis fructiferum, elegans volumen.
Nec vult dogmatibus vacare solis;
Sed per quos pietas salusque mentis
Augmentum capiat, dedit libellos,
Angli quos auidè legunt libellos.
Nec quicquam vtilius legi fatentur.
Qui pro dogmatibus legenda scripsit,
Dat pro dogmatibus caput securi.
Hic maior calamus, liberq; maior:
Hunc, hunc posteritas librum reuoluat.

Nominis ἀπολόγια: per eundem.

More, nec es Maurus, quod vox sonat Anglica Moris
Nec fatuus, quod vox Attica, μωρὸς habet.
Scilicet infausti correxit nominis omen
Et vigor & candor maximus ingenii.

De Rege Henrico 8. Roffensi & Moro: Eiusdem.

Cur bonus in prima florens Henrice iuuenta,
Impius in tenebris vltima fata trahis?
Nempe quia extinxti duo maxima lumina regni,
Roffensis Phœbus, Cynthia Morus erat.
Præfuit ille sacris; terrenis præfuit iste
Extinctis, pereunt sacra, prophana simul.

Iaul

Iani Vitalis Itali.

Dum Morus immeritæ submittit colla securi,
Et flent occasum pignora chara suum;
Imò, ait, infandi vitam deflete Tyranni.
Non moritur, facinus qui graue morte fugit.

Ioannis Secundi Hagiensis.

Quis iacet hic truncus? cuius caput ense recisum est?
Quæ natat in tetro sanguine canicies?
Hic est ille Thomas Morus. Sic fata rependunt
Tristia multa bonis, & bona multa malis.
Quæ circumsistunt diuæ lugubre cadauer?
Diua tenax veri: sancta Fides. Nemesis.
Quarum prima fuit causa & fuit altera mortis.
Vltrix iniustæ tertia cædis erit.

Aliud eiusdem.

State viri. Fortè hos cineres nouisse iuuabit.
Hunc tumulum Morus colla resectus habet.
Ille decus regni quondam & nunc dedecus Angli
Quod tulerat talem, quòd modo sustulerit.
Illi vt salua foret pietas, pridem Aula relicta est,
Salua vt perduret, vita relicta modo est.
Fide Thoma, Quantam nolles vindicta paratur,
Regalesq; tuis Manibus inferiæ.

Iacobi Exerichi Hispani.

Henricus Morum gladio iugulauit iniquo;
Tam dignum vita quàm fuit ipse nece.
Mortuus ille tamen viuet per secula cuncta.
Post mortem virtus viuere sola facit.

Iacobi Latomi Belgæ.

Quid tibi cum Moro tali indignissima ciue
Anglia? quid pergis dicere inepta tuum?
Tu ferro insontem, nec simplice morte, Catonem
Persequeris: tutò nec licet esse pium.
Proinde sile. Nam quo maculam tibi demeret istam
Ipse sibi patriam condidit Vtopiam.

Gentiani

Gentiani Herueti Aurelianensis.

Quod capiti quondam Ciceronis rostra fuêre
Hoc est pons capiti, More diserte, tuo.
Ducentes Angli suspiria pectore dicunt,
Doctior & melior nullus in orbe fuit.

Ioannis Vultei Remensis ex libr. 2. Epigrammatum.

Hic situs est Thomas Morus, tuus, Anglia, vates,
Turba poetarum quem cecidisse gemit.
Dum Regum doctè metuendos admonet enses,
Illum carnificis Rex iubet ense mori.
Illum amor & charites deflent, deflentq; Camœnæ,
Nec damnum credit, qui sapit, esse leue.
Gallia quid possit, testisq; Britannia, testis
Italia, & semper Græcia testis erit.

Maximiliani Wignacurtii Atrebatis.

Quæ fuit integritas, quæ vis, quæ copia fandi,
Quæ mens, More, tibi, sat tua scripta docent.
Qui Christi fuerit transfixum pectus amore,
Tradita testantur sat tua membra neci.
Scilicet vt miris vixisti dotibus auctus,
Te decuit miro pectore More mori.
Vita tibi fuerat fœlix: fœlicior at mors.
Aeterno vitam munere quæ peperit.
Ordo tuus per te micat vno lumine: sed sunt
Instar multorum lumina multa virûm.

Ioannis White Episcopi Vintoniensis in Diacosio martyrion.

Quin etiam partes vulgato codice nostras
Propugnat Scriptor maximus Vtopiæ.
Fessus ad Authoris melius te scripta remitto.
Rarus in orbe liber: nec tamen Vtopiæ est.
Illius similes imò multo meliores
Inuenies libros, Lector, at Vtopiæ.
Et Mori similes, imò multo meliores
Scriptores videas, Lector, at Vtopiæ.

Alani Copi Londinensis.

Quis viuente velit Thoma non viuere Moro?
Quis Moro nolit sic moriente mori?

Aliud eiusdem.

Mortuus an Morus qui sic in mortis agone
Vixerat, vt mors sit victa coacta mori?
Imò piis morum meritis nunc viuit & orbi,
Et pura mentis relligione, Deo.

Ioannis Fouleri Bristoliensis ad effigiem.

Effigiem quamcunque tui sic fingimus. At non
Tam facile est mores fingere, More, tuos.
Quam vellem pictor mihi tam perfectus adesset
Pingere qui verè posset vtrumque simul.
Tum quoque qui vitam totam moresque referret
Ille magis multo doctus Apelle foret.

Henrici Hollandi Vigorniensis S. Theologiæ Licentiati.

Ergo quid? ad nostros Siculi venere tyranni?
An terris nostris Africa monstra dedit?
Num furit hic Gotthus, dum Symmachus atque Ioan-
Amittunt charum morte furente caput? (nes
Dum iacet Albinus, dumque vrbe Boetius alma
Expulsus Ticini tristia fata gemit?
Sæuit Alexander magnus? Clitumq; fidelem
Enecat? & vitam Parmenionis habet?
An Nero sanguineus nostris dominatur in oris
Atque tibi vitam Senneca docte rapit?
Hoc facit Henricus, quod tunc Nero pessimus egit,
Dum te More necat, dum tua colla secat.
Senneca morte perit, quia vult Nero, tu quoque More
Dum vult Henricus, spicula mortis habes.
Arbitrium pro lege fuit, quod Senneca luxit,
Arbitrium, quod te More perire facit.
Vt non est mirum, si sic Nero tollat amicum,
Qui matrem fato sustulit ante suam;

Sic non est mirum, si Rex te More necaret,
Qui ferus in matrem sæuiit ante suam.
Non mirum est, aliis si vipera sæua noceret,
Cùm propriæ matri vipera sæua nocet.
Henrici mater sancta est Ecclesia Christi,
Hanc priùs afflixit, quàm tibi More nocet.
Et quia communem nolles pessundare matrem,
Fata sub immiti rege cruenta subis.
Quod genus hoc monstri tenr' sic rex barbare frendis?
An quia vult matri parcere, Morus obit?
Non licet ingenuis natis defendere matrem?
An scelus est veram non violare fidem?
Scilicet Henrico placuit proportio praua:
Non parcit membro, dum premit ille caput.
Qui grauiora patrat, non ille minora timebit
Et scelus audaces ad mala plura facit.
Culpa trahit culpam: comitatur abyssus abyssum,
Pœna est peccati pessima culpa sequens.
Cùm rex legitimæ fecit diuortia sponsæ,
Venit & ad thalamos Anna Bolena suos;
Cùm rex Volsæum rerum de cardine mouit,
Fecit & afflicta sorte perire virum;
Cùm rex schisma nouum deformi crimine fecit
Sedis Apostolicæ debita iura negans.
Cùm rex Pontificem præscripsit, iusque Papale,
Non passus libros nomen habere Papæ;
Cùm rex in sacris voluit caput esse supremum,
Assumpsitque sibi Pontificale decus;
Cum rex lege noua sacratas diruit ædes,
Soluit & è claustris quos pia vota ligant?
Cùm rex diuorum spolians opulenta sepulchra,
Lusit imaginibus diua Maria tuis;
Cùm rex damnauit clerum de crimine falso,
Presbyteros mulctans Pontificesque suos;
Cùm rex omne malum fecit, tunc More necaris.
Horrebas oculis tanta videre mala.

Virtus sic Moro placuit, quòd vivere nollet
Si non virtuti vivere posse detur.
Dum pietas floret, floret quoq; Morus; at illa
Quam primum cœpit spreta iacere, iacet.
Rex pius in summis hunc pro pietate locauit
Impius afflictum pro pietate necat.
Moro vita fides. Nam dum manet illa, manebat
Stante fide stabat: qua pereunte perit.
Vita sibi pietas: pietate cadente cadebat,
Quàm pius est Morus pro pietate cadens?
O rex debueras insigni parcere Moro,
Rara auis est Morus sic super astra volans.
O rex si multos homines tua sceptra regebant,
At multos Moros non tua sceptra regunt.
Millibus è multis vix Morus cernitur vnus
Tam doctus prudens tam bonus atque pius.
Quanta labe tuum regnum populumq; notasti,
Quum ferit in fontem barbara plaga Morum?
Quis tibi persuasit tam clarum tollere sydus,
Quæ mens, quæ ratio, consiliumq; fuit?
Quæ tua religio parili sic iure necare
Igne Lutheranos Catholicosq; cruce?
Hoc liber ille tuus promiserat ante Leoni?
Hoc titulus, regno quem dedit ille tuo?
Defendis ne fidem veros tollendo fideles?
Custodem legum legibus ipse necas?
Iustitiam ne colis iustos feriendo securi?
Iudicium ne facis iudicis ora premens?
Consilium curas, & Consiliarius iste,
Maximus absque vllo crimine morte perit?
Incidis neruos, vt corpus fortius esset?
Extinguis lumen, clarius vt videas?
Vt sit perfectum, scindis de corpore membrum?
Euulsis oculis cernere fronte cupis?
Ecquis arare solet terram non vsus aratro?
Aut sulcare ferum, sed sine naue fretum?

Et tu

Et tamen ista facis, dum Morum funere tollis,
Quem nullus sana tollere mente velit.
Sed frustra speras tenebras offundere Moro.
Morus vbique volat docta per ora virûm.
Fortior Henrico Stapletonus; penna securi;
Illa mori fecit: viuere penna facit.

Aliud eiusdem.

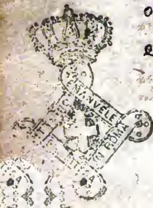
Quæris Aristides cur pulsus ab vrbe fugatur?
Altera non causa est, quàm quia iustus erat.
Quæris cur Socrates truculenta venena bibebat?
Id fuit in causa, vir fuit ille bonus.
Quæris cur magnus fuit ille Boetius exul?
Nempè quòd ille bonus, veriloquusq; fuit.
Quæris cur Morus submittit colla securi?
In promptu ratio est: optimus ille fuit.

Aliud eiusdem.

Quando tuam mortem recolo celeberrime More,
Tunc venit in mentem Tullius ille meam.
Ille fori lumen facundo clarus ab ore.
Tuq; fori lumen, tuq; disertus eras.
Ille pater patriæ, patrum decus atque Senatus,
Tuque pater patriæ, tuque corona patrum.
Dum furit Antonius, fatis occiditur ille:
Dum furit Henricus, tu quoque fata subis.
Dum cadit ille, sua cum lingua Fuluia ludit,
Dum cadis ipse, tua morte Bolena canit.
Dum perit ille, caput rostris affigitur illis,
In quibus hic causas dixerat ante suas.
Dum peris ipse, tui capitis damnaris in aula,
In qua pro regno dicere iura soles.
In multis ambo similes, par laus manat ambot,
Dispar at in multis gloria, dispar honor.
Dicitur vt Cicero Romanos vincere scripto,
Morus sic Anglos puriloquente stylo
Plurima scribebat Cicero, sic plurima Morus,
Plura tamen Mori quàm Ciceronis erant.

In multis vicit Ciceronem Morus: in ipso
Vicit subiecto materiaque libri.
Vicit in ingenio: quis par in acumine Moro?
Vicit doctrina, iudicioque graui.
Vicit honore loci: nam Cancellarius iste
Vno anni vnius Consule maior erat.
Vicit in ardenti veræ pietatis amore:
Vicit & in mortis nobilitate suæ:
Morus erat vates festiuo carmine ludens,
Insigniq; potens arte Poëta fuit.
Morus erat Iurisprudens vix maior in orbe:
Philosophus summus si quis in orbe fuit.
Morus erat custos legum, princepsq; Senatus,
Supremus Iudex, Concilijq; caput.
Nec latuit Morum diuini pagina verbi,
Sic ferit hæreticos: sic tegit ille fidem.
Morus erat speculum vitæ, fideique patronus
Insignis: Martyr denique Morus erat.
Tindallus, Frithus, Barnesius, atq; Lutherus
A Mori calamo vulnera magna ferunt.
Non sat habet scriptis tales confundere pestes,
Sed pia confirmat sanguine scripta suo:
Plura quid hic dicam? vix hæc benè singula dixi,
Vincor ab ingenio More disertè tuo.
Londinense decus, decus Oxoniense fuisti:
Vrbs fuit illa parens, ista magistra fuit:
Tu decus Angligenum, regalis tu decus Aulæ,
Tu decus Europæ, tu decus orbis eras.
Tu monstrum ingenij: miracula sunt tua dicta,
Deliciæ iuuenum, deliciæq; senum.
Obruor ingenti magnarum pondere rerum:
Laus Mori nostro carmine maior erit.
Qui minor est Moro, non nouit pingere Morum:
Hoc si quis poterit, tu Stapletone facis.

FINIS.

INDEX RERVM HOC OPVSCVLO COMPREHENSARVM.

A.

Abbas VVestmonasteriensis, schismaticus, Thomæ Moro contrarius 302
Abortiuus vitæ redditus 115
Alexandri III. Pontif. Rom. moderatio. 35. *admonitio grauis ad regem Angliæ* 100
Ambitio cleri 89
Ambrosij factum in Imperatorem 34
Ambrosius noluit relinquere Ecclesiam suam 51
Americani quomodo vocent S. Thomam Apost. 22
Amicabilis Mori indoles 216
Amor Thomæ Apostoli in Christum eximius 4
Andreas Masius vir doctus 13
Anglia Rom. Ecclesiæ feuditaria 92
Angliæ Reges sæpè violarunt libertatem Ecclesiasticā 28
Angli hæretici in Sanctos, præcipuè in S. Thomam Cant. contumeliosi 24. *laicocæphali* ib.
Animalia in VVinternania vtrum sint irreplegibilia 288
Animarum in purgatorio libellus supplex 189
Anna Bertona monialis Angla fatidica 297
Anna Bolena pellex Henrici VIII. regis. 234. 298. *tripudiat & saltat, in quem finem.* 235. *causa mortis Mori* 356
Antonius Bonuisius 214
Apophthegmata Thomæ Mori insignia. 272. & *seq.*
Apellare qui permittantur 76
Apostolos præcipuè colit Ecclesia. 2. *eorum infirmitas Christi gloriam auget* 10

Articuli Anglicani quibus se S. Thomas Cantuar. opposuit 32
Aulam abhorret Morus 230
Aulicus quidam Anglus quantoperè opes suas auxerit. 242.
Auari senis similitudo 273

B.

Barbari tyranni doctis pepercerunt 365
Beatus Rhenanus 209
Brixius Mori inimicus. 159. eius amicitiam non curat Morus 214
Budæus Mori amicus 204

C.

Cæca mulier sanatur 110
Calixti Pontif. sententia de excommunicatione 73
Cancellarij dignitas in Anglia 172
Canonizatio S. Thomæ Cantuar. 58
Canonizatio Sanctorum fit à Rom. Pont. 52
Carbone scribit Epist. Morus captiuus 306
Caroli V. de nece Mori iudicium 369
Catharinæ Reginæ Angliæ iudicium de Moro 229
Christus quomodo via, veritas, vita. 9
Chrysost. mortuus pacem dat populo. 19. Imperatricem Ecclesia excludit. 34
Charitas Mori in carnificem 354
Cilicium gestat Morus. 227. quale 128
Comites duo Germani reconciliantur 121
Comparatio Henrici II. & VIII. Angliæ regum 56. Thomæ Mori cum latrone 282
Comprobatio Miraculorum S. Thomæ 129
Confessionis D. Thomæ Apost. vtilitas. 8. fructus 9
Cophti qui dicantur 13
Cordatum & elegans dictum Mori 286
Crux inuenta in Sepulchro S. Thom. Apost. 15. 20
Crucem ferens vadit in Curiam S. Thom. Cant. 31
Cuthbertus Tonstallus quis 166

Dele-

D.

Delectatio peccato acquisita perniciosa 277
Demonstratio insignis neminem odio habendum 225
Deploratur Ecclesiæ iniuria 90
Doctores Ecclesiæ defuncti honorandi 1
Dies patroni magis propitius 350
Diuitiæ seculi præcipitium. 241. *non numerandæ inter bona.*277 *earum contemptor Morus* 241
Duodecim virorum iudicium 339

E.

Ecclesiæ Doctores defuncti honorandi 1
Ecclesiæ anima libertas 63
Ecclesiæ libertatem Angliæ reges sæpè violarunt. 28
Ecclesiæ iniuria deploratur 90
Ecclesiæ principes Christianos corripit vt mater, Ethnicos tolerat vt pupullos 143
Edesseni S. Thom. Apost. semper coluerunt 11
Eleemosynæ vtilitas 277
Elizabetha filia Regis VIII. spuria 298
Ephestion Eremita pecuniam in flumen proijcit 244
Episcopus incredulus cogitur agnoscere miracula S. Thomæ Cant. 125
Episcopi mali Ecclesiæ libertatem produnt. 67. *comparãt gratiam regis Ecclesiæ dispendio.* 68. *causa schismatis Anglicani* 343
Episcopi duo discordes reconciliantur 126
*Episcopi Angli appellarunt contra S Thomam in fauorē raptorum.*75.*eorum friuola regis excusatio* 78
Eques torquatus calculo liberatur 111
*Erasmus à Moro amatus.*192.*conatur Brixium Moro amicum facere.*214.*eius superbia.*193.*querela de morte Mori* 303
Eruditio sine pietate quid sit 161

F.

Familia Mori vexata 319
Fœminis optimè conuenit literarum peritia 255

Filius Thomæ Mori à patre ad mortem ducto petit benedictionem 344

G

Gentiles Indi S.Thomam Apost. venerantur 11
Germanus Brixius scripsit Antimorum 159
Germanis prædicauit S.Thom.Apost. 12
Gloriæ fuga ab infantia homini instillanda 256
Græcam linguam promouit Morus,193.calluit Mori filia. 264
Gregorij Nazianzeni vox ad Imp. 34
Grynæus Lutheranus.216 eius de scholaMori iudiciū 269
GuilielmusLilius socius studiorum Mori 196
Guilielmus Latimerus ib.
Guielmus Montioius 196
Guielmus VVaramus Archiepiscopus Cant.regni Cancellarius.236.resignat ibid.
Guielmi Neubrigensis inepta & iniqua censura 37

H.

Hæretici sustulerunt hypocrisim, sed impudentiam substituerunt 278
Hæreticorum odium in S.Thomam Cant.26. criminatio contra Morum. 242. dissensiones quibus similes. 279. scripta etiam breuia nimis prolixa 282
Henrici II. Angliæ regis lex contra Ecclesiasticos.29.articuli contra libertatem Ecclesiæ.32.insolentia & superbia.33. crudelitas in S. Thomam. 66. peccatum suum agnouit.39.excusatur de morte S. Thomæ.91. implorat opem Pont.Rom.. 92
Henricus VIII. Angliæ rex S.Thomæ Cant.ossa combussit.25.58. monasteria Angliæ quando euerterit. 42. agit Antipapam & Antichristum. 55. & seq. diuortiū facit cum vxore Catherina. 293.ducit Annam Bolenam.298.abiurat Rom.Pont.potestatem.299.Phalaridis æmulus.340. eius sententia contra S. Thomam Can-

Cant.42.contra Thomam Morum.340. impudentissima calumnia.50. ingratitudo.314. iniquitas.330. comparatio cum Henrico II.56. sacrilegium.350. iusta reprehensio.368. crudelitas. 369
Herculeo morbo vir illustris liberatur 110
Hieronymus Buslidianus 208
Humilitas Tho. Mori 311.314
Humilitate Christiana nihil sublimius 256

I.

Imago S. Thomæ Cant. in Anglia primum omnium deiecta 25
Impij & hæretici vocant Martyres proditores 55
Impiorum labor 276
Incarnationē suam Morus beneficium interpretatur 324
Indiam Orientalem docuit S. Thomas Apost. 14
Indi quomodo S. Thomam appellent 21
Ingratitudo hominum 278
Ioannis Coleti laus 163
Ioannes Cochlæus 209.364
Ioannes Crocus 197
Ioannes Grocinus 296
Ioannes Lascarico 208
Ioannis Mori ingenium paterno simile 259
Ioannis Riuij de nece Mori querela 368
Ioannis Eleemosynarij stratagema 304
Ioanna Regina Franciæ puerperij dolore liberatur. 128
Ioanna Castellæ regina curatur 126
Ioannes Roffensis.200. eius laus 312
S. Iodoci cœnobium in Arthesia 108
Itinerarium Sancti Thomæ Apostoli repudiatum. 16
Iurare pro primatu Pont. quis cogi potest, non contra primatum 331

L.

Leges locales quatenus approbandæ 312
Lepidissimum Mori factum 287
Libertas anima Ecclesiæ 63

Literarum peritiam fœminis conuenire 255
Lodouicus Viues Mori amicus 212
S. Ludgeri Episcopi pietas 219

M.

Malapur ciuitas Indiæ Orientalis. 15. sepulchro S. Thomæ Apost. clara. ib.
Margareta Ropera Mori filia doctißima 264. & seq. cõualescit Mori precibus. 223 quomodo patrem tentarit, 313. ruit in amplexus patris morituri. 344. seruat caput patris. 357
Martinus Dorpius Mori amicus quis & qualis. 106. inducitur à Moro ad Græcarum literarum studium 207
Martyrium Mori illustre 359. 370
Miracula varia S. Th. 110. & seq. eorũ comprobatio 129
Miraculum circa sepulturam Mori 358
Monasticus status in Anglia collapsus 162
Mos optimus in Anglia 156
Mori & Mortoni collatio
Mortonus quis fuerit 157
Mors. S. Thomæ Cant. Angliæ salutifera 38
Mors vocatur anus 87
Mortuus resuscitatus ad intercessionem S. Thom. 112. 114
Mortis perpetua expectatio 272
Mortis metum quomodo vicerit Morus 308
Mundus carceri similis 278

N.

Nemo odio habendus 225
Norberti Episcopi Magdeburgensis constantia 59
Nulla lex silentium punit 337

O

Obedientia filialis Tho. Mori in suprema dignitate 156
Opes suas Morus non auxit 241
Orationis Mori vis 223
Origo schismatis in Anglia 292

P.

Paralitici admiranda curatio 118

Pasto-

Pastores loquentes placentia 274
Pauli Iouij de Mori morte iudicium 366
Peccatores vani 273
Pecuniæ superfluus vsus pueris noxius 156
Persecutio S. Thomæ Cant. eiusq; causa. 28. *Thomæ Mori* 297. *eiusque ad eam sustinendam præparatio* 303
Petrus Ægidius 208
Philippus Beroaldus ibid.
Philippus Comes Flandriæ à secreto morbo liberatur 128
Picus Mirandula quantus fuerit 162
Poëmata Thomæ Mori 240
Pœnitentia sera 275
Pœnitentia Henrici II. Regis Angliæ 39
Prædictiones Mori de regno Angliæ 234
Præsagium de ortu Thomæ Mori 154
Primatum Pontif. cur Morus abrogare noluerit 310
Principes Christianos Ecclesiæ corripit vt mater, Ethnicos sustinet vt pupillus 103
Prognostica futuræ hæresis 277
Prosperitas fallax 276
Pusillanimitatis error 275

Q.

Quadrilogus liber de vita S. Thomæ Cant. 27

R.

Ratio non est fidei inimica 279
Reges Angliæ sæpè violant libertates Ecclesiæ 28
Reginaldus Polus quis & qualis 198
Richardi Riche Sollicitatoris generalis contra Morum vafricies 320
Roffensis lætus moritur 314
Rom. Pont. authoritas imploratur 90
Rossæus Th. Mori liber qualis. 186. & seq.

S.

Sacerdotis nomine indignus quis 40
Sancti cur certis locis velint honorari. 109, *aliquando in tribulatione deficiunt.* 85. *canonizantur à Ro. Pont.* 52

Sapores Rex Persarum persecutor 350
Schisma Anglicanum parturiens obstetricante S. Thoma Cant. abortum facit. 70. *eius origo.* 292.343
Schola Thomæ Mori. 250. *ab exteris laudata.* 262
Scorpionis ictu mulier liberatur 113
Sententia contra Morum 340
Sepulchrum Tho. Apost. vbi 15. *quàm gloriosū* 20 *& seq.*
Seueritas disciplinæ ex charitate exercenda 85
Sex articuli Anglicani quibus se S. Th. Cant. opposuit 32
Sicariorum qui S. Tho. Cant. occiderunt immanitas. 47. *nomina* 138
Silentium nulla lex punit. 387. *Mori non fuit maleuolum sed necessarium* ibid.
Soror S. Thom. Cant. fit Abbatissa 39
Spiritus Mori & Roffensis 354
Spiridion aurum recusat 244
Spiritualia cur non placeant. 271
Spoliata Ecclesia Cant. absente S. Thoma 68
Spoliatores excommunicati 67
Stanislai Cracouiensis Episcopi constantia 59
Stratagema Mori 304
Studium discendi in S. Thoma Apost. 4
Superbiæ absurditas 276
Syndonis pretium miraculosè repertum 358

T.

Tentationes Mori variæ & multiplices 305 *& seq.*
Tentator ridiculus 322
Templa S. Tho. in Germania & Septentrione. 12. *India Orientali* 18
Translatio S. Thomæ Cant. in Anglia celebrari solita 122
Thomas Apost. quantus. 3. *totum orbem percurrit.* 10. *Magos baptizauit* 11. *Germanis prædicauit.* 12. *item Aethiopibus & alijs multis gentibus. ibid. Abaßinis.* 13. *in Orientali India. ibid. in America.* 21. *Apostolus Indiæ cur.* 22. *ab Americanis quomodo appelletur.* 22. *eius*

22.eius amor in Christum, & zelus in discendo. 3. 4. incredulitas non tam certa, nec tam magna vt multi putant. 6. & sequent. nobilissima confessio. 7. incredulitatis fructus 8, mors. 17. miraculum. 17.. 18. 20. communicat mortuus viuos 19

Thomas Cantuariensis Archiepiscopus regi se opponit Ecclesiæ libertatem frangenti. 30. crucem ferens vadit in curiam. 31. regi quantum licuit placere studuit. 39. ad tempus cessit regi. 40. suspendit seipsum ab officio. 41. secutus est exempla Sanctorum Pontificum 58. monet Episcopos officij sui. 61. culpat eorum ignauiam. 62. innocentiam suam probat, 63. à suis relictus. 64. vadit in exilium & cur. ib. promotionem suam defendit. 68. optat Martyrium. 69. hortatur regem ad resipiscentiam. 79. patronus regis, 91. arguit Episcopum de quibusdam peccatis. 94. in Ecclesia occiditur. 50. eius mortis historia. 47. & seq. eruditio. 28. persecutionis causa. ibid. & 35. Zelus bonus. 39. mors Ecclesiæ Anglicanæ vtilissima. 38. miraculis illustrata. 39. canonizatio. 53. fortitudo laudata. 84. sanctitas & virtutes admirabiles. 88. humilitas. 102. laus exulantis, 104. miracula varia, 110. & seq. eorum comprobatio 129. eius vitam qui scripserint. 22. hæretici Angli quomodo eum appellent. 25

Thomas Cramnerus Archiepiscopus Cant. homo leuis Moro cantrarius 301

Thomas Cronuellus natus ad ministerium tyrannidis. 192

Thomas Eliottus 197

Thomas Linacer 196

Thomas Lupsetus, ibid.

Thomas Morus Consiliarius regius. 170. Cancellarius regni. 171. Orator populi. 178. iudex integerrimus. ibidem. adhuc iuuenis exactionibus Regis se opponit. 181 hæreticis molestus, licet nullum occiderit. ibid. Vtopiam scripsit. 184. & multa alia.

alia. 186. *& seq. septem annos legit Patres vt Primatum Pontif. Rom. intelligat.* 90. 310. *bonarum literarum magnus amator* 19?. *& virorum doctorum* 196. *Grynæum Lutheranum in Anglia versantem diligenter obseruat.* 216. *magnus dissimilandi artifex.* 217. *maximæ authoritatis & fidei.* 303 *ministrat in Ecclesia.* 220. *liberat suis precibus quendam à graui tentatione.* 224. *cilicium gerit, & seipsum flagellat.* 227. *ab aulica vita vita abhorret* 230. *quare* 232. *diuitiarum contemptor.* 241. *insignis paterfam.* 246. *liberorum educationem omnibus alijs anteponit.* 261 *vxorem faceté ludit.* 28?. *diuortium regis improbat.* 293. *primus iuramentum regis de diuortio & schismate recusat.* 300. *iudicum calumniam refellit.* 301. *citatur ad iudicium.* 305. *incarceratur,* 306. *carbone scribit epistolam. ib. mortis metum quomodo vicerit.* 308. *incarcerationem suam beneficium interpretatur.* 32?. *mundo superior.* 326. *innocentiam suam demonstrat.* 327. *quindecim menses detentus in carcere* 333. *orat pro persecutoribus suis.* 342. *vili veste indutus ad patibulum procedit.* 35?. *decollatur.* 355.

Thomæ Morigenus, educatio & studia. 154. *obedientia & humilitas.* 1?6. *insigne ingenium.* 159. *pietas.* 161. *officia in Repub.* 168. *insignis laus.* 173. *ridicula accusatio* 178. *eruditio multiplex.* 18?. *infatigabile studium.* 19?. *vita penè religiosa.* 2?9 *preces quotidianæ.* 220. *orationum vis.* 223. *charitas erga proximum.* 224. 311. *corporis exigua cura.* 226. *prædictiones.* 234 *legationes.* 238. *pietas & orandi studium.* 248. *domus schola Christianæ relig.* 250. *progenies.* 252. *schola.* 2?0. *apophthegmata.* 272. *facetiæ.* 281. *constantia* 285. *cordatè dictum.* 286. *stratagema prudens.* 304. *persecutio & eius causæ.* 29?. *fiducia in Deum.* 314. *sanctissimũ pectus.* 31?. *examinationes.* 327. *& seq. tentationes.* 305. *& seq. nobilissima veritatis confessio.* 341. *mortẽ aduersarij deplorant.* 364

Thomæ

Thomæ VVolsæi Card. ambitio. 285.343.
Tonstallus Mori amicus quantus 201. *& sequent. scripsit quædam* 203
Tunica Ioseph mors sanctorum 87

V.

Versio Bibliorum hæretica cui similis 280
Viros illustres martyrio affectos honorat Ecclesia 291
Visio Rumaldi 109
Visus iuueni nobiliss. restituitur 117
Vitam S. Thom Cant qui scripserint. 26
Voluptariorum error 274
Vtopia Thomæ Mori qualis libellus. 184 *& seq. item* 239
Vxor Mori incarceratum virum tentat sed frustrà 321
Vxores Mori Musicæ 247

Z.

Zelus S. Thomæ Apost. erga Christum 4
Zelus S. Thomæ Cant. 39. *Mori contra hæreticos.* 221

FINIS.

COLONIAE,
Excudebat Stephanus Hemmerden,
Sumptibus Bernardi Gual-
theri.
ANNO M. DC. XII.

